TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

ÖTÖDIK KÖTET

FORDÍTOTTA
ÉS A JEGYZETANYAGOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
MURAKÖZY GYULA

Európa Könyvkiadó, 1973

ÖTÖDIK KÖTET

HARMINCEGYEDIK KÖNYV

1. Most, hogy eljutottam a pun háború végéhez, olyan megkönnyebbülést érzek, mintha magam is kivettem volna részemet a megpróbáltatásból és veszélyből. Mert ha igaz is, hogy annak, akinek volt bátorsága az egész római történelem megírására vállalkozni, a nagy mű egy-egy része után a legkevésbé sem szabadna kifulladnia, mégis, ha meggondolom, hogy a hatvanhárom év leírása - mert ennyi múlt el az első pun háború kezdetétől a második végéig - ugyanannyi könyvet töltött meg, mint a Város alapításától a punok ellen először háborút indító Ap. Claudius consulig eltelt négyszáznyolcvanhét esztendő, lelkemben már előre látom: úgy járok, mint akik a part menti sekély vizet elhagyva, gyalog vágnak neki a tengernek; én is, minél tovább haladok, annál nagyobb mélységbe, szinte szakadékba zuhanok, s munkám terjedelme, amely egy-egy soron következő rész befejezése után látszólag csökkent, mondhatni, egyre nagyobb lesz.

Alig kötöttük meg a békét a punokkal, kitört a macedon háború; ezt, ha a hadvezérük rátermettségét és az ellenség katonai erejét nézzük, korántsem lehetett veszélyességében az előbbihez hasonlítani, de az egykori királyok dicsősége, a nép ősi hírneve s birodalma nagysága miatt, amely egykor fegyvereivel tekintélyes részt hódított meg Európából, s még nagyobbat Asiából, még szinte nevezetesebbé vált.

Egyébként ebben, a Philippus ellen tíz éve megindult és három éve véget ért háborúban az aetoliaiak kezdeményezték a háborút is, a békekötést is. Később az athéniak kérése, akiket a király, miután végigpusztította földjeiket, beszorított városukba, arra késztette a rómaiakat, hogy felújítsák a háborút, hisz a punokkal kötött béke révén szabad kezet kaptak, s neheztеltek is Philippusra, mivel ez megszegte az aetoliaiakkal, s többi, ott lakó szövetségeseinkkel kötött szerződését, másrészt pedig nemrég segédcsapatokat és pénzt küldött Africába Hannibalnak és a punoknak.

2. Körülbelül ez idő tájban követek érkeztek Attalus királytól és a rhodusiaktól, s jelentették, hogy Asia városai is nyugtalankodnak. A senatus a követségeknek azt válaszolta, gondja lesz az ügyre, s úgy döntött, hogy nem hoz határozatot, hanem a macedon háború tárgyalásával megvárja a consulokat, akik ekkor provinciájukban tartózkodtak.

Közben három követet küldtek Ptolemaeus egyiptomi királyhoz: C. Claudius Nerót, M. Aemilius Lepidust és P. Sempronius Tuditanust, hogy adják tudtára a Hannibal és a punok felett aratott győzelmet, mondjanak köszönetet a királynak, hogy válságos helyzetükben, mikor a rómaiaktól még a közelükben lakó szövetségeseik is elpártoltak,

megőrizte hűségét, s kérjék meg, hogy ha a rómaiak a Philippus által elkövetett jogtalanságok miatt kénytelenek háborút indítani, őrizze meg a római nép iránt korábbi érzelmeit.

Körülbelül ebben az időben a Galliában tartózkodó P. Aelius consul, arra a hírre, hogy a boiusok már az ő megérkezése előtt betörtek a szövetségesek területére, a mozgolódás miatt gyors sorozással két legiót szervezett, ezekhez még négy cohorsot adott saját seregéből, s megparancsolta C. Ampius szövetséges parancsnoknak, hogy a hamarjában szervezett sereggel Umbrián, annak Sapiniának nevezett részén át törjön be a boiusok területére, s a hegyeken át vezető nyílt úton maga is oda vonult. Ampius behatolt az ellenséges területre, s először eléggé sikeresen és kockázat nélkül pusztította végig. Majd amikor a Mutilum nevű erődítés mellett eléggé megfelelő táborhelyet választott, s mivel már megérett a vetés, megkezdte a gabona levágását, anélkül, hogy a környéket kikémleltette vagy megfelelő erős őrségeket állított volna, hogy ezek fegyverrel oltalmazzák meg a fegyvertelenül munkálkodókat, a gallusok váratlanul rátámadtak, s bekerítették az aratókkal együtt. Ezután a fegyveresek is megrémültek, és menekülni kezdtek. Mintegy hétezer, a gabonaföldeken szétszóródott ember esett el, köztük a parancsnok, C. Ampius is; a többieket a félelem bekergette a táborba. Innen a katonák, mivel nem volt kijelölt vezérük, közös elhatározással, felszerelésük nagy részét hátrahagyva, a szinte járhatatlan rengetegeken át eljutottak a consulhoz, aki anélkül, hogy provinciájában valami említésre méltót cselekedett volna, kivéve a boiusok határának végigdúlását, szövetséget kötött az ingaunus ligurokkal, s visszatért Rómába.

3. Mikor a consul első ízben összehívta a senatust, s mindenki azt követelte, hogy az egyéb ügyeket félretéve Philippusról és a szövetségesek panaszairól tárgyaljanak, ő haladéktalanul előterjesztette ezt az ügyet, s a nagy számban összegyűlt senatus úgy döntött, hogy P. Aelius consul saját belátása szerint válasszon s küldjön ki egy főparancsnokot, az pedig vegye át a hajóhadat, amelyet Cn. Octavius hoz vissza Siciliából, s keljen át Macedoniába. M. Valerius Laevinust küldték el propraetori hatáskörrel, ő Vibo mellett átvett Cn. Octaviustól harmincnyolc hajót, s áthajózott Macedoniába. Itt megjelent előtte M. Aurelius legatus, s közölte vele, hogy a király mekkora hadsereget, mekkora hajóhadat vont össze, s hogy részben személyesen, részben követek útján miként lázítja az embereket nemcsak a szárazföld valamennyi városában, de a szigeteken is fegyveres felkelésre, s hogy a rómaiaknak sokkal nagyobb erővel kell megkezdeniük a háborút, nehogy - ha bizonytalankodnának - Philippus merészen olyasmire vállalkozzék, mint amire egykor Pyrrhus, a jóval kisebb birodalom ura vállalkozni mert, s

megállapodtak, hogy Aurelius minderről a consulokat és a senatust is levélben értesíti.

4. Mikor az év végén indítvány hangzott el, hogy osszanak földet a veteránoknak, akik Africában P. Scipio vezetésével és jósjeleivel befejezték a háborút, az atyák úgy határoztak, hogy M. Iunius városi praetor nevezzen ki decemvireket, akik majd Samniumban és Apuliában felmérik és összeírják az állami tulajdonban levő földeket. A választás a következőkre esett: P. Servilius, Q. Caecilius Metellus, Caius és M. Servilius - mindkettőnek Geminus volt a mellékneve -, Lucius és A. Hostilius Cato, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Aelius Paetus, R. Quinctius Flaminius.

E napokban a P. Aelius consul vezetésével megtartott választó gyűlésen consullá választották P. Sulpicius Galbát és C. Aurelius Cottát, majd a következők lettek praetorok: Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fulvius Gillo, C. Sergius Plautus. Az aedilis curulisek ez évben nagy pompával rendezték meg a Római Játékok színházi előadásait, s ezeket két napon át megismételték. Az igen nagy mennyiségű gabonát, amelyet P. Scipio küldött Africából, négy asért a legbecsületesebben s a legnagyobb lelkesedés közepette osztották szét a nép közt. A plebeius aedilisek, L. Apustius Fullo és Q. Minucius Rufus (aki még viselte az aedilis tisztséget, mikor praetorrá választották) három alkalommal ismételték meg teljes egészükben a Plebeius Játékokat is, és a játékok alkalmából szent lakomát rendeztek Iuppiternek.

5. P. Sulpicius Galba és C. Aurelius consulok idejében, ötszázötvenegy évvel a Város alapítása után kezdődött meg Philippus ellen a háború; néhány hónapra rá, hogy békét kötöttünk a carthagóiakkal. Március idusán, a consulok hivatalba lépésének napján, P. Sulpicius consul legelőször is ebben az ügyben tett előterjesztést, s a senatus úgy döntött, hogy a consulok azoknak az isteneknek, akiknek jónak látják, áldozzanak nagyobb jószágokat a következő ima kíséretében: amit a senatus és a római nép az állam érdekében és a megindítandó háború ügyében elhatározott, az a vállalkozás végződjék üdvösen és kedvezően a római nép, a szövetségesek és a latinok közössége számára. - S az áldozat és a könyörgés elvégzése után kérdezzék meg a senatust az állam és a provinciák ügyében.

E napokban - épp a legjobbkor, hogy a lelkeket háborús hangulat töltse el - nemcsak M. Aurelius legatustól és M. Valerius Laevinus propraetortól érkezett levél, de az athéniaktól is újabb követség jött, amely bejelentette, hogy a király határaikhoz közeledik, s hamarosan nemcsak területüket, de városukat is hatalmába keríti, ha a rómaiak

nem sietnek segítségükre.

Miután a consulok bejelentették, hogy az áldozatot előírás szerint végrehajtották, s a haruspexek tanúsága szerint az istenek kegyesen meghallgatták imájukat, és a belső részek is jóval biztattak, területi hódítást, győzelmet és diadalt ígértek: felolvasták Valerius és Aurelius levelét, s meghallgatták az athéniak követeit. A senatus ezután úgy határozott, hogy köszönetet mond a szövetségeseknek, mert - noha olyan régen zaklatják őket - még az ostromzártól való félelem sem rendítette meg szövetségi hűségüket. Hogy milyen segítséget várhatnak, arra csak akkor kapnak választ, ha a consulok kisorsolták provinciáikat, s az a consul, akinek Macedonia jut provinciául, javaslatot tesz a népgyűlésnek, hogy Philippusnak, Macedonia királyának üzenjék meg a háborút.

6. Macedoniát sorshúzás útján P. Sulpicius kapta meg provinciául, s ő tette fel a kérdést a népnek: akarják és óhajtják-e, hogy Philippus királynak és az uralma alatt álló macedonoknak a szövetségeseinkkel szemben elkövetett jogtalanságok s fegyveres erőszak miatt megüzenjük a háborút? A másik consulnak, Aureliusnak, Italia lett a provinciája. Ezután a praetorok húztak sorsot: C. Sergius Plautus kapta meg a városi jogügyek intézését, Q. Fulvius Gillo Siciliát, Q. Minucius Rufus a bruttiusok földjét, L. Furius Purpurius Galliát.

A macedon háborúra vonatkozó indítványt az első tanácskozási napon majdnem valamennyi centuria elvetette. A polgárok, akiket elgyötört a hosszan tartó és súlyos háború, részben saját elhatározásukból cselekedtek így, mert megelégelték a veszélyt és nélkülözést, részben azért, mert az egyik néptribunus, Q. Baebius az atyák elleni támadás szokásos útjára lépett: szemükre hányta, hogy nyakra-főre háborút indítanak, és hogy a nép sohasem élvezheti a békét. Az atyák ezért megnehezteltek, a néptribunust a senatusban szidalmakkal árasztották el, s ki-ki a maga nevében felszólította a consult, terjessze ismét a népgyűlés elé az indítványt, pirongassa meg a népet közömbösségéért, s világosítsa fel őket, milyen veszéllyel és szégyennel járna a háború elhalasztása.

7. Á consul a Mars-mezőn megtartott népgyűlésen, mielőtt szavazásra szólította volna a centuriákat, gyűlésbe hívta őket, s így beszélt:

“Nekem úgy rémlik, polgárok, fel sem fogtátok: nem arról kell döntenetek, hogy háborút vagy békét akartok-e - mert ebben Philippus, aki roppant háborút készít elő szárazon és vízen, nem hagy nektek szabad választást -, hanem arról, hogy Macedoniába küldjétek-e át a legiókat, vagy pedig Italiában fogadjátok-e az ellenséget. S hogy

ez milyen nagy különbség, ha máskor nem is, a legutóbbi pun háborúban bizonyára megtapasztaltátok. Mert ki vonhatná kétségbe, hogy ha éppoly haladéktalanul segítséget viszünk az ostrom alá vett és oltalmunkért könyörgő saguntumiaknak, miként atyáink a mamertinusoknak, akkor Hispaniára korlátozhattuk volna az egész háborút, amelyet halogatásunkkal, legnagyobb szerencsétlenségünkre, beengedtünk Italiába? S ahhoz nem fér kétség, hogy mi magát Philippust is - aki a levelek és követségek útján már megállapodott Hanniballal, hogy átkel Italiába -, azzal, hogy Laevinus vezetésével odaküldött hajóhadunk támadást intézett ellene, arra kényszerítettük, hogy ott maradjon Macedoniában. S amit akkor megtettünk, amikor Italiában egy Hanniballal kellett hadakoznunk, azt habozunk megtenni most, miután Hannibalt kiűztük Italiából, s győzelmet arattunk a carthagóiak felett? Eltűrjük-e, hogy Philippus elfoglalja Athént, miként eltűrtük, hogy Hannibal bevegye Saguntumot, hogy a király próbára tegye tehetetlenségünket: s ő nem öt hónappal később, mint Hannibal Saguntum elfoglalása után, hanem öt napra rá, hogy hajói kifutottak Corinthusból, megérkezik Italiába! De azért ne hasonlítsátok Philippust Hannibalhoz, s a macedonokat se a carthagóiakhoz; inkább Pyrrhusszal vessétek őt egybe. Összehasonlításról beszéltem? Mennyire felülmúlja ez a férfi amazt, s ez a nép a másikat! Epirus mindig, mind a mai napig csak egészen kis csücske volt a macedon királyságnak, Philippus viszont egész Peloponnesost uralma alatt tartja Argosszal együtt, amelyet éppoly híressé tett az ő őseinek dicsősége, mint Pyrrhus halála.

S most mérlegeljétek a mi helyzetünket. Mennyivel virágzóbb volt Italia, mennyivel érintetlenebbek erői; megvoltak hadvezérei, megvolt a sok sereg, amelyeket azután a pun háború elpusztított. S Pyrrhus rátámadva mégis megrendítette, s győztesen majdnem egészen Rómáig nyomult előre! S nemcsak a tarentumiak s Italiának az a partvidéke pártolt el tőlünk, amelyet Nagy-Görögországnak nevezünk, akikről még elképzelhető, hogy oda vonzotta őket a közös nyelv és név, hanem a lucaniabeliek, bruttiusok és samnisok is. S úgy vélitek, hogy ezek, ha Philippus átkel Italiába, nyugton maradnak, és megőrzik hűségüket? Igaz, hogy megőrizték azt követően a pun háború idején. Mert ezek a népek csak akkor nem hagynak cserben minket, ha nincs senki, akihez átpártoljanak. S ha nem szánjátok rá magatokat, hogy átkeljetek Africába, még ma is Italiában kellene viaskodnotok Hanniballal és a carthagóiakkal! Nem! Hadd dúlja fel a háború inkább Macedoniát, mint Italiát, s hadd pusztítsa a fegyver és a tűz inkább az ellenség városait és földjeit! Mi már meggyőződhettünk arról, hogy fegyvereink sokkal szerencsésebbek és félelmetesebbek idegen földön, mint otthon. Induljatok hát szavazni az istenek jóindulatú segítségével, s emeljétek törvényerőre, amit az atyák javasoltak!

Nemcsak én, a consul tanácsolom ezt nektek, hanem a halhatatlan istenek is, akik nekem, mikor áldozatot mutattam be, és könyörögtem, hogy ez a háború egyaránt hozzon szerencsét nekem, a senatusnak, valamint nektek, szövetségeseinknek s a latin népnek, hajóhadunknak és seregeinknek, minden tekintetben örvendetes és kedvező jóslatot adtak.”

8. Mikor szónoklata után szavazni küldte őket, javaslatát követve a háború mellett döntöttek. Ezután a consulok a senatus határozata alapján háromnapos könyörgő ünnepet rendeltek el, s könyörgést tartottak valamennyi isten vánkosa előtt, hogy vigyék szerencsés és jó végre a Philippus elleni háborút, amelyet a népgyűlés megszavazott.

Sulpicius consul kérdést intézett a fetialisokhoz: szükségesnek tartják-e, hogy személyesen adják át Philippus királynak a hadüzenetet, vagy elegendő, ha azt a király birodalmának határán állomásozó legközelebbi őrségnek jelentik be? A fetialisok kijelentették, hogy bármelyik utat is választja, helyesen jár el. A consul az atyáktól felhatalmazást kapott, hogy küldjön el egy tetszése szerint kiválasztott, nem a senatusi rendhez tartozó követet, aki a királynak átadja a hadüzenetet.

Ezután a consulok és praetorok seregeiről tárgyaltak. A consulokat utasították, hogy sorozzanak be két-két legiót, s bocsássák el régi seregüket. Sulpicius, akire az új, igen jelentős háború vezetését bízták, engedélyt kapott, hogy a P. Scipióval Africából visszatért seregből válogasson össze annyi önkéntest, amennyit tud, de nincs joga egyetlen régi katonát sem, annak akarata ellenére, szolgálatra kényszeríteni. Elrendelték, hogy L. Furius Purpurio és Q. Minucius Rufus praetoroknak a consulok adjanak át öt-ötezer latin szövetségest, s e csapatokkal tartsák megszállva provinciájukat, az egyik Galliát, a másik a bruttiusok földjét. Hasonlóképpen utasították Q. Fulvius Gillót is, hogy P. Aelius consul régi seregéből válogasson ki a legrövidebb ideje szolgálók közül annyi embert, hogy ötezer szövetséges és latin katonával rendelkezzék, s ezekkel lássa el provinciájának, Siciliának védelmét. M. Valerius Faltónak, aki előző évben mint praetor Campaniát kormányozta, megbízatását egy évre meghosszabbították azzal, hogy mint propraetor keljen át Siciliába, s az ott állomásozó seregből válassza ki azt az ötezer latin szövetségest, aki legrövidebb ideje szolgál. A consulokat is utasították, hogy sorozzanak be két városi legiót, amelyeket oda küldenek, ahol szükség lesz rájuk, mert sok italiai törzs, amely a háború folyamán érintkezett vagy szövetséges viszonyba került a punokkal, most is lázongó hangulatban volt. Úgy tervezték, hogy az állam ebben az évben hat római legiót fog fegyverben tartani.

9. A háborús előkészületek közepette érkeztek meg Ptolemaeus király követei, hogy tudtul adják: az athéniak a király segítségét kérték Philippus ellen, mindamellett, noha ezek mindkettőjük közös szövetségesei, a király a római nép jóváhagyása nélkül nem szándékozik Görögországba se hajóhadat, se hadsereget küldeni, hogy bárkit is megvédelmezzen vagy megtámadjon. Ő vagy nyugodtan otthon marad királyságában, ha a római nép olyan helyzetben lesz, hogy meg tudja védelmezni szövetségeseit, vagy tudomásul veszi, hogy a rómaiak inkább tétlenek akarnak maradni, s akkor ő küld segédcsapatokat, amelyek könnyen megvédelmezik Athént Philippus támadása ellen.

A senatus köszönetet mondott a királynak, s azt válaszolta: a rómaiaknak elhatározott szándéka, hogy megvédik szövetségeseiket. Ha a háborúban valamire szükségük lesz, majd közlik a királlyal; meggyőződésük, hogy az ő gazdag birodalma a római államnak erős és megbízható támasza. Ezután a senatus határozata alapján mindegyik követnek ötezer as ajándékot küldtek.

Miután a consulok megtartották a sorozást, s megtették a háborúhoz szükséges előkészületeket, a polgárság, amelyet egy új háború kezdetén fokozottabb vallásos aggodalom szokott eltölteni - noha már megtartották a könyörgést, s fohászkodtak valamennyi isten vánkosa előtt -, nehogy az ősidők óta szokásos szertartásokból valamit is elmulasszanak, azt kívánta, hogy az a consul, akinek Macedonia jutott provinciául, ajánljon fel játékokat és ajándékokat Iuppiternek. De ezt az állam nevében teendő fogadalmat késleltette Licinius pontifex maximus tiltakozása, aki kijelentette, hogy a consul fogadalmában nem ajánlhat fel bizonytalan, hanem csak meghatározott összegű pénzt, mert ezt a pénzt nem szabad felhasználni a háborúban, hanem azonnal félre kell tenni, s nem lehet egyéb összegekkel összekeverni. Mert ha ez történik, a fogadalmat nem lehet előírás szerint teljesíteni. Noha ez az érv és hangoztatója egyaránt figyelmet érdemelt, mégis utasították a consult, forduljon a főpapi testülethez: hátha lehetséges úgy fogadalmat tenni, hogy nem határozzák meg a pénzösszeget? A főpapi testület azt válaszolta, hogy lehetséges, sőt ez a helyesebb eljárás. A consul a pontifex maximus után ugyanazt a fogadalmi szöveget mondta el, amely különben az öt évre szóló fogadalmaknál szokott elhangzani, azzal a különbséggel, hogy ő még játékokat és ajándékokat is ígért abból a pénzből, amelynek összegét a felajánlás teljesítésekor a senatus fogja meghatározni. Eddig már nyolc alkalommal ajánlottak fel meghatározott pénzösszegből rendezendő nagyszabású játékokat; ez volt az első eset, amikor a pénz összegét nem határozták meg.

10. Miközben mindenki figyelmét a macedon háború kötötte le,

váratlanul - mert ebben a pillanatban semmire sem számítottak kevésbé - híradás érkezett, hogy a gallusok fellázadtak. Az insuberek, cenomanusok s a boiusok felbujtogatva a celinus, ilvates és a többi ligur törzset, a pun Hamilcar vezetésével, aki Hasdrubal seregéből maradt ott azon a vidéken, megtámadták Placentiát. A várost kirabolták, haragjukban nagy részét felgyújtották, alig kétezer embert hagytak hátra a lángok és romok között, majd a Paduson átkelve, Cremona kirablására indultak. A colonia lakóinak, miután elért hozzájuk a szomszéd várost sújtó szerencsétlenség híre, elég idejük volt arra, hogy a kapukat bezárják, a falakon végig őrséget állítsanak fel - hogy legalább előbb vegyék ostrom alá őket, mielőtt a várost elfoglalnák -, s hogy híradást küldjenek a római praetorhoz.

A provincia elöljárója ekkor L. Furius Purpurio volt, aki a senatus rendeletére elbocsátotta hadseregét, csupán ötezer szövetséges és latin katonát tartott vissza, s e csapatokkal provinciájának a Városhoz legközelebb eső részén, Ariminum közelében tartózkodott. Most a senatushoz intézett levelében megírta, hogy provinciájában milyen felfordulás uralkodik: a két colonia közül, amelyeket a pun háború szörnyű vihara megkímélt, az egyiket az ellenség elfoglalta és kirabolta, a másikat ostromzár alatt tartja. Ő hadseregével nem lesz képes megvédeni a szorongatott coloniákat, hacsak nem akar ötezer szövetségest negyvenezer ellenséges katonának - mert ennyien fogtak fegyvert - kiszolgáltatni, hogy lemészárolják őket, és hogy így még saját súlyos vereségével is növelje az ellenségnek a római colonia elpusztítása után amúgy is megnövekedett harci kedvét.

11. A levél felolvasása után a senatus úgy döntött, hogy C. Aurelius consul seregét, amelynek a kitűzött napon Etruriában kellett összegyülekeznie, rendelje ugyanerre a napra Ariminumba, s vagy induljon el személyesen, ha az állam érdekében így látja jónak, a gallus lázadás elfojtására, vagy írjon Q. Minucius praetornak, hogy mikor Etruriából megérkeztek hozzá a legiók, ő ezek helyett küldje el az ötezer szövetségest, hogy közben ezek biztosítsák Etruriát, maga pedig induljon el az ostromlott colonia felszabadítására.

Egyúttal azt is elhatározták, hogy követeket küldenek Africába; Carthagóba is és Numidiába is Masinissához. Carthagóba azért, hogy ott közöljék: Galliában maradt honfitársuk, Hamilcar, akiről nem lehet tudni, Hasdrubal korábban vagy Mago későbben érkezett seregéből maradt-e ott, a szerződést megszegve háborút folytat, s a gallusok és ligurok seregeit fegyveres harcra lázította a rómaiak ellen. A carthagóiak, ha a békét választják, hívják őt vissza, és adják át a római népnek. A követeknek utasításuk szerint azt is közölniük kellett, hogy a carthagóiak nem szolgáltattak ki minden szökevényt; hír szerint nagy részük szabadon jár-kel Carthagóban. Ezeket kutassák fel, és

fogják el, hogy a szerződés értelmében kiszolgáltassák őket a rómaiaknak. Ez volt a küldöttség feladata Carthagóban.

Masinissának szerencsét kellett kívánniuk, hogy nem csupán atyja királyságát szerezte vissza, de azt, hozzácsatolva Syphax országának legvirágzóbb részét, még gyarapította is. Továbbá be kellett jelenteniük, hogy megkezdődött a háború Philippus ellen, amiért a carthagóiakat segédcsapatokkal támogatta, s jogtalanul rátámadva a rómaiak szövetségeseire - miközben Italiában még lángolt a háború - arra kényszerítette a rómaiakat, hogy hajóhadakat és seregeket küldjenek Görögországba, s azzal, hogy erőiket megosztotta, elsősorban ő késleltette az Africába való átkelést. S a követeknek meg kellett kérniük a királyt, hogy a háborúba küldjön numida lovasokat segítségül.

Nagyszerű ajándékokat is küldtek velük a királynak: arany- és ezüstedényeket, bíbor togát, hímzett tunicát, elefántcsont pálcát, bíborszegélyű togát és curulisi széket, s biztosítaniuk kellett, hogy ha birodalma megerősítése és gyarapítása érdekében valamire szüksége van, azt a római nép, óhajtása szerint, érdemei viszonzásaként minden erejével teljesíteni fogja.

E napokban jelentek meg a senatus előtt Verminának, Syphax fiának követei is. Megpróbálták tévedését ifjúságával mentegetni, s vétkéért a felelősséget teljesen a carthagóiak mesterkedéseire hárították. Hiszen Masinissa is ellenségből lett barátja a római népnek, s Vermina is mindent el fog követni, hogy se Masinissa, se senki más ne előzhesse meg a római nép iránt tanúsított odaadásában, s azt kéri, hogy a senatus adja meg neki a “király”, “szövetséges” és “barát” címet.

A követek azt a választ kapták, hogy Vermina atyja, Syphax is ok nélkül és váratlanul lett szövetségesből és barátból a római nép ellenségévé, s ő maga is arra fordította ifjúsága tanulóéveit, hogy háborúval zaklassa a rómaiakat. Ezért először, mielőtt a király, szövetséges és barát címeket megadnák neki, békét kell kérnie a római néptől. Mert a római nép e megtisztelő elnevezéssel a királyok rendkívüli szolgálatait szokta viszonozni. Római követek fognak megjelenni Africában, a senatus őket bízza meg azzal, hogy közöljék Verminával a béke feltételeit, ha ebbe a római nép is beleegyezik. Ha ő e feltételekhez valamit hozzá akar tenni, el akar belőlük hagyni, vagy meg akarja őket változtatni, kérésével ismét a senatushoz fordulhat.

E megbízatásokkal a következő követeket küldték el Africába: C. Terentius Varrót, Sp. Lucretiust és Cn. Octaviust, s mindegyikük egy ötevezősoros hajót kapott.

12. A senatusban ezután felolvasták Q. Minucius praetor levelét, akinek Bruttium volt a provinciája. Ő azt jelentette hogy Locriban éjszaka titokban ellopták a Proserpina kincstárában levő pénzt, s a gaztett elkövetőinek teljesen nyoma veszett. A senatus felháborodva vette tudomásul, hogy nem szűnnek meg a templomrablások, s az emberek számára még Pleminiusnak olyannyira ismert, nemrég elkövetett bűne s annak megtorlása sem szolgált eléggé elriasztó példával. C. Aurelius consult bízták meg, írja meg Bruttiumban a praetornak: a senatusnak az az óhaja, indítson nyomozást a kincstár kirablása ügyében, olyan szigorúsággal, mint három évvel ezelőtt M. Pomponius praetor tette; amit a pénzből megtalálnak, tegyék vissza ismét a helyére, s ha nem találják meg a teljes összeget, egészítsék ki, s ha jónak tartja, rendezzen engesztelő áldozatot, miként azt a főpapok az előző alkalommal is előírták.

A szentélyt ért gyalázat kiengesztelésének a gondját még megnövelte, hogy ebben az időben több helyről is érkezett csodajelekről szóló híradás. Azt jelentették, hogy Lucaniában lángba borult az égbolt; Privernumban a nap a derűs égbolton egész napon át vörösnek látszott; Lanuviumban a Megmentő Iuno szentélyében éjszaka roppant zaj hallatszott; több helyről jelentették azt is, hogy szörnyszülött élőlények jöttek világra: Sabinumban egy csecsemő született, akiről nem lehetett tudni, fiú-e vagy lány, s ugyanitt találtak egy másik, már tizenhat évet megért, hasonlóképpen kétes nemű lényt is; Frusinóban disznófejű bárány, Sinuessában emberfejű disznó, Lucaniában pedig az állami közlegelőn ötlábú csikó született. Mindezeket a visszataszító és rettenetes lényeket a megzavarodott természet félresikerült alkotásainak tekintették. Főként a kétnemű lényeket nézték iszonyattal, s tüstént a tengerbe dobatták őket, miként legutóbb, C. Claudius és M. Livius consulok idejében, szintén a tengerbe dobták az ezekhez hasonló szörnyszülötteket. S éppen úgy, mint akkor, felszólították a decemvireket is, hogy a csodajelek ügyében tekintsenek be a szent könyvekbe.

A decemvirek a szent könyvek alapján ugyanazokat az áldozatokat rendelték el, mint amelyeket a legutóbbi, hasonló csodajelek alkalmával bemutattak. Azonkívül úgy rendelkeztek, hogy egy háromszor kilenc szűzből álló kar himnuszt énekelve vonuljon végig a Városon, s vigyen ajándékot Iuno királynőnek. E rendelkezések végrehajtásáról a decemvirekkel egyetértésben C. Aurelius consul gondoskodott. A himnuszt, amelyet az elődök idejében Livius költött, most P. Licinius Tegula írta.

13. Miután a vallásos aggodalmakat engesztelő szertartásokkal lecsillapították - mert Q. Minucius is kinyomozta Locriban a templomrablókat, s a pénzt a tettesek vagyonából visszatétette a

kincstárba -, s a consulok el akartak utazni provinciájukba, több magánember, akiknek ebben az évben a harmadik törlesztés járt volna az után az összeg után, amelyet M. Valerius és M. Claudius consulok idejében adtak kölcsön az államnak, a senatushoz fordult, mivel a consulok, tekintettel arra, hogy a kincstár aligha képes fedezni az új, hatalmas hajóhaddal és nagy hadseregekkel megvívandó háború költségeit, kijelentették, hogy nincs fedezet a tartozás kiegyenlítésére.

A senatus nem maradt közömbös panaszukkal szemben. Hiszen ha az állam a macedon háborúban is fel akarja használni pénzüket, amelyet a pun háborúra kölcsönöztek, nem úgy fest-e a helyzet - mivel egyik háború a másikat szüli -, hogy pénzüket, viszonzásul a nemes tettért, hogy felajánlották, elveszik tőlük, mintha valami bűnt követtek volna el. S mivel egyrészt e magánemberek követelése jogos, másrészt azonban az állam nincs abban a helyzetben, hogy adósságát kiegyenlítse, középutat találva a méltányos és hasznos megoldás között, úgy döntöttek - mert sok hitelező kijelentette, hogy mindenfelé elegendő eladó földterület van, s ezekből ők szívesen vásárolnának -, hogy válasszanak maguknak a tizenöt mérföldön belül található állami földekből. A consulok becsültessék fel a földek értékét, állapítsanak meg, annak bizonyítékául, hogy a föld az államé, iugerumonként egy as haszonbért, hogy a tulajdonos, ha majd az állam fizetőképes lesz, s ő inkább a pénzt választja a föld helyett, visszaadhassa a népnek. A magánemberek örömmel fogadták az indítványt, s a földet, mivel azt az adósság egyharmad része fejében kapták, “egyharmados” földnek nevezték el.

14. Ekkor P. Sulpicius, miután fogadalmát a Capitoliumon elmondta, katonaruhában, lictorai kíséretében elindult a Városból, megérkezett Brundisiumba, az africai sereg régi katonái közül kiválogatott önkénteseket beosztotta a legiókba, hajókat válogatott össze Cn. Cornelius hajóhadából, s két napra rá, hogy Brundisiumból kihajózott, megérkezett Macedoniába. Itt megjelentek előtte az athéniak követei, s kérték, hogy szabadítsa fel őket az ostromzár alól. Ő tüstént elküldte Athénba C. Claudius Centót húsz hadihajóval és ezer katonával. Ugyanis a király nem személyesen vezette Athén ostromát, mert akkor főképpen Abydus ostroma kötötte le, s már kétszer próbára tette hadseregét - mindkét alkalommal sikertelenül - a rhodusiakkal majd az Attalusszal vívott tengeri ütközetekben. Vállalkozó kedvét azonban nemcsak vele született harcias természete fokozta, de Antiochusszal, Syria királyával kötött szerződése is, s az a körülmény, hogy már megállapodott vele az egyiptomi birodalom felosztásában, amelyet, mikor megérkezett Ptolemaeus király halálhíre, mindketten meg óhajtottak szerezni.

Egyébként az athéniak, akik hajdani nagyságukból csupán

felfuvalkodottságukat őrizték meg, eléggé jelentéktelen ok miatt keveredtek háborúba Philipusszal. Ugyanis két acarnaniai ifjú a titkos szertartások napjaiban, noha nem voltak beavatva, nem tudván a szent tilalomról, a tömeg közé vegyülve belépett Ceres szentélyébe. Szavaik, mikor néhány suta kérdést tettek fel, hamarosan elárulták kilétüket. A szentély elöljárói elé vezették őket, s noha nyilvánvaló volt, hogy tájékozatlanságból léptek be a szentélybe, mégis, mintha valami szörnyűséges vétket követtek volna el, halállal bűnhődtek. Az acarnaniai nép panaszt tett Philippusnál e miatt az olyannyira felháborító és ellenséges cselekedet miatt, s elérték, hogy macedon segédcsapatokat adjon nekik, s megengedje, hogy háborút indítsanak az athéniak ellen. Ez a sereg először Athén környékét pusztította végig tűzzel-vassal, s a legkülönfélébb zsákmánnyal tért vissza Acarnaniába.

Ez volt az első kihívás; ezután megkezdődött a szabályos hadviselés, állami határozattal megüzenték a háborút. Ugyanis, mikor Attalus király és a rhodusiak a Macedoniába visszavonuló Philippus üldözése közben megérkeztek Aeginába, a király átkelt Piraeusba, hogy megújítsa és megerősítse az athéniakkal kötött szerződését. A lakosok feleségük és gyermekeik társaságában teljes számban vonultak eléje, a papok díszruhában, s őt maguk az istenek is ülőhelyükről szinte felállva fogadták.

15. A népet tüstént gyűlésbe hívták, hogy a király nyilvánosan mondja el, mit óhajt, de ő azután úgy vélte, jobban illik méltóságához, ha írásban közli véleményét, ahelyett, hogy pirulva oda kelljen állnia, miközben felsorolja az athéni államnak tett szolgálatait, vagy a hol helyeslő, hol közbekiabáló tömeg mértéket nem ismerő hízelgésével próbára teszi önuralmát.

A gyűléshez küldött levelében, amelyet ott felolvastak, először az athéni államnak tett szolgálatait, majd Philippus ellen vívott küzdelmeit sorolta fel, s végül felszólította az athéniakat, hogy vállalják a háborút, ameddig ő, a rhodusiak, különösen pedig a rómaiak mellettük állnak, mert később, ha most haboznak, hasztalanul fogják visszakívánni az elszalasztott alkalmat.

Ezután hallgatták meg a követséget, amely a rhodusiaktól érkezett, akik a legutóbb azzal tettek szolgálatot, hogy visszaküldtek négy, nemrégen a macedonok hatalmába esett s tőlük visszaszerzett athéni hadihajót. Így tehát lelkes egyetértésben megszavazták a Philippus elleni háborút. Csak azután halmozták el először Attalust, majd a rhodusiakat a túlzott megbecsülés minden jelével. S ekkor hangzott el először az indítvány, hogy a tíz régi kerületet egészítsék ki egy újjal, amelyet Attalusról neveznek el. A rhodusi népet vitézségéért aranykoszorúval tisztelték meg, s a rhodusiaknak megadták a

polgárjogot, ahogy a rhodusiak is még régebben megadták az athéniaknak.

Ezután Attalus király visszatért hajóhadával Aeginába. A rhodusiak Aeginából Ciába, majd innen Rhodusba hajóztak a szigetek között, amelyekkel - a macedon megszállás alatt levő Andrus, Parus és Cynthus kivételével - mind szövetséget kötöttek, miközben Attalus, Aetoliába küldött követei visszatérésére várva, jó ideig tétlenül időzött Aeginában. De a követek nem tudták őket fegyverfogásra bírni, mivel örültek, hogy valamilyen módon békét köthettek Philippusszal. Pedig ha a király és a rhodusiak nem szalasztják el Philippust, könnyen megszerezhették volna a dicső elnevezést, hogy ők "Görögország megmentői". De mivel időt hagytak Philippusnak, hogy ismét átkeljen a Hellespontuson, s Thracia megfelelő pontjait elfoglalva összpontosítsa erőit, ezzel elnyújtották a háborút, s folytatásának és befejezésének dicsőségét a rómaiaknak engedték át.

16. Philippus inkább tanúsított királyhoz méltó határozottságot. Noha ellenségeit, Attalust és a rhodusiakat nem tudta feltartóztatni, anélkül, hogy megijedt volna a küszöbönálló római háborútól, kétezer gyalogossal és kétszáz lovassal elküldte egyik hadvezérét, Philoclest, hogy pusztítsa végig az athéniak földjeit, hajóhadát pedig Heraclidesnek adta át, hogy hajózzék vele Maroneába; kétezer könnyűfegyverzetű gyalogossal s kétszáz lovassal a szárazföldön maga is oda vonult, s Maroneát az első rohammal be is vette. Aenus viszont nagy küzdelem után végül is Callimedesnek, Ptolemaeus hadvezérének az árulása révén jutott a birtokába. Ezután néhány egyéb erődítmény, Cypsela, Doriscon és Serrheum elfoglalása után a Chersonesusra vonult, ahol Elaeus és Alopeconnesus megadás útján jutott a hatalmába, s még néhány jelentéktelen erődítménnyel együtt Callipolis és Madytos is megadta magát.

Az abydusiak viszont még a követeit sem engedték be, s bezárták a király előtt kapuikat. A város ostroma sokáig lekötötte Philippust, s ha Attalus és a rhodusiak nem késlekednek, a védők véget vethettek volna az ostromzárnak. De Attalus csupán háromszáz embert küldött a védőseregnek, a rhodusiak pedig egyetlen négyevezősorost Tenedusnál állomásozó hajóhadukból. Később, mikor az abydusiak már alig tudtak védekezni az ostrom ellen, Attalus maga is oda hajózott, de csak megmutatta közelről a remélt segítséget, anélkül, hogy szövetségesei érdekében akár szárazon, akár vízen valamit is vállalt volna.

17. Az abydusiak kezdetben nemcsak a szárazföldön rohamozók közeledését akadályozták meg a falakon felsorakoztatott hadigépeikkel, de a horgonyzóhelyen tartózkodó ellenséges hajók között is zavart okoztak. Később, mikor a falak egy része már

romokban hevert, s az ellenség aknáival megközelítette a belső, sebtében felhúzott védőfalat is, követeket küldtek a királyhoz, hogy tárgyalják meg a város átadásának feltételeit. Ezek azonban azzal a követeléssel álltak elő, hogy szabadon távozhasson el a városból a rhodusi négyevezősoros a szövetséges hajósokkal és Attalus helyőrségével együtt, s egy szál ruhában ők maguk is elhagyhassák a várost.

Mikor Philippus azt válaszolta nekik, hogy nem tárgyal a békéről, míg feltétel nélkül nem adják meg magukat, ez az üzenet a városiak csalódottságát és reménytelenségét olyan ádáz dühre változtatta, hogy őrjöngésükben - akárcsak egykor a saguntumiak - elrendelték, hogy valamennyi asszonyt Diana szentélyébe, a szabadon született gyermekeket, hajadonokat, sőt dajkáikkal együtt a csecsemőket is a gymnasiumba zárják be, az aranyat és ezüstöt hordják ki a forumra, a drága ruhákat vigyék a kikötőben levő rhodusi és cyzicusi hajókra, hozzák elő a papokat és áldozati állatokat, s állítsák fel az oltárokat a tér közepén. Itt először kiválogattak néhány embert, akikre az a feladat várt, hogy mihelyt látják, hogy levágták a szétrombolt falért harcoló csatasorukat, azonnal öljék meg a gyermekeket és asszonyokat, dobálják a tengerbe a hajókon levő aranyat, ezüstöt, ruházatot, s gyújtsák fel, ahány helyen csak tudják, a köz- és magánépületeket.

Arra, hogy ezt a szörnyűséget végrehajtják, esküt kellett tenniük, amelynek átokkal fenyegető szavait a papok után kellett elmondaniuk, s ezután a fegyverforgató férfiak tettek esküt, hogy senki se jő vissza élve a csatából, csak ha győztek. S nem feledve el az isteneknek tett esküjüket, olyan elkeseredetten harcoltak, hogy a király, meghökkenve elszántságuktól, abbahagyta a harcot, mielőtt még az éjszaka szétválasztotta volna a küzdőket. Mikor az előkelőbbek, akikre a mészárlás iszonyúbb részének a végrehajtása várt, látták, hogy az ütközetből csak néhány, a sebektől és megerőltetéstől kimerült társuk tér vissza, kora hajnalban elküldték Philippushoz a szent szalagokkal díszített papokat, hogy adják át neki a várost.

18. A város átadása előtt Abydus ostromának a hírére az Alexandriába küldött három követ közül közös megállapodásuk alapján a legfiatalabb, M. Aemilius megjelent Philippus előtt. S mikor ő a király szemére hányta, hogy fegyvert fogott Attalus és a rhodusiak ellen, főképpen pedig azt, hogy most Abydust ostromolja, s az kijelentette, hogy először Attalus és a rhodusiak támadták meg őt, a követ megkérdezte:

“Vajon az abydusiak is maguk támadtak reád?”

A király, aki nem szokott hozzá, hogy az igazságot hallja, s

vakmerőségnek találta, hogy egy uralkodónak ilyesmit a szemébe mondjanak, így felelt:

“A szokottnál vakmerőbbé tett fiatalságod és külsőd, s legfőként az, hogy római vagy. Én a magam részéről elsősorban azt óhajtom, hogy ti - szerződésünk értelmében - tartsátok meg velem szemben a békét. Ha háborúval támadtok rám, majd megtapasztaljátok, hogy engem is büszkeséggel tölt el királyságom és a macedon név, amely semmivel sem kevésbé dicső, mint a római.”

Philippus, miután a követet e szavakkal elbocsátotta, birtokába vette a felhalmozott aranyat és ezüstöt, de a hatalmába került valamennyi embert elvesztette. A tömeg ugyanis árulás áldozatainak vélte a harcban elesetteket, s ettől olyan őrjöngésbe esett mindenki, hogy kölcsönösen egymás szemére hányták esküjüket; elsősorban a papokat hibáztatták, amiért élve szolgáltatták ki az ellenségnek azokat, akiket a nép szent áldozatul szánt halálra, így hát tüstént szétfutottak, hogy megfojtsák feleségüket és gyermekeiket, s különféle halálnemekkel egymást is kivégezzék.

A király, őrjöngésüktől megdöbbenve, megállította csapatai előnyomulását, mondván: három napot ad az abydusiaknak arra, hogy meghaljanak. S ezalatt a legyőzöttek több szörnyűséget követtek el saját magukkal szemben, mint amennyit az elkeseredett győztestől kellett volna elszenvedniük, és senki sem került közülük a király hatalmába, kivéve, akit bilincs vagy más kényszerhelyzet tartott vissza a haláltól. Philippus, miután Abydusban helyőrséget hagyott, visszatért királyságába. Ahogyan Hannibal Saguntum megsemmisítésével, ugyanúgy ingerelte Philippus is Abydus elpusztításával háborúra a rómaiakat, s útközben kapta meg a hírt, hogy a consul már Epirusban van, s szárazföldi seregét téli szállásra Appoloniába, hajóhadát pedig Corcyrába küldte.

19. Közben a követek, akiket azért küldtek Africába, mert Hamilcar egy gallus sereg élére állott, a carthagóiaktól azt a választ kapták, hogy ők nem tehetnek egyebet, mint hogy Hamilcart száműzetéssel büntetik, s javait elkobozzák; az átpártolt és szökevény katonák közül már kiszolgáltatták azokat, akiket fel tudtak kutatni, s Rómába ez ügyben követeket küldenek, akik majd igazolják őket a senatus előtt. Kétszázezer mérő búzát küldtek Rómába, és kétszázezret Macedoniába az ott tartózkodó hadseregnek.

A követek ezután a királyokat keresték fel Numidiában. Átadták Masinissának az ajándékokat s a neki szóló üzenetet. A király kétezer numida lovast ajánlott fel, de ők csak ezret fogadtak el. Ezek behajózásáról ő maga gondoskodott, s emellett még kétszázezer mérő búzát s ugyanennyi árpát is küldött Macedoniába.

A követség harmadik útja Verminához vezetett. Ő egészen birodalma határáig elébe ment a követeknek, s beleegyezett, hogy tetszésük szerint maguk fogalmazzák meg a békefeltételeket. Bármilyen békét köt is a római néppel - mondta -, az számára mindenképpen megfelelő és méltányos lesz. A követek megállapították a békefeltételeket, s felszólították, hogy ezek megerősítésére küldjön követeket Rómába.

20. Ugyanebben az évben tért vissza Hispaniából L. Cornelius Lentulus proconsul. Miután a senatusban beszámolt sok éven át bátran és sikeresen folytatott tevékenységéről, azt követelte, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba. A senatus úgy vélte, hogy működése alapján megérdemelné a diadalmenetet, de az ősi idők óta nem volt példa rá, hogy diadalmenetet tartson az, aki nem dictatorként, consulként vagy praetorként viselt háborút, Cornelius azonban nem mint consul vagy praetor, hanem mint proconsul kormányozta Hispania provinciát. Végül mégis ahhoz a megoldáshoz folyamodtak, hogy ünnepi menetben vonuljon be a Városba. De Ti. Sempronius Longus néptribunus tiltakozott ez ellen, mondván, hogy ez szintén ellentétes az ősök gyakorlatával, és példátlan eset lenne. Végül a tribunus engedett az atyák egyhangú kívánságának, s L. Lentulus az atyák felhatalmazása alapján ünnepélyes bevonulást tartott a Városba. Zsákmányként negyvenháromezer font ezüstöt s kétezer-négyszázötven font aranyat hozott magával. A katonák közt a zsákmányból egyenként százhúsz érc ast osztott szét.

21. A consuli sereget Arretiumból már átvezényelték Ariminumba, s az ötezer szövetséges és latin katona Galliából Etruriába vonult át. Így C. Furius nagy napi menetekben sietett Ariminumból az ekkor Cremonát körülzáró gallusok ellen, s az ellenségtől ezerötszáz lépésnyire ütötte fel táborát. Nagyszerű haditettre nyílott volna alkalma, ha seregét a menetelés után azonnal az ellenséges tábor megostromlására vezeti, mert a gallusok szétszóródva szanaszét kószáltak a földeken, s nem hagytak hátra semmiféle biztosító őrséget. Furius azonban félt, hogy katonái kimerültek a gyors menetelésben. Így a gallusok, akiket társaik kiáltozása visszahívott, otthagyva a kezükbe került zsákmányt, a földekről visszasiettek táborukba, s másnap csatára sorakoztak.

A rómaiak se tértek ki az ütközet elől, de alig maradt idejük arra, hogy csatasorba álljanak, az ellenség olyan lendülettel vetette magát a küzdelembe. A jobbszárny - mert a szövetséges sereget két szárnyra tagolták - állt az első vonalban, mögötte tartalékként a két római legio. A jobbszárny parancsnoka M. Furius, a legióké M. Caecilius, a lovasságé L. Valerius Flaccus volt, mind a hárman legatusok. A praetor a másik két legatust, C. Laetoriust és P. Titiniust maga mellett tartotta,

hogy segítségükkel az egész helyzetet áttekinthesse, és szembeszállhasson az ellenség minden váratlan kezdeményezésével.

A gallusok kezdetben abban reménykedtek, hogy egész tömegükkel egy ponton támadva lerohanhatják és felmorzsolhatják az elöl álló jobbszárnyat. Mikor tervük nem sikerült, megpróbálták a szárnyakat megkerülve átkarolni az ellenséges csatasort, ami, tekintve, hogy nagy tömegben támadtak a kisebb létszámú ellenségre, könnyű vállalkozásnak látszott. A praetor, mikor ezt észrevette, hogy maga is megnyújthassa arcvonalát, a két legiót a tartalékból az elöl harcoló jobb- és balszárnyhoz rendelte, s szentélyt ajánlott fel Diiovisnak arra az esetre, ha ezen a napon meg tudja futamítani az ellenséget. Utasította L. Valeriust, hogy indítsa el egyik oldalon a két legiót, a másikon a szövetségesek lovasságát az ellenséges seregszárnyak ellen, s ne engedje, hogy a gallusok körülzárják csatasorukat. Közben ő maga is, látva, hogy a gallus csatasor a szárnyak széthúzása következtében meggyengült, parancsot adott katonáinak, hogy összetömörülve induljanak támadásra, s törjék át az ellenséges hadsorokat. A lovasság visszaszorította az ellenséges szárnyakat, s a gyalogság is a középső arcvonalat. A gallusok, mikor mindenhol nagy vérontás közepette kaszabolták őket, hirtelen hátat fordítottak, s fejvesztett futással igyekeztek táboruk felé. A lovasság a futók nyomába eredt, majd a legiók is üldözésükre indultak, s betörtek táborukba. Innen kevesebb, mint hatezer ellenséges katona menekült meg; több mint harmincötezer esett el vagy került a rómaiak kezébe hetven hadijelvénnyel s több mint kétezer, rengeteg hadizsákmánnyal megrakott gallus szekérrel együtt. Ebben a csatában elesett a pun Hamilcar s három előkelő gallus hadvezér. S mintegy kétezer fogságban őrzött, szabadon született placentiai polgár került vissza coloniájába.

22. A győzelem nagy jelentőségű és Róma számára örvendetes volt, a hír megérkezése után háromnapos hálaadó ünnepet rendeltek el. Ebben a csatában a rómaiak és szövetségeseik közül mintegy kétezren estek el, legtöbben a jobbszárnyon, amelyet az ellenség mindjárt a kezdetben nagy túlerővel támadott. S jóllehet a praetor majdnem befejezte a háborút, mégis, miután elvégezte Rómában esedékes tennivalóit, Aurelius consul is elutazott Galliába, s átvette a praetortól a győztes sereget.

A másik consul, aki majdnem az ősz végén érkezett meg provinciájába, Apollonia mellett töltötte el a telet. S mikor C. Claudius a Corcyránál állomásozó hajóhadból való, s mint már említettem, az athéniak segítségére küldött háromevezősoros római hajókkal megérkezett Piraeusba, nagy remény töltötte el a már-már csüggedő szövetségeseket. Mert egyrészt megszűntek azok a szárazföldi

betörések, amelyeket Corinthusból elindulva Megarán át szoktak intézni területük ellen, másrészt azok a chalcisi kalózhajók, amelyek az athéniak számára nemcsak a tengert, hanem az egész tengermelléket is bizonytalanná tették, nemcsak Suniumon nem merészkedtek túl, de az Euripus-szoroson át a nyílt tengerre sem. A rómaiakhoz még három rhodusi négyevezősoros csatlakozott, s ezenkívül volt még három, a tengerparti vidék védelmére felszerelt, fedetlen atticai hajójuk is. C. Claudiusnak, aki elegendőnek gondolta, ha egyelőre Athén városát és környékét védi meg ezzel a hajóhaddal, a véletlen nagyobb vállalkozásra kínált lehetőséget.

23. Chalcisi szökevények, akiket a király embereinek erőszakossága kényszerített távozásra, jelentették, hogy Chalcist egyetlen kardcsapás nélkül elfoglalhatja: ugyanis a macedonok, nem lévén a közelben ellenség, akitől félniük kellene, szanaszét kószálnak, a városiak pedig, bízva a macedon helyőrségben, elhanyagolják a város védelmét. Claudius e híradások után felkerekedett, s bár oly korán elérkezett Suniumhoz, hogy innen még behajózhatott volna az Euboeai-szoros bejáratához, nehogy a hegyfok megkerülése után felfedezzék, hajóhadával lehorgonyzott az éjszaka beálltáig. Besötétedéskor továbbindult, a csendes tengeren megérkezett Chalcishoz, s röviddel napfelkelte előtt a város kevésbé sűrűn lakott részén néhány emberével, létrák segítségével, elfoglalta a legközelebbi tornyot s a mellette levő falrészt, mivel egyik helyen aludtak az őrök, a másikon pedig nem is volt őrség. Innen továbbhaladtak a lakottabb részekre, leöldösték az őröket, s feltörve a kapukat, a többi fegyverest is bebocsátották. Ezután szétszéledtek az egész városban, ahol a felfordulást még növelte, hogy felgyújtották a forum körül álló házakat. A királyi magtárak, a fegyverraktárak nagyszámú hadi- és hajítógéppel együtt a lángok martalékává váltak.

Ezután válogatás nélkül kezdtek öldökölni mindenkit, a menekülőket éppúgy, mint azokat, akik védekeztek; megöltek vagy megfutamítottak szinte minden fegyverfogásra képes embert, s elesett az acarnaniai Sopater, a helyőrség parancsnoka is. Az egész zsákmányt először a forumra hordták össze, majd fölrakták a hajókra. A rhodusiak föltörték a börtön ajtaját is, kiengedték a foglyokat, akiket Philippus ide záratott, abban a hitben, hogy itt vannak a legbiztosabb őrizetben. S miután ledöntötték és megcsonkították a király szobrait is, visszavonulót fúvattak, hajóra szálltak, s visszatértek Piraeusba, ahonnan elindultak.

Ha a rómaiak akkora sereggel rendelkeznek, hogy meg tudják szállni Chalcist, anélkül, hogy föladnák Athén védelmét, akkor egy rendkívüli haditettel mindjárt a háború kezdetén elragadhatták volna a királytól Chalcist és Euripust. Mert amiként a szárazföldön a Thermopylaei-

szoros, éppúgy tengeren az Euripus-tengerszoros Görögország kapuja.

24. Philippus ekkoriban Demetriasban tartózkodott. Mikor itt értesült a szövetséges várost ért szerencsétlenségről, ötezer könnyűfegyverzetű katonával és háromszáz lovassal tüstént felkerekedett - noha a város elvesztése után késő volt a segítség -, hogy legalább, ha segítséget nem is tud nyújtani, bosszút álljon, s gyors menetben Chalcisba sietett, egy cseppet sem kételkedve, hogy rajtaüthet a rómaiakon. Mikor azonban e reményében csalódott, s odaérkezésekor csak a szörnyű látvány, a félig lerombolt és füstölgő szövetséges város képe fogadta, csak néhány embert hagyva hátra, alig annyit, hogy a háborúban elesetteket eltemessék, éppolyan gyorsan, ahogy jött, az Euripus-hídon és Boeotian átkelve Athén ellen vonult, abban a hitben, hogy a rómaiakéhoz hasonló vállalkozását hasonló siker is fogja koronázni.

S így is történt volna, ha egy felderítő - a görögök az ilyent hemerodromosnak hívják, mert egy nap alatt roppant távolságot képes futva megtenni - nem veszi észre az egyik őrhelyről a királyi sereget, s előrerohanva éjfélre nem érkezik meg Athénba. Itt ugyanaz az álom és nemtörődömség tartott hatalmában mindenkit, mint ami néhány nappal ezelőtt Chalcis vesztét okozta.

Miután a riasztó hír felrázta őket, az athéni praetor és Dioxippus, a szövetséges zsoldoscsapatok parancsnoka összehívta katonáit a forumra, s kürtjelet adatott a fellegvárból, hogy mindenki tudomást szerezzen az ellenség közeledéséről. Majd a védők minden irányban szétszéledtek a kapukhoz és a falakra. Philippus néhány órával később, de még jóval napkelte előtt ért a város közelébe. Mikor azonban megpillantotta a sok fényt, s füléhez ért az ilyen felfordulásban természetesen ide-oda futkosó emberek zaja, megállást parancsolt, s azzal a szándékkal, hogy - mivel a csel kevésbé vált be - nyílt erőszakhoz fog folyamodni, parancsot adott seregének, hogy táborozzon le, és pihenje ki magát.

A Dipylon felől indított támadást. Ez, hogy úgy mondjuk, a város torkolatában álló kapu sokkal nagyobb és szélesebb volt a többinél, s kívül-belül olyan széles út vezetett hozzá, hogy egyrészt a városiak is fel tudták sorakoztatni csatasorukat a forumtól a kapuig, másrészt pedig kívül az ellenségnek is elég tere volt az Academia gymnasiumához vezető, majdnem ezer lépésnyi úton gyalogosai és lovasai elhelyezésére. Ezen az úton nyomultak előre az athéniak Attalus helyőrségével és Dioxippus cohorsaival együtt, miután a kapu mögött hadirendbe sorakoztak.

Philippus ezt látva úgy vélte, az ellenség máris a kezében van, a rég óhajtott vérfürdővel - mert a görög városok közül egyet sem gyűlölt

ennyire - végre kielégítheti bosszúvágyát, s felszólította katonáit; harc közben csak őt nézzék, abban a tudatban, hogy ott kell lennie a hadijelvénynek, ott a csatasornak, ahol a király tartózkodik. Majd megsarkantyúzta lovát, miközben nemcsak a düh fűtötte, de a dicsőségvágy is, mivel a falon is nagy tömeg gyűlt össze, hogy lássa a csatát, s ő lelkesítő dolognak vélte, hogy nézők előtt harcolhat. Néhány lovassal jóval a csatasor elé vágtatva az ellenség közé rontott, éppoly határtalan lelkesedéssel töltve el övéit, mint amekkora rémülettel az ellenséget. Sok embert sebesített meg közelről vagy távolból, személyesen egészen a kapuig űzte őket, s még nagyobb vérfürdőt rendezett a szűk helyen tolongók között. S vakmerő vállalkozásából mégis sértetlenül tért vissza, mert a tornyokban és a kapukban állók nem merték kivetni dárdáikat, nehogy az ellenséggel összevegyült bajtársaikat találják el. Mivel az athéniak ezután visszavonták katonáikat a falak mögé, Philippus visszavonulót fúvatott, s táborát Cynosarges mellett állította fel, ahol egy berekkel körülvett Hercules-szentély s egy gymnasium állt. De a város környékén Cynosargesszel és Lyciummal együtt minden szent és kellemes helyet felgyújtatott; lerombolta nemcsak az épületeket, de a síremlékeket is, s féktelen dühében semmi isteni vagy emberi tulajdonnak nem irgalmazott.

25. Egy napra rá, mikor az eddig bezárt kapuk hirtelen feltárultak, mert Attalus Aeginából s a rómaiak Piraeusból érkezett csapatai bevonultak a városba, a király hátrább vitte táborát, mintegy háromezer lépésnyire a várostól. Innen Eleusisba vonult, abban a reményben, hogy meglepetésszerű támadással elfoglalhatja a szentélyt s az azt oltalmazó, fölötte magasló erődítményt. De mikor látta, hogy az őrséget egyáltalán nem hanyagolták el, s hogy Piraeusból a hajóhad segítségükre indul, tervét feladva Megarába, majd innen egyenesen Corinthusba vonult. S mikor meghallotta, hogy az achaiok Argosban gyűlést tartanak, váratlanul, az achaiok nagy meglepetésére megjelent az összejövetelen.

Itt arról tanácskoztak, hogy háborút indítanak Nabis, a lacedaemoniak tyrannusa ellen, aki látva, hogy az achaiai segédcsapatok szétszéledtek, miután Philopoemen a főparancsnokságot a vele korántsem egyenrangú hadvezérnek, Cycliadasnak adta át, felújította a háborút, végigpusztította szomszédjai földjeit, sőt már a városokat is rémületben tartotta. S miközben arról tanakodtak, melyik város mennyi csapatot állítson ki a közös ellenség ellen, Philippus megígérte, hogy magára vállalja a Nabis és a lacedaemoniak elleni harc gondját, s nemcsak szövetségesei földjét oltalmazza meg a pusztítástól, hanem seregével azonnal egyenesen Laconiába vonul, s a háború minden borzalmát oda viszi át.

S mikor ígéretét mindnyájan rendkívüli tetszéssel fogadták, így folytatta:

“A méltányosság azonban azt kívánja, hogy miközben én fegyveres erőimmel a ti földeteket oltalmazom, az én országom se maradjon védősereg nélkül. Így, ha jónak látjátok, állítsatok ki annyi katonát, amennyi elegendő Oreus, Chalcis és Corinthus megvédésére, hogy én nyugodtan folytathassam a háborút Nabis és a lacedaemoniak ellen, miközben hátam mögött birodalmamat biztonságban tudom.”

Az achaiok figyelmét nem kerülte el, hogy mi a célja az oly nagylelkű ígérettel és a lacedaemoniak ellen felajánlott segítséggel: az a szándéka, hogy túszként elvigye Peloponnesosról az achaiai fiatalságot, a népet pedig belevonja a Róma elleni háborúba. Mindamellett Cycliadas, az achaiai szövetség vezetője feleslegesnek vélte, hogy ezt a szemére hányják, s csupán annyit mondott, hogy az achaiai szövetség törvényei szerint a gyűlésen nem lehet más ügyben javaslatot tenni, csak amiért őket összehívták, s miután döntést hoztak a Nabis ellen megszervezendő hadsereg ügyében, feloszlatta a gyűlést, amelyet olyan erélyesen s a szabadságukhoz ragaszkodva vezetett, ő, akit mindeddig a napig a király talpnyalói közé számítottak.

Philippus, miután e nagy reményében csalódott, néhány önkéntest összeszedve visszatért Corinthusba, majd innen Attica földjére.

26. Ugyanezekben a napokban, mikor Philippus Achaiában tartózkodott, hadvezére, Philocles, aki kétezer thrák és macedon katonával indult el Euboeából, hogy végigpusztítsa az athéni területet, Eleusis környékén átkelt a Cithaeron rengetegén. Ezután csapatai egyik felét szétküldte zsákmányolni a földekre, maga pedig a másikkal elrejtőzött egy cselvetésre alkalmas helyen, hogy ha az ellenség Eleusis erődjéből kitörést intézne zsákmányoló emberei ellen, észrevétlenül egyszerre ronthasson rá szétszéledt csapataira. De csapdáját felfedezték. Ezért összeszedte zsákmányolásra szétszóródott csapatait, s hadirendbe állítva őket, megkezdte Eleusis erődítményének az ostromát, majd innen, miután sok embere sebesült meg, visszavonult, s csatlakozott az Achaiából visszatérő Philippushoz.

A király maga is megpróbálkozott az erőd ostromlásával, de a Piraeusból ideérkező római hadihajók s a városba bevonult erősítés miatt szándéka feladására kényszerült. Ezután kettéosztotta seregét, az egyik felét Philoclesszel Athénhoz küldte, a másikkal gyorsan Piraeushoz vonult, hogy mialatt az athéniak a falaikhoz közeledő Philocles és a fenyegető ostrom miatt kénytelenek a városban maradni, ő elfoglalja a csekély számú védőseregre bízott Piraeust. Egyébként Piraeusnál sem volt az ostrommal több szerencséje, mint Eleusisnál, ahol nagyjából ugyanezek a védők állottak vele szemben.

Piraeustól váratlanul Athén alá nyomult. Itt, miután a gyalogság és lovasság gyors kitörésével visszaszorította azon a szűk területen, amelyet két oldalról a Piraeust és Athént összekötő, félig lerombolt falak határolnak, felhagyott a város ostromával, seregét ismét megosztotta Philoclesszel, s elindult a vidék feldúlására. S mivel múltkor már megkezdte a pusztítást a város környékén álló síremlékek lerombolásával, hogy semmit se hagyjon meg épségben, parancsot adott, hogy rombolják le és gyújtsák fel az isteneknek az egyes kerületekben álló fölszentelt templomait. Attica földje, amely - hála a helyben bőségesen található márványnak s művészi tehetségnek - rendkívül gazdag volt ilyen művészi alkotásokban, bőséges anyagot kínált ennek a pusztító őrületnek. Mert a király nem elégedett meg azzal, hogy csupán lerombolják a templomokat és ledöntsék a szobrokat, de parancsa szerint össze kellett törni az egyes köveket is, hogy még azok se maradjanak épségben a romhalmaz között.

Végül, nem mintha dühe kielégült volna, de mivel nem volt min kitombolnia magát, az ellenséges területről Boeotiába vonult át, s Görögországban semmi egyéb említésre méltó cselekedetet nem hajtott végre.

27. Sulpicius consul ekkoriban Apollonia és Dyrrachium között az Apsus folyónál táborozott; ide hívta legatusát, C. Apustiust, s elküldte serege egy részével, hogy pusztítsa végig az ellenséges területeket. Apustius, miután végigdúlta Macedonia határvidékét, s az első rohammal bevette a Corrhagus, Gerrunium és Orgessum nevű erődítményeket, egy szűk földszoroson fekvő városhoz, Antipatreához érkezett. Itt először megbeszélésre hívta a vezetőket, s megpróbálta őket rábírni, hogy hagyatkozzanak a rómaiak védelmére. Majd, amikor ezek, bízva városuk nagyságában, falaiban és fekvésében, visszautasították javaslatát, rohamra indult, fegyveres erejével elfoglalta a várost, a felnőtteket megölette, az egész zsákmányt katonáinak engedte át, aztán leromboltatta a falakat, s felgyújtatta a várost.

A Codrio nevű, jelentékeny és jól megerősített város hasonló sorstól félve kardcsapás nélkül megadta magát a rómaiaknak. Apustius itt helyőrséget hagyott hátra, majd rohammal elfoglalta Cnidust - melynek neve sokkal, híresebb, mint a hely, lévén egy hasonló nevű város Asiában. Mikor a legatus igen komoly zsákmánnyal visszatérőben volt a consulhoz, Athenagoras, a király hadvezére az egyik folyón való átkelés közben rátámadt az utóvédre, s zavart okozott a hátul haladók soraiban. De a legatus kiáltozásuk és a zűrzavar hallatára hátranyargalt, visszafordította seregét, a poggyászt középre hordatva felállította a római csatasort, s a király katonái nem tudtak ellenállni a római támadásnak. Sokat levágtak közülük, még

többet fogságba ejtettek. A consul legatusát, aki seregével veszteség nélkül tért vissza hozzá, haladéktalanul visszaküldte a hajóhadhoz.

28. Miután ezzel az eléggé szerencsés vállalkozással megkezdődött a háború, a római táborban megjelentek a Macedoniával szomszédos fejedelmek és elöljárók: Pleuratus, Scerdilaedus fia, Amynander, az athamasok királya s Dardaniából Bato, annak a Longarusnak a fia, aki már maga is hadat viselt Demetrius, Philippus apja ellen.

Mikor segédcsapatokat ígértek, a consul azt felelte, hogy akkor fogja igénybe venni a dardanusok és Pleuratus támogatását, ha seregével benyomul Macedoniába. Amynandert azzal bízta meg, hogy biztassa fel az aetoliabelieket a háborúban való részvételre. Attalus küldötteire - mert ők is ebben az időpontban érkeztek meg - azt az üzenetet bízta, hogy a király téli szállásán, Aeginában várja meg a római hajóhad megérkezését, majd ezzel egyesülve, mint eddig is, tengeri hadviseléssel szorongassa Philippust. Követség ment a rhodusiakhoz is, hogy felszólítsa őket a háborúban való részvételre. Philippus - ugyanis már ő is megérkezett Macedoniába - nem csekélyebb lendülettel folytatta a háborús előkészületeket. Fiát, a rendkívül fiatal Perseust, néhány barátját adva mellé ifjúsága támaszául, csapatai egy részével a Pelagonia mellett fekvő szoros elfoglalására küldte. Leromboltatott két jelentéktelen várost, Sciathust és Peparethust, hogy ne váljanak az ellenséges hajóhad zsákmányává és jutalmává. Követeket küldött az aetoliaiakhoz, nehogy ez a nyugtalan nép a rómaiak megérkezése után megszegje szövetségi hűségét.

29. Közeledett az aetoliaiak szövetségi gyűlésére kijelölt Panaetoliumnak nevezett nap. Nemcsak a király küldöttei iparkodtak az utazással, hogy itt jelen lehessenek, de megérkezett a consul küldötte, L. Purpurio legatus is, és eljöttek a gyűlésre az athéniak követei is. Először a macedonokat, a szövetség legújabb tagjait hallgatták meg. Ezek kijelentették: mivel semmi újabb esemény nem történt, nekik sincs új mondanivalójuk, hiszen az aetoliaiaknak éppen azon okok miatt, amelyek alapján, belátva a rómaiakkal kötött szövetség haszontalan voltát, békét kötöttek Philippusszal, meg is kell tartaniuk az egyszer már megkötött békeszerződést.

“Avagy - mondta az egyik küldött - inkább a rómaiak elbizakodottságát, hogy ne mondjam, állhatatlanságát akarjátok utánozni? Azokét, akik Rómában követeiteknek ezt a választ adták: »Miért jöttek hozzánk, aetoliaiak, mikor a mi beleegyezésünk nélkül békét kötöttetek Philippusszal?« S most éppen ők követelik, hogy velük együtt háborút viseljetek Philippus ellen. Korábban úgy tüntették fel a dolgot, hogy miattatok és értetek ragadtak fegyvert a király ellen, most pedig meg akarják akadályozni, hogy Philippusszal

békében éljetek. Ők először azért keltek át Siciliába, hogy Messanának segítségére legyenek, másodszor pedig azért, hogy visszaadják a carthagóiaktól elnyomott Syracusae szabadságát. S most pedig Messana, Syracusae s egész Sicilia az ő hatalmukban van; ezt, mint jól jövedelmező provinciát, bárdjaik és fasceseik hatalma alá hajtották.

Semmi kétség, hogy amiként ti Naupactusban saját törvényeitek szerint, a magatok által választott elöljárók vezetésével gyűlést tartotok, hogy szabadon döntsetek, ki legyen ellenségetek vagy barátotok, s belátásotok szerint határozzatok a háború és béke ügyében, ők is nyilván éppígy gyűlésbe hívják a siciliai városokat Syracusaeba vagy Messanába vagy Lilybaeumba - de e gyűlésen római praetor elnököl. Ő szólította fel őket parancsszóval a gyülekezésre, s őt látják a magas emelvényen lictorokkal övezve, amint gőgös parancsait osztja: hátukat a vesszőnyaláb, nyakukat a bárd fenyegeti, és sorsolás útján minden évben új és új zsarnokot kapnak.

S nem kell csodálkozniuk azon - nem is lenne rá módjuk -, ha látják, hogy Italia városait, Regiumot, Tarentumot, Capuát - hogy ne is nevezzem meg azokat a szomszédos városokat, amelyeknek romjain Róma naggyá lett - ugyanilyen hatalmaskodó módon kormányozzák. Igaz, hogy még áll Capua, a campaniai nép sírja és emlékműve, de sírba tették vagy idegenbe száműzték magukat a lakosokat, s a város is meg van nyomorítva, nincs senatusa, polgársága, elöljárói - iszonyú jelenség -, s kegyetlenebb dolog volt meghagyni, hogy majd még lakjanak benne, mintha elpusztították volna. Őrültség abban reménykedni, hogy itt bármi is változatlan marad, ha vadidegen emberek, akiket sokkal inkább elválaszt tőlünk nyelvük, erkölcsük és törvényeik, mint a tenger és szárazföldek távolsága, e földön megvetik a lábukat. Ti úgy gondoljátok, hogy Philippus birodalma bizonyos mértékig veszélyezteti szabadságotokat; pedig ő, noha joggal neheztelhetett volna rátok, semmi mást nem kívánt tőletek, csak a békét, s most sincs egyéb óhaja, csak az, hogy tartsatok ki a vele kötött béke mellett. Szokjatok hát csak hozzá, hogy ezen a földön idegen legiók tartózkodnak, s vegyétek csak magatokra az igát: majd mikor Róma lesz az uratok, akkor fogtok - elkésve és hiába! - a szövetségesetek, Philippus után sóvárogni! A közös nyelvet beszélő aetoliai- és acarnaniabelieket meg a macedonokat időnként támadt jelentéktelen ügyek választják szét vagy kapcsolják össze, de az idegenek, a barbárok ellen valamennyi görög örök háborút visel és fog viselni, mert nem napról napra változó okok, hanem megváltoztathatatlan természetük alapján ellenségek.

De hadd végezzem beszédem azzal, amivel elkezdtem. Három évvel ezelőtt kötöttetek békét itt, ugyanezen a helyen, ti, ugyanazok az emberek, ugyanezzel a Philippusszal, s a békét ugyanazok a rómaiak

helytelenítették, akik most a már megkötött és érvényes békét szeretnék megzavarni. Mivel a sors a tanácskozás körülményeit semmi tekintetben nem változtatta meg, nem látom be, miért kellene nektek változásra törekednetek?”

30. A macedonok után maguknak a rómaiaknak beleegyezésével és kívánságára az athéniakat bocsátották be, akik az elszenvedett jogtalanságok után még jogosabban támadhatták a királyt kegyetlenségéért és embertelenségéért. Siralmas színekkel ecsetelték földjeik végigpusztítását és szörnyű kirablását. Nem azt panaszolják - mondták -, hogy az ellenség ellenségként bánt velük, hiszen a háborúnak is megvannak a maga törvényei, amelyeknek alkalmazása jogos, elszenvedése szükségszerű. Ha felégetik a vetést, lerombolják a házakat, zsákmányként elhajtanak embert és jószágot, mindez a kárvallott fél szempontjából inkább keserves, mint jogtalan cselekedet. Amiatt azonban mindenképp panaszt emelnek, hogy éppen ez a király, aki a rómaiakat jöttmenteknek és barbároknak nevezi, annyira lábbal tiport minden emberi és isteni törvényt, hogy első pusztító hadjárata alkalmával az alvilági, a második alkalmával az égi istenek ellen folytatott szentségtörő háborút. A területükön földdel egyenlővé tett minden sírt és emlékművet, valamennyi holtat megfosztotta lakóhelyétől, s egynek a csontjait sem fedi már a föld. S azokat a kis szentélyeket, amelyeket egykor szanaszét lakó őseik szenteltek fel az ottani kis erődítményekben és falvakban, s akkor sem hanyagolták el tiszteletüket, mikor mind egy helyre, a fővárosba költöztek, Philippus gyújtócsóvával egytől egyig végigjárta. Félig elhamvadva, megcsonkítva hevernek az istenek képmásai a leomlott szentélyek bedöntött kapuszárnyai körül. S ahogy tönkretette Attica műemlékekben és kincsekben gazdag földjét, éppúgy tönkre fogja tenni, ha módja lesz rá, Aetoliát és egész Görögországot is. S az ő városukat is ilyen romhalmazzá tette volna, ha segítségükre nem jönnek a rómaiak.

S hasonló szentségtörésre készült a várost oltalmazó istenekkel, a fellegvárat őrző Minervával, Ceres eleusisi szentélyével, s a Piraeusban levő Iuppiterrel és Minervával szemben is. De miután fegyveres erővel elűzték nemcsak ezeknek az isteneknek a templomaitól, de falaik alól is, dühe azok ellen a szentélyek ellen fordult, amelyeket csupán a vallásos kegyelet oltalmazott. Ezért esdve kérik az aetoliabelieket, könyörüljenek meg az athéniakon, s a halhatatlan istenek és az utánuk legnagyobb hatalmú rómaiak vezetésével vegyenek részt a háborúban.

31. Ezután a római követ szólalt fel.

“Beszédem egész gondolatmenetét meg kellett változtatnom - mondta -, először a macedonok, majd az athéniak miatt. Mert noha

azért jöttem, hogy felpanaszoljam a jogtalanságokat, melyeket Philippus annyi, velünk szövetséges város ellen elkövetett, a macedonok azzal, hogy ők meg egyenesen a rómaiak ellen emeltek panaszt, arra késztettek, hogy vádbeszéd helyett inkább védőbeszédet mondjak: az athéniak pedig, miután felsorolták a királynak az alvilági és égi istenek ellen elkövetett elvetemült és embertelen gaztetteit, vajon mit hagytak meg nekem vagy akárki másnak, amit ezenfelül még ellene vádként felhozhatnék?

Higgyétek el, ugyanezt a panaszt hangoztatják Cios, Abydus, Aenus, Maronea, Thasus, Paros, Samos, Larisa s a közeli Achaiában levő Messene lakói, sőt még súlyosabbakat és keserűbbeket azok, akiknek a király többet árthatott. Ami pedig azokat a vádakat illeti, amiket ő hozott fel ellenünk, úgy gondolom, ezek ellen - ha ugyan nem mennek egyenesen dicsőségszámba - nem kell védekeznünk.

Regium, Capua és Syracusae ügyében tesz nekünk szemrehányást. Regiumba a Pyrrhusszal vívott háború idején maguknak a lakóknak a kérésére egy legiót küldtünk helyőrségül, s ez a várost, amelynek megvédésére odaküldték, bűnös módon hatalmába kerítette. Talán mi helyeseltük ezt a gaztettet? Vajon nem kezdtünk-e harcot a vétkes legio ellen, s miután megadásra kényszerítettük, nem álltunk-e rajtuk bosszút vesszővel és bárddal szövetségesünkért, Regium lakóinak nem adtuk-e vissza városukat, földjüket, minden tulajdonukat szabadságukkal és törvényeikkel együtt?

S mikor mi a zsarnoki - s ami még szégyenletesebb -, idegen elnyomás alatt sínylődő Syracusaenak segítségére siettünk, noha majdnem három éven át fáradtunk szárazon és vízen az olyannyira megerősített város ostromával, látva, hogy maguk a syracusaebeliek inkább óhajtanak a zsarnokoknak szolgálni, mint a mi fogságunkba esni, visszaadtuk nekik városukat, amelyet a mi fegyvereink foglaltak el és szabadítottak fel.

Azt nem tagadjuk, hogy Sicilia a mi provinciánk, s azok a városai, amelyek Carthago pártjára álltak, s szövetségre lépve vele az ő oldalán folytatták ellenünk a háborút, most nekünk fizetnek zsoldot és adót. Sőt ellenkezőleg: szeretnénk, ha ti és minden nép tudomásul venné, hogy kinek-kinek a sorsa nekünk tett szolgálatai szerint alakul.

Vagy talán szégyenkezzünk amiatt, hogy megbüntettük a campaniabelieket, amiért még ők maguk sem panaszkodhatnak? Ezek az emberek, akiknek az érdekében mi majdnem hetven éven át hadakoztunk, nagy vereségeket szenvedve, a samnisok ellen, s őket magukat először szerződéssel, majd házassággal és a rokonsági kötelékek szálaival, végül pedig a polgárjog megadásával fűztük magunkhoz, mikor ránk nehéz idők jártak, helyőrségünket galádul

legyilkolva Italia valamennyi népe között először pártoltak át Hannibalhoz, majd felbőszülve azon, hogy körülzártuk városukat, Hannibalt Róma megostromlására küldték. Nos, ha nem marad meg sem maga a városuk, sem benne egyetlen lélek, ki vethetné a szemünkre, hogy keményebben bántunk velük, mint megérdemelték? Bűnük tudatában sokkal többen választották közülük önként a halált, mint ahányat mi megtorlásul kivégeztünk. A többiektől pedig úgy vettük el városukat és földjüket, hogy földet és lakóhelyet adtunk nekik; a mit sem vétett várost épségben állni hagytuk, hogy aki ma látja, nem veszi észre rajta az ostrom vagy elfoglalás legcsekélyebb nyomát sem. De miért emlegetem én Capuát? Hiszen békét és szabadságot adtunk még a legyőzött Carthagónak is! Inkább attól kell félnünk: éppen azzal, hogy a legyőzötteknek túl készségesen megbocsátunk, még sokkal több népet hozunk kísértésbe, hogy háborút próbáljon indítani ellenünk.

Legyen elég ennyi a magunk védelmére s Philippus érveinek megcáfolására, akinek családja körében rendezett vérengzését, rokonainak és ismerőseinek legyilkolását s még szinte kegyetlenségénél is embertelenebb bujaságát annál jobban ismeritek, amennyivel közelebb laktok Macedoniához.

Ami pedig benneteket illet, aetoliaiak: mi háborút kezdtünk a ti érdeketekben Philippus ellen, ti pedig békét kötöttetek vele a mi tudomásunk nélkül. De talán azt válaszoljátok, hogy mivel minket lekötött a pun háború, nektek a félelem kényszerítő hatása alatt el kellett fogadnotok annak a békefeltételeit, aki akkoriban hatalmasabb volt; mi pedig, mivel más, nagyobb veszély szorongatott, elhanyagoltuk az általatok feladott háborút. Most azonban, mikor az istenek jóakaratából befejeztük a pun háborút, s minden erőnkkel Macedonia ellen fordulunk, nektek is alkalom kínálkozik, hogy megújítsátok velünk a barátságot és szövetséget, hacsak nem az a feltett szándékotok, hogy inkább elpusztultok Philippusszal együtt, ahelyett, hogy a rómaiak oldalán győznétek!”

32. Mikor a római követ szavai után mindenki a rómaiak pártjára hajolt, Damocritus, az aetoliaiak elöljárója, akit - hír szerint - a király megvesztegetett, anélkül, hogy egyik vagy másik párthoz csatlakozott volna, kijelentette: ilyen nagy fontosságú ügy bölcs eldöntését semmi sem veszélyezteti annyira, mint a sietség, amit nagyon hamar, de így is elkésve és hiába, a megbánás szokott követni, ám az elhamarkodott határozatot sem visszavonni, sem meg nem történtté tenni nem lehet. Hogy az ügyben miként döntsenek, annak a megérlelésére, véleménye szerint, időt kell hagyni. A határozathozatal időpontját a következő módon már most ki lehet tűzni: Mivel törvényes megállapodásuk szerint a háború vagy béke ügyét csak a panaetoliai vagy a pylaei

szövetség gyűlésén tárgyalhatják meg, hozzanak azonnal döntést, hogy a szövetség vezetője, akit ezért nem vonhatnak felelősségre, hívja össze a gyűlést, ha elő akarja terjeszteni a háború és béke ügyét, s amit ott javasolnak és elhatároznak, legyen éppen olyan jogszerű és törvényes, mint a panaetoliai és pylaei gyűlés határozatai.

S miután a küldötteket, a döntést függőben hagyva, így elbocsátotta, kijelentette: a legjobb szolgálatot tette népének, mert a két fél közül azt választhatják szövetségesüknek, akit jobban pártol a hadiszerencse. Ez történt az aetoliaiak gyűlésén.

33. Philippus serényen készülődött a háborúra szárazon és vízen. Tengeri haderejét a thessaliai Demetriasban vonta össze, és abban a feltevésben, hogy tavasz kezdetén Attalus és a római hajóhad elindul Aeginából, a hajóhad és a tengerparti vidék parancsnokságát az eddigi parancsnokra, Heraclidesre bízta. Ő maga szárazföldi erőit gyűjtötte össze, s úgy vélte, hogyha fia, Perseus segítségével elzárja a Pelagoniai-szorost, a rómaiakat megfosztja két nagy szövetségesüktől, egyik oldalon az aetoliaiaktól, a másikon a dardanusoktól. A consul már nem az előkészületeknél tartott, hanem megkezdte a hadviselést. Átvonult seregével a dassaretiusok földjén, anélkül, hogy hozzányúlt volna a téli szállásáról magával vitt gabonához, mert a földeken találtak annyit, amennyi a csapatok szükségleteire kellett. A városok és falvak részben önként, részben félelemből megadták magukat. Néhányat rohammal foglalt el, néhányat üresen talált, mert a barbárok a közeli hegyekbe menekültek. Lyncus mellett vert állandó tábort, közel a Bevus folyóhoz; innen küldte el embereit gabonáért a dassaretiusok magtáraihoz.

Philippus látta ugyan, hogy a környéken mindenütt teljes a zűrzavar, hogy az embereken roppant rémület vett erőt, de mivel nem tudta biztosan, merrefelé keresse a consult, egy lovasosztagot küldött ki annak felderítésére, milyen irányba vonul az ellenség. A consul is hasonló bizonytalanságban volt. Tudta, hogy a király elindult téli szállásáról, de nem sejtette, melyik vidékre vonult, így ő is felderítésre küldte lovasait. A két lovascsapat, miután hosszú ideig bizonytalan utakon bolyongott, a dassaretiusok földjén, különböző irányból érkezve ugyanazon az útvonalon találkozott. Egyikük figyelmét sem kerülte el, messziről meghallva az emberek és lovak zaját, hogy az ellenség közeledik. Így, mielőtt közelebb értek volna egymáshoz, felkészítették lovaikat és fegyvereiket, s mihelyt az ellenséget megpillantották, haladéktalanul összecsaptak. Mivel véletlenül mindkét csapat válogatott emberekből állt, s egyik sem maradt el sem számban, sem bátorságban a másik mögött, néhány órán át döntetlen eredménnyel harcoltak, s az összecsapásnak a maguk és lovaik kimerültsége vetett véget, anélkül, hogy bármelyikük győzött volna. A

macedonok közül negyven, a rómaiak közül harmincöt lovas esett el. De egyik fél sem tudott - sem azok a királynak, sem ezek a consulnak - biztosabb hírt vinni arról, hogy melyik vidéken van az ellenség tábora. Ezt szökevények útján tudták meg, akiket ingadozó jellemük minden háborúban alkalmassá tesz arra, hogy felvilágosítást nyújtsanak az ellenség helyzetéről.

34. Philippus, abban a meggyőződésben, hogy alattvalói még jobban fognak ragaszkodni hozzá, s még készségesebben vállalják érte a veszélyeket, ha gondoskodik a harci vállalkozásban elesett lovasok eltemetéséről, a táborba hozatta őket, hogy mindenki tanúja legyen ünnepélyes végtisztességüknek. De semmi sem olyan bizonytalan, semmi sem olyan kiszámíthatatlan, mint a tömeg hangulata. Azt hitte, hogy e cselekedettel még készségesebbé teszi embereit bármilyen küzdelem vállalására, de csak félelemmel és levertséggel töltötte el őket. Mert mikor ezek, akik hozzászoktak, hogy a görögökkel és illyrekkel harcoljanak, s csak dárda és nyíl, s nagy ritkán lándzsa ütötte sebeket láttak, megpillantották a hispan karddal megcsonkított, tőből levágott karú testeket, a törzstől a nyakat teljesen átszelő vágással leválasztott fejeket, a felhasított belső részeket és a többi iszonyú sebet, mind rémülettel eltelve gondoltak rá, hogy milyen fegyverek és férfiak ellen fognak harcolni. Magát a királyt is félelem fogta el, hiszen még ő sem vívott szabályos ütközetet a rómaiakkal. Ezért visszahívta fiát s a Pelagoniai-szorosban álló őrséget, hogy velük saját erejét növelje, s ezzel megnyitotta a Macedoniába vezető utat Pleuratus és a dardanusok előtt.

Ő maga húszezer gyalogos és hatezer lovas élén a szökevények kalauzolásával elindult az ellenség ellen, s az Athacus mellett a római tábortól valamivel több, mint ezer lépésnyire fekvő dombot árokkal és sánccal erősítette meg. Mondják, hogy mikor letekintett a mélyben levő római táborra, megcsodálta egész beosztását, a sorban álló sátrak s a szabályos távolságban futó utak által elhatárolt minden egyes részletét, kijelentette, nincs ember, aki azt állítaná, hogy itt barbárok táboroznak.

A consul és a király, mindegyik a másik kezdeményezésére várva, két napon át a sáncok mögött tartották embereiket, a harmadikon a római vezér egész seregét csatarendbe sorakoztatta.

35. A király azonban félve attól, hogy egyetlen ütközetben mindent egyszerre kockára tegyen, Athenagoras, egyik főembere vezetésével kiküldött négyszáz trallesi harcost - a trallesiek, mint máshol már említettem, egy illyr néptörzs -, háromszáz krétait, s a gyalogosok mellé ugyanennyi lovast, hogy zavarják meg az ellenséges lovasságot. A rómaiak azonban, akiknek arcvonala valamivel több, mint ötszáz

lépésnyire húzódott, könnyűfegyverzetűeket s majdnem két teljes lovascsapatot küldtek ki, hogy így a lovasok és gyalogosok száma is megegyezzék az ellenségével. A király csapatai azt hitték, hogy a megszokott módon fognak küzdeni: a lovasok felváltva hol rohamoznak, hol meghátrálnak, először kihajítják dárdáikat, majd hátat fordítanak; az illyrek mozgékonysága jól érvényesül a kitöréseknél és meglepetésszerű rajtaütéseknél, a krétaiak pedig elborítják nyilaikkal a rendetlenül előnyomuló ellenséget. Ám ezt a harcmódot meghiúsította a rómaiak erőteljes és makacs támadása. Mert a könnyűfegyverzetűek, mintha szabályos csatasorban küzdenének, miután elhajították dárdáikat, mindnyájan kardot ragadva közelharcba kezdtek, a lovasok pedig, miután először megrohanták az ellenséget, megállítva lovaikat, részben lóhátról, részben leugorva s a gyalogosok közé vegyülve folytatták a harcot. Így sem a király állóharchoz kevéssé hozzászokott lovassága nem tudott ellenállni a rómainak, sem a rohanó, helyét változtató, s fegyverzete folytán félig-meddig védtelen gyalogsága a pajzzsal és sisakkal ellátott római könnyűfegyverzetűeknek, akiknek felszerelése egyaránt alkalmas volt védekezésre s az ellenség megtámadására. Így nem tudtak helytállni az ütközetben, s mivel nem bízhattak másban, csak gyorsaságukban, visszamenekültek táborukba.

36. Ezután a király, egy nap eltelte után, azzal a szándékkal, hogy valamennyi lovas- és könnyűfegyverzetű csapatát harcba indítja, pajzsos csapatait - az úgynevezett peltastákat - a két tábor között erre alkalmas helyen lesbe állította, s megparancsolta Athenagorasnak és a lovasoknak, hogy ha a nyílt ütközetben sikerrel harcolnak, használják ki szerencséjüket, ha pedig nem, lassanként meghátrálva csalják az ellenséget a cselvetés helyére. A lovasság valóban meghátrált, de a pajzsos csapatok parancsnokai nem vártak elég ideig a jeladásra, túl hamar indították el embereiket, s elszalasztották a sikeres rajtaütés lehetőségét. A rómaiak, akik nemcsak a nyílt ütközetben győztek, de a ravasz kelepcét is elkerülték, visszatértek táborukba.

Másnap a consul valamennyi csapatát csatára sorakoztatta, s az arcvonal elé állította az elefántokat. A rómaiak ekkor alkalmazták először ezt a harci eszközt, mert a pun háborúban számos elefántot zsákmányoltak. Mikor látta, hogy az ellenség a sánc mögé húzódik, félelmét gúnyolva felnyomult a dombra, közvetlenül a sáncig. De mivel itt sem nyílt semmi lehetőség az ütközetre, táborát - mivel a két tábor közelsége miatt bizonytalan volt a takarmányszerzés, s a földeken szétszóródott katonákra azonnal lecsaphatott az ellenséges lovasság - innen mintegy nyolcezer lépésnyire, az Ottolobus nevű helyre helyezte át, hogy a takarmányszerzést a távolság révén biztonságosabbá tegye.

A király kezdetben, míg a rómaiak a közeli földeken gyűjtöttek élelmet, embereit a sánc mögött tartotta, hogy az ellenség merészsége s vele könnyelműsége is növekedjék. Mikor látta, hogy szétszóródtak, elindult teljes lovasságával s a krétai segédcsapatokkal, olyan sebesen, ahogy leggyorsabban mozgó gyalogosai a lovasokat csak követni tudták, s a római tábor és a takarmányszerzők között helyezkedett el. Majd kettéosztotta csapatait, az egyik részt a szétszórt takarmányszerzők üldözésére küldte, azzal az utasítással, hogy senkit se hagyjanak életben, a másik résszel helyben maradt, s megszállta az utakat, amelyeken az ellenség előreláthatólag vissza fog menekülni a táborba. Már mindenhol folyt az öldöklés és menekülés, de még egyetlen hírnök sem érkezett a római táborba, hírül adni a veszedelmet, mert a menekülők a királyi őrség kezére jutottak, s többet öltek meg közülük az utakat elfoglaló csapatok, mint azok, amelyeket meggyilkolásukra küldtek ki. Végül néhányan átszöktek az ellenséges őrségek között, de a táborban rémületükben inkább zűrzavart keltettek, ahelyett, hogy határozott híradással szolgáltak volna.

37. A consul megparancsolta lovasságának, hogy ki merre tud, siessenek a bajbajutottak segítségére, ő maga pedig a táborból elindított legióit, belőlük négyszöget formálva, az ellenség ellen vezette. A földeken szétszóródott lovasság egy része eltévedt, mert megzavarta őket a hol innen, hol onnan felhangzó kiáltozás, másik részük szembekerült az ellenséggel. Több ponton egyszerre kezdődött el a csata. A király őrállásainál alakult ki a legnagyobb küzdelem, mert itt a nagyszámú lovas és gyalogos szinte maga is csatasort alkotott, másrészt a rómaiak is főként őket támadták, mert elállták a középső utat. A macedonok annyival is előnyösebb helyzetben voltak, hogy egyrészt a körükben tartózkodó király is buzdította őket, másrészt a krétai segédcsapatok is váratlanul sok embert sebesítettek meg, mert ők maguk zárt sorban és felkészülten harcoltak a rendezetlen és szétszórt ellenség ellen. S ha az üldözésben mértéket tartanak, nemcsak ennek az egy ütközetnek a dicsősége az övék, de eldöntik az egész háború sorsát is. Így azonban, míg vérszomjukban elvakulva túl hevesen üldözték ellenfeleiket, a katonai tribunusok vezetésével előnyomuló római cohorsokba ütköztek, s a menekülő lovasok, mihelyt megpillantották saját seregük hadijelvényeit, lovaikat tüstént a szétszóródott ellenség felé fordították; egyetlen pillanat alatt megfordult a hadiszerencse, s akik eddig üldözőik voltak, most menekülni kezdtek. Sokat öltek meg közelharcban, sokat menekülés közben. S nemcsak a fegyver végzett velük, hanem néhányan beleugrattak a mocsárba, s lovukkal együtt elmerültek a mély posványban.

A király is veszélyben forgott, mert mikor sebesült lova összerogyott, levetette őt a földre, kis híja, hogy míg ott feküdt, meg nem ölték. Egy lovasa mentette meg, aki gyorsan odaugratott, s a megrettent királyt lovára emelte. Őt magát, mivel gyalogosan nem tudott lépést tartani a menekülő lovasokkal, felkoncolta a király lezuhanásakor odasereglő ellenség. A király, miután fejvesztetten menekülve úttalan utakon megkerülte a mocsarat, noha már a legtöbben lemondtak róla, hogy épségben megmenekül, végre elért táborába.

Ebben az ütközetben kétszáz macedon lovas esett el, s mintegy száz jutott fogságba; a rómaiak az összeszedett fegyverzsákmánnyal együtt nyolcvan pompásan feldíszített lovat is magukkal vittek.

38. Akadtak, akik e nappal kapcsolatban a királyt meggondolatlansággal, a consult erélytelenséggel vádolták, mondván, hogy Philippusnak nyugodtan kellett volna maradnia, mivel tudta, hogy az ellenség, amely körül a földeken mindent felélt, néhány napon belül a legnagyobb ínségbe jut, a consulnak pedig, miután szétverte az ellenség lovasságát és könnyűfegyverzetű csapatait, s kis híján elfogta magát a királyt is, tüstént az ellenség tábora ellen kellett volna indulnia, hiszen az ennyire megvert ellenség nem tanúsított volna ellenállást, s így ő egy pillanat alatt befejezhette volna a háborút. Mindezt, mint lenni szokott, könnyebb volt mondani, mint megtenni. Mert ha a király valamennyi gyalogoscsapatát is beveti az ütközetbe, akkor a zűrzavarban, mikor az egész legyőzött s félelemtől megzavarodott tömeg a csatából a sáncok mögé, majd az erődítményekre felhágó, győztes ellenség elől innen is továbbmenekült, talán el lehetett volna foglalni a táborát. Minthogy azonban érintetlen gyalogoscsapatai ott maradtak a táborban, a kapuk előtt őrségek és őrállások voltak elhelyezve, mi egyebet ért volna el a consul, azonkívül, hogy éppolyan elhamarkodottan cselekszik, mint a király, aki kevéssel ezelőtt túl hevesen vette üldözőbe a megvert lovasokat. Viszont a király eredeti tervét se lehetett volna kifogásolni, hogy megtámadja a földeken elszéledt takarmányszerzőket, ha sikeres csatája közben megtalálja a mértéket. S annál kevésbé lehet csodálni, hogy vállalta a kockázatot, mivel híre jött, hogy Pleuratus és a dardanusok hatalmas sereggel elindultak hazájukból, s már bent járnak Macedoniában. S ha ezek a csapatok hátába kerülnek, valószínű volt, hogy a rómaiaknak ölébe hullik a győzelem.

Ezért Philippus, mivel úgy vélte, hogy a két balsikerű lovascsata után egyre kevesebb biztonságot nyújt az eddigi táborában való tartózkodás, s mivel úgy akart elvonulni, hogy azt az ellenség ne vegye észre, napnyugta táján követet küldött a consulhoz, hogy fegyverszünetet kérjen lovasai eltemetésére. S ezzel megtévesztve az ellenséget, miután szerte a táborban sok tüzet hagyott hátra, a

második őrségváltás idején teljes csendben elvonult.

39. A consul már túl volt az étkezésen, mikor jelentették a követ érkezését és jövetele célját. Mivel csak annyit válaszolt, hogy másnap reggel hajlandó a megbeszélésre, Philippus megkapta azt, amit óhajtott: rendelkezésére állt a visszavonulásra az éjszaka s a következő nap egy része. A hegyek felé vette útját, mert tudta, hogy a rómaiak nehézfegyverzetű seregükkel erre nem fogják követni. A consul, miután másnap hajnalban, fegyverszüneti megállapodást kötve vele, visszaküldte a követet, nem sokkal később észrevette az ellenség eltávozását, de mivel nem tudta, merre induljon el üldözésére, ugyanabban a táborban töltött el még takarmányszerzéssel néhány napot. Ezután elindult Stuberra felé, s Pelagóniában a földekről behordatta az összes gabonát. Majd tovább nyomult Pluinnáig, anélkül, hogy tudta volna, melyik vidéken keresse az ellenséget. Philippus, akinek kezdetben Bruaniumnál volt állótábora, innen keresztutakon előnyomulva, hirtelen megrémítette az ellenséget. Ezért a rómaiak felkerekedtek Pluinnából, s az Osphagus folyónál ütöttek tábort. Innen nem messze állapodott meg a király is, és maga is egy folyó partján emelt sáncot, amelyet az ott lakók Erigonusnak neveznek. Itt, mikor biztos hírt kapott, hogy a rómaiak Eordaeához akarnak vonulni, előkészületeket tett a szoros elfoglalására, nehogy a rómaiak átkelhessenek a szűk völgyszorosban végződő mélyúton. A helyet rendkívül megerősítette, itt sánccal, ott árokkal, amott falként szolgáló összehordott kőrakással, ismét máshol felhalmozott fatörzsekkel, aszerint, hogy mit kívánt meg a hely vagy milyen építőanyag kínálkozott, és úgy gondolta, hogy a természettől már amúgy is nehezen járható utat a valamennyi átjárónál felállított védművekkel megközelíthetetlenné tette.

A környék legnagyobbrészt erdős volt, s ez főként a macedon phalanxot akadályozta, amelynek egyáltalán nem lehetett hasznát venni, csak úgy, ha a harcosok rendkívül hosszú lándzsáikkal mintegy védővonalat tudtak alkotni pajzsaik előtt, de hogy ezt megtehessék, ahhoz sík terület kellett. A thrákok hasonlóképpen rendkívül hosszú hajítógerelyei is minduntalan beleakadtak a mindenfelől kimeredő faágakba. Csupán a krétai cohors nem bizonyult hasznavehetetlennek, de ezek bármilyen jól ki tudták lőni nyilaikat a rájuk támadó fedezetlen lovakra és lovasokra, éppolyan képtelenek voltak, ha római pajzsokkal kerültek szembe, ezeket átfúrni, s nem találtak szabad felületet, amit célba vehettek volna. Így, mikor látták, hogy az efféle lövedék hatástalan, az egész völgyben mindenütt szanaszét heverő sziklákkal kezdték hajigálni az ellenséget. A rómaiakat pajzsuknak ez a sokkal több zajjal, mint sebesüléssel járó döngetése kis ideig feltartotta az előnyomulásban. Később azonban ezzel sem törődve, egy

részük a pajzsaiból védőtetőt alkotva egyenes irányban áttört a szemben álló ellenségen, más részük pedig egy rövid kerülő úton megszállta a magaslat gerincét, elűzte az őrállásokból és őrhelyekről a megrémült macedonokat, s mivel ezek, mint az ilyen nehezen járható helyeken lenni szokott, csak üggyel-bajjal tudtak menekülni, a legtöbbet közülük le is vágták.

40. Így, miután a szoroson a vártnál kisebb küzdelem árán áthatoltak, a consul Eordaeába vonult, ahol a földeket mindenfelé végigpusztítva, Elimiába húzódott vissza. Ezután Orestis ellen fordult, s megtámadta a félszigeten fekvő várost, Celetrumot. Ennek falait tó övezte, s a szárazfölddel csupán egyetlen, a szűk földszoroson át vezető út kötötte össze. A lakók először, bízva városuk fekvésében, bezárták a kapukat, és megtagadták a meghódolást. Később, mikor látták, hogy a hadijelvények közelednek, a kapu elé ostromfedél nyomul, s a földszorost ellepi az ellenséges hadmenet, mielőtt megkísérelték volna a harcot, félelmükben megadták magukat.

A consul Celetrumtól benyomult a dassaretiusok földjére, s rohammal bevette Pelion városát. Innen a rabszolgákat a többi zsákmánnyal együtt elhurcolta, a szabad polgárokat váltságdíj nélkül szabadon engedte, s visszaadta nekik a várost, amelyben erős helyőrséget hagyott hátra; ugyanis a város fekvésénél fogva nagyon alkalmas volt arra, hogy innen indítsanak támadást Macedonia ellen. S miután így végigportyázta az ellenséges területeket, csapatait békés területeken át visszavezette Apolloniába, ahonnan a hadjáratra elindult.

Philippus figyelmét más irányba terelték az aetoliaiak, athamasok, dardanusok és a legváratlanabb helyeken fellobbant sok egyéb háború. Athanagorast küldte el könnyűfegyverzetű gyalogosokkal és lovassága nagyobbik felével a Macedoniából már visszavonulóban levő dardanusok ellen, megparancsolva neki, hogy támadjon rá hátulról a visszavonulókra, kaszabolja le utóvédjüket, s ezzel vegye el a kedvüket attól, hogy seregükkel hazulról kimozduljanak. Az aetoliaiak vezetője az a Damocritus volt, aki Naupactusban kieszközölte a háborúról való döntés elhalasztását, s aki, mikor megérkezett a hír az Ottolobusnál vívott lovasütközetről, s arról, hogy a dardanusok s Pleuratus az illyrekkel együtt megtámadták a macedonokat, továbbá, hogy Oreusba római hajóhad érkezett, s így az annyi néptől körülvett Macedoniát a tenger felől is körülzárás fenyegeti, maga is a fegyveres harc mellett volt.

41. A fenti okokból Damocritus és az aetoliaiak visszapártoltak a rómaiakhoz, s egyesülve Amynanderrel, az athamasok királyával, elindultak, s ostrom alá vették Cerciniumot. A lakosok bezárták a

kapukat - nem lehetett tudni, hogy kényszer hatása alatt vagy szabad elhatározásukból, ugyanis királyi helyőrség tartózkodott városukban. Különben Cerciniumot néhány nap alatt elfoglalták, majd felgyújtották. Mindenkit, aki a nagy szerencsétlenséget túlélte - szabadot és szolgát -, elhurcoltak a többi zsákmánnyal együtt. A hasonló sorstól való félelem mindenkit, aki a Boebe-mocsár környékén lakott, arra kényszerített, hogy lakóhelyét elhagyva a hegyekbe meneküljön. Az aetoliaiak, mivel itt alig akadt zsákmány, innen sietve továbbvonultak Perrhaebia felé. Itt rohammal elfoglalták, majd könyörtelenül kirabolták Cyretiát, Maloea lakóival pedig, akik önként megadták magukat, szövetséget kötöttek.

Amynander azt javasolta, hogy Perrhaebiától vonuljanak Gomphihoz, hiszen ez a város közel van Athamaniához, s remélhetőleg nagyobb küzdelem nélkül el tudják foglalni. Az aetoliaiak azonban Thessalia gazdag zsákmányt ígérő mezőire vonultak; Amynander követte őket, noha éppoly kevéssé helyeselte az aetoliaiak mértéktelen pusztító hadjáratait, mint azt, hogy minden válogatás nélkül az első kínálkozó helyen, az erődítéssel mit sem törődve ütik fel táborukat. Ezért, nehogy meggondolatlanságuk és hanyagságuk őt és övéit is valamilyen veszélybe sodorja, mikor látta, hogy a Pharcado városa alatt fekvő szűk helyen ütik fel táborukat, ő maga seregével együtt a valamivel több, mint ezer lépésnyire fekvő, egy bármily csekély erődítés mellett is biztonságot nyújtó dombon telepedett le. S mikor az aetoliaiak közül, akik a zsákmányon kívül láthatóan szinte nem is gondoltak rá, hogy ellenséges területen vannak, egyesek félig felfegyverzetten szétszéledtek, mások pedig az őrség nélkül hagyott táborban éjt-napot egyaránt alvással és borozással töltöttek, váratlanul megjelent Philippus. Mikor megérkezéséről a falvakból rémülten menekülő katonák hírt adtak, Damocritust és a többi vezért elfogta a rémület; éppen ebédidő volt, s a legtöbb ember jóllakottan álomra dőlt. Egyik a másikat riasztotta fel s buzdította fegyverfogásra, másokat pedig elküldtek, hogy hívják vissza a földeken elszéledt zsákmánykeresőket. Akkora volt a fejetlenség, hogy néhány lovas kard nélkül nyargalt ki, s a legtöbben mellvértet sem öltöttek. Miután így hamarjában kivonultak, s közben a lovasok és gyalogosok együttes létszáma sem érte el a hatszázat, szembekerültek a király számban, fegyverzetben s elszántságban egyaránt fölényben levő lovasságával. Így, mivel alig tanúsítottak ellenállást, az első összecsapásban szétszóródtak, s szégyenletes futással igyekeztek visszajutni táborukba. Akit az üldöző lovasok a menekülő csapattól elszakítottak, azt levágták vagy fogságba ejtették.

42. Philippus a sáncot már megközelítő embereinek visszavonulót fúvatott, mert a lovak és férfiak már ki voltak merülve, nem is annyira

az összecsapástól, mint inkább a rendkívül gyors iramban megtett hosszú úttól. Ezért parancsot adott, hogy a lovasok csapatonként s a könnyűfegyverzetűek egymást váltva menjenek vízért s egyenek, a többiek pedig fegyveresen álljanak őrségben, mialatt megvárják a nehéz fegyverzete miatt lassabban vonuló gyalogságot. Mikor ezek megérkeztek, nekik is parancsot adott, hogy tűzzék le hadijelvényeiket, tegyék le maguk elé fegyvereiket, gyorsan étkezzenek, s minden manipulusból két vagy legföljebb három embert küldjenek el vízért. Közben a lovasság a könnyűfegyverzetűekkel együtt harcra készen hadirendben állt, arra az esetre, ha az ellenség bármit is kezdeményezne.

Az aetoliaiak - ugyanis a földeken szétszóródott tömeg már visszatért a táborba - fegyveresen felsorakoztak a kapuknál és sáncoknál, s elhatározott szándékuk volt, hogy megoltalmazzák az erődítményt, egészen addig, míg biztos helyről nyugodtan tekinthetnek le a tétlenül pihenő ellenségre. Mikor azonban a macedonok hadijelvényeikkel megindultak, s harcra készen, felszerelve közeledni kezdtek a sánchoz, hirtelen mindnyájan, őrhelyüket otthagyva, a tábor túlsó oldalán át a magaslatra, az athamasok táborába menekültek. A rémülten menekülő aetoliaiak közül ekkor is sokan estek el vagy kerültek fogságba.

Philippus biztos volt benne, hogy ha telt volna még a napból, az athamasokat is elűzi táborukból, de mivel a nap eltelt az ütközettel, majd a tábor kirablásával, közvetlenül a domb lábánál levő síkságon állapodott meg, azzal a szándékkal, hogy másnap kora hajnalban megtámadja az ellenséget. De az aetoliaiakat ugyanaz a rémület, amely kiűzte őket táborukból, a következő éjjel arra késztette, hogy különböző irányba elmeneküljenek. A legnagyobb szolgálatot Amynander tette nekik, az ő vezetésével kalauzolták őket az utakat jól ismerő athamasok a hegyek tetején át vezető s az üldöző ellenség előtt ismeretlen ösvényeken Aetoliába. Így csak kevesen kerültek, a rendetlen menekülés közben eltévedve, a macedon lovasok kezébe, akiket Philippus, látva, hogy a dombról elmenekültek, utánuk küldött, hogy zaklassák az ellenséges hadmenetet.

43. Athanagoras, a király hadvezére is e napokban érte utol az országukba visszavonuló dardanusokat; először utóvédjükben keltett zűrzavart, majd amikor a dardanusok visszafordultak s csatasorba álltak, szabályos csatában döntetlen küzdelmet vívott velük. Mihelyt a dardanusok kezdtek továbbvonulni, a királyi sereg lovassága és könnyűfegyveresei megzavarták útjukat, mivel a dardanusokat nem támogatták hasonló csapatok, nehézfegyvereik is akadályozták őket, s a terep is a macedonoknak kedvezett. Elég keveset öltek meg közülük, sokkal több volt a sebesültjük; fogságba senki sem esett, mert a

dardanusok nem hagyták el meggondolatlanul a hadrendet, hanem harc és visszavonulás közben egyaránt megőrizték a zárt alakzatot.

Így Philippus azzal, hogy bátor kezdeményezéssel s nem kevésbé szerencsés eredménnyel, megfelelő időben rájuk támadva, megzabolázta e két népet, elfeledtette a rómaiak ellen vívott háborúban elszenvedett vereségét. Ezután egy véletlen esemény is csökkentette ellenségeinek, az aetoliaiaknak a számát. Ugyanis Ptolemaeus király Alexandriából nagy mennyiségű arannyal hozzájuk küldte e nép egyik vezetőjét, Scopast, aki ezért hatezer gyalogost és ötszáz lovast fogadott zsoldjába és vitt magával Alexandriába. S nem hagyott volna ott egyetlen fiatal aetoliait sem, ha Damocritus, részben a várható háborúra, részben az országot fenyegető elnéptelenedésre hivatkozva - nem tudni, hogy a hazája sorsán érzett aggodalomból, vagy csak azért, hogy ellenkezzék Scopasszal, mivel az nem halmozta el eléggé ajándékokkal -, az ifjúság egy részét korholó szavaival rá nem bírja az otthon maradásra.

44. Ezeket a vállalkozásokat hajtották végre a nyáron a szárazföldön a rómaiak és Philippus. A római hajóhad ugyanennek a nyárnak a kezdetén L. Apustius legatus vezetésével kifutott Corcyrából, körülhajózta Maleát, s a Hermione területéhez tartozó Scyllaeum mellett egyesült Attalus király seregével. Most aztán az athéni polgárok a közeli segítség reményében teljesen szabad folyást engedhettek Philippus ellen érzett gyűlöletüknek, amelyet félelmükben már régóta elfojtottak. Itt ugyanis soha nincs hiány a nép felizgatására vállalkozó szónokokban, mert ez az az emberfajta, amely valamennyi szabad államban, különösen azonban Athénban, ahol ékesszólással lehet a legtöbbet elérni, a nagy tömeg tetszéséből él. Tüstént javaslatot terjesztettek elő, amelyet a nép meg is szavazott, hogy Philippus szobrait, valamennyi képmását, ezeknek feliratait, továbbá valamennyi férfi és női ősének képmását el kell távolítani és össze kell törni. Egytől egyig el kell törölni az ünnepnapokat, áldozatokat s papi tisztségeket, amelyeket a maga vagy elődei tiszteletére rendszeresítettek. Átkozottnak kell tekinteni a helyeket is, ahol az ő tiszteletére helyeztek el vagy írtak fel valamit, s e pontokon a jövőben sem szabad semmit sem elhelyezni vagy felszentelni, aminek az elhelyezéséhez vagy felszenteléséhez tiszta hely kívántatik. S Athén állami papjainak, valahányszor az athéni népért, szövetségeseiért, seregeiért és hajóhadáért könyörögnek, átkot és pusztulást kell kérniük Philippusra, gyermekeire, birodalmára, szárazföldi és tengeri haderejére, s a macedonok egész népére és nevére. S e javaslatot még kiegészítették azzal, hogy ha valaki a jövőben olyasmit javasol, aminek Philippus megbélyegzése és megcsúfolása a célja, ezt az athéni népnek teljes egészében el kell

fogadnia; ha pedig valaki azt a személyt, aki a király megszégyenítése ellen és becsülete érdekében mond vagy tesz valamit, megöli, ezt a gyilkosságot jogosnak kell elismerni. Végül azt fűzték hozzá, hogy minden határozat, amit valaha is a Pisitratidák ellen hoztak, legyen érvényes Philippusszal szemben is. Így viseltek az athéniak háborút Philippus ellen írásban és szóban, mert csupán ehhez volt elég erejük.

45. Attalus és a rómaiak Hermioneból először Piraeusba vitorláztak, ahol csak néhány napot időztek, s miután az athéniak megtisztelő határozatokkal halmozták el őket, amelyek éppúgy nem ismertek határt szövetségeseik dicsőítésében, mint az ellenségeik iránti gyűlöletben, Piraeusból Andrusba hajóztak. Miután megállapodtak a Gaurion nevű öbölben, követeket küldtek a lakosok hangulatának kipuhatolására: hajlandók-e önként átadni a várost, vagy inkább kitartanak addig, amíg ostromra kerül a sor. S mikor azt a választ kapták, hogy a király helyőrsége tartja hatalmában a várost, s ezért ők nem dönthetnek szabadon, a király és a római legatus, kihajózva a csapatokat s a városok ostromához szükséges valamennyi eszközt, két oldalról a város ellen indult. De jóval nagyobb rémületet keltettek a görögök között a római fegyverek, az eddig sosem látott hadijelvények s a falakra oly gyorsan felhatoló katonák elszántsága, így tüstént felmenekültek a fellegvárba, s a város az ellenség hatalmába került. A várban még két napig - inkább a helyben, mint fegyvereikben bizakodva - tartották magukat, a harmadikon megállapodást kötöttek, hogy őket és a helyőrséget egy szál ruhában átszállítják a Boeotiában levő Deliumba, majd átadták a várost és a fellegvárat. Ezeket a rómaiak Attalusnak engedték át, s ők a zsákmányt és a város műkincseit vitték magukkal. Attalus, nehogy egy elnéptelenedett sziget felett uralkodjék, rábeszélte majdnem valamennyi macedont s az andrusiak egy részét, hogy maradjanak ott. Azután a királynak Deliumból is sikerült a megállapodás szerint oda áttelepülteket ígéreteivel - mivel a honvágy miatt még fokozottabban hitelt adtak szavainak - rábírni a visszatérésre.

Andrusból Cynthusba hajóztak át. Itt eredménytelenül töltöttek el néhány napot a város ostromával, s mivel a dolog alig érte meg a fáradságot, elvonultak. Az atticai szárazföldön fekvő Prasiaenál az issaiak húsz bárkája csatlakozott a római hajóhadhoz. Ezeket elküldték, hogy pusztítsák végig a carystusi földeket. A hajóhad többi része Euboea egyik ismert kikötőjében, Geraestusban állapodott meg, amíg az issaiak Carystusból visszatérnek. Innen együtt kihajóztak a tengerre, s a nyílt vízen Scyrus szigete mellett elhaladva Icusba érkeztek. Itt néhány napig feltartotta őket a dühöngő Boreas; mihelyt az lecsillapodott, áthajóztak Sciathusba, ahol a várost Philippus nemrég lerombolta és kirabolta. A földeken elszéledt katonák

takarmányt vittek a hajókra, s egyéb élelmet, amit fel tudtak hajtani. Semmi zsákmányt nem találtak, de ezek a görögök nem is szolgáltak rá, hogy kirabolják őket. Innen útban Cassandrea felé először Mendaenél, a város kikötő telepénél állapodtak meg. Majd mikor innen, a hegyfokot megkerülve, korívben egészen a város falai alá akartak hajózni, rettentő vihar tört ki, majdnem a hullámokba temette őket, s szétszórva, hajóik vitorlázatát nagyrészt elvesztve, menekültek ki a szárazföldre. Ez a tengeri vihar előre jelezte szárazföldi vállalkozásuk kudarcát is.

Ugyanis miután összeszedték hajóikat, partra tették csapataikat, s megtámadták a várost, komoly veszteségeket okozva verték vissza őket, mert a városban erős királyi helyőrség tartózkodott. Így vállalkozásuk kudarca után elvonultak, s a pallenei Canastraeumba keltek át. Ezután megkerülve a Toronae-hegyfokot, Acanthus felé hajóztak. Itt először a környéket dúlták fel, majd a várost rohammal elfoglalták és kirabolták. Nem hajóztak tovább, hiszen zsákmánnyal megrakott hajóik nehezen mozogtak, hanem kiindulási helyükre, Sciathusba, majd Sciathustól Euboeába tértek vissza.

46. Itt a hajóhadat hátrahagyva tíz könnyű hajóval befutottak a Malisi-öbölbe, hogy az aetoliaiakkal a további haditervet megbeszéljék. Pyrrhias volt az aetoliai követség vezetője, amely azért jött Heracleából, hogy a királlyal és a római legatussal egyeztessék szándékaikat. Attalustól szerződésük alapján azt kérték, hogy adjon ezer katonát, ugyanis ennyit ígért nekik, ha megkezdik a háborút Philippus ellen. De az aetoliaiak kérését megtagadták, mert korábban ők is vonakodtak pusztító hadjáratra indulni Macedonia ellen, abban az időben, amikor Philippust, aki Pergamus környékén minden szent és nem szent dolgot felégetett, arra kényszeríthették volna, hogy onnan visszavonuljon saját országa védelmére. Így az aetoliaiakat inkább csak jóreménységgel - mert a rómaiak mindent megígértek -, de segítség nélkül bocsátották el, s Apustius Attalusszal együtt visszatért a hajóhadhoz.

Ezután arról kezdtek tárgyalni, hogy megtámadják Oreust. Ezt a várost szilárd fal, s mivel korábban is megpróbálkoztak az ostromával, tekintélyes helyőrség védte. Andrus elfoglalása után a rómaiakhoz csatlakozott Agesimbrotus vezetésével a rhodusiak húsz, egytől egyig fedélzettel ellátott hajója is. Ezt a hajóhadat Zelasiumnál helyezték el - ez a hegyfok Phtiotisban van, Demetrias felett, nagyon kedvező helyen -, hogy legyen készenlétben arra az esetre, ha a macedon hajóhad ott valamivel próbálkoznék. Itt Heraclides, a király vezére volt a hajóhad parancsnoka, aki nem tervezett semmiféle nyílt támadást, inkább arra várt, hogy kihasználja az alkalmat, amit esetleg az ellenség hanyagsága nyújt.

Oreusnál a rómaiak és Attalus király különböző oldalról kezdték meg az ostromot; a rómaiak a tengerbe nyúló vár, a király csapatai a két erődítmény között húzódó völgy felől, amelytől a várost még egy fal is elválasztotta. S ahogy különböző volt a terep, eltért ostromlásuk módja is. A rómaiak védőtetőkkel, ostromfedelekkel és faltörő kosokkal közelítették meg a falat, a király csapatai kő- és dárdavető gépekkel, s mindenféle egyéb hajítógépekkel küldtek lövedékeket s rendkívül súlyos köveket; de megpróbálkoztak aknákkal, s minden egyéb, az előző ostromnál hasznosnak bizonyult módszerrel is. Különben a várost és a fellegvárakat védő macedonoknak nemcsak a száma volt nagyobb, mint korábban, hanem az elszántsága is; emlékeztek a király korábbi vétkükért mondott feddő szavaira nemkülönben a jövőre vonatkozó fenyegetéseire is. Így, mivel az ostrom ideje a várakozás ellenére elhúzódott, s az ostromlók jobban bízhattak az ostromzárban és ostromművekben, mint a város gyors bevételében, a legatus, abban a meggyőződésben, hogy közben még egyéb vállalkozásokat is elkezdhet, annyi embert hátrahagyva, amennyit az ostrom befejezéséhez elégnek vélt, átkelt a közeli szárazföldre, s váratlan rajtaütéssel, a fellegvár kivételével, elfoglalta Larisát - ez nem Thessaliának az a híres városa, hanem egy másik, amelyet Cremasténak neveznek.

Attalus is lerohanta Aegeleost, amelynek lakói - hiszen a király egy másik város ostromával volt elfoglalva - semmitől sem féltek kevésbé, mint egy ilyen esettől. Oreus körül már működésbe léptek az ostromgépek, bent pedig elcsigázta a védősereget az állandó megerőltetés, a nappali és éjszakai őrállások és a sebesülések. A faltörő kos ütéseitől megrendült s több helyen beomlott a várfal is, s a rómaiak az omlás következtében támadt egyik résen át betörtek az öböl felett emelkedő fellegvárba. Attalus kora hajnalban a rómaiaknak a fellegvárból felhangzó jeladására maga is behatolt a városba, amelynek falai legtöbb helyen már romokban hevertek. A védősereg és a polgárság a másik fellegvárba menekült, ahol két nap múlva megadták magukat. A várost a király, a foglyokat a rómaiak kapták meg.

47. Már közeledett az őszi napéjegyenlőség ideje, s a Coelának nevezett Euboeai-öböl veszélyessé vált a hajósok számára. Mivel a téli viharok elől el akartak innen távozni, visszatértek Piraeusba, ahonnan a hadjáratra elindultak. Apustius itt harminc hajót hagyott hátra, s Maleát megkerülve Corcyrába hajózott.

A király ott maradt Ceres ünnepére, hogy a szertartásokon részt vegyen, az ünnep után pedig maga is visszatért Asiába, miután hazaküldte Agesimbrotust és a rhodusiakat. A consul és a római legatus Attalus király és a rhodusiak segítségével ezeket a

vállalkozásokat hajtották végre e nyáron szárazon és vízen Philippus és szövetségesei ellen.

A másik consul, C. Aurelius, mikor a hadjárat befejezése után megérkezett a provinciába, nem titkolta neheztelését a praetorral szemben, hogy az az ő távollétében vívott ütközetet. Ezért elküldte őt Etruriába, maga pedig benyomult a legiókkal az ellenséges területre, s pusztítva és több zsákmányt, mint dicsőséget szerezve folytatta a háborút. L. Furius, mivel egyrészt Etruriában nem akadt tennivalója, másrészt pedig szeretett volna a gallusok felett diadalmenetet tartani, amelyet - úgy gondolta - könnyebb lesz megszavaztatni a rá haragvó és irigykedő consul távollétében, váratlanul megjelent Rómában. Bellona szentélyébe összehívta a senatust, beszámolt haditetteiről, s engedélyt kért, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba.

48. A senatus nagy része tetteinek nagysága és a rokonszenv alapján pártolta kérését, de az öregebbek nem akarták engedélyezni a diadalmenetet, részben azért, mert másnak a seregével hajtotta végre hadi vállalkozását, részben pedig azért, mert attól a vágytól hajtva, hogy megragadja a megfelelő alkalmat a diadalmenet megszavaztatására, elhagyta provinciáját, s ezzel valóban példa nélkül álló cselekedetet követett el. Különösen a consulviselt senatorok hangoztatták, hogy meg kellett volna várnia a consult; ugyanis módjában lett volna, hogy táborát a város közelében elhelyezve úgy gondoskodik a colonia biztonságáról, hogy nem bocsátkozik ütközetbe, hanem elhúzza a dolgot a consul megérkezéséig. S amit a praetor elmulasztott, azt a senatusnak kell megtennie; meg kell várnia a consult. S ha majd végighallgatják a consul és praetor szemtől szembe folytatott vitáját, helyesebben tudják az ügyet megítélni.

A senatus nagy része azon a véleményen volt, hogy a senatusnak csupán a praetor tetteit kell mérlegelnie, és azt, hogy ő saját hatáskörében és saját jósjeleivel tevékenykedett-e. Hiszen mikor a két colonia közül, amelyek mintegy gátként álltak a gallus támadás útjában, az egyiket kirabolták és felgyújtották, s a tűzvész, mint az egymáshoz közel álló épületeknél lenni szokott, már-már a szomszédos coloniára is átcsapott, vajon mit kellett volna a praetornak tennie? Mert ha a consul nélkül nem volna szabad semmit sem kezdeményeznie, akkor vagy a senatus cselekedett helytelenül, hogy a praetorra hadsereget bízott - hiszen a senatus, ha az volt az akarata, hogy a sereg ne a praetor, hanem a consul vezetésével hadakozzék, határozatot hozhatott volna, hogy hadi vállalkozást csupán a consul, s nem a praetor kezdeményezhet -, vagy a consul, aki, mikor kiadta a parancsot, hogy a sereg vonuljon át Etruriából Galliába, maga nem csatlakozott hozzá Ariminumban, hogy jelen legyen a háborúban, amelyet nélküle folytatni nem lehetett. A háború döntő pillanatai nem

engedik meg, hogy a vezérek késlekedjenek vagy halogassák a cselekvést, s adott esetben vállalni kell a csatát, nem azért, mert mi akarjuk, hanem mert az ellenség kényszerít rá. Magát a csatát s annak eredményét kell figyelembe venni. Az ellenséget szétverték és lekaszabolták, táborát elfoglalták és kirabolták, s a coloniát felszabadították az ostromzár alól, kiszabadították és visszaadták övéiknek a másik coloniából elvitt foglyokat, s egyetlen ütközettel véget vetettek a háborúnak. S nemcsak a halandók örültek ennek a győzelemnek, de háromnapos ünnepen mondtak hálát a halhatatlan isteneknek is azért, hogy L. Furius praetor kiválóan és szerencsével - nem pedig azért, mert helytelenül és elhamarkodottan - harcolt az állam ügyéért. Úgy tűnik, mintha a végzet is a Furiusokra bízta volna a gallusok elleni háborút.

49. Saját magának és barátainak hasonló értelmű szónoklata után a jelenlevő praetor befolyása erősebbnek bizonyult a távollevő consul tekintélyénél, s a nagy többség megszavazta L. Furiusnak a diadalmenetet. L. Furius praetor még hivatali ideje alatt megtartotta diadalmenetét a gallusok felett aratott győzelemért, s háromszázhúszezer érc ast s százhetvenezer ezüst denárt adott át az államkincstárnak. Kocsija előtt azonban nem vezettek egyetlen foglyot se, nem vittek előtte zsákmányolt fegyvereket, s katonái se követték. Látni lehetett, hogy minden, a győzelmet kivéve, a consul kezében van.

Ezután rendezte meg P. Cornelius Scipio fényes külsőségek között azokat a játékokat, amelyeknek megtartására consul korában Africában tett fogadalmat. A katonáinak juttatandó földekről pedig úgy határoztak, hogy mindegyikük kapjon, aszerint, hogy hány évig szolgált Hispaniában vagy Africában, minden egyes év után két-két iugerum földet, s ezeket a földeket egy tíz emberből álló bizottság jelölje ki. Ezután háromtagú bizottságot választottak, név szerint: C. Terentius Varrót, T. Quinctius Flaminiust és Cornelius Scipiót (Cnaeius fiát) azzal a feladattal, hogy egészítsék ki a Venusiában lakó telepesek számát, mert a colonia a Hanniballal vívott háború idején sok veszteséget szenvedett. A bizottság jegyzékbe vette a Venusiába jelentkező telepeseket.

Ugyanebben az évben C. Cornelius Cethegus, aki proconsulként kormányozta Hispaniát, tekintélyes ellenséges sereget vert meg a sedetanusok földjén. A tudósítás szerint ebben a csatában tizenötezer hispaniait öltek meg, s hetvennyolc hadijelvényt zsákmányoltak.

C. Aurelius consul, mikor provinciájából a választások megtartására Rómába érkezett, nem azért emelt panaszt - ahogy ezt mindenki várta -, hogy a senatus nem várta meg őt, s nem adott lehetőséget a

consulnak, hogy a praetorral vitába bocsátkozzék, hanem azért, hogy a senatus diadalmenetet szavazott meg valakinek, anélkül, hogy a diadalmenetre pályázóén kívül a hadjáratban részt vevők közül bárki másnak a véleményét meghallgatta volna. Ezért rendelkeztek úgy őseink, hogy a diadalmenetben részt kell venniük a legatusoknak, tribunusoknak, centurióknak s még a közkatonáknak is, hogy a római nép előtt nyilvánvaló bizonyságot tegyenek annak tetteiről, akinek ekkora kitüntetés jutott osztályrészül. De ha a gallusok ellen harcoló seregből nemhogy egy közkatona, de még egy markotányosnő sem volt jelen, kitől tudakolhatta meg a senatus, hogy a praetor beszámolójában mi az igaz s mi a valótlan?

Ezután kijelölte a választó gyűlés napját, ahol L. Cornelius Lentulust és P. Villius Tappulust választották meg consulnak. Majd a következők lettek a praetorok: Quinctius Flaminius, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappalus, Cn. Baebius Tamphilus.

50. Ebben az évben rendkívül olcsó volt a gabona is: a curulis aedilisek, M. Claudius Marcellus és Sex. Aelius Paetus nagy mennyiségű, Africából érkezett gabonát osztottak szét mérőnként két asért a nép közt.

Nagy ünnepélyességgel rendezték meg s ismételték meg egy napon át a Római Játékokat, s a kincstárban a büntetéspénzekből öt ércszobrot állítottak fel. Az aedilisek, L. Terentius Massiliota és Cn. Baebius Tamphilus - ez utóbbi kijelölt praetor - megrendezték s három ízben teljes egészében megismételték a Plebeius Játékokat.

Ebben az évben M. Valerius Laevinus halála alkalmából fiai, Publius és Marcus négy napon át tartó halotti játékokat rendeztek a Forumon, ahol gladiátorok is felléptek: huszonöt vívópár folytatott viadalt.

Meghalt M. Aurelius Cotta, a vallási ügyeket intéző tízes bizottság tagja, helyére M’. Acilius Glabriót választották meg.

A választó gyűlésen véletlenül két olyan curulis aedilist választottak meg, akik közül egyik sem tudta azonnal átvenni hivatalát. Ugyanis Gaius Cornelius Cethegust távollétében választották meg, mert Hispania provincia kormányzásával volt elfoglalva; C. Valerius Flaccus viszont, akit jelenlétében választottak meg, mivel Iuppiter flamenje volt, nem tehetett esküt a törvényekre; hivatalát pedig csak az viselhette öt napnál tovább, aki letette az esküt a törvényekre. Flaccus kérésére, hogy mentsék fel a törvényes előírás alól, a senatus úgy döntött, hogy ha az aedilis olyan, a consuloknak is megfelelő embert talál, aki leteszi helyette az esküt, a consulok, ha jónak látják, intézzék el a néptribunusokkal, hogy ezek az ügyet a népgyűlés elé terjesszék. L. Valerius Flaccus kijelölt praetor felajánlotta, hogy fivére helyett

leteszi az esküt. A néptribunusok az ügyet a népgyűlés elé terjesztették, s a nép úgy határozott, hogy az eskü éppen olyan érvényes, mintha maga az aedilis tette volna le. A népgyűlés határozott a másik aedilis ügyében is: a néptribunusok kérdésére, melyik két férfit akarják fővezéri megbízatással Hispaniába a hadsereghez elküldeni, hogy C. Cornelius aedilis curulis hazatérhessen hivatalát átvenni, s annyi év után L. Manlius Acidinus is elhagyhassa a provinciát, a nép úgy döntött, hogy Hispaniában, mint proconsulok, Cn. Cornelius Lentulus és L. Stertinius kapják meg a fővezéri megbízatást.

Pons Drusi
Emona
Tridentum
Augusta Praetoria
TRANSPADANA
VENETIA
Bergomum
Aquileia
Tergeste
Verona
Vercellae
Patavium
Augusta Taurinorum
Cremona
Mantua
ISTRIA
DALMATIA
Dertona
Pola
Regium
LIGURIA
AEMILIA
Ravenna
Faventia
Luna
Ariminum
Pisae
ETRURIA
UMBRIA
Ancona
Volaterrae
Arretium
PICENUM
Populonia
Truentum
Fulginium
Montinum
Portus Traiani
Aternum
CORSICA
SAMNIUM
Histonium
Uria
Roma
Tusculum
Ostia
CAMPANIA
Siponium
Syracusanus Portus
Antium
APULIA
Minturnae
Barium
Capua
VIA APPIA
SARDINIA
Neapolis
Potentia
Herculaneum
LUCANIA
Heraclea
Forum Traiani
Mare
Buxentum
Intercamnium
Petelia
Consentia
Tuscum
Nora
Tempsa
BRUTTIUS
Medma
Messana
Drepanum
Panormus
Rhegium
Calacte
AETNA
SICILIA
Lilybaeum
Catana
Phintias
Syracusae
Camarina
Helorus

ITALIA

HARMINCKETTEDIK KÖNYV

1. Miután a consulok és praetorok március idusán hivatalba léptek, kisorsolták a provinciákat. L. Lentulusnak jutott Italia, P. Villiusnak Macedonia, a praetorok közül L. Quinctius kapta meg a városi jogügyek intézését, Cn. Baebius Ariminumot, L. Valerius Siciliát, L. Villius Sardiniát. Lentulus consult utasították, hogy sorozzon új legiókat, Villiust pedig, hogy vegye át P. Sulpicius seregét, s engedélyt kapott, hogy ennek kiegészítésére sorozzon be annyi katonát, amennyit jónak lát. Baebius praetornak C. Aurelius consul eddigi legióit adták át, azzal, hogy tartsa meg őket addig, amíg a consul az új sereggel oda nem vonult. S ha majd ez megérkezett, küldjön haza minden régen szolgáló katonát, kivéve ötezer szövetségest; ennyi elég lesz arra, hogy megvédje velük Ariminum mellett levő provinciáját.

Meghosszabbították az előző évi praetorok hatáskörét. C. Sergiust azzal bízták meg, hogy osztasson földet azoknak a katonáknak, akik annyi éven át szolgáltak Hispaniában, Siciliában és Sardinián; Q. Minuciust pedig azzal, hogy fejezze be Bruttiumban az összeesküvési ügyben a nyomozást, amelyet praetor korában olyan lelkiismeretes gonddal kezdett el, s azokat, akiket megbilincselve Rómába küldött, mert rájuk bizonyult a szentségtörés bűne, vitesse vissza Locriba, hogy ott kivégezzék őket, s gondoskodjék arról, hogy engesztelő áldozat kíséretében visszategyék a Proserpina szentélyéből elrabolt kincseket. A Latin Ünnepeket a főpapok rendeletére megismételték, mert Ardea küldöttei panaszt emeltek a senatus előtt, hogy az ünnep alkalmával az Albai-hegyen nem kapták meg a szokásos részt az áldozati húsból.

Suessából híradás érkezett, hogy villámcsapás ért két kaput s a közöttük levő falrészt; ugyanezt jelentették a Formiaeből érkezett követek Iuppiter, s az Ostiából jöttek hasonlóképpen Iuppiter szentélyéről, a Velitraeből érkezettek pedig Apollo és Sangus szentélyéről, továbbá hogy Hercules szentélyében haj nőtt; Bruttiumból pedig azt írta Q. Minucius propraetor, hogy egy csikó öt lábbal, három csirke pedig három-három lábbal jött a világra; P. Sulpicius proconsul Macedoniából levelet küldött, amelyben többek között megírta, hogy az egyik hadihajó tatján babérfa hajtott ki. Az előbb említett csodajelekkel kapcsolatban a senatus úgy rendelkezett, hogy a consulok azoknak az isteneknek, akiknek jónak látják, áldozzanak nagyobb állatokat. A legutóbb jelentett egyetlen csodajel ügyében a senatusba hívták a haruspexeket, s tanácsukra a népnek egynapos engesztelő ünnepet rendeltek el, s áldozatot mutattak be minden isten párnája előtt.

2. A carthagóiak ebben az évben küldték meg először Rómába a

rájuk kiszabott ezüst hadisarcot. Mikor azonban a praetorok jelentették, hogy az nem színezüst, mert a próbánál negyedrésze eltűnt, a carthagóiak a hiányt Rómában felvett kölcsönből pótolták. Mikor pedig azt kérték, hogy a senatus, ha már jónak látja, adja vissza nekik túszaikat, száz túszt visszakaptak, s a többi visszaadását is megígérték nekik, ha hűségüket megtartják. További kérésükre, hogy vissza nem adott túszaikat, akik Norbában elég kényelmetlen körülmények között élnek, vigyék át máshová, ezek engedélyt kaptak, hogy Signiába és Ferentinumba költözzenek. Továbbá a gadesiak kérését is teljesítették, hogy ne küldjünk Gadesba praefectust, mert ez nem egyeztethető össze azzal a szerződéssel, amelyet akkor kötöttek L. Marcius Septimusszal, amikor a római nép oltalma alá helyezték magukat. Mikor pedig a Narniából érkezett követek elpanaszolták, hogy nincs meg az előírt számú colonusuk, viszont jó egynéhány közéjük befurakodott idegen úgy viselkedik, mintha colonus volna, a senatus utasította L. Cornelius consult, hogy az ügy kivizsgálására nevezzen ki háromtagú bizottságot, s ő a két Aelius Paetust - Publiust és Sextust -, továbbá Cn. Cornelius Lentulust nevezte ki. Ezek teljesítették Narnia lakóinak óhaját, s megnövelték a colonusok számát, de ugyanezt megtagadták a hasonló kérést hangoztató Cosa lakóitól.

3. A consulok, miután Rómában elintézték hivatalos tennivalóikat, elutaztak provinciájukba. A Macedoniába megérkező P. Villiust félelmetes katonai zendülés fogadta, amely már régebben elkezdődött, s amelyet mindjárt kitörésekor nem nyomtak el kellő eréllyel. Ebben kétezer katona vett részt, akiket Hannibal legyőzése után Africából Siciliába, majd innen körülbelül egy év múlva mint önkénteseket Macedoniába szállítottak át. Ők azt állították, hogy ez nem az ő beleegyezésükkel történt; a tribunusok akaratuk ellenére kényszerítették őket, hogy hajóra szálljanak. De bárhogy áll is a helyzet, akár kényszerből katonáskodnak, akár saját elhatározásukból, szolgálati idejük letelt, s méltányos lenne, ha végre egyszer elbocsátanák őket a szolgálatból. Sok-sok éve nem látták Italiát, fegyverben öregedtek meg Sicilia, Africa és Macedonia földjén; már kimerítették őket a fáradalmak és a menetelések, s vérüket lecsapolta a számtalan sebesülés.

A consul kijelentette: megértené, hogy okuk van elbocsátásukat követelni, ha kérésüket megfelelő önmérséklettel adnák elő, de sem ezzel, sem bármiféle más okkal nem lehet megfelelően igazolni a lázadást. Ezért, ha hajlandók itt maradni a hadijelvényeknél és engedelmeskedni a parancsnak, akkor ő ír elbocsátásuk ügyében a senatusnak; kívánságuk teljesítését sokkal könnyebben el tudják érni önmérséklettel, mint megátalkodottsággal.

4. Philippus ekkoriban teljes erejével - sáncok és ostromfedelek segítségével - ostromolta Thaumaci városát, s már faltörő kost készült alkalmazni a falak ellen. De kénytelen volt vállalkozását abbahagyni a váratlanul megjelenő aetoliaiak miatt, akik Archidamus vezetésével a macedon őrállások között bejutottak a falak mögé, s éjjel-nappal szünet nélkül kitöréseket intéztek hol a macedonok őrállásai, hol pedig ostromművei ellen. Maga a város fekvése is segítette őket; ugyanis Thaumaci, ha Pylae és a Malisi-öböl felől Lamián át közelítjük meg, egy magaslaton fekszik, közvetlenül a szoros felett, amelyet Thessaliai-alföldnek neveznek. S ha áthatolunk az omladékos helyeken és völgykatlanokban kanyargó utakon, s elérünk a városhoz, nyílt tengerszerű síkság tárul elénk, amely olyan határtalan, hogy pillantásunk alig tudja elérni a lent elnyúló mezők szélét. Ezért a csodálatos fekvésért kapta a város a Thaumaci nevet. S nemcsak magas fekvése teszi biztonságossá, de az a körülmény is, hogy sziklaszirtre épült, amelynek kőfalai körös-körül meredekek.

Ezek miatt a nehézségek miatt, s mert a roppant fáradság és veszély vállalása nem ígért megfelelő jutalmat, Philippus arra kényszerült, hogy letegyen szándékáról. S már a tél is közeledett, mikor elvonult innét, s csapatait visszavezette téli szállásukra, Macedoniába.

5. Itt emberei, bármilyen kevés időt kaptak is a pihenésre, testben-lélekben felfrissültek, Philippus lelkét azonban, ha nem is terhelték meg nagyon a menetelések és csaták állandó megpróbáltatásai, annál inkább nyomasztották - míg ennek végső kilátásait mérlegelte - a háború gondjai. S nemcsak az őt szárazon és vízen szorongató ellenség töltötte el aggodalommal, de szövetségeseinek, sőt saját alattvalóinak hangulata is, hogy a barátság reménye ezeket is a rómaiak oldalára állíthatja, s magukat a macedonokat is elfogja a vágy, hogy helyzetükön változtassanak.

Ezért elküldte követeit Achaiába, hogy egyrészt letétessék a lakókkal a hűségesküt - mert szerződésük értelmében évenként hűséget kellett esküdniük Philippusnak -, másrészt adják vissza az achaioknak Orchomenost, Heraeát és Triphyliát, amit az elisiektől vettek el, a megalopolisiaknak pedig Alipherát, mivel ők azt állították, hogy ez sosem tartozott Triphyliához, hanem vissza kell adni nekik, mert egyike azoknak a városoknak, amelyeket az arcadiaiak gyűlése Megalopolis alapítása alkalmából nekik ítélt. Ilyen módon erősítette meg Philippus az achaiokkal fennálló szövetségét. A macedonok jóindulatát pedig úgy nyerte meg, hogy látva, milyen gyűlöletessé teszi őt Heraclideshez fűződő barátsága, e férfit, többféle vádat emelve ellene, alattvalói nagy örömére, fogságba vetette.

Olyan nagy gonddal készült a háborúra, mint eddig még soha. A

macedon és zsoldos katonákkal fegyvergyakorlatot tartott, s a tavasz kezdetén Athenagoras vezetésével valamennyi külföldi segédcsapatát és könnyűfegyverzetű katonáját elküldte Epiruson át Chaoniába, hogy foglalják el az Antigonea mellett fekvő szorost, amelyet a görögök Stenának neveznek. Nehézfegyverzetű csapataival néhány nappal később indult el utánuk, s miután az egész vidéket megszemlélte, úgy találta, hogy erődítésre az Aous folyó partja a legalkalmasabb. A folyó egy szűk völgyben folyt két hegy között - az ott lakók az egyiket Meropusnak, a másikat Asnausnak nevezik -, s a partján csak egy keskeny ösvénynek jutott hely. Megparancsolta Athanagorasnak, hogy könnyűfegyverzetű csapataival szállja meg és erősítse meg az Asnaust, ő maga pedig a Meropuson ütötte fel táborát. A meredek sziklafalak mellé csak néhány fegyveresből álló őrséget állított, a kevésbé biztonságos helyeket itt árokkal, ott sánccal, máshol tornyokkal erősítette meg. S igen sok hajítófegyvert halmozott fel a megfelelő helyeken, hogy a lövedékekkel távol tartsák az ellenséget. A király a völgy előtt, a legszembetűnőbb halmon ütette fel a sátrát, hogy önbizalmával az ellenségben rémületet, övéiben pedig reményt keltsen.

6. A consul, miután az epirusi Charopustól értesült, melyik hegyszorost szállotta meg seregével a király, Corcyrából, ahol a telet töltötte, kora tavasszal a szárazföldön át maga is sietve megindult az ellenség ellen. Mikor már mintegy ötezer lépésnyire volt a király táborától, legióit egy megerősített helyen hátrahagyva, könnyen mozgó csapataival továbbnyomult, hogy megszemlélje a vidéket, majd másnap haditanácsot tartott: megpróbáljanak-e áthatolni, nem törődve a rájuk váró roppant fáradsággal és veszedelemmel, az ellenség által megszállt hegyszoroson, vagy inkább körbe vezesse csapatait azon az úton, amelyen a múlt évben Sulpicius hatolt be Macedoniába? Mialatt jó néhány napot eltöltött a kérdés megvitatásával, közben megérkezett a hír, hogy T. Quinctiust választották meg consulnak, aki sorsolással Macedoniát kapta meg provinciául, s gyorsan útra kelve már meg is érkezett Corcyrába.

Valerius Antias azt írja, hogy Villius behatolt a szakadékba, s mivel egyenes irányban nem tudott átjutni, mert a király minden pontot megszállott, követte a völgy vonalát, amelynek közepén az Aous folyó folyik, s egy gyorsan felvert hídon átkelve a partra, ahol a királyi tábor állt, csatát kezdett, s szétverte, megfutamította és táborából is kiverte a király seregét. Ebben az ütközetben tizenkétezer ellenséges katonát vágtunk le, kétezer-kétszázat ejtettünk fogságba, százharminckét hadijelvényt és kétszázharminc lovat zsákmányoltunk. Villius csata közben egy szentélyt is felajánlott Iuppiternek, ha a küzdelem kedvezően végződik. A többi latin és görög történetíró

azonban - legalábbis azok, akiknek a műveit tanulmányoztam - azt állítja, hogy Villius semmi említésre méltót nem cselekedett, s a háború még nem dőlt el, mikor utódja, T. Quinctius consul átvette a parancsnokságot.

7. Mialatt Macedoniában ilyen események játszódtak le, a másik consul, L. Lentulus, aki Rómában maradt, megtartotta a censorválasztó gyűlést. A sok nagynevű pályázó közül P. Cornelius Scipio Africanust és P. Aelius Paetust választották meg censornak. Ezek a legnagyobb egyetértésben úgy állították össze a senatorok névjegyzékét, hogy egy nevet sem hagytak ki; bérbe adták a kereskedelmi áruk vámjövedelmét Capuában, Puteoliban továbbá Castrumban - amelyeknek a helyén ma város áll -, s e helység számára háromszáz telepest írtak össze - ezt a létszámot engedélyezte a senatus -, s a Tifata-hegy lábánál áruba bocsátották Capua környékét.

Ugyanebben az időben érkezett vissza Hispaniából L. Manlius Acidinus, s miután P. Porcio Laeca néptribunus - noha Manlius erre a senatustól engedélyt kapott - megakadályozta, hogy ünnepélyes menetben térjen vissza a Városba, ő magánemberként tartotta meg bevonulását, s ezerkétszáz font ezüstöt s mintegy harminc font aranyat adott át a kincstárnak.

Ebben az évben nyomult be Cn. Baebius Tamphilus, aki C. Aureliustól, az előző év consuljától provinciaként átvette Galliát, minden elővigyázat nélkül a gallus insuberek földjére, ahol majdnem egész seregével együtt körülzárták, s több mint hatezer-hétszáz katonáját vesztette el; ekkora vereség ért minket ebben a háborúban, amely szinte már nem is látszott félelmetesnek.

E vereség arra késztette L. Lentulus consult, hogy sietve elinduljon a Városból. A provinciában, ahol a legnagyobb zűrzavar fogadta, átvette az elcsüggedt hadsereget, a praetort rendkívül kemény szavakkal lehordta, s ráparancsolt, hogy hagyja el a provinciát, és térjen vissza Rómába. De maga a consul sem hajtott végre semmi emlékezetesebb haditettet, mert a választó gyűlés megtartására visszahívták Rómába.

A választó gyűlés megtartását azonban megakadályozták M. Fulvius és M’. Curius néptribunusok, akik nem akarták megengedni, hogy T. Quinctius Flaminius közvetlenül a quaestorság után pályázzék a consuli tisztségre.

“Már olyan megvetés övezi - hangoztatták - az aedilisi és praetori tisztséget, hogy a nemesség tagjai már nem úgy igyekeznek elnyerni a consulságot, hogy végigjárják a tisztségek lépcsőfokait, s így bizonyítják be rátermettségüket, hanem átlépve a közbeeső fokozatokat, a legalacsonyabb méltóság után mindjárt a

legmagasabbat akarják.”

A Mars-mezőn lezajlott vita után az ügy a senatus elé került. Az atyák úgy döntöttek, hogy ha valaki olyan tisztségre pályázik, amelyet a törvények alapján elnyerhet, akkor lehetőséget kell adni a népgyűlésnek, hogy megválassza őt, ha akarja. A tribunusok elfogadták az atyák határozatát, s Sex. Aelius Paetus és T. Quinctius Flaminius lettek a consulok. Ezután tartották meg a praetorválasztó gyűlést, ahol a következőket választották meg: L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, továbbá M. Porcius Cato és C. Helvius, akik ketten plebeius aedilisek voltak. Ők rendezték meg a Plebeius Játékokat, s a Játékok alkalmából lakomát adtak Iuppiternek. Az aedilis curulisek is - C. Valerius Flaccus, Iuppiter flamenje és C. Cornelius Cethegus nagy ünnepélyességgel rendezték meg a Római játékokat. - Ebben az évben haltak meg Servius és C. Sulpicius Galba főpapok; a helyükre M. Aemilius Lepidust és Cn. Cornelius Scipiót választották meg főpapnak.

8. Mikor Sex. Aelius Paetus és T. Quinctius Flaminius consulok hivatalba lépésük alkalmával a Capitoliumon összehívták a senatust, az atyák úgy határoztak, döntsék el egymás közt megállapodás vagy sorsolás útján, hogy Italia és Macedonia melyikük provinciája lesz. S az, aki közülük Macedoniát kapja, sorozzon be a legiók kiegészítésére háromezer római katonát és háromszáz lovast, a latin szövetségesekből pedig ötezer gyalogost és ötszáz lovast. S úgy határoztak, hogy a másik consul teljesen újonnan sorozott sereget kapjon. Meghosszabbították az előző évi consul, L. Lentulus vezéri megbízatását, azzal a meghagyással, hogy sem ő nem távozhat el hamarabb a provinciából, sem a régi sereget nem vezetheti el, csak akkor, ha a consul újonnan sorozott legióival megérkezett.

A consulok kisorsolták a provinciákat. Aeliusnak jutott Italia, Quinctiusnak Macedonia. A praetorok is sorsoltak: L. Cornelius Merula kapta a városi ügyek intézését, M. Claudius Siciliát, M. Porcius Sardiniát, C. Helvius Galliát. Ezután megkezdődött a sorozás, mert nemcsak a consuli seregek számára soroztak, hanem a praetorok is utasítást kaptak, hogy katonákat sorozzanak, mégpedig Marcellus Siciliába a latin szövetségesek közül négyezer gyalogost és háromszáz lovast, Cato Sardiniába ugyanezek közül kétezer gyalogost és kétszáz lovast, úgyhogy mindkét praetor, ha megérkezett provinciájába, elbocsáthassa a régi gyalogosokat és lovasokat.

A consulok ezután Attalus király követeit vezették be a senatus elé. Ezek közölték, hogy a király hajóhadával s valamennyi csapatával szárazon és vízen a rómaiak ügyét támogatja, s mind a mai napig haladéktalanul és készségesen végrehajtotta, amit csak a római consulok óhajtottak, de tolmácsolták azt az aggodalmát, hogy

Antiochus király miatt e kötelességének a jövőben nem tud eleget tenni; ugyanis Antiochus megtámadta Attalusnak a tengeri és szárazföldi sereg védelmét nélkülöző királyságát. Ezért Attalus arra kéri az összeírt atyákat, hogy ha igényt tartanak a macedon háborúban hajóhada és serege közreműködésére, küldjenek ők maguk csapatokat birodalma megoltalmazására, ha pedig ez nem áll szándékukban, egyezzenek bele, hogy ő maga visszatérjen hajóhadával és megmaradt csapataival országa védelmére.

A senatus megbízásából a követeknek a következő választ adták:

“A senatus köszönettel állapítja meg, hogy Attalus király hajóhadával s egyéb csapataival támogatta a római vezéreket. Ők a maguk részéről nem fognak csapatokat küldeni Attalusnak Antiochus, a római nép szövetségese és barátja ellen, de Attalus támogatásukra küldött csapatait se veszik igénybe nagyobb mértékben, mint ez a királynak megfelelő. A római nép mindig tisztelte azoknak a külföldieknek szabad elhatározását, akiknek segítségét felhasználta. S a segítségnyújtás kezdete és vége azoktól függ, akik a római népet seregükkel hajlandók voltak támogatni. Antiochushoz követeket fognak küldeni, hogy közöljék vele: a római nép Attalus hajóhadának és seregének támogatásával harcol közös ellenségük, Philippus ellen, s ő lekötelezné a senatust, ha nem zaklatná Attalus birodalmát, s lemondana a háborúról. Kívánatos lenne, ha a római néppel szövetséges és baráti viszonyban álló királyok egymás között is igyekeznének megőrizni a békét.”

9. Ô. Quinctius consul, aki a sorozásnál főként azokat válogatta össze, akik Hispaniában és Africában szolgáltak, s bebizonyították bátorságukat, éppen sietve el akart utazni provinciájába, de Rómában kellett maradnia a hírül adott csodajelek s ezek kiengesztelése miatt. Ugyanis villámcsapás érte Veiiben a közutat, Lanuviumban a forumot és Iuppiter szentélyét, Ardeában Hercules szentélyét, Capuában a városfalat, a tornyokat és az úgynevezett fehér szentélyt; Arretiumban úgy látták, hogy az égbolt lángokban áll; Velitraeban a föld mintegy három iugerumnyi területen lesüppedve roppant mélyedést alkotott; s azt jelentették, hogy Suessa Auruncában kétfejű bárány, Sinuessában pedig emberfejű disznó született.

E csodajelek miatt egynapos könyörgést tartottak, s a consulok maguk látták el a szent szolgálatot, majd az istenek kiengesztelése után elutaztak provinciájukba. Aelius Helvius praetor kíséretében Galliába ment. Itt a L. Lentulustól átvett sereget, amelyet el kellett bocsátania, átadta a praetornak, s a vele érkezett új legiókkal óhajtotta elkezdeni a hadviselést, de semmi említésre méltó haditettet nem hajtott végre.

A másik consul, T. Quinctius, aki hamarabb indult el Brundisiumból, mint az előző consulok szoktak, nyolcezer gyalogossal s nyolcszáz lovassal megérkezett Corcyrába. Innen egy ötevezősoros hajón átkelt Epirus legközelebb fekvő partjaira, s nagy napi menetekben megérkezett a római táborhoz. Itt elbocsátotta Villiust, várt néhány napig, amíg a Corcyrából utána jövő csapatok megérkeztek, majd haditanácsot tartott, hogy megkísérelje-e az áttörést egyenes irányban, az ellenség táborán keresztül, vagy még csak meg se próbálkozzék ezzel az olyannyira fáradságos és veszélyes vállalkozással, hanem inkább biztonságos kerülő úton, a dassaretusok területén és Lyncuson át nyomuljon be Macedoniába. S tán az utóbbi terv győzött volna, de a consul félt, hogy ha messzebbre távozik a tengertől, kiengedi kezéből az ellenséget, s ha Philippus, mint már korábban is tette, az elhagyatott helyeken és az erdőkben óhajt biztos menedéket találni, ő teljesen eredménytelenül tölti el a nyarat. Így hát elhatározta, hogy történjék bármi is, itt helyben, a kedvezőtlen terepen támadja meg az ellenséget. De amennyire szilárd volt ez az elhatározása, éppoly kevéssé volt tisztában vele, hogy miképpen is fogja végrehajtani.

10. Negyven napot töltöttek el az ellenség szeme előtt, csendes várakozásban, anélkül, hogy bármit is kezdeményeztek volna. Ez Philippusban felkeltette a reményt, hogy az epirusi nép közvetítésével megkísérelheti a békekötést. S Pausanias praetor és Alexander, a lovasság parancsnoka, akiket a haditanács e feladattal megbízott, megbeszélésre hozták össze a consult és a királyt azon a helyen, ahol az Aous folyó medre a legjobban összeszűkül.

A consul lényegében a következő feltételeket terjesztette elő: a király vonja vissza helyőrségeit a városokból; azoknak, akiknek földjeit és városait kifosztotta, adja vissza vagyonukból azt, ami még megtalálható, s egy pártatlan testület becsülje fel annak az értékét, ami még hiányzik.

Philippus azt válaszolta, hogy az egyes városok helyzete különböző. Azoknak, amelyeket ő maga foglalt el, kész megadni a szabadságot, de nem fog lemondani azoknak örökölt és jogos birtoklásáról, amelyeket ősei hagytak reá. S ha a városok, amelyek ellen hadat viselt, panaszt emelnek a háborúban elszenvedett bizonyos veszteségeik miatt, ő hajlandó döntőbírónak elfogadni azokat az általuk megnevezett népeket, amelyekkel mindkét fél békés viszonyban volt.

A consul kijelentette, hogy itt nincs szükség semmiféle választott vagy döntőbíróra, mert ki nem látná világosan, hogy az követett el jogtalanságot, aki először támadt fegyverrel a másikra? Philippus ellen viszont senki sem kezdeményezett háborút, minden esetben ő alkalmazott először erőszakot. Majd mikor arról kezdtek tárgyalni,

hogy Philippus milyen városoknak adja vissza a szabadságát, s a consul legelsőként Thessalia városait nevezte meg, a király méltatlankodásában olyan haragra gyulladt, hogy így kiáltott fel:

“Miféle, ennél keményebb követeléssel állhatnál elő, T. Quinctius, akkor, ha legyőztél volna?”

S ezzel elrohant a tanácskozásról. S alig türtőztették magukat, hogy csatát ne kezdjenek - minthogy a köztük levő folyó elválasztotta őket - hajítófegyverekkel. Másnap először az őrállomásokról ki-kitörve vívtak az ehhez elég tágas síkságon több, kisebb ütközetet, majd mikor a király csapatai a szűk és egyenetlen terepre vonultak vissza, a rómaiak harcvágytól égve ide is utánuk nyomultak. Nekik hadrendjük, katonai fegyelmük s testük védésére rendkívül alkalmas fegyverzetük jelentett előnyt, az ellenségnek pedig a terep, s a dárdavető- és hajítógépek, amelyekkel mindenütt úgy megrakták a sziklákat, mint valami várfalat. Mindkét részről sokan kaptak sebet, s mikor már sokan elestek, akárcsak egy szabályos ütközetben, az éjszaka vetett véget a küzdelemnek.

11. Így állt a helyzet, mikor egy pásztort vezettek a consul elé, akit Charopus, az epirusiak fejedelme küldött hozzá. Az elmondta, hogy ott szokta legeltetni a nyáját a hegyoldalon, ahol most a király tábora áll, s ott a hegyek minden zegét-zugát ismeri. S ha a consul néhány embert küld vele, ő ezeket egy nem túl meredek, s nem túl nehezen járható ösvényen az ellenség állásai fölé vezeti.

A consul a javaslat hallatára követ útján megkérdeztette Charopustól, mit gondol, bízhat-e ő eléggé a pásztorban, mikor ilyen fontos ügyről van szó? Charopus azt üzente vissza, hogy bízhat, de olyan mértékben, hogy az egész vállalkozás irányítása inkább az ő kezében legyen, ne pedig a pásztoréban. A consul, aki ugyan szeretett volna hinni a pásztornak, de nem mert bízni benne, öröm és félelem között hánykolódott, végül azonban, bízva Charopus szavában, úgy döntött, hogy megragadja a felkínált lehetőséget.

Hogy a király ne fogjon gyanút, elrendelte, hogy két napon át egyfolytában zaklassák az ellenséget: csapatait körben mindenhol felvonultatta, s a fáradt egységeket pihentekkel váltotta fel. Ezután pedig négyezer válogatott gyalogost és háromszáz lovast bízott rá egyik katonai tribunusára. Úgy rendelkezett, hogy a lovasokkal addig nyomuljon előre, ameddig a terep engedi, ha pedig olyan helyre érnek, ahol a lovas már nem tud mozogni, a lovasság maradjon ott valamelyik fennsíkon, a gyalogság pedig haladjon tovább azon az úton, amelyen kalauzuk vezeti őket. S ha majd, ígérete szerint, az ellenség feje fölé jutottak, adjanak füstjelet, de ne hallassanak előbb csatakiáltást, csak ha a tribunus a válaszjeladásból úgy ítéli, hogy a

consul is megkezdte a támadást. Egész éjszaka meneteljenek - véletlenül éppen telehold volt -, a nappal idejét pedig fordítsák étkezésre és pihenésre. A kalauzt nagyszerű ígéretekkel halmozta el arra az esetre, ha megtartja szavát, de mindamellett megkötözve adta őt át a tribunusnak. A római vezér, miután a csapatokat így útnak indította, minden oldalról még hevesebben folytatta a támadást, hogy elfoglalja az ellenséges őrállást.

12. Közben a harmadik napon a rómaiak füstjellel tudtul adták, hogy elérték és elfoglalták az útjuk céljául kijelölt hegycsúcsot. Ekkor aztán a consul seregét három részre osztotta; katonái zömével a völgy közepén nyomult előre, s a jobb- és balszárnyat az ellenséges tábor ellen indította. Nem kisebb lendülettel szállt szembe velük az ellenség, s amíg harcvágytól fűtve előrenyomult, s az erődítmények előtt kezdett csatát, a rómaiak bátorságban, tapasztalatban és fegyverzetben jelentékenyen felülmúlták őket. Mikor azonban a király csapatai, sok halottat és sebesültet vesztve, visszavonultak részben a védőművek, részben természetes fekvésük miatt biztonságos állásaikba, egyszeriben a rómaiak kerültek veszélyes helyzetbe, mert meggondolatlanul benyomultak a nehéz terepre s a szorosba, ahonnan nehéz volt visszavonulni.

S nem is tudtak volna innen kijutni úgy, hogy vakmerőségükért meg ne lakoljanak, ha a király csapatait először a hátuk mögött felharsanó csatakiáltás, majd a mindjárt meginduló támadás, rémületet keltve bennük, meg nem zavarja. Egy részük szétfutott, másik részüket azonban, amely helyben maradt - nem mintha elég bátorságuk lett volna harcolni, de mert nem volt hova menekülniük -, bekerítette az őket elölről és hátulról szorongató ellenség. S az egész sereg ott pusztul, ha az ellenség üldözni tudja a menekülőket, de a lovasok mozgását a szoros út és sziklás talaj, a gyalogosokét pedig súlyos fegyverzetük akadályozta.

A király kezdetben olyan lélekszakadva menekült, hogy körül se nézett, de mikor mintegy ötezer lépésnyi távolságra eljutott, s a kedvezőtlen terep meggyőzte arról - ami igaz is volt -, hogy az ellenség nem képes őt követni, megállt az egyik magaslaton, s szétküldte embereit valamennyi magaslatra és völgybe, hogy gyűjtsék össze szétszóródott seregét. Nem több, csupán kétezer harcosa veszett el, s mikor a sereg többi része, mintha csak valami adott jelre tenné, összegyűlt, sűrű sorokban megindultak Thessalia felé.

A rómaiak, amíg biztonságban tehették, gyilkolva, s a megölteket kifosztva folytatták az üldözést, kirabolták a király táborát, amelyet még így is, hogy nem védték, nehéz volt megközelíteni, majd az éjszakát saját táborukban töltötték.

13. Másnap a consul bent a szorosban, amelynek völgyében a folyó kanyarog, elindult az ellenség nyomában. A király első napon Pyrrhus táboráig ért el. (Az a hely, amit így neveznek, Triphyliában, Molottis földjén található.) Másnap - rendkívül nagy menetelés egy sereg számára, de hajtotta a félelem - eljutott a Lyncus-hegységig. Ez a hegység maga Epirushoz tartozik, s Macedonia és Thessalia határán fekszik. Thessalia felé forduló oldala keletre néz, tőle északra fekszik Macedonia. Sűrű erdő borítja, s a legmagasabb hegyhátakon tágas fennsíkok és állandó források találhatók.

A király, miután állótáborában néhány napig itt időzött, nem tudta magában eldönteni, vajon azonnal visszavonuljon-e királyságába, vagy visszatérhet-e Thessaliába? Végül úgy határozott, hogy seregével leereszkedik Thessaliába, s a legrövidebb utakon Triccába vonult, majd innen gyors menetben végighaladt az útjába eső városokon. Az embereket, akik képesek voltak őt követni, lakóhelyük elhagyására kényszerítette, a városokat felégette. A tulajdonosoknak megengedte, hogy vagyonukból vigyék magukkal, amit tudnak, a többi a katonák zsákmánya lett. S a lakosokkal még az ellenség sem bánt volna könyörtelenebbül, mint saját szövetségeseik.

Maga Philippus is fájdalmasnak találta, hogy így kell cselekednie, de a csakhamar ellenséges kézre kerülő területről legalább a szövetségeseit magával akarta vinni. Így Phacium, Iresiae, Euhydrium, Eretria és Palaepharsalus városa áldozatul esett a pusztításnak. Mikor Philippus megjelent Pherae előtt, bezárták előtte a kapukat, s mivel a város bevétele sokáig tartott volna, a helyzet pedig nem tűrt halogatást, lemondott az ostromról, s átvonult Macedoniába, mert az a hír érkezett, hogy az aetoliaiak is közelednek. Ezek az Aous folyó mellett vívott ütközet hírére először Sperchiae és a Coménak nevezett Macra környékét pusztították végig, majd Thessaliába átkelve egyetlen rohammal elfoglalták Cymenét és Angesét. Metropolis alól elűzték őket a város lakói, akik, míg ők a földeket pusztították, összeseregletteк falaik védelmére. Ezután Callitherát támadták meg; itt sokkal szívósabban tartóztatták fel a városiak támadását, visszaszorították a falak mögé kitörő csapataikat, majd megelégedve ezzel a győzelemmel, mivel semmi reményük nem volt a város elfoglalására, elvonultak. Ezután elfoglalták és kirabolták Teuma és Celathara községeket, s megadás útján visszakapták Acharraet, Xyniaet pedig, hasonló sorstól félve elhagyták lakói.

Ez az otthonából menekülő tömeg egy különítménybe ütközött, amely Thaumacusba igyekezett, hogy a takarmányszerzőket biztosítsa. A rendezetlen és fegyvertelen tömeget, amelynek nagy része nem értett a harchoz, a fegyveresek lekaszabolták, majd kirabolták az elhagyott Xyniaet. Ezután az aetoliaiak elfoglalták a Cyphaera nevű

erősséget, amely kedvező fekvése miatt Dolopiát fenyegette. Az aetoliaiak mindezt gyorsan, néhány nap alatt hajtották végre. S a római győzelem hírére Amynander és az athamasok sem maradtak tétlenek.

14. Amynander egyébként, mivel kevéssé bízott saját embereiben, némi támogatást kért a consultól, s útban Gomphi felé, tüstént elfoglalta a Phaeca nevű erődítményt, amely Gomphi és az Athamaniát és Thessaliát elválasztó szoros között fekszik. Ezután Gomphit támadta meg; ennek lakói jó egynéhány napig teljes erővel védték városukat, de mikor odatámasztotta az ostromlétrákat a falakhoz, ezzel megfélemlítette őket, s kikényszerítette, hogy megadják magukat. Gomphi feladása egész Thessaliában rendkívüli rémületet keltett. Ezután sorban megadták magukat Argens, Pherinium, Timarum, Ligynae, Strymon és Lampsus lakói néhány, hasonlóképpen jelentéktelen erődítménnyel együtt.

Míg Athamas és az aetoliaiak, nem félvén többé a macedonoktól, mások győzelmét zsákmányszerzésre használták fel, s Thessaliát egyszerre három hadsereg dúlta, amelyekről nem lehetett tudni, melyik szövetséges, és melyik ellenség, a consul a szoroson át, amelyet az ellenség megfutása nyitott meg előtte, benyomult Epirusba, s noha jól tudta, hogy az epirusiak, Charopus fejedelem kivételével, kinek a pártján állnak, mégis, látva, hogy hibájukat jóvá akarván tenni, milyen serényen teljesítik parancsait, nem korábbi, hanem mostani viselkedésük alapján ítélte meg őket, s éppen ezzel a könnyen adott bűnbocsánattal nyerte meg jóindulatukat a jövőre.

Ezután követeket küldött Corcyrába, azzal a paranccsal, hogy a teherhajók induljanak el az Ambraciai-öbölbe, maga pedig kis napi menetekben továbbvonult, s a negyedik napon a Cercetius hegyen ütött tábort, s odahívatta segédcsapataival Amynandert is, nem mintha rászorult volna haderejére, hanem inkább azért, hogy Thessaliában útikalauzai legyenek. Hasonló célból osztotta be a legtöbb epirusi önkéntest is a segédcsapatok soraiba.

15. Thessaliában Phaloria volt az első város, amelyet megtámadott. Ezt kétezer főnyi macedon helyőrség védte, s kezdetben, kihasználva a fegyverei és falai nyújtotta védelmet, minden erejével ellenállt, de az éjjel-nappal megszakítás nélkül tartó ostrom - mert a consul úgy vélte, a többi thessaliai magatartását nagyon befolyásolja, ha közülük az elsők nem tudnak ellenállni a rómaiak erejének - megtörte a macedonok makacsságát.

Phaloria elfoglalása után követek érkeztek Metropolisból és Cieriumból, s felajánlották városuk megadását. E városok elnyerték az

óhajtott bocsánatot, Phaloriát viszont felgyújtották és kirabolták. Innen a consul Aeginiumhoz vonult; de mikor látta, hogy ez a város kis helyőrsége ellenére erős és szinte bevehetetlen, csak a legközelebbi őrállomásra lövetett ki néhány nyilat, majd seregével Gomphi környékére vonult. Leereszkedett Thessalia síkságaira, s mivel serege már majdnem minden készletéből kifogyott, mert megkímélte az epirusiak földjeit, előbb megbizonyosodott róla, hogy teherhajói Leucasba vagy az Ambraciai-öbölbe futottak-e be, aztán cohorsait felváltva küldte el Ambraciába élelmiszerért. Igaz, hogy az út Gomphi és Ambracia közt rögös és nehezen járható, viszont rendkívül rövid. Így a tenger mellől néhány nap alatt felszállították a készleteket, s a tábort mindennel bőségesen ellátták.

Ezután Atraxhoz vonult, amely mintegy tízezer lépésnyire van Larisától. Lakói Perrhaebiából származnak, s a város a Peneus folyó fölött fekszik.

Thessalia lakóit egyáltalán nem rémítette meg a rómaiak megérkezése, Philippus pedig, ha nem is mert Thessaliába benyomulni, a Tempe mellett felállított állótáborából minden alkalommal erősítést küldött valamennyi olyan pontra, amelyet az ellenség fenyegetett.

16. Körülbelül abban az időben, amikor a consul először vert tábort Philippusszal szemben az epirusi földszorosban, hajózott át két ötevezősorossal Corcyrába L. Quinctius, a consul fivére, akire a senatus rábízta a hajóhad és a tengerparti vidék parancsnokságát. Majd mikor megtudta, hogy a hajóhad onnan már eltávozott, egyetlen perc pihenőt sem engedélyezve magának, Same szigeténél utolérte a hajókat, elbocsátotta Liviust, akinek a tisztségét átvette, s ezután innen rendkívül lassan, mert az őket követő, élelemmel megrakott hajókat majdnem állandóan vontatókötélre kellett fogni, befutott Maleumba. Maleumból, parancsot adva a többieknek, hogy a lehető leggyorsabban kövessék, előrevitorlázott Piraeusba, s itt átvette L. Apustius legatustól az Athén biztosítására hátrahagyott hajóhadat.

Ugyanebben az időben két hajóhad futott ki Asiából, az egyik, amely huszonnégy ötevezősorosból állt, Attalus, a másik - húsz, fedélzettel ellátott rhodusi hajó - Agesimbrotus vezetésével. Ezek Andros szigete mellett egyesültek, s átvitorláztak Euboeába, amelyet ettől csak keskeny tengerszoros választ el. Először a carystusiak földjeit pusztították végig, majd amikor Carystust a Chalcisból gyorsan odaküldött őrséggel szemmel láthatóan megerősítették, Eretriához távoztak. Ugyanide jött Attalus király megérkezésének a hírére L. Quinctius is a Piraeusban tartózkodó hajókkal, s parancsot adott, hogy a hajóhadához tartozó hajók megérkezésük után keljenek át Euboeába.

Teljes erővel megkezdték Eretria ostromát, mert nemcsak a három egyesült hajóhad hajói szállítottak oda mindenféle, a városok bevételéhez szükséges hajító- és hadigépet, de a környéken is bőven találtak anyagot új ostromművek építéséhez.

A városiak kezdetben lelkesen védték falaikat, később azonban, mikor látták, hogy az ellenséges hadigépek a fal egy részét ledöntötték, a fáradtság és a sebesülések miatt jó egynéhányan a megadásra hajoltak. De ott volt a macedon helyőrség, amelytől nem kevésbé rettegtek, mint a rómaiaktól, s Philocles, a király hadvezére, Chalcisból követek útján megüzente, hogy ha az ostromlottak kitartanak, ő időben megjelenik. Ez a félelemmel vegyes remény arra késztette a védőket, hogy tovább húzzák az időt, mint óhajtották vagy erővel győzték volna. Mikor azután megtudták, hogy Philoclest visszaűzték, s ő nagy sietve visszamenekült Chalcisba, tüstént követeket küldtek Attalushoz, hogy megbocsátását és védelmét kérjék. S miközben, eltelve a béke reményével, hanyagabbul látták el a hadi szolgálatot, s nem törődtek a többi őrhellyel, csak oda állítottak fegyvereseket, ahol a fal leomlott, Quinctius éjszaka arról az oldalról indított támadást, ahol ők a legkevésbé tartottak a veszélytől, s létrákon felhatolva elfoglalta a várost.

A lakosok teljes számban, az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, a fellegvárba menekültek, majd megadták magukat. Nem valami sok pénz, arany és ezüst jutott az ostromlók kezére, de sokkal több szobrot, régi művészektől származó képet s egyéb műalkotást találtak, mint a város nagyságához vagy általános jólétéhez képest várni lehetett volna.

17. Ezután a consul visszatért Carystushoz, ahonnan, mielőtt csapatait partra tette volna, az egész lakosság, a várost elhagyva, a fellegvárba menekült. Innen követeket küldtek, akik a római vezér jóindulatát kérték. Ő azonnal biztosította a polgárok életét és szabadságát, s a macedonok váltságdíját fejenként háromszáz drachmában szabta meg, s elvonulásuk előtt át kellett adniuk fegyvereiket. Az összeg lefizetése után fegyvertelenül Boeotiába szállították őket.

A tengeri haderő, miután néhány nap alatt elfoglalta Euboea két nevezetes városát, körülhajózva az atticai hegyfokot, Suniumot, Corinthus kikötővárosa, Cenchereae felé vette útját.

Közben a consult lekötötte Atrax ostroma, amely sokkal hosszabbnak és veszélyesebbnek bizonyult, mint valaha is várta volna; ott ütközött az ellenség ellenállásába, ahol legkevésbé számított rá. Mert azt hitte, az egész vállalkozás annyi lesz, hogy ledönti a falat, s ha egyszer megnyitotta a fegyveresek előtt a városba vezető utat, éppúgy

megfutamíthatja és lekaszabolhatja a védőket, mint az elfoglalt városokban általában lenni szokott. Mikor azonban a faltörő kos a fal egy részét ledöntötte, s a fegyveresek az omláson át behatoltak a városba, töretlen erővel szinte újra kezdődött a küzdelem. Mert a nagyszámú és válogatott emberekből álló macedon helyőrség, amely különös dicsőségnek tartotta, ha a városfalak helyett inkább saját fegyverei és vitézsége védik meg, látva, hogy a rómaiak áthatoltak az omladékon, összetömörítette, mélységben több vonalra tagolt, s ezáltal megerősített csatasorát, s a nehezen járható s a visszavonulásra felettébb alkalmatlan helyről kiűzte a támadókat.

A consult feldühítette a balsiker, mivel úgy vélte, hogy ez a szégyen nem csupán egyetlen város elfoglalását késlelteti, de kihat az egész háború eredményére is, amely gyakran kis dolgok sikerétől függ. Ezért megtisztította a helyet, amelyet a félig leomlott fal omladékai fedtek, s egy óriási ostromtornyot húzatott oda, amelynek számos emeletén nagy sereg harcos helyezkedett el, s a cohorsokat felváltva küldte támadásra, hogy ha lehetséges, rohamukkal törjék át a macedonok alkotta éket, amelyet ők maguk phalanxnak hívnak. Azonban a szűk helyen, ahol a leomlott fal csak kis térközt hagyott, fegyverzete és harcmodora révén az ellenség került fölénybe. Mert a szorosan összetömörült macedonok maguk elé tartották rendkívül hosszú dárdáikat, s a rómaiak, miután hiába dobták ki lándzsáikat a sűrűn egymás mellé tartott pajzsokból alkotott védőfalra, kardot rántottak, de nem voltak képesek sem áttörni, sem a dárdákat elhárítani, s ha egyet-egyet el is tudtak vágni vagy törni, maguk a dárdacsonkok is úgy meredtek fel az épen maradt dárdák hegyei között, mint valami sánckarók. S hozzá még a fal eddig épen maradt része fedezte az ellenség mindkét szárnyát, s így sem visszavonulás, sem támadás közben nem kellett nagy távolságot megtenniük, ami egyébként a hadsorokat össze szokta zavarni.

S még egy véletlen eset is növelte az ellenség harci kedvét. Mikor a tornyot a nem eléggé ledöngölt földön tovagördítették, egyik kereke egy mély kerékvágásba süllyedt s a torony annyira megingott, hogy az ellenség úgy látta, mintha eldőlne, s a benne tartózkodó fegyveresek is megrémülnének.

18. Miután egyik próbálkozása sem járt sikerrel, a consul kénytelen volt - nagyon kedve ellenére - összehasonlítani a két fél harcosait és fegyvereit, egyszersmind belátta, hogy teljesen lehetetlen itt töltenie a telet, ezen a tengertől távol eső s a háborús dúlás következtében teljesen pusztává vált vidéken.

Ezért abbahagyta az ostromot, s mivel az egész acarnaniai és aetoliai tengerparton nem akadt egyetlen kikötő sem, amely alkalmas lett

volna valamennyi, a seregnek élelmet szállító teherhajó befogadására, s legióinak téli szállásul szolgálhatott volna, úgy vélte, hogy erre a célra legalkalmasabb a Corinthusi-öbölben, Phocisban fekvő Anticyra, mert ez nem volt messze Thessaliától és az ellenség birtokában levő helyektől; vele szemben feküdt, csak egy kis tengerrésztől elválasztva, a Peloponnesus, mögötte Aetolia és Acarnania, tőle oldalt pedig Locris és Boeotia.

Phocist az első rohammal, Phanoteát pedig küzdelem nélkül foglalta el, s Anticyra bevétele sem okozott nagy késedelmet. Ezután visszafoglalta Ambrysust és Hyampolist. Daulist, mivel ez egy magas dombon fekszik, sem létrákkal, sem ostromművekkel nem tudta bevenni. Ezért a várvédőket nyíllövésekkel zaklatták, kitörésre ingerelték, felváltva hol menekültek előlük, hol üldözőbe vették őket, s a jelentéktelen összecsapások során olyan fölényes és megvető hangulatot keltettek bennük az ellenséggel szemben, hogy a rómaiak a kapun át visszaözönlők közé keveredve megtámadták a várost. Phocisban még több, jelentéktelen erőd került, inkább megfélemlítés, mint fegyverek segítségével, a rómaiak kezébe. Elatia viszont bezárta előttük kapuit, s úgy látszott, hogy ha nem alkalmaznak velük szemben erőszakot, sem a római vezért, sem a seregét nem engedik be falaik mögé.

19. A consul előtt Elatia ostroma közben egy nagyobb jelentőségű vállalkozás reménye csillant fel, az a lehetőség, hogy az achai népet rábírja: válasszák a király szövetsége helyett a rómaiak barátságát. Ezek ugyanis elűzték Cycliadast, a Philippushoz húzó párt vezérét, s Aristaeus lett a vezetőjük, aki azt óhajtotta, hogy népe a rómaiakhoz csatlakozzék.

A római hajóhad Attalusszal és a rhodusiakkal együtt Cenchreaenál állomásozott, s arra készült, hogy együtt, közös terv alapján ostrom alá veszik Corinthust. Ezért a consul legjobbnak tartotta, ha, mielőtt a vállalkozásba belevágnak, követeket küldenek az achai néphez, azzal az ígérettel, hogy ha a királytól átpártolnak a rómaiakhoz, Corinthust visszaadják népük ősi szövetségének. A consul javaslatára fivérét, L. Quinctiust, továbbá Attalust és a rhodusiak és az athéniak megbízottait küldték el az achaiokhoz, akik Sicyonban vezették őket gyűlésük elé.

Az achaiok hangulata azonban nem volt teljesen egységes. Rettegtek a lacedaemoni Nabistól, veszélyes és megátalkodott ellenségüktől; reszkettek a római fegyverektől; lekötelezték őket a macedonok korábbi és újabb jótéteményei; magában Philippusban sem bíztak, kegyetlensége és álnoksága miatt, s nem akkori, a körülményekhez alkalmazkodó cselekedetei alapján ítélték meg őt, előre látva, hogy a

háború után sokkal kegyetlenebb uruk lesz. S nemcsak azzal nem volt közülük senki sem tisztában, hogy saját városa senatusában vagy a nép közös tanácskozásán mi lesz a véleménye, de még saját magukban tépelődve sem tudták kellőképpen tisztázni, hogy mit akarnak vagy mit szeretnének.

Ennyire bizonytalanok voltak az emberek, mikor az eléjük bebocsátott követek engedélyt kaptak a szólásra. Először a római küldöttet, L. Calpurniust, azután Attalust, majd végül a rhodusiak követeit hallgatták meg. Utánuk Philippus küldöttei kaptak szót, végül pedig, hogy a macedonok állításait megcáfolhassák, az athéniak nyertek meghallgatást. S talán ők támadták legélesebb hangon a királyt, akitől senki sem szenvedett el annyi és oly keserves jogtalanságot, mint ők. A gyűlést napnyugtakor rekesztették be, mert a sok küldött egymás után elhangzó szónoklatai az egész napot kitöltötték.

20. Másnap ismét összehívták a tanácskozást. De mikor alkalom nyílt, hogy - görög szokás szerint - az elöljárók közül, aki akar, a praeco útján szólásra jelentkezzék, hosszan tartó csend támadt, miközben mindenki a másikra nézett. Nem is volt csoda, hogy ezeket az embereket, akiknek a lelke már bizonyos mértékig belekábult abba, hogy magukban mérlegelték az egymással harcoló nézeteket, most még jobban megzavarták a mindkét részről egy teljes napon át elhangzott beszédek, amelyekben a nehézségeket emelték ki, és ajánlották a figyelmükbe.

Végül, hogy a gyűlést ne kelljen egyetlen felszólalás nélkül feloszlatnia, Aristaeus, az achaiok praetora, kijelentette:

“Hova lettek, achaiok, azok a szenvedélyes viták, amelyek során, lakomákon vagy társaságban, ha Philippus vagy a rómaiak kerültek szóba, kis híján ökölre mentetek? Most pedig ezen a tanácskozáson, amelyet csupán ezért hívtunk össze, miután meghallgattátok mindkét fél küldötteit, s miután az elöljárók elétek terjesztik a kérdést, s a praeco felszólalásra hív fel, ti megnémultatok! Ha már a köz érdeke nem is, de még a benneteket egyik vagy másik fél mellé állító egyéni rokonszenv sem képes arra, hogy bármelyikőtökből egyetlen szót is kicsaljon? Különösen akkor, ha senki sem olyan bárgyú, hogy ne tudná: kinek-kinek csak most van alkalma - mielőtt bármit is határoznánk - annak kifejezésére vagy indítványozására, amit ő óhajt vagy a legjobbnak tart. Mert ha egyszer meghoztuk a határozatot, azt mindenkinek, még azoknak is, akik előzőleg helytelenítették, jó és üdvös döntésként kell védelmezniük!”

De hiába hangzottak el a praetor buzdító szavai, nemcsak hogy egyetlen embert sem tudott felszólalásra bírni, de még zúgásra vagy

suttogásra se késztette ezt a hatalmas, annyi népből összesereglett gyűlést.

21. Ekkor Aristaeus praetor ismét felszólalt:

“Achai vezetők, éppoly kevéssé hiányzik belőletek a készség a tanácsadásra, mint a beszédre, hanem a közjó érdekében senki sem óhajt javaslatot tenni, nehogy ezzel saját magát veszélybe döntse. S talán én is hallgattam volna, ha magánember vagyok; most, mint praetor, meg vagyok győződve, hogy vagy nem kellett volna a követeket a gyűlés elé bocsátani, vagy pedig nem szabad őket válasz nélkül elküldenünk. Mert milyen választ adhatok én nekik, ha nem azt, amit ti határoztatok? De mivel közületek, akiket erre a gyűlésre meghívtak, senki se mer vagy akar véleményt nyilvánítani, tekintsük a követek tegnap elmondott beszédeit véleménynyilvánításnak, s vegyétek úgy, hogy nem azt követelték, ami nekik előnyös, hanem azt javasolták, amit a mi számunkra előnyösnek gondolnak. A rómaiak, rhodusiak és Attalus szövetségünket és barátságunkat keresik, s úgy gondolják, méltányos lenne támogatnunk őket Philippus ellen vívott háborújukban. Philippus viszont a vele kötött s esküvel megerősített szövetségre emlékeztet bennünket, s azt követeli, hogy álljunk mellé, majd kijelenti, megelégedne azzal is, ha nem veszünk részt a háborúban.

Senkinek se tűnik fel, miért van, hogy akikkel nem vagyunk szövetségben, többet óhajtanak tőlünk, mint a szövetségesünk? Ennek az oka, achaiok, nem Philippus szerénysége vagy a rómaiak önhittsége; a szerencse növeli az egyik és veszi el a másik követelő önbizalmát. Philippus részéről senkit se láthatunk, csupán egyetlen követet; a római hajóhad Cenchraeánál állomásozik, kérkedve az euboeai városokban szerzett zsákmánnyal. S láttuk a consult és legióit, amint átvonultak Phocison és Locrin, s tőlünk csak egy keskeny tengerszoros választotta el őket. Csodálkoztak, hogy imént csak olyan határozatlanul biztatott minket Cleomedon, Philippus követe arra, hogy ragadjunk fegyvert a király oldalán a rómaiak ellen? Nos, és ha ugyanarra a szerződésre és esküre hivatkozva, amelynek szentségét most ő szemünkre vetette, mi kérnénk tőle azt, hogy Philippus védjen meg minket Nabistól, a lacedaemoniaktól és a rómaiaktól, ő nem csak azt nem tudná, honnan szerezzen csapatokat a védelmünkre, de még azt sem, hogy mit feleljen. Herculesre! éppen úgy, mint maga Philippus, aki a múlt évben az ígéret ürügyével, hogy háborút indít Nabis ellen, megpróbálta ifjúságunkat innen Euboeába elvinni, mikor azonban látta, hogy mi neki sem ezeket, sem a csapatokat nem akarjuk odaadni, s a rómaiak elleni háborúba sem óhajtunk belekeveredni, elfeledkezett ama bizonyos szövetségünkről, amelyre most oly szemrehányóan hivatkozik, s hagyta hogy minket Nabis és a

lacedaemoniak kiraboljanak és végigdúljanak.

S én úgy vélem, hogy Cleomenes beszédében önmagával is a legélesebb ellentmondásba került. Lekicsinyelte a római háborút, azt állítva, hogy ugyanúgy végződik, mint az előző, amelyet a rómaiak Philippus ellen vívtak. Akkor hát miért kéri Philippus a távolból a mi segítségünket, ahelyett, hogy személyesen idejönne, hogy minket, régi szövetségeseit egyszerre védjen meg Nabis és a rómaiak ellen? De miért csak magunkat említsem? Ugyan miért hagyta, hogy Eretriát és Carystust is elfoglalják? S ugyan miért Thessalia annyi városát? Ugyan miért hagyta Locrit és Phocist? S ugyan miért tűri el most, hogy Elatiát ostromolják? Miért vonult vissza az Epirusi-szorosból, az Aous, folyó fölött levő bevehetetlen állásaiból, s miért tért vissza a megszállott völgyszorosból saját országa belsejébe, akár az erőszaknak engedve, akár félelemből, akár saját elhatározásából cselekedett így? S ha saját elhatározásából hagyta ott annyi szövetségesét, hogy az ellenség kirabolhassa őket, hogyan kifogásolhatja, ha a szövetségesek is maguk gondoskodnak saját biztonságukról? Ha pedig félelemből tette, meg kell bocsátania, hogy mi is félünk. Ha pedig azért hátrált meg, mert fegyveres harcban legyőzték, hogyan tudnánk, Cleomedon, mi, achaiok, feltartóztatni a rómaiak fegyveres erejét, amelynek ti, macedonok sem voltatok képesek ellenállni? Vagy inkább neked higgyük el azt, hogy a rómaiaknak ebben a háborúban nincs több csapata, sem nagyobb hadserege, mint korábban, ahelyett, hogy a saját szemünknek hinnénk?

Akkoriban a rómaiak csak egy hajóhaddal segítették az aetoliaiakat, s nem consuli vezetéssel, nem consuli hadsereggel folytatták a harcot. Akkor a Philippus szövetségeseihez tartozó tengerparti városokban rémület és zűrzavar uralkodott, viszont a szárazföld belsejében annyira biztonságban voltak a római fegyverektől, hogy Philippus kirabolta az aetoliaiakat, akik hiába kérték a rómaiak segítségét. Most azonban a rómaiak, miután befejezték a pun háborút, amelytől tizenhat évig szenvedtek úgyszólván Italia szívében, nem segítséget küldtek a harcban álló Aetoliának, hanem maguk vették át a háború irányítását, s szárazon és vízen egyszerre indítottak támadást Macedonia ellen. Már a harmadik consul folytatja teljes erővel a háborút. Sulpicius magában Macedoniában ütközött meg a királlyal, seregét szétverte, a királyt menekülésre kényszerítette, s végigpusztította birodalma legvirágzóbb részét. Most pedig a királyt, aki megszállva tartotta Epirus bejáratát, s annyira bizakodott a hely fekvésében, saját erődítményeiben és seregében, Quinctius kikergette táborából, követte őt Thessalián keresztül menekülése közben, s szinte az ő szeme láttára kényszerítette megadásra a királyi helyőrségeket s a vele szövetséges városokat.

Tegyük fel, hogy nem igaz, amit az athéni követek az imént mondottak a király kegyetlenségéről, kapzsiságáról és kéjvágyáról; tegyük fel, hogy minket egyáltalán nem érintettek az Attica földjén az égi és alvilági istenekkel szemben elkövetett gazságok, s még sokkal kevésbé azok a sérelmek, amiket a tőlünk távol eső Cia és Abydus lakói elszenvedtek; felejtsük el, ha ti is úgy akarjátok, a mirajtunk ütött sebeket is, a Messenében, Peloponnesos közepén elkövetett rablásokat és gyilkosságokat, valamint azt, hogy vendégbarátját, Charitelest Cyparissiában, minden isteni és emberi törvényt lábbal tiporva szinte lakoma közben ölette meg, s hogy kivégeztette a Sicyonba való két Aratust - apát és fiút -, noha a szerencsétlen öreget gyakran apjának nevezte, fia feleségét pedig kéjvágya kielégítésére még el is hurcoltatta Macedoniába; felejtsük el annyi sok más lány és asszony megbecstelenítését is; de ne is beszéljünk Philippusról, akinek a kegyetlenségétől való félelmetekben mindannyian megnémultatok - mert mi más oka lehet annak, hogy a gyűlés részvevői ennyire hallgatnak? -, s képzeljük azt, hogy Antigonusszal, az olyannyira szelíd, és igazságos uralkodóval tárgyalunk, aki már mindannyiunknak annyi nagy szolgálatot tett - vajon ez kérne-e tőlünk olyasmit, amit képtelenek vagyunk teljesíteni?

Peloponnesus félsziget, amelyet a keskeny isthmusi földszoros köt össze a szárazfölddel, s így sehonnan nem lehet olyan nyíltan és könnyen megtámadni, mint a tenger felől. S ha most száz, fedélzettel ellátott s ötven könnyebb, fedélzet nélküli hajó s harminc Issából jövő bárka kezdi pusztítani a tenger melléki vidéket, s ostrom alá veszi a majdnem közvetlenül a parton fekvő városokat, akkor mi bevegyük magunkat a szárazföld belsejében fekvő városokba, mintha nem valami belső, legbelső részeinkig hatoló háború lángja perzselne minket? Mikor bennünket a szárazföldről Nabis és a lacedaemoniak, a tenger felől pedig a római hajók fenyegetnek, honnan hívjuk segítségül királyi szövetségesünket és a macedon csapatokat? Vagy talán mi fogjuk saját fegyvereinkkel felmenteni a városokat, amelyeket a római sereg ostromol? Hiszen olyan nagyszerűen megvédtük Dymast az előző háborúban! Eléggé intő példa számunkra a mások szerencsétlensége, óvakodjunk attól, hogy valamilyen módon mi szolgáljunk elriasztó például másoknak!

Ne utasítsátok vissza azért, mert a rómaiak önszántukból keresik barátságunkat, azt, amit kívánnotok kellene, ami után minden erővel kellene törekednetek. Hiszen látni való, hogy a félelem, az idegen föld csapdái és veszélyei késztetik őket arra, mivel a ti védőszárnyaitok alatt akarnak meghúzódni, hogy a ti szövetségetekhez meneküljenek, azért, hogy befuthassanak kikötőitekbe, s ti ellássátok őket élelemmel! A tenger a hatalmukban van, s a földet, amelyre lábukat ráteszik,

haladéktalanul uralmuk alá vonják. Elég erősek ahhoz, hogy amit kérnek, azt ki is kényszerítsék, s mivel benneteket kímélni akarnak, nem óhajtják megengedni, hogy vesztetekbe rohanjatok. Mert az a középút, amelyet nektek Cleomedon legbiztosabb megoldásként javasolt, hogy maradjatok nyugodtan, s ne vegyetek részt a háborúban, az nem középút, hanem semmilyen út. Mert nem is szólva arról, hogy a római szövetséget vagy el kell fogadnotok, vagy el kell utasítanotok, ha nem támaszkodhatunk biztosan senki barátságára - hiszen nem várhatjuk ki a végeredményt, hogy döntésünket a sors fordulataitól tegyük függővé -, akkor a győztes zsákmányává válunk.

Ne utasítsátok vissza, ha valaki azt, amit mindnyájunknak óhajtanunk kellene, önként ajánlja fel. Nem lesz mindig módotok rá, hogy - mint ma - válasszatok két lehetőség között. Ritkán ismétlődik, és nem tart sokáig ugyanaz az alkalom. Már régen szeretnétek, de nem mertek Philippustól megszabadulni. Azok, akik benneteket a szabadsággal akarnak megajándékozni, úgy, hogy ti ezért se fáradságot, se veszélyt ne vállaljatok, nagy hajóhaddal és hadseregekkel keltek át a tengeren. Ha nem fogadjátok el őket szövetségesnek, aligha vagytok észnél, de az elkerülhetetlen, hogy vagy szövetségesetekké vagy ellenségetekké váljanak."

22. A praetor beszédét egyesek tetszéssel fogadták, mások hevesen ócsárolták a helyeslőket. Majd szóváltás támadt nemcsak az egyes emberek, de egész közösségek között is. S a népek elöljárói között - ezeket damiurgosoknak hívják, s tízet választanak belőlük - semmivel se volt kevésbé éles a vita, mint a tömegben. Öten kijelentették, hogy helyeslik a római szövetséget, s erre fognak szavazni, öten viszont a határozatra hivatkoztak, amely a vezetőségnek megtilt minden olyan javaslatot s a gyűlésnek minden olyan határozatot, amely ellenkezik a Philippusszal kötött szövetséggel. Így ez a nap is szóváltással telt el.

Még egy nap volt hátra az engedélyezett gyűlésidőből - mert az egyik törvény úgy rendelkezett, hogy a harmadik napon határozniuk kell -, s ezen annyira fellángoltak a pártszenvedélyek, hogy kis híján atyák emeltek kezet saját gyermekükre. A pellenei Pisiasnak volt egy fia, név szerint Memnon, aki damiurgos volt, s ahhoz a párthoz tartozott, amely ellenezte a javaslat előterjesztését s szavazásra bocsátását. Pisias sokáig kérlelte fiát, egyezzék bele, hogy az achaiok közös érdekéről gondoskodjanak, s ne siettesse makacsságával egész népe pusztulását. S mikor kérése nem talált meghallgatásra, megesküdött, hogy saját kezével fogja őt megölni, s nem fiának, hanem ellenségének fogja tekinteni, s e fenyegetéssel rábírta, hogy másnap azokhoz csatlakozzék, akik a javaslat mellett voltak.

Mikor ezek, most már többségre jutva, előterjesztették a javaslatot,

ezt majdnem minden nép határozott helyesléssel fogadta, s kinyilvánították, hogy miként fognak dönteni. Dymae s Megalopolis küldöttei s még néhányan az argosiak közül, még a határozat meghozatala előtt felálltak, és elhagyták a gyűlést, de ezt senki se csodálta vagy helytelenítette. Hiszen a megalopolisiakat, akiket őseik hagyománya szerint a lacedaemoniak űztek el, Antigonus telepítette vissza hazájukba, Dymae lakóit pedig, akiknek városát nemrég foglalta el és rabolta ki a római hadsereg, Philippus váltatta ki mindenhonnan, ahová csak rabszolgának eladták őket, s nemcsak szabadságukat adta nekik vissza, de hazájukat is. Az argosiak pedig nemcsak azt tartották, hogy a macedon királyok tőlük származnak, de a legtöbbjüket még személyes kötelék, családi vendégbarátság is kötötte Philippushoz. Ezért távoztak el a gyűlésről, amely hajlandó volt szövetséget kötni a rómaiakkal, de elnézték nekik kivonulásukat, mivel a király nemrégen nyújtott nagy jótéteményeivel lekötelezte őket.

23. A többi achai nép, mikor szavazásra került a sor, jóváhagyta, hogy kössenek szövetséget Attalusszal és a rhodusiakkal; a római szövetséget, mivel ez a népgyűlés jóváhagyása nélkül nem érvényes, akkorra halasztották, amikor követeket küldhetnek Rómába. Pillanatnyilag úgy döntöttek, hogy követeket küldenek L. Quinctiushoz, s az egész achai sereggel Corinthushoz vonulnak, mert Quinctius Cenchreae elfoglalása után már ezt a várost ostromolta.

Seregük a Sicyon felé nyíló kapu előtt ütött tábort. A rómaiak a városnak Cenchreae felé eső részén, Attalus pedig, aki seregével átvonult az Isthmuson, Lechaeum, a másik tenger öble felől folytatta az ostromot, először lanyhábban, mert remélték, hogy bent széthúzás támad a polgárok és a király helyőrsége között. De mikor ezek mind teljes egyetértésben küzdöttek, a macedonok úgy, mintha közös hazájukat oltalmaznák, s corinthusiak pedig eltűrték, hogy Androsthenes, a helyőrség parancsnoka - mintha saját polgártársuk lenne, s ők választották volna meg - korlátlan hatalmat gyakoroljon felettük, az ostromlók nem reménykedhettek másban, csupán a rohamban, seregükben és ostromműveikben.

Minden oldalról töltéseket húztak a nehezen megközelíthető falakhoz. A faltörő kos azon az oldalon, ahol a rómaiak támadtak, a fal nagy részét bedöntötte. A macedonok odarohantak, hogy fegyverrel védjék meg a fedezetlenül maradt helyet, s elkeseredett küzdelembe kezdtek a rómaiakkal. Először a túlerő könnyen visszaszorította a rómaiakat, mikor azonban ezek erősítést kaptak az achaioktól és Attalustól, kiegyenlítetté vált a küzdelem, s nem volt kétséges, hogy a macedonokat és a görögöket könnyen kiszorítják a helyükről.

De a városban igen sok italiai szökevény tartózkodott; ezek részben

Hannibal seregéből léptek, a rómaiak megtorlásától félve, Philippus szolgálatába, részben pedig szövetséges tengerészek voltak, akik mostanában szöktek meg a hajóhadtól, s abban a reményben álltak át, hogy előnyösebb szolgálathoz jutnak. S a kétségbeesés, hogy ha a rómaiak győznek, ők elvesztek, nem is hősiességre, hanem szinte már őrjöngésre tüzelte őket.

Ott áll Sicyonnal szemben egy Iunónak szentelt, Acraeának nevezett hegyfok, amely mélyen benyúlik a tengerbe, Corinthustól mintegy hatezer lépésnyi távolságban. Ide vonult ezerötszáz harcosával Boeotian át Philicles, egy másik királyi hadvezér. Itt már corinthusi bárkák várakoztak, készen arra, hogy a csapatokat felvegyék és átszállítsák Lichaeumba.

Ekkor Attalus azt javasolta, hogy gyújtsák fel az ostromműveket, s haladéktalanul hagyjanak fel az ostrommal, a római vezér viszont még makacsabbul ragaszkodott a vállalkozás folytatásához. De végül látva, hogy minden kapunál királyi őrség áll, s ha ezek kitörnek, rohamukat nem egykönnyen lehetne feltartani, ő is elfogadta Attalus véleményét. S miután vállalkozásuk meghiúsult, az achaiokat elbocsátották, s elindultak: Attalus Piraeusba, a rómaiak Corcyrába.

24. Mialatt a hajóhad ezzel volt elfoglalva, a consul, aki Phocisban, Elatia mellett ütött tábort, először az elatiai vezetőkkel folytatott tárgyalás útján igyekezett célját elérni. Mikor azonban ezektől azt a választ kapta, hogy a döntés egyáltalán nem tőlük függ, s a király serege sokkal nagyobb számú és erősebb, mint a polgárság, akkor az ostromművek és fegyverek segítségével minden oldalról megkezdte a támadást a város ellen. S miután az odahúzott faltörő kos két torony közt teljes szélességben bedöntötte a falat, s iszonyú recsegés-ropogás közepette utat nyitott a városba, ezzel egyidőben egy római cohors is behatolt az omlás következtében támadt nyíláson, a védők is, őrhelyüket otthagyva, a város minden részéből odarohantak, ahol az ellenség betört. A rómaiak egy része átgázolt a fal omladékán, másik részük ugyanakkor mindenfelől létrákat támasztott a még álló falakhoz. S mialatt a küzdelem az ellenség szemét és figyelmét egyetlen helyen tartotta lekötve, a fegyveresek a létrák segítségével több helyen elfoglalták a falat, s betörtek a városba. Az ellenség a kiáltozás hallatára megrémült, otthagyta azt a pontot, amelyet összetömörülve védelmezett, s teljes számban a fellegvárba menekült, ahová a fegyvertelen tömeg is követte.

Így kerítette a consul hatalmába a várost. Ennek kirablása után követeket küldött a fellegvárba, akik a királyi seregnek megígérték, hogy élve maradhatnak, ha hajlandók fegyvertelenül elvonulni, Elatia lakóinak pedig felkínálták a szabadságot, s mikor ebben

megállapodtak, néhány nap múlva a fellegvár is birtokába jutott.

25. Különben mikor Philocles, a király hadvezére megérkezett Achaiába, nemcsak Corinthus szabadult fel az ostromzár alól, hanem néhány vezető is, aki előzőleg kipuhatolta a nép hangulatát, s árulás útján több argosi várost is Philocles kezére juttatott. Ugyanis az volt a szokás, hogy a választó gyűlés első napján a vezetők, hogy megnyerjék az istenek jóindulatát, segítségül hívták Iuppitert, Apollót és Herculest; később pedig egy törvény elrendelte, hogy rajtuk kívül Philippus királyt is meg kell említeni. S mikor nevét a rómaiakkal kötött szerződés után a praeco nem említette, a tömeg először zajongani kezdett, majd hangosan kiáltozva kiegészítette a felsorolást Philippus nevével, követelve, hogy a király kapja meg az illő tiszteletet, míg végül nagy tetszészaj közepette az ő nevét is felolvasták.

A vezetők, fölbátorodva a hűség eme megnyilatkozásán, behívták Philoclest, aki éjjel elfoglalta a város fölé magasodó egyik dombot, a Larisának nevezett erődöt, s mikor itt őrséget hagyva, napkeltekor az erőd alatt fekvő forum ellen vonult, itt harcra kész csatasor jött vele szembe. Ez volt a nemrég ideérkezett achai helyőrség, mintegy ötszáz, valamennyi városból összeválogatott katona, s a dymaei Aenesidemus volt a vezérük. A király vezére követek útján felszólította őket, hogy hagyják el a várost, hiszen még ahhoz is kevesen vannak, hogy a macedonok pártján álló lakosokkal szembeszálljanak, nem is szólva az ezekhez csatlakozó macedonokról, akiket Corinthusnál még a rómaiak sem tudtak feltartóztatni.

Szavai kezdetben nem hatottak sem a vezérre, sem katonáira. Később, mikor észrevették, hogy a másik oldalról nagy csapatban közelednek a felfegyverzett argosiak is, és megértették, hogy sorsuk meg van pecsételve, szemmel láthatóan még így is képesek lettek volna vállalni minden veszélyt, ha vezérük elszántabb. De Aenesidemus, hogy a várossal együtt ne pusztuljon el az achaiok színe-virága, megegyezett Philoclesszel, hogy emberei szabadon elvonulhatnak. Ő maga azonban néhány hívével együtt nem távozott a helyről, ahol teljes fegyverzetben állott. S mikor Philocles megkérdezte, mi a szándéka, ő helyéről nem mozdulva s pajzsát maga elé tartva azt felelte, hogy fegyverrel a kezében akar elesni a rábízott város védelmében. Ekkor a thrákok, vezérük parancsára dárdáikat rájuk hajítva, mindnyájukat megölték.

Így az achaiok és rómaiak között létrejött szerződés után a két legtekintélyesebb város, Argos és Corinthus a király kezén maradt. - Ezeket a hadműveleteket hajtották végre a rómaiak ezen a nyáron Görögországban szárazon és vízen.

26. Galliában Sex. Aelius consul úgyszólván semmi emlékezetes tettet nem hajtott végre. Bár provinciájában két hadsereggel rendelkezett; az egyik volt az, amelyet már el kellett volna bocsátania, de ő visszatartotta a szolgálatban - ennek addig L. Cornelius volt a parancsnoka, de ő C. Helvius praetort állította az élére -, a másik pedig, amelyet ő hozott magával provinciájába. S szinte az egész évet azzal töltötte, hogy Cremona és Placentia lakóit rábírja: térjenek vissza coloniájukba, ahonnan a háború eseményei elűzték őket.

S éppen olyan váratlanul, ahogy Galliában ebben az évben nyugalom uralkodott, kis híján rabszolgafelkelés tört ki a város közelében. A carthagói túszokat Setiában őrizték. Mellettük, minthogy előkelő szülők sarjai voltak, nagy rabszolgasereg tartózkodott. Ezeknek száma még nagyobb lett, mikor az africai háború befejezése után maguk a setiabeliek is nagyszámú, erről a területről zsákmányolt rabszolgát vásároltak. Ezek összeesküvést szőttek, s maguk közül követeket küldtek, hogy fellázítsák a rabszolgákat először Setia környékén, majd Norba és Cerceii vidékén. S mikor már mindent eléggé előkészítettek, elhatározták, hogy a közeli napokban Setiában rendezendő játékokon megtámadják a látványosságban elmerült népet, s ha Setiát öldöklés és zavarkeltés segítségével hatalmukba kerítették, a rabszolgasereg Norbát és Cerceiit is elfoglalja.

Ez a gyalázatos terv azonban feljelentés útján Rómában L. Cornelius Lentulus városi praetor tudomására jutott. Ugyanis hajnalban két rabszolga jelent meg előtte, és sorban elmondtak neki mindent, hogy eddig mit tettek, s hogy ezután mire készülnek. A praetor ezeket házában őrizetbe vétette, majd összehívta a senatust, s itt ismertette a feljelentők vallomását. S mikor utasították, hogy utazzék oda, nyomozza ki és fojtsa el az összeesküvést, öt legatus kíséretében útra kelt, s akivel csak útközben találkozott, mind arra kényszerítette, hogy esküdjék fel, ragadjon fegyvert és kövesse őt. Miután ezzel a hevenyészett sorozással mintegy kétezer embert szólított fegyverbe, anélkül, hogy bárki is sejtette volna útjuk célját, megérkezett Setiába. Miután itt gyorsan elfogatta az összeesküvés vezetőit, a rabszolgák elmenekültek a városból, s ő felkutatásukra szerte a falvakba embereket küldött. Nagyszerű segítséget nyújtott neki a két feljelentő rabszolga s egy szabad polgár. Ez utóbbi százezer ast, a rabszolgák huszonötezer ast s a felszabadulást nyerték jutalmul a senatustól, s értéküket tulajdonosuknak az államkincstárból egyenlítették ki.

Nem sokkal később jelentés érkezett az összeesküvők utolsó próbálkozásáról, hogy a rabszolgák hatalmukba akarják keríteni Praenestét. L. Cornelius praetor odautazott, s kivégeztetett mintegy ötszáz embert, akik a vétkes vállalkozásban részt vettek. Rómában a polgárok attól féltek, hogy az egész tervet a pun túszok és foglyok

eszelték ki. Ezért nemcsak Rómában vigyáztak őrségek az utcákon, amelyeket az alacsonyabb rangú tisztviselőknek kellett körbejárniuk, s nemcsak a börtönökre felügyelő triumvireket utasították, hogy szigorúbban őriztessék a kőbányában levő börtönt, hanem a praetor írásbeli rendeletet küldött valamennyi latin szövetségeshez is, hogy a túszokat is tartsák házi őrizetben, s ne engedjék meg, hogy nyilvános helyen megjelenjenek, továbbá hogy a foglyok lábára legalább tíz font súlyú bilincset kell verni, és sehol máshol nem lehet őrizni őket, mint csupán az állami börtönökben.

27. Ebben az évben Attalus király követei egy kétszáznegyvenhat font súlyú aranykoronát helyeztek el a Capitoliumon, s köszönetet mondtak a senatusnak, hogy Antiochus, engedve a római követek felszólításának, elvezette seregét Attalus országából.

Ugyanezen a nyáron Masinissa királytól kétszáz lovas, tíz elefánt és kétszázezer mérő árpa érkezett a Görögországban tartózkodó sereghez. Ugyanekkor a seregnek sok élelmet és ruhát küldtek Siciliából és Sardiniából is. Siciliát M. Marcellus kormányozta, Sardiniát pedig M. Porcius Cato, ez a tiszta és feddhetetlen ember, aki azonban túl keményen lépett fel az uzsora ellen. Ugyanis elűzte a szigetről az uzsorásokat, s megnyirbálta vagy eltörölte a hozzájárulást, amit a szövetségesek szoktak fizetni a praetorok költségeire.

Sex. Aelius consul a választások megtartására Galliából visszautazott Rómába, ahol C. Cornelius Cethegust és Q. Minucius Rufust választották meg consulnak. Két nappal később tartották meg a praetorválasztást, s ebben az évben történt meg először, hogy hat praetort választottak, mivel egyre nőtt a provinciák száma, s egyre messzebb terjedtek a birodalom határai. A következők lettek praetorok: L. Manlius Volso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius - ezek közül Sempronius és Helvius plebeius aedilisek voltak. Curulis aedilisek lettek: Q. Minucius Thermus és Ti. Sempronius Longus. A Római Játékokat ebben az évben négy ízben ismételték meg.

28. C. Cornelius és Q. Minucius consulok hivatalba lépése után mindenekelőtt a consulok és praetorok provinciáiról tárgyaltak. Először a provinciák ügyében határoztak, mert itt sorshúzással lehetett dönteni. A városiak jogügyeinek intézése, sorshúzás útján, Sergiusnak, az idegeneké Minuciusnak jutott. Sardiniát Atilius, Siciliát Manlius, Hispania innenső részét Sempronius, túlsó részét Helvius kapta meg. Mikor a consulok ki akarták sorsolni Italiát és Macedoniát, L. Oppius és Q. Fulvius néptribunusok közbeléptek, mondván, hogy Macedonia távol eső provincia, s mind e mai napig a háború legnagyobb akadálya az volt, hogy az előző évi consult akkor hívták vissza, mikor

belekezdett valamilyen hadi vállalkozásba, s éppen meg akarta kezdeni a hadviselést. Már négy év telt el azóta, hogy határozatot hoztak a macedon háborúról. Sulpicius az év nagyobb részét a király és hadserege felkutatásával töltötte, Villiust pedig éppen akkor hívták vissza, dolgavégezetlenül, mikor érintkezésbe került az ellenséggel. Quinctius, noha a vallási ügyek az év nagy részében visszatartották Rómában, mégis úgy folytatta a háborút, hogy ha korábban érkezik meg provinciájába, vagy ha a tél később köszönt be, akár be is fejezhette volna. S most, bár szinte csak azért érkezett meg, hogy téli táborba vonuljon, hír szerint úgy szervezi meg a hadi előkészületeket, hogy ha utódja ebben nem akadályozza meg, a legközelebbi nyáron be fogja fejezni a háborút.

Ezzel az érveléssel elérték, hogy a consulok kijelentették, ők elfogadják a senatus döntését, ha a néptribunusok is ugyanezt teszik. S miután mindkét fél a senatusra bízta a szabad döntés jogát, az atyák úgy határoztak, hogy mindkét consul Italiát kapja meg provinciául, s meghosszabbítják T. Quinctius fővezéri megbízatását, mindaddig, míg utódja, akit a senatus fog kijelölni, meg nem érkezik. A consuloknak két-két legiót szavaztak meg, hogy ezekkel hadakozzanak azok ellen, az Alpokon innen lakó gallusok ellen, akik elpártoltak a római néptől. Quinctiusnak Macedoniába kiegészítésül hatezer gyalogost, háromszáz lovast és háromezer szövetséges hajóst szavaztak meg, és úgy döntöttek, hogy a hajóhad élén az eddigi parancsnok, L. Quinctius Flaminius álljon. A praetorok a két Hispaniában egyenként nyolc-nyolcezer szövetséges és latin gyalogost s négyszáz lovast kaptak, azzal, hogy bocsássák el Hispaniából a régebben szolgáló katonákat, s arra is utasították őket, jelöljék ki a pontos határt, ameddig a túlsó és innenső provincia terjed. Macedoniába kiegészítésül legatusként P. Sulpiciust és P. Villiust küldték el, akik consulként már jártak ebben a provinciában.

29. Mielőtt a consulok és praetorok elindultak provinciájukba, a csodajelek kiengeszteléséről kívántak gondoskodni. Ugyanis villámcsapás érte Rómában Vulcanus és Summanus szentélyét, Fregenaeban pedig a városfalat és az egyik kaput; Frusinóban éjszaka nappali világosság támadt; Aefulában egy bárány két fejjel és öt lábbal jött a világra; Formiaeban két farkas tört be a városba, s a járókelők közül több embert széttépett; Rómában pedig egy farkas nemcsak a Városba, hanem egyenesen a Capitoliumig merészkedett.

C. Atinius néptribunus azt javasolta, hogy alapítsanak a tengerparton öt coloniát; egyet-egyet a Vulturnus és a Liternus folyók torkolatánál, egyet Puteoliban, egyet Castrum Salerni mellett, végül pedig egyet Buxentumban. Úgy döntöttek, hogy mindegyik coloniába háromszáz családot küldenek. Letelepítésükre háromtagú bizottságot

választottak, amelynek megbízatása három évre szólt. Ennek tagjai lettek: M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus és Ti. Sempronius Longus.

A consulok, miután végeztek a sorozással s egyéb vallási és polgári tennivalóikkal, amelyeket nekik maguknak kellett elintézniük, mindketten elindultak Galliába. Cornelius egyenesen az insuberek felé vette útját, akik akkoriban a cenomanusokkal egyesülve fegyverben álltak, Q. Minucius pedig Italia bal oldali vidékére, az alsó tenger felé távozott, Genuába vezette seregét, s a ligurok elleni támadással kezdte meg a háborút. Két liguriai város, Clastidium és Litubium, s az e néphez tartozó két törzs, a celeiates és a cerdiciates megadta magát. S már a Paduson innen fekvő egész területet meghódította, a gallus boiusok s a liguriai ilvates törzs kivételével; a hagyomány szerint itt tizenöt város és húszezer ember adta meg magát. Ezután legióival benyomult a boiusok területére.

30. A boiusok hadereje nem sokkal előbb kelt át a Padus folyón, s egyesült az insuberekkel és cenomanusokkal, hogy seregeiket egy ponton összevonva, ők is megnöveljék erejüket, mivel úgy hallották, hogy a consulok is legióikat egyesítve kezdik meg a hadakozást. De mikor megérkezett a hír, hogy az egyik consul felégeti a boiusok földjeit, azonnal kitört közöttük a viszály. A boiusok azt követelték, hogy mind együtt siessenek a szorongatott helyzetben levők segítségére, az insuberek viszont kijelentették, hogy nem hagyják ott védtelenül saját területüket. Így megosztották haderejüket, a boiusok elvonultak, hogy megvédjék földjüket, az insuberek pedig a cenomanusokkal együtt a Mincius partja fölött ütöttek tábort. Cornelius consul, tőlük kétezer lépésnyire lentebb, ugyancsak a folyó mellett állította fel táborát.

Innen megbízottakat küldött a cenomanusok falvaiba s Brixiába, e nép fővárosába, s mikor elég biztos értesülést szerzett arról, hogy a fiatalok az öregek jóváhagyása nélkül ragadtak fegyvert, s hogy a cenomanusok sem állami határozat alapján csatlakoztak az insuberek lázadásához, magához hivatta vezetőiket, s minden erejéből megpróbálta őket rábírni, hogy a cenomanusok hagyják ott az insubereket, s hadijelvényeiket felszedve térjenek haza, vagy álljanak át a rómaiakhoz. Ezt ugyan nem tudta elérni, de arra ünnepélyesen ígéretet tettek a consulnak, hogy harc közben vagy tétlenül maradnak, vagy ha esetleg valamilyen alkalom kínálkozik, a rómaiakat támogatják.

Az insuberek semmit sem tudtak erről a megbeszélésről, de így is befészkelődött a lelkükbe bizonyos gyanú, hogy szövetségeseik hűsége megingott. Ezért, mikor csatára sorakoztak, nem merték őket egyik

szárnyra sem állítani, nehogy, ha hitszegő módon meghátrálnának, az egész csata sorsát eldöntsék, hanem a hadijelvények mögött, a tartaléknál jelölték ki helyüket.

A consul az ütközet kezdetén szentélyt ajánlott fel a Megmentő Iunónak, ha ezen a napon az ellenséget szétverik és megfutamítják. Katonái üdvrivalgással jelezték, hogy hozzá akarják segíteni a consult fogadalma teljesítéséhez, majd az ellenségre rohantak. Az insuberek seregét már az első összecsapás megtörte. Egyes történetírók azt állítják, hogy váratlanul még a cenomanusok is hátba támadták őket, s a két oldalról érkező támadásra kitört köztük a zűrzavar, s miután közrefogták őket, harmincötezer ellenséges katonát vágtak le, ötezer-kétszázat pedig élve fogtak el, köztük a pun hadvezért, Hamilcart is, a háború okozóját, továbbá százharminc hadijelvényt és kétszáz szekeret zsákmányoltak. Sok gallus város is, amely csatlakozott az insuberek lázadásához, megadta magát a rómaiaknak.

31. Minucius consul kezdetben zsákmányolva széltében-hosszában végigjárta a boiusok tartományát, később, mikor ezek elválva az insuberektől, hazavonultak területük védelmére, táborában tartózkodott, mivel úgy vélte, meg kell ütköznie az ellenséggel. S a boiusok nem is vonakodtak volna az ütközettől, ha hősi elszántságukat nem csökkenti az insuberek vereségének híre. S így azzal, hogy otthagyva vezérüket és táborukat, elszéledtek falvaikba, hogy ki-ki megvédelmezze saját vagyonát, az ellenséget hadviselési módszere megváltoztatására késztették. Ezért a consul, mivel fel kellett adni a reményt, hogy egyetlen ütközettel eldöntheti a háborút, ismét elkezdte a földek pusztítását, a házak felégetését, a falvak elfoglalását. Ezekben a napokban égették fel Clastidiumot. Ezután legióit a liguriai ilvates törzs ellen vezette, mert egyedül ez nem akart meghódolni. De ez a nép is megadta magát, mikor meghallotta, hogy az insubereket csatában legyőzték, s hogy a boiusok annyira megrémültek, hogy nem mertek a csatatéren szerencsét próbálni. S egyszerre érkezett meg Rómába a két consul levele, amelyben bejelentették Galliában elért sikereiket. E leveleket M. Sergius városi praetor felolvasta a senatusban, majd később, az atyák megbízásából a népgyűlésen, s négynapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

32. Már télre járt az idő, s T. Quinctius, Elatia elfoglalása után, seregét megosztva Phocisban és Locriban helyezte el téli szálláson, mikor Opusban pártvillongás támadt. Az egyik párt, mivel ezek közelebb voltak, az aetoliaiakat, a másik a rómaiakat hívta segítségül. Az aetoliaiak érkeztek meg elsőnek, de a vagyonosabb párt bezáratta előttük a kapukat, futárt küldött a római vezérhez, s ennek megérkezéséig birtokában tartotta a várost. A fellegvár a királyi

helyőrség kezén volt, s az opusiak fenyegetései éppoly kevéssé tudták őket rávenni az elvonulásra, mint a consul erélyes felszólítása. S csupán azért nem indítottak ellenük azonnal ostromot, mert a királytól küldött érkezett, aki helyet és időt javasolt a tárgyalásra.

Nehezen engedtek a király kérésének, nem mintha Quinctius nem óhajtotta volna, hogy részben fegyverrel, részben tárgyalás útján ő fejezze be a háborút, de nem tudta, hogy valamelyik új consult küldik-e a helyére, vagy pedig - aminek minden erővel való szorgalmazására megkérte barátait és rokonait - meghosszabbítják fővezéri megbízatását. S mindenesetre azt gondolta, a tárgyalás alkalmat ad arra, hogy szabadon dönthessen, ha itt maradhat, a háború, ha pedig távoznia kell, a békekötés mellett.

Egy helyet választottak ki a tengerparton Nicaea mellett, a Malisi-öbölben. A király Demetriasból érkezett ide öt bárkával s egy hadihajóval; macedon vezetők s egy tekintélyes achai száműzött, Cycliadas alkották a kíséretét. A római vezér oldalán megjelent Amynander király, Dionysodorus, Attalus küldötte, Agesimbrotus, a rhodusi hajóhad parancsnoka, Phaeneas, az aetoliaiak elöljárója, s két achai, Aristaenus és Xenophon.

A római vezér az ő társaságukban lement egészen a part széléig, s miközben a király előrelépett lehorgonyzott hajója orrába, így szólt hozzá:

“Ha kijössz a partra, közelről mindketten kényelmesebben beszélhetünk s figyelhetünk egymásra.”

S mikor a király ezt nem akarta megtenni, Quinctius megkérdezte:

“Voltaképpen kitől félsz?”

Mire amaz gőgösen, királyi méltósággal így felelt:

“Én nem félek senkitől, kivéve a halhatatlan isteneket, de nem bízom senkiben, akit körülötted látok, legkevésbé az aetoliaiakban!”

“Ez a veszély - felelte a római - mindenkit fenyeget, aki úgy jön össze tárgyalni az ellenséggel, hogy egyáltalán nem bíznak egymásban.”

“Márpedig, T. Quinctius - szólt a király -, ha hitszegésre kerül a sor, Philippus és Phaeneas nem lesz egyenlő jutalom az árulásért; hiszen az aetoliaiaknak nem lesz olyan nehéz feladat egy új praetort találni, mint a macedonoknak az én helyembe egy új királyt.”

33. Ezután csend támadt, mivel a római úgy vélte, annak illik először megszólalnia, aki a tanácskozást kérte, a király szerint pedig annak kell elsőnek beszélnie, aki javasolja, nem pedig annak, aki

tudomásul veszi a békefeltételeket. Végül a római kijelentette: nagyon egyszerű a mondanivalója, csupán azokat a feltételeket sorolja fel, amelyeknek a teljesítése nélkül szó sem lehet a békéről. A királynak ki kell vonnia helyőrségét valamennyi görög városból, vissza kell szolgáltatnia a hadifoglyokat és szökevényeket a római nép szövetségeseinek, vissza kell adnia a rómaiaknak Illyriában azokat a helyeket, amelyeket az Epirusban megkötött béke után foglalt el, vissza kell adnia Ptolemaeus egyiptomi királynak azokat a városokat, amelyeket Philipator Ptolemaeus halála után kerített hatalmába. Ezek az ő és a római nép feltételei; egyébként magától is értetődő, hogy meghallgassák szövetségeseik követeléseit is.

Attalus király küldötte azt követelte, hogy adják vissza a Chius mellett vívott tengeri ütközetben hatalmukba került hajókat és foglyokat, s tökéletesen állítsák helyre Nicephoriumot és Venus szentélyét, amelyeket a király kirabolt és elpusztított. A rhodusiak vissza akarták kapni Peraeát, ezt a szigetükkel átellenben fekvő szárazföldi területet, amely ősi idők óta az ő uralmuk alatt volt, s követelték, hogy a király vonja ki helyőrségét Iasusból, Bargyliaeből és az euromusiak városából, s a Hellespontus mellett Sestusból és Abydusból; adja vissza a bysantiumiaknak - hajdani jogaikat teljesen helyreállítva - Perinthust, s adjon szabadságot Asia minden kereskedő- és kikötővárosának.

Az achaiok Corinthust és Argost követelték vissza. Phaeneas, az aetoliaiak vezetője nagyjából ugyanazokat a követeléseket hangoztatta, mint a rómaiak: távozzék el Görögországból, adja vissza az aetoliaiaknak azokat a városokat, amelyek valamikor uralmuk és fennhatóságuk alatt voltak. Ezután az egyik aetoliai főember, Alexander vette át a szót, aki ahhoz képest, hogy aetoliai volt, elég ékesen szónokolt.

Kijelentette, hogy ő hosszú ideig csendben maradt, nem mintha nem hinné, hogy ezen a tárgyaláson bármit is el lehetne intézni, hanem mert óvakodott attól, hogy bármelyik szövetséges beszédét is félbeszakítsa. Philippus azonban a békéről sem akar őszintén tárgyalni, s a háborút sem képes igazi elszántsággal vezetni. A tanácskozáson be akarja csapni és tőrbe akarja csalni ellenfelét, s a háborúban sem hajlandó a nyílt mezőn megütközni és szabályos csatát vívni, hanem menekülés közben felgyújtja és kirabolja a városokat, s mint legyőzött tönkreteszi a győztes jutalmát. Bizony, nem így viselkedtek a hajdani macedon királyok! Ők úgy hadakoztak, hogy csatákat vívtak, amennyire tudták, megkímélték a városokat, hogy minél virágzóbb birodalom felett uralkodjanak. Mert milyen ésszerűség van abban, ha valaki megsemmisíti azt, aminek birtokáért harcol, s nem hagy meg magának semmit, csupán a háborút?

Philippus a múlt évben Thessaliában szövetségeseinek több városát pusztította el, mint azok együttvéve, akik valaha is Thessalia ellenségei voltak. S maguktól az aetoliaiaktól is több városukat vette el, míg szövetségesük volt, mint akkor, amikor szemben állt velük. Elfoglalta Lysimachiát, miután elűzte belőle az aetoliai praetort és védősereget, tökéletesen lerombolta és elpusztította a szintén az ő birtokában levő Ciust, s hasonló csalárdsággal kerítette hatalmába a thebaei Phthiaet, Echinust, Larisát és Pharsalust.

34. Philippus, akit felingerelt Alexander beszéde, közelebb jött hajójával a parthoz, hogy szavait jobban hallják. Mikor beszélni kezdett, s főképpen az aetoliaiakat támadta, Phaeneas erélyesen félbeszakította, mondván, hogy a dolgot nem a szavak döntik el, a háborúban vagy győzni kell, vagy engedni az erősebbnek.

“Ezt még a vak is láthatja” - válaszolta Philippus gúnyos célzással Phaeneas beteg szemére; mert szellemeskedőbb természetű volt, mint egy királyhoz illett volna, s gyakran még komoly helyzetekben sem volt elég önuralma ahhoz, hogy ne tréfáljon.

Ezután méltatlankodni kezdett, hogy azok az aetoliaiak írják elő neki, mintha ők volnának a rómaiak, hogy távozzék Görögországból, akik jószerint még azt sem tudnák megmondani, meddig terjednek Görögország határai. Hiszen magában Aetoliában is a területének jelentős részét elfoglaló agreusok, apodotusok és amphilochusok nem tartoznak Görögországhoz.

“S vajon - folytatta - joggal emelnek-e panaszt ellenem, hogy nem kíméltem meg a szövetségeseiket, ők, akiknél ősi idők óta szinte törvénynek számít az a szokás, hogy megengedik: ifjaik szövetségeseik ellen állami felhatalmazás nélkül vállaljanak katonai szolgálatot, s így igen gyakran az egymással szemben álló seregekben mindkét oldalon aetoliai segédcsapatok harcolnak? Továbbá: Ciust nem én foglaltam el, csupán segítséget nyújtottam a várost ostromló szövetségesemnek és barátomnak, Prusiasnak. Lysimachiát is megmentettem a thrákoktól, de mivel ez a háború arra kényszerített, hogy védelméről lemondjak, a thrákok kezére került. Ennyit az aetoliaiakról.

Viszont Attalusszal és a rhodusiakkal szemben jog szerint semmi sem kötelez, hiszen nem én, hanem ők indították meg a háborút. Mindamellett, a rómaiak kedvéért, a rhodusiaknak visszaadom Peraeát, Attalusnak pedig hadihajóit s azokat a hadifoglyokat, akiket még fel lehet kutatni. Mert ami Nicephorium és a Venus-szentély helyreállítását illeti, mi egyebet felelhetnék az újjáépítést követelőknek, mint azt, ami egy letarolt liget és erdő megújításának egyetlen lehetősége, hogy vállalom az ültetés gondját és költségét, mert királyok közt ez a módja kérések előadásának és teljesítésének.”

Beszéde végén az achaiokat támadta. Elsorolta, hogy először Antigonus, később pedig ő maga mekkora szolgálatokat tett ennek a népnek, majd felolvastatta a határozatokat, amelyekben őt minden, istennek és embernek kijáró megtiszteltetéssel elhalmozták, s szemükre vetette legutóbb hozott határozatukat, amelyben úgy döntöttek, hogy elpártolnak tőle. Keserű szavakkal illette őket hűtlenségükért, de kijelentette, hogy ennek ellenére visszaadja nekik Argost. Ami Corinthust illeti, arról a római fővezérrel fog tanácskozni, s ekkor megkérdezi tőle, mi a véleménye: ő csak azokból a városokból vonuljon-e ki, amelyeket maga foglalt el és tart birtokában a hadijog alapján, vagy pedig azokból is, amelyeket őseitől örökölt?

35. Az achaiok és aetoliaiak minderre éppen válaszolni akartak, amikor, mivel a nap már majdnem lenyugodott, a tanácskozást másnapra halasztották. Philippus visszatért a kikötőhelyre, ahonnét ideérkezett, a rómaiak pedig szövetségeseikkel együtt táborukba. Másnap Quinctius időben megjelent Nicaeában - ebben a helyben egyeztek meg -, Philippus azonban sehol se volt látható, s több óra múlva sem küldött még egy hírnököt sem, s már senki se hitte, hogy megérkezik, mikor hajói egyszerre feltűntek. Ő maga ugyan azt állította, hogy mivel olyan súlyos és jogtalan követeléseket támasztottak vele szemben, nem tudva, mitévő legyen, a napot töprengéssel töltötte, de mindnyájan meg voltak győződve, hogy szándékosan halogatta megérkezését ilyen sokáig, hogy az achaioknak és az aetoliaiaknak ne legyen ideje a válaszadásra. S ezt a véleményt maga is megerősítette, mikor azt kérte, hogy a többiek hagyják őket magukra, hogy az időt ne fecséreljék el szóváltással, s véget tudjanak vetni a vitának, s engedjék meg, hogy négyszemközt tárgyalhasson magával a római fővezérrel.

Kívánságát először visszautasították, nehogy úgy tűnjék, mintha a szövetségeseket kirekesztenék a tárgyalásról, de később, mikor kitartott óhaja mellett, mindnyájuknak jóváhagyásával a római fővezér Ap. Claudius katonai tribunus kíséretében a part szélére ment, miközben a többiek visszahúzódtak, s tegnapi kísérete két tagjával a király is kilépett a szárazföldre. Itt jó ideig tárgyaltak egymással. Nagyon kevéssé tudjuk, hogy ebből Philippus mit mondott el kíséretének; Quinctius szövetségeseivel a következőket közölte: Philippus a rómaiak elől visszavonul az egész illyriai tengerpartról, visszaadja a szökevényeket s a nála levő foglyokat; visszaadja Attalus hajóit s az azokkal együtt elfogott szövetséges hajósokat, a rhodusiaknak pedig a Peraea nevű területet, de nem vonul ki Iasusból és Bargyliaeből; az aetoliaiaknak visszaadja Pharsalust és Larisát, de nem adja vissza Thebaet. Az achaioknak nemcsak Argost engedi át, de Corinthust is kiüríti.

Senki se volt megelégedve a király elhatározásával, hogy honnan óhajt kivonulni és honnan nem, mert sose fog hiányozni az ok a viszálykodásra, amíg a király ki nem vonja helyőrségeit egész Görögországból.

36. Míg a tanácskozás valamennyi tagja egymást túlkiabálva vitatta meg a hallottakat, hangjuk még a távolabb tartózkodó Philippushoz is eljutott. Ezért arra kérte Quinctiust, az egész ügyet halasszák el másnapra, s ő bízik benne, hogy vagy ő győzi meg Quinctiust, vagy belenyugszik, hogy Quinctius győzze meg őt. A megbeszélés helyéül a Thronium melletti tengerpartot jelölték ki, ahol időben meg is jelentek. Itt Philippus megkérte először Quinctiust, majd valamennyi jelenlevőt, hogy ne akarják megzavarni a béke reményét, s végül haladékot kért addig, amíg követeket küld Rómába a senatushoz, s vagy ezekkel a feltételekkel fogja elfogadni a békét, vagy pedig belenyugszik a senatus feltételeibe, bármilyenek legyenek is.

A többieknek nem nagyon tetszett ez a javaslat; hiszen - mondták - ezzel nincs egyéb célja, csupán az, hogy időt és haladékot nyerjen erői összeszedésére. Quinctius azonban kijelentette: akkor lenne igazuk, ha nyár és hadakozásra alkalmas idő lenne. Most, a tél beköszöntésekor nem veszítenek semmit, ha időt hagynak neki, hogy követeit elküldhesse. Mert egyrészt a senatus jóváhagyása nélkül úgysem érvényes semmi abból, amiben ők maguk a királlyal megállapodnak, másrészt, mialatt maga a tél biztosítja számukra a háborúhoz szükséges pihenőt, lehetőség nyílik a senatus véleményének megtudakolására.

Véleményét a többi szövetséges vezér is elfogadta. Így kéthónapos fegyverszünetet adtak, s úgy döntöttek, hogy ki-ki a maga részéről is követeket küldhet, hogy ezek felvilágosítsák a senatust, nehogy azt a király félrevezesse. A fegyverszüneti megállapodáshoz hozzáfűzték a kikötést, hogy a királyi helyőrséget azonnal ki kell vonni Phocisból és Locriból. Maga Quinctius is - hogy a követség fényét emelje - elküldte a szövetségesek követeivel együtt Amynandert, az athamasok királyát, Q. Fabiust, felesége unokaöccsét, továbbá Q. Fulviust és Ap. Claudiust.

37. Mikor ezek megérkeztek Rómába, ott először a szövetségesek, azután pedig a király követeit hallgatták meg. Legtöbbjük beszédében elsősorban a királyt ócsárolta, de a senatusra a legnagyobb hatást azzal tették, hogy leírták ama vidék tengerét és szárazföldjeit, s így mindenki előtt nyilvánvalóvá lett, hogy amíg Thessaliában Demetrias, Euboeában Calchis, Achaiában pedig Corinthus a király hatalmában marad, Görögország nem lehet szabad; s e városokat maga Philippus is, gúnyosan és találóan, Görögország bilincseinek nevezte.

Ezután bocsátották be Philippus követeit. S mikor ezek hosszú beszédbe kezdtek, szónoklatukat egy kurta kérdéssel szakították félbe: hajlandó-e a király kiüríteni ezt a három várost? Erre a követek közölték, hogy ezekre vonatkozóan semmi kifejezett utasítást nem kaptak. Így tehát a király követeit elbocsátották anélkül, hogy megkötötték volna a békét, s Quinctiusnak teljes felhatalmazást adtak a háború és béke ügyében. S mivel nyilvánvaló lett, hogy a senatus nem fél a háború folytatásától, ő maga, minthogy jobban óhajtotta a győzelmet, mint a békét, nem adott lehetőséget Philippusnak több megbeszélésre, s kijelentette, hogy nem hajlandó semmiféle követséget fogadni, csak akkor, ha ez egész Görögország kiürítését ajánlja fel.

38. Philippus, látva, hogy döntés csak csatatéren lehetséges, s ezért minden helyről össze kell gyűjtenie erőit - s mert elsősorban az oly távol eső Achaia városaiért aggódott, s Argosért még inkább, mint Corinthus miatt -, legjobbnak vélte, ha ezeket, mintegy megőrzésre, Nabis, lacedaemoni tyrannusnak adja át, azzal a kikötéssel, hogy az győzelem esetén a városokat visszaadja, ha pedig rosszul alakul a helyzet, megtartja magának. Ezért írt Philoclesnek, Corinthus és Argos helyőrsége parancsnokának, hogy tárgyaljon személyesen a tyrannusszal. Philocles nemcsak az adományt ajánlotta fel, amiért jött, de ehhez hozzáfűzte, mintegy a király és tyrannus várható barátsága zálogaként, hogy a király fiait Nabis lányaival óhajtja összeházasítani.

A tyrannus először kijelentette, hogy a várost csak azzal a feltétellel hajlandó elfogadni, ha határozatban maguk az argosiak kérik fel őt a város támogatására. De mikor később meghallotta, hogy a teljes létszámú népgyűlésen a nevét, mint tyrannusnak, nemcsak szidalmazták, hanem még átokkal is illették, úgy vélvén, ez elég ok arra, hogy kirabolja őket, felszólította Philoclest, hogy amikor óhajtja, adja át neki a várost. Éjszaka, anélkül, hogy bárki is tudott volna róla, beengedték a tyrannust a városba. Nappalra hatalmába kerítette valamennyi magaslatot, s bezáratta a kapukat. Az előkelőek közül néhányan az első zűrzavarban elmenekültek, ezeknek vagyonát távollétükben elkobozták. Az ottmaradottaktól elvették aranyukat és ezüstjüket, s roppant magas pénzösszeg megfizetésére kötelezték őket. Aki ennek haladéktalanul eleget tett, azt megszégyenítés és testi bántalmazás nélkül elengedték, akikkel szemben azonban a legkisebb gyanú is támadt, hogy valamit eltitkoltak vagy visszatartottak, azokat, mintha rabszolgák lennének, megostorozták és kínpadra vonták.

Nabis ezután népgyűlést hívott össze, ahol két rendelkezést jelentett be. Az elsőben eltörölte az adósságokat, a másikban elrendelte, hogy a földet szét kell osztani az egyes polgárok között: két gyújtócsóva, amellyel az újítások kezdeményezői a népet a nemesek ellen szokták tüzelni.

39. Miután a tyrannus Argos városát hatalmába kerítette, egyáltalán nem gondolt többé rá, hogy kitől és milyen feltétellel kapta meg a várost, hanem követeket küldött Elatiába, Quinctiushoz s Attalushoz, aki a telet Aeginában töltötte, azzal az üzenettel, hogy Argos az ő hatalmában van, s ha Quinctius odamenne megbeszélésre, ő nem kételkedik, hogy mindenben meg tudnának egyezni.

Quinctius, hogy Philippust ettől a támaszától is megfossza, megígérte, hogy elmegy, s közben üzent Attalusnak, hogy Aeginából jöjjön hozzá megbeszélésre Sicyonba. Ő maga Anticyrából tíz ötevezősoros hajón, amelyeket fivére, L. Quinctius épp e napokban hozott oda a téli szállásról, Corcyrából, átkelt Sicyonba. Már itt találta Attalust, aki azzal a kijelentésével, hogy a tyrannusnak illene eljönni a római fővezérhez, nem pedig a rómainak a tyrannushoz, meggyőzte Quinctiust, hogy ne menjen el magába Argosba. A várostól nem messze van egy Mycenica nevű hely, ezt jelölték ki a megbeszélésre. Quinctius fivérével és néhány katonai tribunusszal, Attalus király kíséretével, Nicostratus, az achaiai praetor pedig néhány, a segédcsapatokhoz tartozó katonával jelent meg.

Itt találták a tyrannust, aki valamennyi csapata élén várt rájuk, s fegyveresen, felfegyverzett testőrei kíséretében előrejött a közöttük körülbelül középen fekvő mezőre. A fivérével és két katonai tribunusszal megjelenő Quinctius fegyvertelen volt, hasonlóképpen a király is, akit az achaiai praetor és egyik udvaronca kísért.

A tyrannus a tárgyalást mentegetőzéssel kezdte, amiért ő maga fegyveresen s fegyveres kísérettel jelent meg, míg látja, hogy a római fővezér és a király fegyvertelenek. Kijelentette, hogy nem is tőlük tart, hanem az argosi száműzöttektől. Ezután a szövetségkötés feltételeiről kezdtek tárgyalni. A római két követelést terjesztett elő. Az egyik: Nabis fejezze be az achaiokkal a háborút; a másik: küldjön neki Philippus ellen segédcsapatokat. Nabis ez utóbbit megígérte, az achaiokkal pedig béke helyett fegyverszünetet kötött addig, míg a Philippus elleni háború véget ér.

40. Attalus király újabb vitát kezdett Argos ügyében; megvádolta Nabist, hogy erőszakkal tartja hatalmában a várost, amelyet Philocles csalárd módon játszotta a kezére. Ezzel szemben Nabis azt állította, hogy maguk az argosiak hívták őt be, hogy megvédje városukat. A király azt követelte, hívják össze az argosiak népgyűlését, hogy kiderüljön az igazság. A tyrannus nem is tiltakozott, de mikor a király ragaszkodott hozzá, hogy vezesse el csapatait a városból, mert az argosiak a népgyűlésen csak úgy tudják szabadon kinyilvánítani akaratukat, ha a lacedaemoniak nem vegyülnek el közéjük, kijelentette, hogy nem hajlandó kivonni seregét. Így ez a vita

eredménytelen maradt.

Miután a gyűlés szétoszlott, a tyrannus hatszáz krétai katonát adott a rómaiaknak, s Nicostratus achaiai praetor s a lacedaemoni tyrannus négy hónapra szóló fegyverszünetet kötöttek.

Quinctius ezután Corinthushoz ment, és a krétai csapattal a város kapujáig nyomult, ezzel akarván tudomására hozni Philoclesnek, a város elöljárójának, hogy a tyrannus elpártolt Philippustól. Philocles ki is jött, hogy tárgyaljon a római fővezérrel, s ennek felszólítására, hogy azonnal pártoljon át és adja át a várost, olyan választ adott, amelyből kitűnt, hogy inkább csak halogatni akarja, de nem utasítja vissza a dolgot. Quinctius Corinthustól Anticyrába kelt át, s innen elküldte fivérét, hogy próbálja meg az acarnanaiakat elpártolásra bírni.

Attalus Argosból Sicyonba ment. Itt nemcsak a polgárság gyarapította újabbakkal a királynak eddig adott kitüntetéseket, de maga a király is azon a hatalmas összegen kívül, amelyet a múltban Apollo szent területének a megvásárlására adott, hogy a szövetséges és baráti városban most tett látogatása alkalmából se mulassza el bőkezűségének valamilyen jelét adni, tíz ezüst talentummal s tízezer mérő gabonával ajándékozta meg őket, majd visszatért hajóhadával Cenchreaebe.

Nabis megerősítette az argosi helyőrséget, s visszatért Lacedaemonba. S miután ő maga a férfiak vagyonát zsákmányolta el, visszaküldte Argosba feleségét, hogy az az asszonyokat fossza ki. Ez az előkelő asszonyok közül hol egyeseket, hol több, egymással rokoni kapcsolatban levőt hívott meg magához, s hol hízelgéssel, hol fenyegetéssel nemcsak az aranyukat, hanem végül ruhájukat s minden asszonyi ékességüket is elvette tőlük.

GÖRÖGORSZÁG

HARMINCHARMADIK KÖNYV

1. Ez történt a télen. Mikor a tavasz beköszöntött, Quinctius Elatiába hívatta Attalust, s azzal a szándékkal, hogy ellenőrzését kiterjeszti Boeotia mind e mai napig ingadozó lakóira is, átvonult Phocison, s Thebaetől, Boeotia fővárosától mintegy ötezer lépésnyire ütött tábort. Innen másnap egy zászlóaljnyi csapattal, Attalusszal s a mindenhonnan nagy számban hozzá érkezett követségekkel együtt megindult a város felé, s megparancsolta a legio dárdásainak, mintegy kétezer embernek, hogy ezer lépésnyi távolságban kövessék.

Majdnem a feleútnál elébe jött Antiphilus, a boeotiai praetor, míg a lakosság többi része a falakról figyelte a távolból feléjük közeledő római hadvezért és a királyt. Csak néhány fegyverest és kevés katonát láttak mellettük, az őket távolról követő dárdásokat eltakarták az útkanyarulatok és a közbeeső dombok. Quinctius, mikor már közel jártak a városhoz, lassabban lépkedett, mintha üdvözölni akarná a szembejövő tömeget. De valójában azért késlekedett, hogy a dárdások utolérjék. A tömeg, amelyet a lictorok hátraszorítottak, nem vette észre a gyorsan előrenyomuló fegyvereseket, csak akkor, mikor a fővezér szállásához érkeztek. Ekkor mindnyájan megdöbbentek, úgy vélve, hogy a várost Antiphilus praetor hitszegése révén elárulták és elfoglalták; s belátták, hogy a boeotiaiak másnapra összehívott gyűlésén szó sem lehet arról, hogy szabadon tanácskozzanak. Ezért eltitkolták fájdalmukat, mert ha kifejezésre juttatják, ez teljesen eredménytelen és veszélyes lett volna.

2. A népgyűlésen elsőnek Attalus szólalt fel. Azzal kezdte, hogy ősei és ő maga mekkora szolgálatokat tettek általában egész Görögországnak, különösen pedig a boeotiai népnek - de ekkor, mivel már túl öreg és gyenge volt a beszéddel járó megerőltetéshez, elhallgatott és összeesett. S mialatt a királyt, akit tagjait részben megbénító szélütés ért, felemelték és kivitték, a gyűlést egy időre félbeszakították. Ezután Aristaenus, az achaiai praetor még hatásosabban beszélt, mert ugyanazt tanácsolta a boeotiaiaknak, mint amit az achaiaiaknak ajánlott. Maga Quinctius ehhez csak keveset tett hozzá, s szavaiban nem is a rómaiak fegyveres erejét és hatalmát, hanem inkább jóindulatát magasztalta. Majd a plataeai Dicaearchus beterjesztette és felolvasta a javaslatot a rómaiakkal való szövetségkötésről, s ezt, mivel senki se mert ellene felszólalni, Boeotia valamennyi városa egyhangúan elfogadta és megerősítette.

A gyűlés szétoszlása után Quinctius csak addig maradt Thebaeben, amíg Attalus váratlan megbetegedése kívánta, de miután meggyőződött, hogy a roham nem fenyeget azonnali életveszéllyel,

csupán tagjait bénította meg, otthagyta a királyt, hogy az a szükséges ápolást megkapja, maga pedig visszatért Elatiába, ahonnan ideérkezett. S miután az achaiok után a boeotiaiakat is megnyerte szövetségesnek, mivel a mögötte fekvő területet biztonságossá és békéssé tette, most már minden figyelmét Philippusra és a háború hátralevő feladataira fordíthatta.

3. Kora tavasszal Philippus is - miután követei a béke minden reménye nélkül tértek vissza Rómából - birodalma valamennyi városában elrendelte a sorozást, mert ugyancsak szűkében volt ifjú harcosoknak. Hiszen a már több emberöltő óta megszakítás nélkül folyó háborúk kimerítették Macedoniát, s az ő uralkodása alatt is igen sokan estek el az Attalus és a rhodusiak ellen tengeren s a rómaiak ellen szárazföldön vívott háborúkban. Ezért a tizenhat évnél idősebb ifjakat besoroztatta katonának, s a kiszolgált harcosok közül is azokat, akik valamennyire megőrizték testi erejüket, visszahívta a hadijelvényekhez. Miután így kiegészítette seregét, a tavaszi napéjegyenlőség után egész haderejét Diumnál vonta össze; itt állandó tábort épített, s csapatait naponként gyakorlatoztatva várta az ellenséget.

Quinctius is majdnem ugyanezekben a napokban indult el Elatiából, s Thronium és Scharphea mellett elvonulva megérkezett Thermopylaehez. Itt feltartóztatta őt az aetoliaiak gyűlése, akik Heracleában jöttek össze, hogy megtanácskozzák, mekkora segédcsapatokkal csatlakozzanak a háborúban a rómaiakhoz. Három nap múlva, miután értesült szövetségesei döntéséről, Heracleából átvonult Xyniaeba, s az aenianusok és thessaliaiak határán tábort ütve várta az aetoliai segédcsapatokat. Az aetoliaiak nem is késlekedtek: hatszáz gyalogos és négyszáz lovas érkezett meg Phaeneas vezetésével. Quinctius, hogy senkiben se támadjon kétség, miért is várakozott, tüstént felszedte táborát. Mikor Phtiotis területére ért, Cadas vezetésével ötszáz, Gortynából jött krétai, s háromszáz, ugyancsak felfegyverkezett apolloniai, nem sokkal később pedig ezerkétszáz athamaniai gyalogos élén Amynander csatlakozott hozzá.

Philippus arra a hírre, hogy a rómaiak elindultak Elatiából, úgy vélte, hogy a végső döntést jelentő összecsapás előtt buzdító szavakat kell intéznie katonáihoz. S miután oly bőven ecsetelte őseik már sokszor emlegetett hősiességét, nemkülönben a macedonok harci dicsőségét, rátért arra is, ami lelküket most a legnagyobb rémülettel töltötte el, s arra, hogy miből meríthetnének reményt.

4. Az Aous folyó mellett fekvő szorosban elszenvedett vereséggel szemben felhozta, hogy Atraxnál a macedon phalanx háromszor verte vissza a rómaiakat. De még ahol a megszállt Epirusi-szorost nem is

tudták megtartani - amiért részben a szolgálatukat hanyagul ellátó őrségek hibáztathatók, részben pedig, már csata közben, a könnyűfegyverzetű és zsoldoscsapatok -, a macedon phalanx ott is derekasan helytállt, s ha sík területen szabályos ütközetet vívnak, nem is lehetett volna legyőzni soha.

Tizenhatezer embere volt, birodalma és serege fő ereje. Ehhez járult kétezer könnyű pajzzsal felszerelt harcos, az úgynevezett peltasták, s egyenlő arányban két-kétezer thrák és trallesnak nevezett illyr, s a többi népből felfogadott, mintegy ezerötszáz főnyi, különböző fegyverzetű zsoldos és kétezer lovas. Ezekkel a csapatokkal várta a király az ellenséget. A római sereg nagyjából hasonló létszámú volt, csupán lovasai révén volt fölényben, amikor az aetoliaiak megérkeztek.

5. Quinctius, miután táborát a phtiotisi Thebae mellé helyezte át, abban a reményben, hogy Timon, az egyik tekintélyes polgár, árulás révén kiszolgáltatja neki a várost, néhány lovas és könnyűfegyverzetű katona kíséretében a falak alá nyomult. De itt e reményében annyira csalatkozott, hogy nemcsak a kitörő védőkkel kellett szembeszállnia, de komoly veszély is fenyegeti, ha a táborból odahívott gyalogosok és lovasok idejében segítségére nem sietnek. S miután ez az indokolatlan reménye nem teljesedett, pillanatnyilag a várossal szemben minden további tervéről lemondott. S mivel eléggé biztos hírt kapott arról, hogy a király már Thessaliában van, noha nem tudta, melyik pontjára érkezett meg, katonáit szétküldte, hogy vágjanak és faragjanak sánckarókat.

Sánckarókat a macedonok és görögök is használtak, de úgy, hogy ezeket sem kényelmesen hordani, sem velük a sáncot jól megerősíteni nem lehetett. Mert a kivágott fák túl nagyok és túl gallyasak voltak ahhoz, hogy ezeket a harcosok fegyverükkel együtt vinni tudják, másrészt ha táboruk elejét ilyen karókkal kerítették el, ezeket az oszlopokat könnyű volt kihúzgálni, mert a sok felnyúló nagy fatörzs egymástól távol állott, a sok erős ág biztos fogódzót kínált a kéznek, s így ha két, vagy legfeljebb három fiatal katona összefogott, ki tudtak rántani egy-egy fatörzset. S ahol ezt kihúzták, ott kapuhoz hasonló nyílás támadt, amit nem volt mivel eltömni. Viszont a rómaiak könnyű, villa alakú sánckarókat vágtak, rajtuk két, legfeljebb három ágat hagytak meg. Egy katona a hátán függő fegyverzet mellett többet is kényelmesen el tudott vinni, s a karókat olyan sűrűn verték le egymás mellé, s úgy összefonták ágaikat is, hogy nem lehetett észrevenni, melyik gally melyik törzshöz, melyik törzs melyik gallyhoz tartozik, s ezek a keresztben futó ágak olyan hegyesek voltak, s oly szorosan fonódtak egymásba, hogy még annyi hely se maradt közöttük, ahol valaki a kezét átdugja, s az ágak oly szorosan

kapcsolódtak össze, hogy egyiket sem lehetett megragadni vagy kirántani, s ha esetleg valamelyik oszlopot ki is húzták, a helyén támadt jelentéktelen rést könnyű volt elzárni egy másikkal.

6. Quinctius másnap katonáival, akik a sánckarókat is magukkal vitték, hogy bárhol tábort tudjanak verni, rövidebb menetelés után Pheraetől mintegy hatezer lépésnyire állapodott meg, s kiküldött felderítők útján igyekezett megtudni, Thessalia melyik részében található, és mire készül az ellenség. A Larisa mellett tartózkodó király megtudta, hogy a rómaiak Thebaetől Pheraehez vonultak, s mivel ő maga is azt óhajtotta, hogy minél hamarabb túl legyenek az ütközeten, az ellenség elé vonult, és Pheraetől mintegy négyezer lépésnyi távolságban ütötte fel táborát.

Másnap, mikor a város felett emelkedő magaslatok elfoglalására mindkét oldalról megindult könnyűfegyverzetű csapatok észrevették egymást, az elfoglalandó magaslattól majdnem egyenlő távolságban megálltak, s nyugodtan megvárták a futárokat, akiket a táborukba küldtek vissza utasításért, hogy mit tegyenek, mivel váratlanul szembe találkoztak az ellenséggel. E napon visszarendelték őket a táborokba, anélkül, hogy ütközetet kezdtek volna. Másnap ugyanezekért a magaslatokért lovascsata zajlott le, s ebben - főképpen az aetoliaiak érdeméből - a király lovasait megfutamították és visszaűzték táborukba.

Mindkét felet nagyon akadályozták a kezdeményezésben a terepen nagy számban található fák, a városok környékét övező kertek és a sövénnyel határolt, szűk, nemegyszer zsákutcában végződő utak. Ezért mindkét vezér úgy határozott, hogy elhagyja ezt a vidéket, s mindketten - mintha csak összebeszéltek volna - Scotusába vonultak. Philippus abban a reményben, hogy itt gabonát talál, a római vezér pedig azért, hogy az ellenséget megelőzve, megakadályozza gabonaellátását. A seregek egész nap meneteltek, anélkül, hogy - mivel a dombok összefüggő vonulata ott húzódott közöttük - bárhol is megpillantották volna egymást.

A római sereg Phtiotis területén, Eretriánál, Philippus pedig az Onchestus folyó fölött ütött tábort. S az ellenséges seregek - miközben Philippus a scotusai földeken, a Melambium nevű helységnél, Quinctius pedig a pharsalusi Thetideum mellett állította fel táborát - még másnap sem tudták egymásról teljes bizonyossággal, hogy hol tartózkodik a másik. A harmadik napon pedig a rómaiak először a szakadó eső, majd az éjszakához hasonló köd miatt, mivel cselvetéstől féltek, táborukban maradtak.

7. Philippus, akit egyáltalán nem ijesztett meg a földre az eső után

leereszkedő ködfelhő, mivel siettetni akarta a menetelést, kiadta a parancsot az indulásra. De olyan sűrű köd fedte el a napot, hogy a hadijelvény-hordozók nem látták az utat, a katonák pedig a hadijelvényeket, s így a menet, bizonytalanul követve az elmosódó kiáltásokat, mintha éjszaka keresné az utat, összezavarodott. Ezután megszállva a Cynoscephalae nevű dombvidéket, itt erős gyalogos és lovas őrséget hagytak hátra, majd tábort ütöttek.

A római vezér nem mozdult ugyan Thetideumnál álló táborából, de tíz lovas szakaszt és ezer gyalogost küldött ki az ellenség felkutatására, azzal a figyelmeztetéssel, hogy óvakodjanak minden cseltől, ami ilyen ködös napon még nyílt terepen is fenyegetheti őket. S mikor ezek odaértek az elfoglalt magaslatokhoz, a kölcsönös megdöbbenéstől mindkét fél, mintha megbénult volna, tétlen maradt. Később azonban, miután hírnököket küldtek a táborokba a vezérekhez, s a váratlan látvány okozta első ijedelmük lecsillapodott, nem vártak tovább az összecsapással.

A csata néhány előrerontó harcos párviadalával kezdődött, majd, miközben a többiek a hátrálók segítségére siettek, általánossá vált a küzdelem. S miután az egyáltalán nem egyenlő helyzetben levő rómaiaknak, akik egyik futárt a másik után küldték vezérükhöz, hogy keményen szorongatják őket, két katonai tribunus vezetésével ötszáz lovas és kétezer, nagyrészt aetoliai gyalogos sietett segítségére, s megjavította a kedvezőtlen hadi helyzetet, megfordult a harci szerencse, s most már a szorongatott macedonok kértek futárok útján segítséget királyuktól. De ő, aki minden csapatrészének a javát takarmányért küldte, hiszen e napon a mindent elborító köd miatt a legkevésbé sem számított ütközetre, jó ideig töprengett, nem tudva, mitévő legyen. Végül, mikor a futárok egyre jobban sürgették, a köd felszállt a hegyormokról, s láthatóvá váltak a többi csúcsról a legmagasabbikra szorított macedonok, akik inkább helyzeti előnyükben s nem fegyvereikben találtak oltalmat, úgy vélvén, bármi történjék is, mindent el kell követnie, hogy el ne veszítse serege cserbenhagyott részét, Athenagoras zsoldoskapitány vezetésével odaküldte valamennyi segédcsapatát, a thrákok s a macedon és a thessaliai lovasság kivételével.

Ezek előrenyomulván, leszorították a magaslatról a rómaiakat, akik csak a sík völgybe leereszkedve állapodtak meg, s hogy visszavonulásuk nem változott rendetlen meneküléssé, azt főképp az aetoliai lovasság helytállásának köszönhették. Mert az ő lovasságuk volt ekkor Görögországban a legkiválóbb, míg gyalogságuk elmaradt szomszédaiké mögött.

8. A csatában elért sikert túlságosan is örvendetes színben feltüntető

híradások - mert az ütközetből egymás után visszatérők azt kiáltozták, hogy a rómaiak rémülten menekülnek - arra késztették a királyt, hogy valamennyi csapatával harcba vonuljon, noha akarata ellenére és vonakodva, s hangoztatva, hogy a vállalkozás elhamarkodott, és sem az időt, sem a helyet nem tartja megfelelőnek. Ugyanígy cselekedett a római hadvezér is, inkább kényszerből, mintsem azért, hogy megragadja a csatára kínálkozó alkalmat. A jobbszárnyat, az elefántokat a hadijelvények elé állítva tartalékba rendelte, a balszárnnyal s valamennyi könnyűfegyveresével rátámadt az ellenségre; közben emlékeztette őket, hogy ugyanazokkal a macedonokkal fognak összecsapni, akiket az Epirusi-szorosban, legyőzve a kedvezőtlen terepviszonyokat, kiűztek hegyekkel és folyókkal határolt állásaikból, majd szabályos csatában leverték őket; azokkal, akiket P. Sulpicius vezetésével, mikor az Eordaeai-szorosban útjukat akarták állni, már korábban is legyőztek. A macedon birodalmat nem ereje, csupán hírneve tartotta fenn, de most már ez a hírnév is teljesen a múlté.

S már odaérkeztek a lent a völgyben tartózkodó övéikhez, akik a sereg és a fővezér megérkezése után megújították a harcot, s támadásra indulva ismét visszaszorították az ellenséget. Philippus a pajzsos csapattal és gyalogsága jobbszárnyával - a macedon sereg phalanxnak nevezett főerejével - futólépésben indult az ellenségre, s megparancsolta Nicanornak, egyik főemberének, hogy a többi csapattal azonnal kövesse. Először, mikor felért a magaslatra, s észrevette az ott lezajlott csata nyomait: az ott heverő néhány ellenséges fegyvert és halottat, s látta, hogy miután a rómaiakat innen visszaszorították, már az ellenséges tábor közvetlen közelében dúl az ütközet, rendkívüli öröm töltötte el. Később azonban, amikor az ő emberei kezdtek menekülni, s rajtuk vett erőt a rémület, egy ideig határozatlanul töprengett, ne vezesse-e vissza csapatait táborába. Ezután, hogy az ellenség előrenyomult, és nemcsak a védelem híján reménytelen helyzetbe jutott, menekülő embereit kaszabolta le, de őt is megfosztotta a biztos visszavonulás lehetőségétől, arra kényszerült, hogy - noha serege egy része még nem érkezett meg - mindent kockára tegyen.

A lovasokat s az ütközetben részt vevő könnyűfegyverzetűeket a jobbszárnyon helyezte el, s a pajzsosoknak és a macedon phalanxnak megparancsolta, hogy tegyék le lándzsájukat, amelynek hosszúsága csak akadályozza őket, s karddal folytassák a harcot. Egyszersmind, hogy csatasorukat ne lehessen könnyen áttörni, felére rövidítette, s mélységben megkettőztette az arcvonalat, egymás mögé rendelve a hadsorokat, s így arcvonala inkább mély volt, mint széles; s a szakaszoknak is megparancsolta, szoruljanak össze, hogy szorosan

zárkózzék férfi a férfihoz, pajzs a pajzshoz.

9. Quinctius beosztotta a sorokba a hadijelvényekhez azokat, akik eddig is részt vettek a harcban, majd kürtszóval jelt adatott. Azt mondják, ritkán történik meg, hogy csata előtt ilyen hatalmas erővel harsanjon fel a csatakiáltás, mert egyszerre hangzott fel mindkét sereg rivalgása, nemcsak a harcolóké, hanem azoké is, akik tartalékban voltak, vagy éppen most indultak az ütközetbe. A jobbszárnyon, főként a terep segítségével, mert a magaslatokról harcolt, a király kerekedett felül. A balszárnyon, ahová csak ekkor érkezett meg az utóvédet alkotó phalanx, zűrzavar és felfordulás keletkezett. A csatasor közepén a jobbszárnyhoz közelebb álló csapatok úgy szemlélték az ütközetet, mint valami látványosságot, amihez nem sok közük van. S a most érkezett, inkább menetoszlopot, mint csatasort alkotó phalanx, amely így sokkal jobban tudott menetelni, mint harcolni, még alig érte el a magaslatot.

Ezek ellen indított támadást Quinctius, mielőtt hadrendjük felfejlődött, noha látta, hogy a jobbszárnyon harcosai hátrálnak - először az elefántokat küldve az ellenségre -, mert arra számított, hogy ha a sereg egy részét visszavetik, az a többieket is magával sodorja. Az eredmény nem is volt kétséges. Már maga a vadállatok láttára támadt első megrettenésük futásra késztette őket. A rómaiak nagy része a menekülők nyomába eredt, de az egyik katonai tribunus hirtelen elhatározással, mintegy húsz szakasz élén elvált már kétségtelenül diadalmaskodó bajtársaitól, s rövid kerülő utat téve, hátba támadta az ellenséges jobbszárnyat. Nincs olyan hadsereg, amelyet ne zavarna meg egy hátulról jövő támadás, de az ilyen esetben egyébként is többnyire általános zűrzavart még növelte, hogy a nehézkes és alig mozgatható macedon phalanx nem tudott visszakanyarodni, s erre nem adott lehetőséget az ellenség sem, amely nemrég szemben állva meghátrált előttük, most pedig rájuk támadva szorongatta a megriadtakat. Ráadásul még a terep is hátrányt jelentett számukra, mert a magaslatot, amelyről harcoltak, miközben a lejtőn üldözték megvert csapataikat, átengedték az őket hátulról átkaroló ellenségnek. Egy ideig minden oldalról kaszabolták őket, majd a legtöbben fegyverüket eldobva futásban kerestek menedéket.

10. Philippus először néhány gyalogos és lovas kíséretében az egyik, a többi közül kimagasló dombot szállta meg, hogy lássa, mi lett a sorsa serege balszárnyának. Majd mikor látta, hogy mindenki menekül, s körül minden magaslaton római hadijelvények és fegyverek csillognak, maga is eltávozott a csatatérről.

Quinctius, amikor a menekülők üldözése közben észrevette, hogy a macedonok magasra emelik lándzsájukat, nem tudván, mi a

szándékuk, a szokatlan látvány hatására egy pillanatra megállította csapatait, majd mikor megtudta, hogy a macedonok hagyományos módon ezzel jelzik a megadást, az volt a szándéka, hogy megkíméli a legyőzötteket. De katonái, akik nem tudták, hogy az ellenség feladta a harcot, s hogy vezérüknek mi a szándéka, rájuk támadtak, az elöl állókat levágták, a többit pedig szétszórva futásra kényszerítették.

A király lóhalálában Tempe felé menekült. Itt Gonninál megállapodott egy napra, hogy összeszedje azokat, akik túlélték az ütközetet. A győztes rómaiak zsákmány reményében megrohanták az ellenség táborát, de mire odaértek, az aetoliaiak ezt már nagyrészt kirabolták. Ezen a napon nyolcezer ellenséges katonát vágtak le, s ötezret ejtettek fogságba; a győztes seregből mintegy hétszázan estek el. Ha hiszünk Valeriusnak, aki a számadatokat minden esetben mértéktelenül eltúlozza, szerinte ezen a napon kilencvenezer embert vágtak le, s az elfogottak számát - itt a lódításban sokkal mértéktartóbb - ötezer-hétszázra, a zsákmányolt hadijelvényekét kétszáznegyvenkilencre teszi. Claudius is azt írja, hogy az elesettek száma harminckétezer, az elfogottaké négyezer-háromszáz volt.

Én a magam részéről nem akartam mindenáron a legkisebb számhoz ragaszkodni, inkább Polybius adatait fogadtam el, aki egyike a legmegbízhatóbb szerzőknek, akkor is, ha általában a római történelemről, de különösen akkor, ha Görögországban történt eseményekről van szó.

11. Philippus, miután összegyűjtötte a forgandó szerencsével vívott csata után szétszóródott menekülőket, akik az ő nyomában jártak, követeket küldött Larisába: égessék el a királyi irattárat, hogy ne kerülhessen az ellenség kezébe, majd visszatért Macedoniába. Quinctius, aki a zsákmányt és a foglyokat részben eladatta, részben a katonáknak engedte át, Larisába vonult, bár még nem tudta, a király merre távozott el, és mit tervez. Ide érkezett meg hozzá a király követe, látszat szerint azért, hogy fegyverszünetet kérjen addig, amíg a csatában elesetteket összeszedik és eltemetik, valójában azonban azzal a kéréssel, engedjék meg, hogy követséget küldjenek.

A római vezér mindkét kérésbe beleegyezett. Sőt ezenfelül azt is megüzente a királynak, hogy ne nyugtalankodjék. Ezért főképpen az aetoliaiak nehezteltek meg, akik már csak úgy dagadtak a gőgtől, s azt panaszolták, hogy a győzelem megváltoztatta a fővezért: az ütközet előtt meg szokott tárgyalni szövetségeseivel minden fontos és kevésbé fontos ügyet, most egyetlen tanácskozásba se vonja be őket, döntése előtt nem kérdezi meg véleményüket, mindenben a saját elhatározása alapján dönt. Most is szeretné személyesen lekötelezni Philippust, hogy miután az aetoliaiak viselték a háború minden terhét és

nehézségét, a béke minden hasznát és gyümölcsét a rómaiaknak szerezze meg. S kétségtelen, hogy jóval kisebb megbecsülésben részesültek, anélkül, hogy mellőzésük okával tisztában lettek volna. Ők úgy vélték, hogy a consul - akinek lelkétől az ilyen vágy teljesen idegen volt - a király ajándékai után sóvárog; pedig neki megvolt az oka, hogy nehezteljen az aetoliaiakra, akik kielégíthetetlen kapzsisággal hajszolták a zsákmányt, s arcátlanul maguknak tulajdonították a győzelem dicsőségét, olyan kérkedő módon, hogy ez mindenki fülét sértette. Másrészt előre látta, hogy ha Philippust elteszik az útból, s megtörik a macedon birodalom erejét, az aetoliaiak lesznek Görögország urai. S éppen e fontos okból, előre megfontolt szándékkal számos dologban úgy járt el, hogy e nép fontosságát és szerepét minden helyzetben és mindenki szemében csökkentse.

12. Az ellenségnek tizenöt napos fegyverszünetet engedélyezett, s magával a királlyal megbeszélésben állapodott meg, a kitűzött időpont előtt tanácskozásra hívta össze szövetségeseit, s megkérdezte, milyen feltételekkel óhajtanak békét kötni.

Amynander az athamasok királya néhány szóban fejezte ki véleményét: olyan módon kell megkötni a békét, hogy Görögország a rómaiak eltávozása után is elég erős legyen ahhoz, hogy egyszerre őrizze meg szabadságát és békéjét. Az aetoliaiak sokkal élesebb hangon nyilatkoztak. Bevezetőben megemlítették, hogy a római vezér ugyan helyesen és méltányosan jár el, amikor azokat, akik szövetségesei voltak, a békefeltételek megbeszélésébe is bevonja. De - folytatták - teljességgel téved, ha azt hiszi, elég tartósan biztosítani tudja a rómaiaknak a békét, Görögországnak a szabadságot, amíg Philippust nem ölték meg vagy nem űzték el királyságából. S mindkettőt könnyen megteheti, csak ki kell használnia a sors nyújtotta lehetőséget.

Quinctius erre kijelentette, hogy az aetoliaiak felszólalásukban nemcsak a rómaiak politikai gyakorlatával nem számoltak, de önmagukkal is ellentmondásba jutottak. Hiszen ők a békéről korábban tartott valamennyi megbeszélésen és összejövetelen mindig békefeltételekről és nem irtóháborúról beszéltek, másrészt a rómaiak, azonfelül, hogy egyébként is ősrégi gyakorlatuk megkímélni a legyőzötteket, különleges bizonyítékát adták irgalmasságuknak azzal, hogy megadták a békét Hannibalnak és a carthagóiaknak. De hogy ne a carthagóiakról beszéljen: magával Philippusszal is hányszor jöttek már össze megbeszélésre! De arról sose volt szó, hogy el kell hagynia királyságát. Vagy talán azzal, hogy Philippus egyetlen csatában vereséget szenvedett, a háború már engesztelhetetlenné vált? A felfegyverzett ellenség ellen elkeseredett dühvel kell harcolni, de a legyőzöttel szemben épp a legnemesebb gondolkodásúnak kell a

legnagyobb irgalmat tanúsítania. Úgy vélik, hogy Görögország szabadságát a macedon királyok fenyegetik. De ha megsemmisítik ezt a birodalmat és népet, a thrákok, illyrek, majd a gallusok - csupa vad és megfékezhetetlen nép - árasztják el Macedoniát és Görögországot. Vigyázzanak, nehogy leküzdve ezt a legközelebbi veszélyt, nagyobb és súlyosabb veszedelmeknek nyissanak utat.

Mikor itt Phaeneus, az aetoliaiak elöljárója félbeszakította szavait, azt állítva, hogy Philippus, ha most kicsúszik a kezükből, még sokkal nagyobb erővel fogja felújítani a háborút, Quinctius így válaszolt:

“Hagyjátok abba a zavarkeltést, itt a tanácskozás a feladatunk. Nem olyan feltételekkel kötünk békét a királlyal, hogy újra tudja kezdeni a háborút!”

13. A gyűlés szétoszlott. Másnap a király megérkezett a megbeszélés kijelölt helyére, a Tempébe vezető szoroshoz, s harmadnap fogadták őt a rómaiak és szövetségeseik népes gyűlésén. Itt Philippus nagyon ügyesen saját elhatározásából inkább engedett valamennyi olyan pontban, ami nélkül a béke nem jöhetett volna létre, mint hogy vitában kényszerítsék erre, s kijelentette, hogy mindent elfogad, amit az előző tárgyaláson a rómaiak előírtak, s a szövetségesek követeltek; a többi kérdés eldöntését a senatusra bízza. S noha úgy látszott, hogy még legelkeseredettebb ellenségeit is kivétel nélkül elhallgattatja, az aetoliai Phaeneas az általános hallgatás közepette mégis feltette a kérdést:

“Így hát, Philippus, ugye végre visszaadod nekünk Pharsalust, Larisát, Cremastét és Echinust, s a phthiai Thebaet?”

Philippus válaszára: nem fogja megakadályozni, hogy ezeket minél hamarabb visszakapják, vita támadt Thebae ügyében a római fővezér és az aetoliaiak között. Ugyanis Quinctius kijelentette, hogy e város a hadijog alapján a római nép tulajdonába került, mert lakói, amikor ő még a háború kezdetén seregével odavonult s barátsági szerződést ajánlott fel nekik, noha tetszésük szerint elpártolhattak volna a királytól, többre becsülték a szövetséget a királlyal, mint a rómaiakkal.

Phaeneus azzal érvelt: fegyverbarátságuk alapján is az a méltányos, hogy az aetoliaiak visszakapják mindazt, ami a háború előtt birtokukban volt, s első szerződésükben is úgy állapodtak meg, hogy a háborúban szerzett zsákmányból az, ami elmozdítható és elhajtható, a rómaiakat, a föld és az elfoglalt városok pedig az aetoliaiakat illetik.

“Ti magatok tettétek semmissé ennek a szerződésnek a pontjait - válaszolta Quinctius -, akkor, amikor minket cserbenhagyva békét kötöttetek Philippusszal! De ha a szerződés még érvényben volna, ez a

megállapodás még akkor is csak az elfoglalt városokra vonatkoznék. Thessalia városai azonban önként fogadták el uralmunkat.”

A nyilatkozatot, amelyet valamennyi szövetséges tetszéssel fogadott, az aetoliaiaknak nemcsak ekkor volt sérelmes végighallgatniuk, de ez számukra nemsokára újabb háború s ebből eredő nagy csapások okozójává is vált.

Philippusszal abban egyeztek meg, hogy ő túszként átadja fiát, Demetriust s néhány barátját, fizet kétszáz talentumot, s a többi feltétel megtárgyalására követeket küld Rómába. Hogy ezt el tudja intézni, négyhónapi fegyverszünetben állapodtak meg. S megegyeztek, hogy ha a senatus nem egyezik bele a békébe, Philippus visszakapja a pénzt és a túszokat. Mondják, hogy a római hadvezér siettette a békekötést, s ennek legfőbb oka az az értesülése volt, hogy Antiochus háborúra készül, és át akar kelni Európába.

14. Ugyanebben az időben - egyes tudósítások szerint ugyanezen a napon - verték meg az achaiok Corinthusnál szabályos ütközetben Androsthenest, a király vezérét. Philippus, aki szerette volna ezt a várost erődítményként felhasználni a többi görög város ellen, nemcsak az előkelő polgárokat tartotta vissza túszként - akiket azzal az ürüggyel csalt ki a városból, hogy megbeszélik, mennyi lovast tud adni Corinthus a háborúra -, de az ötszáz főnyi macedonból s a legkülönbözőbb népekből összeszedett nyolcszáz főnyi vegyes zsoldoscsapatból álló, már régebben itt tartózkodó helyőrséget is még ezerkétszáz illyr, thrák s a mindkét oldalon harcoló krétaiak közül nyolcszáz katonával egészítette ki. S a még hozzájuk járuló ezer boeotiai, thessaliai és acarnaniai, egytől egyig pajzzsal fölszerelt harcos, s a magából Corinthusból besorozott és a serege számát hatezerre kiegészítő hétszáz fiatal harcos felbátorította Androsthenest arra, hogy vállalja a nyílt ütközet kockázatát.

Nicostratus, az achaiok elöljárója ekkor kétezer gyalogossal s száz lovassal Sicyon környékén tartózkodott, de látva, hogy csapatai számát és fegyverzetét tekintve mennyire hátrányban van, nem merészkedett elő a falak mögül. A király gyalogos és lovas csapatai szerte kószálva végigdúlták Pella, Phlius és Cleonae területét, s végül gúnyolódva az ellenség gyávaságán, átvonultak Sicyon földjére, s hasonlóképpen hajóikon is pusztítva portyázták végig Achaia egész partvidékét. S mikor az ellenség egyre jobban szétszóródott, s mint túlságos magabiztosság esetén lenni szokott, ébersége teljesen alábbhagyott, Nicostratus, abban a reményben, hogy váratlanul rajtuk üthet, titokban üzenetet küldött a szomszédos városokba, hogy a kijelölt napon melyik városból mennyi fegyveres jelenjék meg Apelaurumban, ebben a Stymphalia területén fekvő helységben.

Miután a mondott napra mindent előkészített, azonnal elindult, s anélkül, hogy tervébe bárkit is beavatott volna, éjszaka Phlius területén át Cleonaehoz vonult, s ötezer gyalogos, köztük [...] [1] könnyűfegyverzetű s háromszáz lovas kísérte. E haderővel várakozott, miután felderítőket küldött ki, hogy megfigyeljék, merre portyázik az ellenség.

15. Az erről mit sem sejtő Androsthenes, miután elhagyta Corinthust, Nemeanál, a Corinthus és Sicyon területét elválasztó folyónál ütött tábort. Itt serege egyik felét visszatartotta, másik felének, amelyet három részre osztott, megparancsolta, hogy induljon el valamennyi lovassal együtt, s egyszerre pusztítsák végig Pelle, Sicyon és Phlius környékét, s a három seregrész különböző irányban elvonult. Nicostratus, mihelyt ezt Cleonaeban hírül vette, tüstént erős zsoldoscsapatot küldött a szakadék megszállására, amelyen át a corinthusi területre vivő út vezet. A lovasokat rendelte a menet élére, maga pedig két menetoszloppal közvetlenül utánuk haladt. Az egyikben a zsoldosok és könnyűfegyverzetűek, a másikban a pajzsosok meneteltek; ezek a más népekből való csapatok alkották serege főerejét.

A gyalogosok és lovasok már nem voltak messze a tábortól, s a thrákok közül néhányan rátámadtak a földeken szanaszét kószáló ellenséges katonákra, mikor a táborban teljes erővel kitört a rémület. A vezér tanácstalan volt, nem tudta, mitévő legyen, hiszen eddig sehol sem látta az ellenséget, legfeljebb nagy ritkán Sicyon dombjain, ezek azonban nem merészkedtek le a síkságra, és sose hitte volna, hogy Cleonaeből kivonulnak ellene. Parancsot adott, hogy kürtszóval hívják vissza a táborból elszéledt, szanaszét kószáló embereket. Ő maga tüstént fegyverbe szólította katonáit, kisszámú csapatával kivonult a kapun, s csatasorát a folyó mellett állította fel. Seregének többi része, amely alig tudott összegyülekezni és felsorakozni, az ellenség első rohamát se bírta feltartóztatni. A macedonok nemcsak valamennyiük közül a legnagyobb számban gyűltek a hadijelvények köré, de ők tették legtovább kétségessé az ellenség győzelmi reményét is.

Végül, mikor a többiek megfutamodtak, és cserbenhagyták őket, s a két ellenséges csatasor kétfelől - a könnyűfegyverzetűek oldalról, a nehéz- és kerekpajzsosok elölről - fenyegették csapatukat, a reménytelen helyzetben először ők is meghátráltak, majd egy újabb rohamra hátat fordítottak, s többnyire fegyverüket is elhajítva, mivel nem maradt semmi reményük, hogy táborukat megvédhetik, Corinthus felé menekültek.

Nicostratus a zsoldosokat ezek üldözésére, a lovasokat és a thrák segédcsapatokat a Sicyon területét pusztítók ellen küldte, s itt is nagy

mészárlást rendeztek, talán még nagyobbat, mint magában az ütközetben. Azok közül, akik Pellene és Phlius környékén zsákmányoltak, egyesek, mikor rendetlenül és semmiről sem tudva visszatértek a táborba, a sajátjuknak vélt őrségek kezébe kerültek, a többit pedig, akik a zűrzavarból megsejtették, hogy mi történt, s így minden irányban szétfutottak, bujkálásuk közben maguk a földművesek fogták el. Ezen a napon ezerötszázan estek el, s háromszázan kerültek fogságba, s nagy félelemtől szabadult meg egész Achaia.

16. L. Quinctius a cynoscephalaei csata előtt Corcyrába hívta össze Acarnania vezetőit; ez az állam a görög népek között egyedül ragaszkodott a macedon szövetséghez, s itt legalább valami kezdeti haladást sikerült elérnie. Ezek főként két okból tartottak ki a királlyal való barátság mellett. Az egyik népük vele született hűsége, a másik az aetoliaiakkal szemben érzett félelmük és gyűlöletük. Gyűlésüket Leucasban hívták össze. Noha itt nem jelent meg valamennyi acarnaniai törzs, s még akik jelen voltak, azok sem tudtak megegyezni, két vezető ember s a főtisztviselők mégis elérték, hogy nem kötelező határozatot hozzanak a rómaiakkal kötendő szövetségről. Ezt valamennyi távollevő tiltakozva vette tudomásul. S miközben a nép így zúgolódott, a Philippus megbízásából odaérkezett két előkelő acarnaniai, Androcles és Echedemus nemcsak azt tudták elérni, hogy érvénytelenítsék a római szövetségről hozott határozatot, de azt is, hogy a nép két vezető emberét, Archelaust és Bianort a népgyűlésen hazaárulás vádjával elmarasztalják, mert ők voltak a javaslat kezdeményezői, Zeuxides praetort pedig, mivel ő terjesztette elő a javaslatot, megfosszák tisztségétől.

Az elítéltek kockázatos, bár végeredményben szerencsésen végződő lépésre szánták el magukat. Mert barátaik tanácsa ellenére, hogy engedjenek a körülményeknek, s meneküljenek el Corcyrába a rómaiakhoz, úgy döntöttek, hogy kiállnak a tömeg elé, s vagy éppen e lépésükkel megenyhítik haragját, vagy elfogadják, amit a végzet számukra tartogat.

Amikor odaálltak a nagy számban összegyűlt néptömeg elé, először a sokaság csodálkozó mormogása és kiáltozása hallatszott, majd az embereket csendre késztette egyrészt korábbi méltóságuk tisztelete, másrészt a jelen sorsukon érzett szánalom. Mikor még a szólásra is jogot kaptak, esdeklő hangon kezdték szavaikat, de beszédük további részében, ahogy rátértek a vádak megcáfolására, olyan meggyőző erő volt szavaikban, amit csak a tiszta lelkiismeret kölcsönözhet, sőt végül, mikor odáig bátorodtak, hogy fel is panaszoljanak egyet-mást, s kifogásolják a velük szemben megnyilvánult igazságtalanságot és kegyetlenséget, olyannyira megváltoztatták a hangulatot, hogy az

emberek nagy szótöbbséggel megsemmisítették az ellenük hozott valamennyi határozatot, de ugyanakkor még jobban ragaszkodtak hozzá, hogy térjenek vissza a Philippusszal kötött szövetséghez, s utasítsák el a rómaiak barátságát.

17. Ezeket a határozatokat hozták Leucasban, Acarnania fővárosában, s az itt tartott tanácskozáson valamennyi törzs összegyűlt. Ezért, mikor megvitték Corcyrába Flaminius legatusnak a hirtelen hangulatváltozás hírét, hajóhadával azonnal elindult Leucashoz, s az úgynevezett Heraeumnál kötött ki. Innen a városok ostromára szolgáló legkülönfélébb hajító- és ostromgépekkel a falakhoz vonult, abban a meggyőződésben, hogy a védők az első rémület hatására engedékennyé válnak. De mikor a békülékenység semmi jelét nem tapasztalta, ostromfedelek és -tornyok készítéséhez fogott, s a faltörő kost a falakhoz húzatta.

Acarnania Aetolia és Epirus között húzódik, s nyugatra, a Siciliai-tenger irányában fekszik. Leucadia, amely jelenleg sziget, s emberi kézzel ásott sekély vizű csatorna választja el Acarnaniától, akkoriban még félsziget volt, s keleti felét egy szűk földszoros, mintegy ötszáz lépés hosszú s százhúsz lépésnél alig szélesebb földnyelv kötötte össze Acarnaniával. E földszoroson feküdt Leucadia egy keletre, Acarnania felé néző domb mellett, a város mélyebben fekvő része pedig a Leucadiát Acarnaniától elválasztó tenger mellett húzódó síkság volt. Itt lehet a várost a szárazföld és a tenger felől megostromolni, mert itt a víz inkább csak tó, nem tenger, és a sík szárazföldi terület is alkalmas mindenféle ostrommű elkészítésére. Így azután egyszerre két helyen omlottak össze a részben aláaknázott, részben faltörő kossal döngetett falak.

De amennyire kedvezett a város helyzete az ostromlóknak, éppoly legyőzhetetlennek bizonyult védői elszántsága. Ezek éjjel-nappal megfeszített munkával javították a megrongált falakat, elzárták az omlás következtében támadt réseket, lankadatlanul állták a harcot, s inkább ők védték meg fegyvereikkel a falakat, s nem a falak őket. Ezért jóval tovább tartott volna az ostrom, mint a rómaiak remélték, ha néhány italiai származású, Leucadiában lakó száműzött a fellegvárból leereszkedve be nem bocsátja a katonákat. Ezek nagy rivalgással rohantak le a magaslatról, de a forumon hadirendben felsorakozó leucadiaiak szabályos ütközetben még jó ideig feltartóztatták őket.

Közben azonban a rómaiak létrák segítségével több helyen a falakat is elfoglalták, s a kő- és romhalmazokon át behatoltak a városba, s így nagy csapattal már maga a legatus kerítette be a küzdőket. Ekkor a körülfogottak egy részét levágták, másik részük fegyverét eldobva

megadta magát a győzteseknek. Majd néhány nap múlva, amikor megérkezett a cynoscephalaei csata híre, valamennyi törzs meghódolt a legatusnak.

18. Ugyanezekben a napokban, amikor mindenhol egyszerre dőlt el a küzdelem, a rhodusiak is vissza akarták szerezni Philippustól őseik egykori birtokát, a szárazföldön fekvő Peraea nevű területet. Ezért odaküldték Pausistratus praetort nyolcszáz achai gyalogossal, mintegy ezernyolcszáz főnyi, különféle népekből összeszedett segédcsapatokkal, akik között ott voltak a gallusok, továbbá a pisuetae és nisuetae, az africai tamiani és arei törzs, s az asiai laudeceni nép harcosai.

Pausistratus e csapatokkal a Therában tartózkodó királyi csapatok tudta nélkül elfoglalta a Stratonicea területén, egészen kedvező helyen fekvő Tendebát. S éppen időben érkeztek meg a város elfoglalására segítségül hívott achaiok is, ezer gyalogos és száz lovas, Theoxenus vezetésével. Dinocrates, a király hadvezére, hogy visszafoglalja az erődítményt, először egyenesen Tendebához, majd egy másik, szintén Stratoniceában fekvő, Astragon nevű erődhöz vonult. S miután összegyűjtötte a sokfelé elhelyezett helyőrségeket, sőt még Stratoniceából is odarendelte a thessaliai segédcsapatokat, sietve Alabandához nyomult, ahol az ellenség tartózkodott. A rhodusiak sem tértek ki az ütközet elől, s miután egymás közelében tábort ütöttek, azonnal csatára sorakoztak.

Dinocrates az ötszáz macedont a jobb-, és az agrianusokat a balszárnyra állította, középen helyezte el az erődökből összeszedett helyőrségeket, főként cariaiakat, s a lovasokkal s a krétai és thrák segédcsapatokkal fedezte a szárnyakat. A rhodusiaknál az achaiok válogatott gyalogosai álltak középen a különböző népekből összeszedett segédcsapatokkal; a lovasságot s a rendelkezésre álló könnyűfegyverzetűeket a szárnyakon helyezték el. De ezen a napon a csatasorok csupán ott várakoztak a köztük elfolyó sekély vizű patak két partján, s miután kilőttek néhány nyilat, visszatértek táborukba.

Másnap ugyanilyen rendben kivonulva jóval hevesebb ütközetet vívtak, mint a küzdők száma alapján várni lehetett, mert egyik oldalon sem volt több háromezer gyalogosnál és ezer lovasnál. Egyébként a seregeknek nemcsak száma és fegyverzete volt egyenlő, de lelkesedése és győzelmi reménye is. Elsőnek az achaiok lépték át a patakot, s rátámadtak az agrianusokra, s ezután szinte futólépésben a csatasor is átkelt a vízen. A harc sokáig egyenlő esélyekkel folyt. Az ezerfőnyi achai csapat visszaszorította az ötszáz agrianust, s a balszárny meghátrálása után mindnyájan a jobbszárnyra támadtak.

A macedonokat, amíg a csatasor és az összetömörült phalanx

helytállt, nem lehetett kimozdítani, de mikor bal oldaluk fedezetlen maradt, s ők dárdáikkal az oldalról rájuk törő ellenséggel akartak szembefordulni, soraik tüstént fellazultak, zűrzavar támadt közöttük, aztán hátat fordítottak, majd végül eldobták fegyverüket, s egymás hegyén-hátán vadul menekülni kezdtek. A menekülők Bargyliae felé igyekeztek, itt keresett menedéket Dinocrates is. A rhodusiak a nap hátralevő részét üldözésükkel töltötték, majd visszatértek táborukba.

Nem vitás, hogy ha a győztesek azonnal megtámadták volna Stratoniceát, a város küzdelem nélkül hatalmukba kerül. De ezt az alkalmat elszalasztották, miközben Peraea erődjeinek és falvainak elfoglalásával töltötték az időt. S közben Stratonicea védői újra bátorságra kaptak, s nemsokára a csatából megmenekült csapatokkal Dinocrates is bevonult a falak mögé. Ezután pedig hiába zárták körül és kezdték ostromolni a várost, mert - Antiochus miatt - csak jóval később tudták visszafoglalni. Ez történt - majdnem ugyanazokban a napokban - Thessaliában, Achaiában és Asiában.

19. Philippus arra a hírre, hogy a dardanusok, megvetve mostanában megrendült birodalma erejét, átlépték a határt, s Macedonia felső részében pusztítanak, noha a földkerekségen szinte mindenhol szorongatott helyzetben volt, s a hadiszerencse mindenütt ellene és alattvalói ellen fordult, mégis, a halálnál is szörnyűbbnek vélte, ha Macedonia birtoklásától is megfosztják, ezért gyorsan sorozást tartott Macedonia városaiban, és hatezer gyalogossal s ötszáz lovassal Paeoniában, Stobi környékén meglepetésszerűen rajtaütött az ellenségen. Igen sok embert öltek meg harc közben, s még többet azok közül, akik zsákmányra sóvárogva szanaszét kószáltak a földeken. S azok, akiknek alkalmuk nyílt a menekülésre, még csak meg sem kísérelték az újabb összecsapást, hanem visszatértek lakóhelyükre. A király, miután a vállalkozással, amelyet a többivel ellentétben, egyedül övezett siker, újra fölkeltette alattvalói önbizalmát, visszatért Thessaliába.

Még a punok ellen vívott háború sem végződött annyira megfelelő időben - hogy a rómaiak nem voltak kénytelenek ugyanakkor Philippus ellen is harcolni -, mint amennyire a legjobbkor arattunk győzelmet Philippus felett, akkor, amikor Antiochus Syriában már javában készülődött a háborúra. Mert azon kívül, hogy könnyebb volt velük külön-külön megküzdeni, mint ha ketten egyesíteni tudták volna erőiket, ugyanebben az időben Hispania is általános lázadással háborút kezdett.

Közben Antiochus, miután az előző nyáron meghódította Coele Syria valamennyi, eddig Ptolemaeus fennhatósága alatt álló városát, téli szállásra Antiocheába vonult, de itt semmivel sem volt kevésbé

tevékeny, mint nyáron. Mozgósította birodalma minden erejét; hatalmas szárazföldi és tengeri haderőt vont össze, s a tavasz kezdetén elküldte a szárazföldre a sereggel két fiát, Ardyét és Mithridatest, azzal a paranccsal, hogy Sardesben várjanak rá. Ő maga száz, fedélzettel ellátott s kétszáz könnyebb hajóval - dereglyékkel és bárkákkal - indult el, egyrészt hogy Cilicia, Lycia és Caria egész partvidékén megkísérelje a Ptolemaeus birodalmához tartozó városok elfoglalását, másrészt hogy Philippusnak - mivel akkor még nem dőlt el a háború - seregével és hajóhadával segítséget nyújtson.

20. A rhodusiak sok nagyszerű tettre vállalkoztak már a rómaiak iránt érzett hűségük bizonyságául és az egész görög nép érdekében szárazon és vízen, de egyik sem volt olyan dicsőséges, mint az, hogy ekkor, mit sem félve a roppant, fenyegető háborútól, követeket küldtek a királyhoz, hogy ne keljen át Chelidoniaen, ezen a Ciliciában fekvő, s az athéniaknak a perzsa királyokkal kötött hajdani szerződéséből jól ismert hegyfokon. Mert ha hajóhadával és seregével nem áll meg a határnál, ők szembeszállnak vele. Nem mintha valami gyűlöletet éreznének vele szemben, hanem hogy ne egyesülhessen Philippusszal, s ne akadályozhassa meg a rómaiakat Görögország felszabadításában.

Antiochus ekkoriban Coracesiumot támadta ostromművek segítségével. Ugyanis miután Zephyriumot, Solit, Aphrodisiast, Corycust, s a szintén Ciliciában fekvő hegyfok, Anemurium körülhajózása után Selinust is elfoglalta - s ezeket mind, akárcsak a partvidék többi erődítményét, megfélemlítéssel vagy önkéntes megadás révén kerítette hatalmába -, váratlanul feltartotta őt Coracesium, amely bezárta előtte kapuit. Itt hallgatta meg a rhodusiak követeit. S noha a követség megbízatása olyan volt, hogy haragra ingerelhette volna a királyt, ő mérsékelte indulatát, s azt válaszolta: követeket fog küldeni Rhodusba, hogy felújítsák ezzel az állammal a maga és elődei korábbi kapcsolatait, s megnyugtatta őket: ne aggódjanak jövetele miatt, az sem nekik, sem szövetségeseiknek nem lesz kárára vagy veszedelmére. Hiszen hogy ő nem akarja megszegni szövetségét a rómaiakkal, azt nemcsak a legújabban hozzájuk küldött követsége bizonyítja, hanem a senatus megtisztelő határozata s neki küldött válasza is.

Ugyanis véletlenül ekkor érkeztek vissza Rómába küldött követei, akiket ott a helyzetnek megfelelően - mivel még nem ismerték a Philippus elleni háború eredményét - nyájasan hallgattak meg és bocsátottak el.

S miközben a király követei a rhodusiak népgyűlésén mindezt előadták, éppen akkor érkezett meg a hír, hogy a háború

Cynoscephalaenál véget ért. Ezt meghallva a rhodusiak, miután többé nem kellett tartaniuk Philippustól, lemondtak arról a szándékukról, hogy szembeszállnak Antiochus hajóhadával. De nem mondtak le arról a másik tervükről, hogy megvédik azoknak a Ptolemaeusszal szövetséges városoknak a szabadságát, amelyeket Antiochus háborúval fenyeget. Mert egyeseket csapatok küldésével segítettek, másokat azzal, hogy figyelmeztették őket, előre közölték velük az ellenség szándékait, s így biztosították Caunus, Myndus, Halicarnassus és Samos lakóinak szabadságát. Nem tudom részletesen felsorolni, hogy e helyeken külön-külön mi történt, hiszen annak a feladatomnak is alig tudok eleget tenni, hogy elmondjam azokat az eseményeket, amelyek közvetlenül a rómaiak háborújához tartoznak.

21. Ekkortájt halt meg, hetvenkét éves korában, negyvennégy évi uralkodás után Attalus király, akit, miután Thessaliában megbetegedett, Pergamumba vittek. A szerencse semmit sem adott meg neki - a gazdagságon kívül -, aminek birtokában reménye lehetett volna a trónra. S vagyonát ügyesen és bőkezűen felhasználva elérte, hogy először a maga, majd a mások szemében sem látszott méltatlannak az uralkodásra. Majd miután egyetlen ütközetben legyőzte a gallusokat, akiknek félelmetes hírét még csak növelte, hogy újonnan érkeztek Asiába, felvette a király címet, s attól fogva lelki nagysága mindig méltó volt magas méltóságához. Népét a legnagyobb igazságossággal kormányozta, páratlan hűséggel tartott ki szövetségesei mellett, szívélyes volt feleségéhez és fiaihoz - akik közül négy élte őt túl -, s nemes és nagylelkű barátaihoz. S királyságát olyan szilárd és rendezett helyzetben hagyta hátra, hogy az uralom a harmadik nemzedékig utódai kezében maradt.

Ez volt a helyzet Asiában. S mialatt Görögországban még szinte be sem fejeződött a Philippus elleni háború, legalábbis még nem kötötték meg a békét, túlsó Hispaniában roppant háború tört ki. Itt a provinciában M. Helvius volt a helytartó. Ő levélben értesítette a senatust, hogy két fejedelem, Culcha és Luxinius fegyvert fogott, s Culcha példáját tizenhét város követte, Luxiniust pedig két olyan tekintélyes város, mint Carmo és Baldo, s a tengerparti vidéken szomszédaik mozgolódásának hatására a malacinusok, sexetanusok, egész Baeturia s azok a népek is fel fognak lázadni, amelyek eddig nem mutatták ki érzelmeiket.

Miután e levelet M. Sergius, a polgárok és idegenek közti jogügyeket intéző praetor felolvasta, az atyák úgy döntöttek, hogy a praetorválasztás után az a praetor, aki majd Hispaniát kapja provinciául, a lehető leggyorsabban tegyen előterjesztést a senatusban a hispaniai háború ügyében.

22. Ez idő tájban tértek vissza a consulok Rómába. Mikor Bellona szentélyébe összehívták a senatust, és sikeres haditetteikért diadalmenetet óhajtottak, C. Atinius Labeo és C. Afranius néptribunusok azt követelték, hogy a két consul diadalmenetéről külön-külön tárgyaljanak; azt mondták, nem egyeznek bele, hogy ebben az ügyben közös előterjesztést tegyenek, nehogy az egyenlőtlen érdemek egyenlő megbecsülésben részesüljenek. Erre Q. Minucius kijelentette, hogy mindketten Italiát kapták meg provinciául, s ő és tiszttársa egyetértésben, közös terv alapján jártak el a háborúban, C. Cornelius pedig hozzátette, hogy mikor őt a boiusok a Paduson átkelve megtámadták, hogy segítsék az insubereket és cenimanusokat, tiszttársa kényszerítette őket földjeik és falvaik feldúlásával, hogy visszatérjenek otthonuk védelmére. A tribunusok azt válaszolták, elismerik, hogy C. Cornelius a háborúban olyan rendkívüli haditetteket hajtott végre, hogy éppoly kevéssé lehet diadalmenetéről vitatkozni, mint a halhatatlan isteneknek kijáró hálaadásról, de sem neki, sem egyetlen más polgárnak nem lehet akkora befolyása és hatalma, hogy miután megszerezte a jogot a diadalmenetre, e kitüntetésben ezt arcátlanul követelő tiszttársát is részesítse. Hiszen Q. Minucius Liguriában jelentéktelen, szóra is alig érdemes csatározásokat folytatott, Galliában emberei nagy részét elvesztette - s meg is említették a negyedik legio két katonai tribunusát, T. Iuventiust és Cn. Liguriust, akik az egyik csatában elestek, sok más bátor férfival, polgártársukkal és szövetségessel együtt. S még annak a néhány városnak és falunak az elfoglalása is színlelt, alkalmanként előre megbeszélt dolog volt, anélkül, hogy ezek bármiféle hadisarcot fizettek volna.

Két napon át folyt a viszálykodás a consulok és néptribunusok között; végül a consulok, meghajolva a tribunusok állhatatossága előtt, külön-külön terjesztették elő kérésüket.

23. C. Corneliusnak egyhangúan megszavazták a diadalmenetet. S Placentia és Cremona lakói még növelték a consul népszerűségét, hálásan emlékezve meg róla, hogy felszabadította őket az ostromzár alól, sőt igen sokukat, akik az ellenség kezébe kerültek, még a rabszolgaságtól is megmentette. Q. Minucius, aki csupán megpróbálkozott kérése előterjesztésével, látva, hogy az egész senatus ellene van, kijelentette: consuli jogköre alapján és más kiváló férfiak példáját követve diadalmenetét Albában fogja megtartani.

C. Cornelius diadalmenetét az insuberek és cenomanusok felett még hivatali ideje alatt tartotta meg. Nagyszámú hadijelvényt vittek előtte, rengeteg hadizsákmányt szállítottak a zsákmányolt szekereken, igen sok előkelő gallust vezettek hadiszekere előtt, köztük - mint egyes történetírók állítják - a pun hadvezért, Hamilcart is. Egyébként még

nagyobb feltűnést keltett a cremonai és placentiai colonusok csapata, akik kalapban lépdeltek kocsija mögött. Diadalmenetében kétszázharminchétezer-ötszáz réz ast, s hetvenkilencezer ezüst denárt vittek. Katonái között fejenként hetven ast osztott szét, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok pedig háromszorosát kapták.

Q. Minucius consul az Albai-hegyen tartotta meg diadalmenetét a liguriai boiusok és gallusok fölött. Ez a diadalmenet színhelye s tetteinek híre tekintetében, s mivel - mint mindenki tudta - költségeit nem az államkincstár fedezte, nem volt olyan fényes, de ami a hadijelvényeket, kocsikat és a fegyverzsákmányt illeti, majdnem felért a másikkal. A pénz összege is majdnem ugyanannyi volt: kétszázötvennégyezer réz as és ötvenháromezer ezüst denár, s az egyes katonák, centuriók és lovagok között is ugyanannyi pénzt osztott szét, mint tiszttársa.

24. A diadalmenetek után megtartották a consulválasztó gyűlést, ahol L. Furius Purpurio és M. Claudius Marcellus lettek a consulok. Másnap pedig a következőket választották meg praetornak: Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M’. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Laelius.

Az év vége felé megérkezett T. Quinctius levele, hogy Thessaliában megütközött Philippusszal, s az ellenséges sereget szétverte és megfutamította. Ezt a levelet M. Sergius praetor először a senatusban, majd az atyák rendeletére a népgyűlés előtt is felolvasta; a győzelem örömére ötnapos hálaadó ünnepet rendeltek el. Nem sokkal később megérkeztek T. Quinctius és Philippus király követei. A macedonokat a Városon kívül álló villa publicába vezették, ahol szállást és ellátást kaptak, majd Bellona szentélyében fogadta őket a senatus. Itt nem esett sok szó, mert a macedonok bejelentették: a király mindenben elfogadja a senatus döntését. Úgy határoztak, hogy ősi hagyomány szerint tíztagú küldöttséget választanak, hogy T. Quinctius fővezér az ő tanácsaik alapján szabja meg Philippusnak a békefeltételeket, s kikötötték, hogy a küldöttség tagjai között ott legyen P. Sulpicius és P. Villius is, akiknek consul korában Macedonia provinciája volt.

Cosa lakói e napon terjesztették elő kérésüket, hogy növeljék meg colonusaik számát; a senatus számukra ezer colonus összeírását rendelte el, azzal a kikötéssel, hogy nem vehetnek be közéjük olyat, aki P. Cornelius és Ti. Sempronius consulsága után Róma ellen harcolt.

25. A Római Játékokat ebben az évben a circusban és a színpadon P. Cornelius Scipio és Cn. Manlius Vulso aedilis curulisek rendezték meg, a szokásosnál nagyobb fénnyel, és sokkal vidámabb hangulatban a sikeresen végződött háború miatt; s a Játékokat három ízben teljes

egészükben megismételték. A Plebeius Játékokat hatszor ismételték meg. E Játékok rendezői, M’. Acilius Glabrio és C. Laelius, a büntetéspénzekből három bronzszobrot állítottak fel: Ceres, Liber és Libera szobrát.

L. Furius és M. Claudius Marcellus consulok, mikor tisztségük elfoglalása után sor került a provinciák elosztására, s a senatus mindkettőjüknek Italiát jelölte ki működési területül, azt sürgették, hogy Italiával együtt Macedonia odaítéléséről is sorshúzással döntsenek. Marcellus, aki különösen áhítozott erre a provinciára, azzal a kijelentésével, hogy a békekötés kitalálás és megtévesztés, s mihelyt a hadsereget onnan visszavonják, a király újra elkezdi a háborút, elbizonytalanította az atyákat véleményükben. S a consul tán el is éri célját, ha a néptribunusok, Q. Marcius Ralla és C. Atinius Labeo nem jelentik be, hogy tiltakozni fognak, ha a consulok előzőleg nem kérdezik meg a népet, óhajtja és jóváhagyja-e, hogy Philippus királlyal békét kössenek. A Capitoliumon tették fel ezt a kérdést a népnek, s erre mind a harmincöt tribus “igen”-nel szavazott.

Egy Hispaniából érkezett kedvezőtlen hír is hozzájárult ahhoz, hogy minél általánosabb öröm fogadja a Macedoniában létrejött békekötést, miután ismeretessé vált a híradás, hogy C. Sempronius Tuditanus proconsul túlsó Hispaniában egy ütközetben vereséget szenvedett, seregét szétverték és megfutamították, az ütközetben sok kiváló férfi esett el, s Tuditanus, akit súlyos sebbel hoztak ki az ütközetből, nem sokkal később meghalt.

A senatus úgy döntött, hogy a két consul kapja meg provinciának Italiát az előző consulok legióival, továbbá sorozzanak még négy új legiót, kettőt a Városnak, kettőt pedig azért, hogy a senatus által kijelölt helyre küldjék őket. T. Quinctiust utasították, hogy két legióval - eddigi seregével - maradjon provinciájában; fővezéri megbízatása megfelelő módon való meghosszabbításáról nyilván már előzőleg gondoskodtak.

26. Ezután a praetorok provinciáit sorsolták ki. L. Apustius Fullónak jutott a városiak, M’. Acilius Glabriónak a polgárok és idegenek közti jogügyek intézése, Q. Fabius Buteo kapta meg Hispania túlsó, Q. Minucius Thermus az innenső részét, C. Laelius Siciliát, Ti. Sempronius Longus Sardiniát. A consulokat utasították, hogy az általuk sorozott négy legióból adjanak át tetszésük szerint kiválasztva kettőt, továbbá négyezer szövetséges és latin gyalogost s háromszáz lovast Q. Fabius Buteónak és Q. Minuciusnak, akik Hispaniát kapták provinciául; ezek pedig parancsot kaptak, hogy a lehető leghamarabb induljanak el a rájuk bízott területre. Hispaniában a pun háború befejezésétől számított ötödik évben tört ki újra a háború, amely

annak idején a pun háborúval együtt ért véget.

Mielőtt ezek a praetorok elutaztak volna ebbe a szinte új háborúba - hiszen a hispanok ekkor ragadtak fegyvert először saját maguktól, bármiféle pun hadsereg vagy hadvezér támogatása nélkül -, s maguk a consulok is felkerekedtek volna a Városból, parancsot kaptak, hogy a szokásos módon engeszteljék ki a hírül adott csodajeleket. P. Villius római lovagot Sabinumban útközben egy villámcsapás megölte lovával együtt; Capenában Feronia szentélyét villámcsapás érte; Moneta templomában két lándzsa hegye égni kezdett; a Porta Esquilinán egy farkas hatolt be, a Város legnépesebb részein át a forumra rohant, majd a vicus Tuscuson és a Cermaluson átszaladva szinte sértetlenül a Porta Capenán keresztül kimenekült. E csodajeleket nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki.

27. Ugyanezekben a napokban tartotta meg Cn. Cornelius Blasius, aki C. Sempronius Tuditanus előtt túlsó Hispania helytartója volt, a senatus engedélye alapján ünnepélyes bevonulását a Városba. Ezerötszáztizenöt font aranyat, húszezer font ezüstöt, harmincnégyezer-ötszáz kivert denárt vittek előtte. L. Stertinius, aki még kísérletet sem tett arra, hogy diadalmenet engedélyezését kérje, ötvenezer font, túlsó Hispaniából hozott ezüstöt adott át a kincstárnak, és a zsákmányrészéből két boltívet emeltetett, az egyiket a Forum Boariumon, Fortuna és Matuta Anya szentélye előtt, a másikat pedig a Circus Maximusban, s ezekre aranyozott szobrokat állíttatott. Nagyjából ez történt a tél folyamán.

T. Quinctius ekkor Elatiában töltötte a telet. A szövetségesek sokféle kéréssel járultak hozzá, köztük a boeotiaiak is, akiknek megígérte, hogy vissza fogják kapni Philippus seregében szolgált honfitársaikat. Quinctius ezt készségesen megígérte, nem mintha úgy vélte volna, hogy megérdemlik kérésük teljesítését, hanem mert már gyanakodni kezdett Antiochus királyra, s ezért meg akarta nyerni Róma számára a görög városok rokonszenvét. De alig küldte vissza az embereiket, máris kiderült, hogy ezért a boeotiaiak egyáltalán nem hálásak. Mert nemcsak Philippushoz küldtek követeket, hogy köszönetet mondjanak neki honfitársaik hazaküldéséért, mintha a király ezzel nekik maguknak, nem pedig Quinctiusnak és a rómaiaknak óhajtott volna szolgálatot tenni, de a boeotiai szövetség legközelebbi választógyűlésén is csupán azért választottak meg egy bizonyos Brachyllast, mert ő volt a király seregében szolgáló boeotiaiak parancsnoka, s mellőzték Zeuxippust, Pisistratust és másokat, akik a római szövetség hívei voltak. E férfiaknak nemcsak pillanatnyilag fájt a megaláztatás, de szorongással töltötte el őket a jövőre nézve is: ha ilyesmi megtörténhetik, míg a római sereg szinte a kapuik előtt táborozik, mi várhat majd rájuk akkor, ha a rómaiak eltávoznak

Italiába, s Philippus a szomszédból támogatni fogja híveit, s leszámol azokkal, akik az ellenpárthoz tartoztak?

28. Elhatározták, hogy addig teszik el láb alól Brachyllast, a királypártiak vezetőjét, amíg számíthatnak a közelben a római haderőre. Tervük végrehajtására kilesték azt az alkalmat, mikor Brachyllas egy nyilvános lakomáról ittasan tartott hazafelé elpuhult férfiak kíséretében, akikkel a lakomán a nagyszámú vendégsereg elszórakozott. Ekkor hat fegyveres - három italiai és három aetoliai - körülfogta és megölte. A kísérők szétszaladtak, segítségért kiáltoztak, s a fáklyákkal ide-oda rohanó emberek az egész várost fellármázták, míg a merénylők kimenekültek a legközelebbi kapun.

Kora hajnalban a nép, mintha előzőleg gyűlést hirdettek volna, vagy kikiáltó hívta volna össze, nagy számban gyülekezett a színházban. S noha a tömeg fennen hangoztatta, hogy kísérői és ama fajtalan férfiak ölték meg Brachyllast, mégis azt gyanította mindenki, hogy Zeuxippus volt a gyilkosság kezdeményezője. Tüstént határozatot hoztak, hogy fogják el és kínvallatásnak vessék alá az ott jelen voltakat. Mialatt ezeket felkutatták, Zeuxippus, hogy elhárítsa magáról a gyanút, teljes nyugalommal megjelent a népgyűlés előtt, s kijelentette: nagyon tévednek, ha ilyen szörnyű gyilkosság elkövetésével ezeket a fél-férfiakat gyanúsítják, s annyi elfogadható érvet is hozott fel állítása bizonyítására, hogy ezzel jó egynéhány embert meggyőzött: ha bűnös lenne, sohasem merészelt volna megjelenni a tömeg előtt, és nem merte volna - noha senki se szólította fel rá - szóba hozni a gyilkosságot. Mások viszont úgy vélekedtek: orcátlanul úgy akarja megelőzni a gyanúsítást, hogy maga megy elébe a vádnak.

Nem sokkal később kínpadra vonták az ártatlanokat, s ezek, mivel maguk semmit sem tudtak, a közvélemény hatása alatt Zeuxippust és Pisistratust megnevezve ellenük vallottak, de egyetlen bizonyítékot sem tudtak felhozni, ami valószínűvé tette volna, hogy egyáltalán tudnak valamit. Mégis Zeuxippus egy bizonyos Stratonidasszal együtt még az éjszaka Tanagrába menekült, inkább saját lelkiismeretétől, mint az ügyben teljesen tájékozatlan emberek vallomásától rettegve. Pisistratus, a tanúvallomásokkal mint sem törődve, Thebaeben maradt.

Zeuxippusnak volt egy szolgája, aki az egész ügyben üzenetvivőjük és segítőtársuk volt. Pisistratus ezt, attól való félelmében, hogy feljelenti, arra késztette, hogy valóban fel is jelentse. Ugyanis levelet küldött Zeuxippusnak, hogy tegye el láb alól azt a szolgát, aki bizalmasuk volt, mert úgy véli, hogy amennyire jó segítőtársuk volt a tett végrehajtásában, éppoly kevéssé lesz képes az eltitkolására. S a levelet vivő futárnak megparancsolta, hogy azt a lehető leggyorsabban adja át Zeuxippusnak. A küldött azonban, mivel nem tudta Zeuxippust

azonnal megtalálni, a levelet éppen ennek a szolgának adta át, akiről úgy vélte, hogy valamennyi között urához a leghűségesebb, s hozzátette, hogy ebben Pisistratus Zeuxippus számára életbevágóan fontos dolgot közöl. A szolga megígérte, hogy azonnal átadja, de lelkiismeretétől nyugtalanítva felbontotta a levelet, s miután elolvasta, félelmében Thebaebe sietett, s feljelentést tett az elöljáróknál.

Zeuxippus, akit szolgája szökése figyelmeztetett, úgy vélve, hogy ez számkivetése számára még biztosabb hely, átment Anthedonba. Pisistratust a többiekkel együtt kínpadra vonták, majd kivégezték.

29. Ez a gyilkosság a thebaeiakat és valamennyi boeotiait eszeveszett gyűlöletre tüzelte a rómaiak ellen, mert meg voltak győződve arról, hogy Zeuxippus az állam első embere ellen nem mert volna ilyen gaztettet elkövetni, ha a római vezér nem biztatja. S mivel a háború megújítására sem haderejük, sem hadvezérük nem volt, a háborúhoz legközelebb eső megoldást, az útonállást választották. Egyes katonákkal a szállásukon végeztek, másokkal pedig akkor, mikor ezek a tél folyamán különböző megbízatásokkal erre vagy arra jártak. Volt, akit már útközben öltek meg, úgy, hogy általuk jól ismert leshelyre, volt, akit úgy, hogy gonosz szándékkal üresen hagyott kocsmákba csalták. Végül már nemcsak a düh késztette őket ilyen merényletekre, de a zsákmány vágya is, mivel az útra kelő katonák az övükben rendszerint pénzt vittek magukkal, hogy valamit vásároljanak.

S mikor kezdetben csak egynéhányan, majd napról napra egyre többen tűntek el, egész Boeotia félelmes hírűvé kezdett válni, s a katonák nagyobb félelemmel távoztak táborukból, mintha ellenséges területen lennének. Ekkor Quinctius megbízottakat küldött a városokba, hogy vizsgálják ki az útonállások ügyét. Kiderült, hogy a legtöbb gyilkosságot a Copais-tó környékén követték el. Az iszapból kiásott s a mocsárból kihúzott holttestekhez kövek és korsók voltak erősítve, hogy súlyukkal lehúzzák őket a mélybe. Acraephia és Coronea környékén is sok gyilkosságra derült fény.

Quinctius elsősorban a tettesek kiszolgáltatását követelte, továbbá, hogy a boeotiaiak adjanak háromszáz katonáért - ugyanis ennyi holttestet találtak - háromszáz talentum kártérítést. Mikor egyik követelését sem teljesítették, s a városok elégnek tartották, ha védekezésül kijelentik: egyik gyilkosság sem történt állami határozatból, Quinctius követeket küldött Athénba és Achaiába: győzzék meg szövetségeseit, hogy ő igazságos és jogos háborút fog indítani a boeotiaiak ellen. Majd megparancsolta Ap. Claudiusnak, hogy a sereg egyik részével vonuljon Acraephiába, a másik felével pedig ő vette körül Coroneát, s a két hadmenet, mielőtt Elatiából

különböző irányban útnak indult volna, még végigpusztította a földeket.

A boeotiaiak, akiket kétségbe ejtett ez a csapás, mivel országukban általánossá vált a rettegés és menekülés, követeket küldtek. Ezeket nem engedték be a római táborba, s épp akkor érkeztek oda az achaiok és az athéniak. Különösen az achaiok közbenjárása bizonyult hathatósnak, akik kijelentették, hogy ha nem tudják kieszközölni a békét a boeotiaiak számára, készek harcolni a rómaiak oldalán. Az achaiok kedvéért a boeotiaiak engedélyt kaptak, hogy megjelenjenek és beszéljenek a római vezér előtt, aki azzal a feltétellel, hogy kiszolgáltatják a bűnösöket, s büntetésül harminc talentumot fizetnek, megadta nekik a békét, s abbahagyta az ostromot.

30. Néhány nap múlva megérkezett Rómából a tíz megbízott, s az ő javaslatuk alapján megkötötték a békét Philippusszal, a következő feltételek alapján: Valamennyi görög város a saját törvényei szerint éljen Európában és Asiában egyaránt; ezek közül Philippus azokat, amelyek hatalmában voltak, kivonva belőlük csapatait, ürítse ki, s még az Isthmusi Játékok megkezdése előtt adja át a rómaiaknak; vonja ki a helyőrségét a következő asiai városokból: Euromum, Pedasa, Bargyliae, Iasus, Myrina, Abydus, Thasus és Perinthus, mert ezeknek is vissza kell nyerniük szabadságukat; Cia polgárainak szabadsága ügyében Quinctius megírja Prusiasnak, Bithynia királyának, hogy erről mit döntött a senatus és a tíz megbízott; Philippus visszaadja a rómaiaknak a foglyokat és a szökevényeket, továbbá kiszolgáltatja valamennyi fedélzettel ellátott hajóját, öt hajó, s a nagysága miatt szinte használhatatlan, tizenhat sor evezővel hajtott királyi gálya kivételével; nem lehet ötezer főnél nagyobb hadserege s egyetlen elefántja sem; nem viselhet háborút Macedonia határain kívül a senatus jóváhagyása nélkül; ezer talentumot fizet a római népnek, az egyik felét azonnal, a másikat tíz évre elosztott részletekben.

Valerius Antias úgy tudósít, hogy tíz éven át fizetendő négy-négyezer ezüst font hadisarcot róttak ki a királyra, Claudius pedig úgy, hogy harminc éven át évi négyezer-kétszáz fontot, azonnal pedig húszezer fontot kellett fizetnie. Ugyancsak ő említ egy záradékot is, amelyben Philippusnak kifejezetten megtiltották, hogy háborút indítson Attalus fia, Eumenes ellen, aki akkor foglalta el a trónt. Mindennek biztosítékául Philippus túszokat adott, köztük Demetriust, saját fiát is. Valerius Antias még hozzáfűzi, hogy Aegina szigetét és az elefántokat a távollevő Attalusnak ajándékozták, a rhodusiak megkapták Stratoniceát s a többi, eddig Philippus kezén levő cariai várost, az athéniak pedig a Paros, Imbros, Delos és Scyrus nevű szigeteket.

31. Ezt a békét valamennyi görög város helyeselte, csupán az aetoliaiak zúgolódtak titokban a tíz megbízott döntése ellen, mondván, hogy ezek csak üres szavak, a szabadság puszta látszatával felékesítve. Mert mi az oka, hogy egyes városokat, meg se nevezve őket, átadnak a rómaiaknak, másokat pedig, nevüket részletesen felsorolva, nem adnak át, hanem szabadnak nyilvánítanak, hacsaknem az a szándékuk, hogy az Asiában fekvő, már a távolság következtében is biztosított városoknak szabadságot adjanak, viszont a görögországi városokat, amelyeket meg se neveztek, Corinthust, Chalcist, Oreust, Eretriát és Demetriast hatalmukba kerítsék?

Nem volt egészen alaptalan ez a vádaskodás. Csakugyan nem tudtak határozni Corinthus, Chalcis, és Demetrias sorsáról, mert a senatusi határozat, amellyel a tíz megbízottat a Városból útnak indították, úgy rendelkezett, hogy ezekről, tekintetbe véve az állam érdekeit, legjobb belátásuk és lelkiismeretük szerint maguk a megbízottak döntsenek. S mivel kétségtelen volt, hogy Antiochus király, mihelyt elég erősnek érzi magát, tüstént át fog kelni Európába, nem óhajtották lehetővé tenni, hogy ezeket a számára oly kedvező helyen fekvő városokat elfoglalhassa.

Quinctius a tíz megbízottal Elatiából Anticyrába, majd innen Corinthusba kelt át. Itt egy teljes napig Görögország szabadságáról tárgyaltak. Quinctius ismételten sürgette, hogy egész Görögországot nyilvánítsák szabadnak, ha azt akarják, hogy az aetoliaiak abbahagyják a zúgolódást, s a római név valóban mindenkiben rokonszenvet és tiszteletet keltsen, s ha be akarják előttük bizonyítani, hogy Görögország felszabadításáért keltek át a tengeren, nem pedig azért, hogy Philippus uralmát az övék váltsa fel. A többiek a városok szabadsága ügyében egyáltalán nem mondtak neki ellent, mindamellett úgy vélték, hogy ezek nagyobb biztonságban lesznek, ha még bizonyos ideig a római helyőrség védelmére bízzák magukat, ahelyett, hogy Philippus helyett Antiochust kapják meg uruknak. Végül is úgy döntöttek, hogy Corinthust vissza fogják adni az achaioknak, azonban úgy, hogy a corinthusi fellegvárban római helyőrség marad, Chalcist és Demetriast pedig megtartják addig, amikor már nem kell félniük Antiochustól.

32. Eljött az Isthmusi Játékok ideje, ahol a görögök máskor is mindig nagy számban gyűltek össze, részben mert népük vele született hajlamánál fogva vonzotta őket a látványosság, ahol a szemük láttára versenyeznek a legkülönbözőbb művészetekben, valamint testi erőben és gyorsaságban, de vonzotta őket a rendkívül kedvező fekvésű vidék is, amely a két egymással szemben fekvő tenger révén mindennel ellátta az embereket, amire csak szükségük lehet, s így Asia és

Görögország gyülekező és kereskedő helyévé vált. Ez alkalommal azonban nemcsak a szokott céllal sereglettek össze az ország minden részéből, hanem azért is, mert feszült várakozás töltötte el őket, mi lesz ezután Görögország helyzete, milyen sors vár reá? S egyesek nem elégedtek meg azzal, hogy magukban töprengjenek a különböző lehetőségeken: mit fognak cselekedni a rómaiak, de véleményüknek nyíltan is hangot adtak, s szinte senki sem volt hajlandó elhinni, hogy ki fognak vonulni egész Görögországból.

Miután helyet foglaltak a nézőtéren, a praeco szokásos módon, oldalán a harsonással, kilépett a küzdőtér közepére, ahonnan a Játékok kezdetét be szokták jelenteni, harsonával csendre intette a nézőket, s a következőket hirdette ki:

“A római senatus és T. Quinctius fővezér Philippus király és a macedonok legyőzése után kinyilvánítja, hogy Corinthus, Phocis, Locri valamennyi polgára, továbbá Euboeoa szigetének, Magnesiának, Thessaliának, Perrhaebiának, a phtiotisi Achaiának lakói szabadok, adómentesek, s a saját törvényeik szerint élhetnek.” S felsorolta mindazokat a népeket, amelyek eddig Philippus uralma alatt voltak.

A praeco szavainak hallatára az embereken olyan öröm lett úrrá, amit a maga valóságában nem is tudtak felfogni. Alig hitték el, amit hallottak, s úgy tekintett álmélkodva egyik a másikra, mintha hiú álomkép játszana velük, s mivel nem hittek a saját fülüknek, különösen abban, ami rájuk vonatkozott, szomszédaikat kezdték kérdezgetni. Még egyszer előszólították a praecót, mivel mindenki égett a vágytól, hogy szabadsága hírüladóját ne csak hallja, hanem lássa is. Ez újra kihirdette az előbbi határozatot, s ekkor, mivel örömük bizonyossággá vált, akkora örömrivalgással kísért tapsban törtek ki, s ezt annyiszor ismételték, hogy ez is nyilvánvalóan bizonyította: nincs az életnek olyan ajándéka, amely e népnek annyira kedves lenne, mint a szabadság.

Ezután lebonyolították a Játékokat, annyira sietősen, hogy a látványosság senki szemét és figyelmét sem kötötte le igazán, mert csak ez az egyetlen boldogság töltötte el őket, s lelkükben nem maradt hely más örömnek.

33. Mikor azután a Játékok véget értek, jóformán mindnyájan futásnak eredtek, hogy a római fővezér elé jussanak; az pedig, mikor az egész tömeg arra vágyva, hogy jobbját megérintse, odarohant, ahol ő állt, s koszorúkkal és virágfüzérekkel árasztotta el, szinte komoly veszélybe került. De mivel harminchárom év körül járt, egyrészt ifjúi szilárdsága, másrészt a roppant dicsőségből fakadó öröm megsokszorozta erejét. S nemcsak ekkor árasztott el mindent a lelkesedés, hanem hálás visszaemlékezésekben és nyilatkozatokban

még napokig emlegették, hogy van olyan nép, amely vállalva a költséget, fáradságot és veszélyt, mások szabadságáért kezd háborút, s nem is a közvetlen szomszédságában, közelében, vagy vele egy szárazföldön lakó emberekért teszi ezt a szolgálatot, de még a tengeren is átkel, hogy az egész földkerekségen sehol se állhasson fenn jogtalan uralom, hanem mindenütt a jog, igazság és törvény legyen a legfőbb hatalom. A praeco egyetlen szavára Görögország és Asia valamennyi városa visszanyerte szabadságát. Mind ennek puszta elgondolásához már merész képzelet, megvalósításához pedig hihetetlen hősiesség és szerencse kellett volna.

34. Az Isthmusi Játékok befejezése után Quinctius és a tíz megbízott fogadta a királyok és a városok követségeit. Legelőször Antiochus király követei nyertek bebocsátást. Ezek ugyanazokat a valósággal ellenkező állításokat hangoztatták, mint Rómában, de most korántsem kaptak olyan homályos választ, mint akkor, amikor még, Philippus veresége előtt, bizonytalan volt a helyzet. Határozott hangon figyelmeztették a királyt, hogy vonuljon ki Asiának azokból a városaiból, amelyek korábban Philippus vagy Ptolemaeus királyok birtokában voltak; kímélje meg a szabad városokat, s egyet se zaklasson háborúval. Minden görög város jogát biztosítani kell a szabadságra és békére. Legfőképpen pedig megtiltották, hogy akár ő maga átkeljen, akár pedig csapatokat küldjön Európába.

Miután elbocsátották a király követeit, gyűlésbe hívták a városok és a népek küldötteit, s ez gyorsan lezajlott, már csak azért is, mert itt a tíz megbízott csupán név szerint közölte az egyes városokról már korábban meghozott döntést. Az orestae nevű macedon törzs, amely elsőnek pártolt el Philippustól, visszakapta saját törvényeit. Magnesia, Perrhaebia és Dolopia lakóit szintén szabadnak nyilvánították. A thessaliai nép a szabadságon kívül megkapta a phtiotisi achaiokat is, a phtiotisi Thebae és Pharsalus kivételével. Az aetoliaiakat, akik a szerződésre hivatkozva Pharsalust és Leucast maguknak követelték, igényükkel a senatushoz utasították. Viszont, a határozatot megerősítve, nekik ígérték a korábban is hozzájuk tartozó Phocist és Locrit. Corinthust, Triphiliát s az ugyancsak a Peloponnesoson fekvő Heraeát visszaadták az achaioknak. A tíz megbízott Oreust és Eretriát Attalus fiának, Eumenes királynak ítélte, s mikor ezzel Quinctius nem értett egyet, ezt az egyetlen ügyet döntésre a senatus elé terjesztették. A senatus e városoknak s velük Carystusnak megadta a szabadságot. Pleuratusnak odaítélték a lychnidusokat és a parthinusokat - mindkét illyriai törzs eddig Philippus uralma alatt volt. S úgy rendelkeztek, hogy Amynander megtarthatja a háború folyamán Philippustól elfoglalt erődöket.

35. A gyűlés végeztével a tíz megbízott felosztotta egymás közt a feladatokat, s elindult különböző irányban, hogy ki-ki szabaddá nyilvánítsa a rábízott területen fekvő városokat: P. Lentulus Bargyliaeba, L. Stertinius Hephaestiába, Thasusba és Thracia városaiba, P. Villius és L. Terentius Antiochus királyhoz, Cn. Cornelius Philippushoz. Cornelius a rábízott kisebb feladatok teljesítése után megkérdezte Philippustól, hajlandó-e meghallgatni egy éppoly hasznos, mint üdvös tanácsot? S mikor a király biztosította, hogy még hálás is lesz érte, ha olyasmit javasol neki, ami javára szolgál, ő nyomatékosan azt tanácsolta, hogy most, miután elnyerte a békét, küldjön szövetségi és barátsági szerződésért folyamodó követeket Rómába, nehogy, ha Antiochus valamilyen vállalkozásba kezd, ő olyan színben tűnjék fel, hogy csak a megfelelő alkalomra várt, hogy újra kezdje a háborút. Ez a megbeszélés Philippusszal a thessaliai Tempében zajlott le. Mikor a király azt válaszolta, hogy tüstént elküldi követeit, Cornelius Thermopylaeba ment, ahol a görögök egy kijelölt hónapban népes összejövetelt szoktak tartani, az úgynevezett Pylaei Gyűlést. Itt elsősorban az aetoliaiakat figyelmeztette, hogy szilárdan és hűségesen tartsanak ki a római néppel kötött barátságuk mellett. Néhány aetoliai vezető mérsékelt hangon felpanaszolta, hogy a rómaiak a győzelem után nem úgy bánnak népükkel, mint a háború előtt. Mások sokkal élesebben tettek szemrehányást, s a rómaiak szemére vetették, hogy a rómaiak az aetoliaiak támogatása nélkül nemhogy Philippust nem győzték volna le, de még Görögországba se tudtak volna áthajózni.

Cornelius, nehogy az ügy viszálykodással végződjék, kitért a válaszadás elől, s kijelentette, hogy mindenben méltányos bánásmódra számíthatnak, ha követséget küldenek Rómába. Ezért javaslatára úgy határoztak, hogy elküldik követeiket. - Így fejeződött be a Philippus ellen vívott háború.

36. Miközben ez történt Görögországban, Macedoniában és Asiában, a rabszolgák összeesküvése szinte háborús állapotot idézett elő Etruriában. A lázadás kinyomozására és elfojtására M’. Acilius Glabriót, a polgárok és idegenek közti jogügyek intézésével megbízott praetort küldték el a két városi legio egyikével, s ő egyeseket [...] [2], a többieket pedig, akik már összegyülekeztek, csatában verte le. Közülük sokat megöltek, sokat fogságba ejtettek; az összeskövés vezetőit megkorbácsoltatta és keresztre feszíttette, a többieket visszaadta gazdájuknak.

A consulok elutaztak provinciájukba. Marcellust, mikor a boiusok területére behatolva az egész napi meneteléstől fáradt seregével a dombos terepen tábort ütött, nagy csapattal megtámadta, s mintegy háromezer emberét megölte a boiusok fejedelme, egy bizonyos

Corolamus. A váratlan rajtaütésnél több előkelő ember is elesett, köztük a szövetséges csapatokat vezető T. Sempronius Gracchus és M. Iunius Silanus s M. Ogulnius és P. Claudius, a második legio katonai tribunusai. Ennek ellenére a rómaiak serényen megerősítették, majd megvédték táborukat, mikor az ellenség, a csata sikerén felbuzdulva, eredménytelenül próbálta megostromolni. Azután a consul még néhány napot ebben az állandó táborban töltött, hogy sebesültjeit gondozza, s hogy a súlyos megrázkódtatás után helyreállítsa katonái önbizalmát. A boiusok, mivel ez a nép képtelen elviselni a hosszú várakozás unalmát, lassanként szétszéledtek erődítményeikbe és falvaikba.

Marcellus ezután tüstént átkelt a Paduson, s legióival Comum területére vonult, ahol a comumiak felszólítására felfegyverkezett insuberek táboroztak. A gallusok, akiket felbátorított a boiusok néhány napja elért sikere, már útközben rátámadtak a rómaiakra, s első rohamuk olyan heves volt, hogy az előcsapatok meghátráltak. Mikor ezt Marcellus észrevette, attól tartva, hogy az egyszer már megingott csapatokat visszaszorítják, eléjük rendelte az egyik marsus cohorsot, majd valamennyi lovasát támadásra küldte az ellenség ellen. Ezeknek első majd második rohama visszavetette a merészen előnyomuló ellenséget; erre a római arcvonal többi része is először bátorságra kapva megállt, majd hevesen támadásra indult. A gallusok nem tudtak tovább helytállni az ütközetben, hátat fordítottak, és rendetlen menekülésbe kezdtek.

Ebben a csatában - mint Valerius Antias írja - több mint negyvenezer embert vágtunk le, s nyolcvanhét hadijelvényt zsákmányoltunk hétszázharminckét szekérrel és sok arany nyaklánccal együtt, amelyek közül a legsúlyosabbakat - Claudius tudósítása szerint - ajándékként a Capitoliumi Iuppiter szentélyében helyezték el. Még ugyanezen a napon bevették és kirabolták a gallusok táborát, s néhány nap múlva elfoglalták Comum városát is. Ezután huszonnyolc erődítmény is megadta magát a consulnak.

A történetírók adatai eltérnek abban, hogy a consul hadseregét először a boiusok vagy az insuberek ellen vezette-e, s hogy a győzelemmel feledtette-e a vesztett csata emlékét, vagy pedig a Comum mellett kivívott diadalt tette-e semmivé a boiusoktól elszenvedett vereség.

37. Az itt oly váltakozó sikerrel zajló vállalkozások közben érkezett meg a másik consul, L. Furius Purpurio a Sapinia kerületen át a boiusokhoz. Már közel járt a Mutilum nevű erődhöz, mikor attól félve, hogy a boiusok és ligurok együttesen bekerítik, visszavezette seregét ugyanazon az úton, amelyen jött, s nagy kerülővel, a nyílt és éppen

ezért biztonságos területen át érkezett meg tiszttársához. Innen egyesített seregükkel a boiusok területén át zsákmányolva először Felsina városáig nyomultak. Ez a város megadta magát a többi, körülötte fekvő erődítménnyel együtt, s vele a boiusok is majdnem teljes számban, kivéve azokat a katonaköteles korúakat, akik zsákmány reményében fogtak fegyvert, s ekkor az úttalan rengetegekbe vették be magukat.

Ezután a sereg Liguriába vonult át. A boiusok abban a reményben, hogy rajtaüthetnek a római seregen, amely azt hitte, hogy ők távol vannak, s nem szabályos hadirendben menetelt, követték őket a rengetegek rejtekútjain. De mivel nem tudtak a nyomukba érni, hajóikon gyorsan átkeltek a Paduson, végigpusztították a laevusok és libuusok területét, majd mikor a földekről összeszedett zsákmányukkal innen a ligurok szélső határvidékén át visszatértek, beleütköztek a rómaiak hadmenetébe. Megkezdődött a harc, sokkal nagyobb lendülettel és szenvedéllyel, mint ha előre megállapított helyen és időben, lélekben felkészülve csaptak volna össze. Itt megmutatkozott mekkora erőt jelent a lelkeket eltöltő bosszúvágy. Mert a rómaiak jobban vágyva az öldöklésre, mint a győzelemre, úgy küzdöttek, hogy az ellenségből úgyszólván egy embert sem hagytak életben, aki a vereség hírét megvigye.

A senatus a sikerek örömére, miután a consulok levele megérkezett Rómába, háromnapos hálaadó ünnepet rendelt el. Nemsokára megérkezett Rómába Marcellus consul, s az atyák teljes egyetértésben megszavazták neki a diadalmenetet. S ő még hivatali idejében tartotta meg diadalmenetét az insuberek és comumiak felett. S meghagyta tiszttársának a reményt, hogy az a boiusok felett tarthat diadalmenetet, hiszen ő egymagában vereséget szenvedett e néptől, consultársával együtt azonban legyőzte őket. A kezükbe jutott szekereken rengeteg hadizsákmányt szállítottak, s igen sok hadijelvényt vittek előtte, továbbá háromszázhúszezer réz ast s kétszázharmincnégyezer ezüst denárt. A gyalogos katonák között fejenként nyolcvan ast osztott szét, a lovasok és centuriók között pedig ennek háromszorosát.

38. Ugyanebben az évben Antiochus király, aki a telet Ephesusban töltötte, megpróbálta Asia valamennyi városára rákényszeríteni a korábbi, alárendelt helyzetét. S úgy vélte, hogy közülük a legtöbb, akár mert sík helyen feküdt, akár mert nem bízott eléggé falaiban, fegyvereiben és seregében, vonakodás nélkül vállalni fogja az igát. Csupán Zmyrna és Lampsacus ragaszkodott szabadságához, s félő volt, hogy ha kívánságuk teljesül, Zmyrna példáját Aeolisban és Ioniában, Lampsacusét pedig a Hellespontusnál egyéb városok is követni fogják. Ezért Ephesusból ő maga küldött sereget Zmyrna körülzárására,

Abydusban állomásozó csapatainak pedig megparancsolta, hogy csupán csekély őrséget hagyva hátra, induljanak el, s vegyék ostrom alá Lampsacust. S nem elégedett meg azzal, hogy haderejével rájuk ijeszt, követek küldésével is megpróbálkozott, hogy ezek szelíden a lelkükre beszéljenek, megdorgálják őket elhamarkodottságukért és makacsságukért, s keltsenek bennük reményt, hogy hamarosan elérik, amit kívánnak, de csak akkor, ha ők maguk s mindenki más elég világosan belátták, hogy szabadságukat a király kezéből kapták meg, nem pedig, kihasználva a pillanatnyi helyzetet, ők maguk vívták ki.

Ezek minderre azt válaszolták, hogy Antiochus a legkevésbé se lepődjék meg, s haragra se gyúljon, ha ők nem hajlandók teljes közönnyel beletörődni, hogy késleltetik remélt szabadságuk megvalósulását.

A király e hírre hajóival tavasszal elindult Ephesusból, átvitorlázott a Hellespontushoz, szárazföldi seregét pedig Abydusból a Chersonesusra szállíttatta át. Szárazföldi és hajós seregét Madytus, chersonesusi város mellett egyesítette, s mivel a lakók a kapukat bezárták, fegyvereseivel körülfogta a falakat, s már ostromművek készítéséhez fogott, mikor a város megadta magát. Hasonló sorstól félve megadták magukat Sestus lakói s Chersonesus egyéb városai is. Ezután teljes tengeri és szárazföldi haderejével Lysimachiához vonult. Mikor látta, hogy a város elhagyatott, s majdnem teljesen romokban hever - ugyanis néhány éve elfoglalták, kirabolták és felgyújtották a thrákok -, elfogta a vágy, hogy újjáépítse ezt az olyannyira nagynevű s oly előnyös fekvésű várost. Ezért nagy lendülettel fogott hozzá egyszerre mindenhez: megkezdte a házak és városfalak helyreállítását, egyrészt visszavásárolta a rabszolgának eladott lakókat, másrészt felkutatta és összegyűjtötte azokat, akik menekülés közben a Hellespontus mentén és a Chersonesuson szétszóródtak. Ugyanakkor előnyös feltételekkel új települőket is toborzott, minden módon igyekezett megnövelni a lakosok számát. Egyszersmind, hogy többé ne kelljen tartaniuk a thrákoktól, személyesen indult el szárazföldi serege felével, hogy végigpusztítsa Thracia legközelebbi vidékeit, miközben serege másik felét és tengeri haderejét hátrahagyta, hogy munkájukkal segítsék a város újjáépítését.

39. Ebben az időben Selymbriában nemcsak L. Cornelius szakította félbe útját, akit a senatus azért küldött, hogy simítsa el az Antiochus és Ptolemaeus királyok között támadt viszályt, de Lysimachiába érkezett a tíz megbízott közül is néhány - P. Lentulus Bargyliaeből, P. Villius és L. Terentius Thasosból - s ide jött tanácskozni Selymbriából L. Cornelius, majd néhány nappal később Thraciából Antiochus is.

A küldöttekkel tartott első megbeszélés, majd ezután a király

fogadtatása baráti és szívélyes módon zajlott le, de mihelyt megbízatásukról s Asia jelenlegi helyzetéről kezdtek tárgyalni, a hangulat feszültté vált. A rómaiak kertelés nélkül tudtára adták a királynak, hogy a senatus minden azóta tett lépését helyteleníti, azt is, hogy hajóhadával kifutott Syriából, s azt tartaná helyesnek, ha visszaadná Ptolemaeusnak mindazokat a városokat, amelyek az ő uralma alatt voltak. Ami pedig azokat a Philippus birtokában volt városokat illeti, amelyeket Antiochus kerített hatalmába, kihasználva az alkalmat, hogy Philippus háborúba keveredett a rómaiakkal: teljességgel tűrhetetlen állapot, hogy miután a rómaiak annyi éven át oly sok veszélyt és fáradalmat tűrtek el szárazföldön és tengeren, most Antiochus élvezze a háború eredményeit. De ha a rómaiak, mint valami nem rájuk tartozó dologról, nem is óhajtanának tudomást venni a király megjelenéséről Asiában, az a tette, hogy most már Európába is átkelt valamennyi szárazföldi és tengeri csapatával, vajon miben különbözik a Rómához intézett nyílt hadüzenettől? Ő maga ezt természetesen még akkor is tagadná, ha Italiába kelt volna át. De a rómaiak nem fognak addig várni, amíg erre lehetősége nyílik!

40. Antiochus erre azt válaszolta, csodálkozik, hogy a rómaiak olyan aprólékos gonddal igyekeznek megállapítani, hogy Antiochus király mit cselekedhet, vagy meddig van joga előrenyomulni a szárazföldön és a tengeren, de eszükbe sem jut, hogy Asiához a senatusnak semmi köze, s nekik éppoly kevés joguk van nyomozni Antiochus asiai, mint Antiochusnak a római nép italiai cselekedetei után. Ami pedig Ptolemaeust illeti, akinek városait - mint panaszolják - elfoglalta: ő a királlyal baráti viszonyban van, s az a szándéka, hogy ezt a közeljövőben rokoni kapcsolatok révén még jobban megerősítse. Philippus balsorsát pedig ő egyáltalán nem óhajtotta zsákmányszerzésre felhasználni, s mikor átkelt Európába, akkor sem a rómaiak iránti ellenséges szándék vezette. Viszont úgy gondolta, hogy a birodalom, amely egykor Lysimachusé volt, miután ennek legyőzése után minden birtoka a hadijog alapján Seleucusra szállt, az ő országához tartozik. S miközben az ő őseit egyéb gondok kötötték le, e városokból először Ptolemaeus, majd Philippus foglalt el néhányat, magukénak tekintve a másét. Hiszen ki vonhatja kétségbe, hogy Chersonesus, s Thraciának ezzel szomszédos, Lysimachia körül fekvő része Lysimachus tulajdona volt? Ő azért hatolt be oda, hogy érvényt szerezzen ősi jogainak, s újjáépítse a thrákok betörése alkalmával lerombolt Lysimachiát, hogy ez a város legyen fia, Seleucus birodalmának a székhelye.

41. Miközben ilyen vitákkal töltöttek el néhány napot, a Ptolemaeus király haláláról érkezett ellenőrizhetetlen híradás megakadályozta, hogy a tárgyalás bármiféle eredménnyel végződjék. Ugyanis mindkét

fél úgy viselkedett, mintha nem tudna a hírről, s közben L. Cornelius, akinek követi megbízatása a két királyhoz, Antiochushoz és Ptolemaeushoz szólt, egy kis haladékot kért, hogy felkeresse Ptolemaeust, mert szeretett volna jókor megérkezni Egyiptomba, még mielőtt az uralomváltozás miatt valamilyen mozgolódás támadt. Antiochus pedig úgy gondolta, hogy övé lesz Egyiptom, ha idejében elfoglalja.

Ezért, miután elbocsátotta a rómaiakat, szárazföldi csapataival itthagyta fiát, Seleucust, hogy folytassa Lysimachia megkezdett újjáépítését, míg maga teljes hajóhadával Ephesusba hajózott, s hogy azt a látszatot keltse, mintha semmit sem tervezne, követeket küldött Quinctiushoz, hogy a szerződésről tárgyaljanak vele. Majd végighajózva Asia partvidéke mellett, megérkezett Lyciába. Mikor Patarában megtudta, hogy Ptolemaeus életben van, letett ugyan arról, hogy áthajózik Egyiptomba, de azért folytatta útját Cyprus felé. Mikor azonban körülhajózta a Chelidoniae-hegyfokot, az evezőslegénység lázadása miatt egy ideig Pamphyliában, az Eurymedon folyó mellett kellett vesztegelnie. Majd elindulása után a Sarus folyónál az iszonyú erővel kitörő vihar majdnem teljes hajóhadát tönkretette. Sok hajója összetört vagy megfeneklett a parton, sok elmerült a tengerbe, úgyhogy egyetlen ember se tudott róluk a szárazföldre vergődni. Itt igen sok embere veszett oda, nemcsak evezősök s közrendű harcosok, de a király néhány előkelő bizalmasa is. Összeszedte a hajótörés maradványait, s miután helyzete nem engedte meg a Cyprus elleni vállalkozást, lényegesen kisebb sereggel, mint amekkorával elindult, visszatért Seleuciába. Itt partra vontatta hajóit, s mivel a tél már közeledett, téli táborba Antiochiába vonult vissza. - Így állt a dolog a királyokkal.

42. Rómában ebben az évben először választottak triumvireket az áldozati lakomák megrendezésére: C. Licinius Lucullus néptribunust, aki a testület megszervezését elrendelő törvényt javasolta, továbbá P. Manliust és P. Porcius Laecát. A triumvireknek a törvény jogot adott arra is, hogy - a főpapokhoz hasonlóan - bíborszegélyes togát viseljenek. De mégis heves viszály támadt ebben az évben a teljes főpapi testület s Q. Fabius Labeo és L. Aurelius városi quaestorok között. Ugyanis pénzre volt szükség, mert elhatározták, hogy visszafizetik a magánembereknek a háborúra összegyűjtött kölcsön utolsó részletét is, és ezért a quaestorok követelték a jós- és főpapoktól az adót, amelynek befizetését a háború folyamán elmulasztották. S hiába fordultak az áldozópapok a néptribunusokhoz, behajtották rajtuk az adót, valamennyi év után, amelyben nem fizettek.

Ugyanebben az évben meghalt két főpap, s a helyükre újakat választottak. A Hispaniában praetorként meghalt C. Sempronius

Tuditanus helyére M. Marcellus consult, M. Cornelius Cethegus helyére L. Valerius Flaccust. Meghalt Q. Fabius Maximus augur is, egészen fiatalon, mielőtt még bármilyen hivatalos tisztséget viselt volna; ebben az évben az ő helyére nem választottak augurt.

Ezután M. Marcellus consul megtartotta a consulválasztó gyűlést, ahol L. Valerius Flaccus és M. Porcius Cato lettek a consulok. Majd a következőket választották meg praetornak: Cn. Manlius Volso, Ap. Claudius Nero, P. Porcius Laeca, C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, P. Manlius.

Ebben az évben az aedilis curulisek, M. Fulvius Nobilior és C. Flaminius, a nép között mérőnként két asért egymillió mérő árpát osztottak szét, amelyet C. Flaminius szállított Siciliából Rómába, hogy magának és atyjának megbecsülést szerezzen. Flaminius az e cselekedetért járó elismerésben részesítette tiszttársát is. - Fényes külsőségek közt rendezték meg és ismételték meg három ízben a Római Játékokat. - Cn. Domitius Ahenobarbus és C. Scribonius Curio sok legelőbérlőt állítottak a nép törvényszéke elé, ahol közülük hármat elítéltek. A büntetéspénzekből szentélyt építettek Faunusnak a szigeten. Két napon át tartották meg a Plebeius Játékokat, s a Játékok alkalmából az isteneknek is lakomát rendeztek.

43. Mikor L. Valerius Flaccus és M. Porcius Cato consulok március idusán, hivatalba lépésük napján, előterjesztést tettek a senatusban a provinciák ügyében, az atyák úgy határoztak, hogy mivel Hispaniában ekkorra háború lángolt fel, oda már consuli vezér és consuli hadsereg szükséges. A consulok tehát megállapodással vagy sorsolással döntsék el, melyikük provinciája lesz túlsó Hispania, s melyiküké Italia. Amelyik Hispaniát kapja, két legiót, tizenötezer latin szövetségest, nyolcszáz lovast s húsz hadihajót vigyen magával, a másik consul sorozzon két legiót; ezekkel kellőképpen megőrizheti Gallia provinciát, mivel az előző évben már eléggé megtörték az insuberek és boiusok harciasságát. Sorshúzás útján Catónak jutott Hispania, Valeriusnak Italia.

Ezután a praetorok provinciáit sorsolták ki. C. Fabricius Luscinus kapta a városiak, C. Atinius Labeo az idegen jogügyeinek intézését, Cn. Manlius Volso Siciliát, Ap. Claudius Nero túlsó Hispaniát, P. Porcius Laeca Pisaet, hogy ott legyen a ligurok hátában, P. Manliust pedig elküldték az innenső Hispaniába a consul támogatására. S mivel már nem csupán Antiochus és az aetoliaiak viselkedtek gyanúsan, hanem Nabis, a lacedaemoniak tyrannusa is, egy évre meghosszabbították a rábízott két legiónál Quinctius parancsnoki megbízatását. S utasították a consulokat, hogy ha a csapatok kiegészítésre szorulnak, azt sorozzák be és küldjék el Macedoniába.

Ap. Claudius engedélyt kapott, hogy a legiót, amely eddig Q. Fabius parancsnoksága alatt állt, újonnan besorozott katonákkal, kétezer gyalogossal és kétszáz lovassal, egészíthesse ki. Ugyanennyi új gyalogost és lovast kapott az innenső Hispaniában P. Manlius, s átadták neki azt a legiót, amelynek eddig Q. Minucius praetor volt a parancsnoka. Az etruriai Pisae mellett állomásozó P. Porcius Laeca is kapott a galliai hadseregből tízezer gyalogost és ötszáz lovast. Sardiniában meghosszabbították. Ti. Sempronius Longus megbízatását.

44. Miután a provinciákat így elosztották, utasították a consulokat, hogy mielőtt a Városból elvonulnának, a főpapok utasításai alapján végezzék el a ver sacrum szertartását, amelynek teljesítésére a senatus határozata és a nép utasítása alapján A. Cornelius Mammula praetor tett fogadalmat Cn. Servilius és C. Flaminius consulok idejében. A fogadalmat a felajánlás után eltelt huszonegyedik évben teljesítették. E napokban választották meg és avatták fel augurnak C. Claudius Pulchert - Appius fiát - az előző évben elhunyt Q. Fabius Maximus helyére.

Mikor már mindenki csodálkozni kezdett, hogy oly kevéssé törődnek a Hispaniában kitört háborúval, megérkezett Q. Minucius levele, hogy Turda városa mellett szabályos ütközetben legyőzte Budares és Baesadines hispan hadvezéreket; tizenkétezer ellenséges katonát vágtak le, elfogták Budarest, a fővezért, a többieket szétverték és megfutamították. E levél felolvasása után már kevésbé rettegve néztek Hispaniára, ahol hatalmas háború kitörését várták.

Így a tíz megbízott hazaérkezése után minden aggodalom forrása Antiochus király lett. A megbízottak beszámoltak a Philippusszal folytatott tárgyalásaikról, hogy milyen feltételekkel adták meg neki a békét, s figyelmeztettek rá, hogy küszöbön áll a nem kevésbé súlyos háború Antiochus ellen. A király hatalmas hajóhadával s nagyszerű szárazföldi seregével átkelt Európába, s ha nem téríti el őt a még hiúbb híresztelésből fakadó hiú remény, hogy megtámadhatja Egyiptomot, hamarosan felszította volna Görögországban a háború lángját. Hiszen az aetoliaiak, ez a természettől fogva lázongó s a rómaiakra neheztelő nép sem fog nyugton maradni. S ezenkívül Görögország szívében még egy félelmetes veszély fenyeget: Nabis, jelenleg a lacedaemoniak, de ha lehetősége nyílik rá, csakhamar egész Görögország jövendő tyrannusa, aki kapzsiságban és kegyetlenségben a leghírhedtebb tyrannusok mindegyikével felveheti a versenyt. S ha ő Argost, Peloponnesosnak ezt a fellegvárát megtarthatja birtokában, akkor hiába szabadították meg Philippus uralmától Görögországot, mert a szomszédos tyrannus keríti hatalmába a király helyett, akire, ha mást nem is, de azt el lehet mondani, hogy az országa távol volt.

45. Miután e tájékoztatást szavahihető férfiak szájából hallották, s különösen, mert ezek személyesen győződtek meg mindenről, az atyák is fontosabbnak tartották az Antiochusszal kapcsolatos kérdéseket, de mivel a király valamilyen okból visszatért Syriába, úgy vélték, sürgősebb, hogy a tyrannusról tárgyaljanak. Hosszas vita után, hogy elég okunk van-e már a hadüzenetre, vagy pedig inkább T. Quinctiusra kell bízni, hogy a lacedaemoni Nabisszal szemben járjon el úgy, ahogy az állam érdekében a legjobbnak látja, megadták neki a felhatalmazást, mert úgy vélték, hogy ez az ügy, akár siettetik, akár késleltetik, különösebben nem érinti az állam leglényegesebb érdekeit; sokkal fontosabb arra ügyelniük, milyen magatartást tanúsítanak Hannibal és a carthagóiak, ha kitör a háború Antiochusszal.

Ugyanis a Hanniballal szemben álló párt tagjai gyakran megírták római vezető embereknek - ki-ki a maga vendégbarátjának -, hogy Hannibal futárokat és leveleket küldött Antiochushoz, s a királytól is titokban követek érkeztek hozzá; s hogy miként egyes vadállatokat semmi módon nem lehet megszelídíteni, hasonlóképpen erőszakos és engesztelhetetlen e férfiú lelkülete is, aki azt panaszolja, hogy a polgárokat elernyeszti a nyugalom és heverés, tétlenségükben elbódultak, s nem riaszthatja fel őket semmi más, csupán a fegyverek zaja. S mindezt valószínűnek látták, visszaemlékezve a nemrégen befejezett háborúra, amelynek ez az egyetlen ember volt nemcsak a mozgatója, de kezdeményezője is. S Hannibal egyik legutóbbi intézkedésével is maga ellen ingerelte a carthagói vezető emberek nagy részét.

46. Carthagóban ekkor a bírák testülete volt a legfőbb hatalom, amely főként azon alapult, hogy a bírák megbízatása egész életükre szólt. Tőlük függött minden egyes polgár jóléte, jó híre, élete. S ha valaki bármelyiküket is megsértette, ezzel a testület minden tagját ellenségévé tette, a nem hiányzott az sem, aki őt a felingerelt bíráknál feljelentse. Hannibal, mikor az ő oly féktelen uralmuk idején - mert ezek korlátlan hatalmukat nem szabad államhoz illően gyakorolták - praetorrá választották, magához rendelte a quaestort. De ez semmibe vette rendelkezését, mert az ellenpárthoz tartozott, és mert számíthatott rá, hogy quaestorsága után e leghatalmasabb bírói testület tagja lesz, s már most is várható méltóságához illő gőgöt tanúsított.

Hannibal azonban, viselkedésén felháborodva, törvényszolgát küldött érte, hogy vezesse elé, a quaestort a népgyűlés elé vitette, s itt vádat emelt nem is annyira ellene, hanem az egész bírói testület ellen, amely gőgjével és befolyásával teljesen semmivé tette a törvények és főtisztviselők tekintélyét. Látva, hogy szavai tetszésre találnak, s a legalacsonyabb néposztály tagjai is érzik, hogy a bírák gőgje

veszélyezteti szabadságukat, azonnal egy törvényjavaslatot terjesztett elő és szavaztatott meg, hogy a bírákat csak egy évre válasszák, és senki se lehet két egymás után következő évben bíró.

De amilyen mértékben elnyerte e cselekedetével a nép szeretetét, épp annyira megsértette vele az előkelőek többségét. Egy másik, a közjó érdekében tett intézkedésével pedig magának szerzett személyes ellenségeket. Ugyanis az állami bevételeket részben gondatlanságból elpazarolták, részben néhány előkelő és vezető ember osztozott rajtuk, mint valami zsákmányon, úgyhogy hiányzott a pénz a rómaiaknak évenként fizetendő hadisarcra, s valószínűnek látszott, hogy a polgárokat súlyos adó fenyegeti.

47. Hannibal, miután számba vette, mennyi bevétel folyik be a szárazföldről és a tengerről, ezt milyen célokra fordítják, mennyit emésztenek fel a rendes állami kiadások, s mennyit sikkasztottak el, valamennyi kint levő pénzt behajtotta, elengedte polgártársainak az adót, s a népgyűlésen kijelentette: az állam elég gazdag lesz ahhoz, hogy kifizesse a rómaiaknak a hadisarcot, s ígéretét meg is tartotta.

Ekkor azonban azok, akik annyi éven át a közpénzek elsikkasztásából gazdagodtak meg, mintha saját vagyonuk s nem az eltulajdonított pénzek kiszolgáltatására kényszerítették volna őket, keserűségükben és haragjukban bevádolták Hannibalt a rómaiaknál, akik maguk is ürügyet kerestek rá, hogy kitölthessék rajta dühüket. Ezért - noha P. Scipio Africanus hosszú beszédben tiltakozott, nem tartva méltónak a római nép tekintélyéhez, hogy táplálják Hannibal feljelentőinek gyűlöletét, s az állam nevében beavatkozzanak a carthagói pártvillongásokba, és nem elégedve meg a Hannibal felett a harctéren aratott győzelemmel, mint valami vádlók, vesztére törjenek, és vádat emeljenek ellene - mégis úgy döntöttek, hogy követeket küldenek Carthagóba, akik ott a senatus előtt bevádolják Hannibalt, hogy Antiochus királlyal szövetkezve új háború tervét szövögeti.

Három követet küldtek: Cn. Serviliust, M. Claudius Marcellust és Q. Terentius Culleót. Ezek, Carthagóba megérkezve, Hannibal ellenségeinek tanácsára az érkezésük célja után tudakozóknak azt válaszolták, azért jöttek, hogy segítsenek elsimítani a Masinissa numida király és a carthagóiak között felmerült ellentéteket. Szavaiknak általában hitelt is adtak, egyedül Hannibalt nem lehetett megtéveszteni, tudta, hogy a rómaiak ellene törnek, s hiába kötöttek békét a carthagóiakkal, őellene - egyetlen ember ellen - engesztelhetetlen gyűlölettel folytatják a háborút. Úgy döntött, enged a körülmények és végzete kényszerének. Már előzőleg mindent előkészített a menekülésre. Hogy minden gyanút eloszlasson, megjelent a forumon, majd ugyanaznap alkonytájt hivatali ruhájában

két kísérővel, akiket tervébe nem avatott be, eltávozott a városkapun át.

48. A megbeszélt helyen lovak várták, így még az éjjel maga mögött hagyta a Byzaciumnak nevezett vidéket, s másnap elért a tenger mellett, Acylla és Thapsus között fekvő erődítményébe, ahol már egy felszereléssel és evezősökkel ellátott hajó várta. Így távozott el Hannibal Africából, miközben sokkal inkább gyászolta hazája, mint a saját végzetét.

Még aznap elérte Cercina szigetét. Itt a kikötőben számos, áruval megrakott phoeniciai teherhajó tartózkodott, s mikor Hannibal partra szállt, mindenki odasereglett, hogy üdvözölje. Tudakozódásukra azt válaszolta, hogy megbízott követként Tyrusba kell mennie. De mivel aggódott, hogy valamelyik hajó még az éjjel kifut, s elviszi a hírt Thapsusba vagy Hadrumetumba, hogy őt Cercinán látták, áldozati lakomát rendezett, s elrendelte, hogy hívják meg erre a hajók kapitányait s a kereskedőket, s szereljék le a hajókról a vitorlákat és a vitorlarudakat, hogy - mert éppen nyár közepe volt - árnyékos tetőt vonjanak a parton lakomázók fölé.

A lakomát olyan fénnyel rendezték meg, amennyire a helyzet és idő megengedte, s a vendégsereg bőséges borozgatás közben hajnalig együtt maradt. Hannibal, mikor úgy látta, itt az alkalom, hogy kijátssza a kikötőben tartózkodók figyelmét, vitorlát bontott s elhajózott. A többieket elnyomta az álom, s mikor másnap mámoros fejjel felébredtek, nem is szólva arról, hogy már késő délre járt, jó egynéhány órát töltöttek el azzal, hogy a vitorlarudakat a hajókra felszereljék, és használható állapotba hozzák.

Carthagóban a tömeg, amely megszokta, hogy Hannibal hajlékában ki-be járjon, a ház előcsarnokában várakozott. Mikor elterjedt a hír, hogy nem találják, nagy sokaság gyűlt össze a forumon, hogy felkutassák az állam első emberét. Egyesek úgy vélekedtek - eltalálva az igazságot -, hogy elmenekült, mások pedig, s ezt egyre többen hangoztatták, hogy a rómaiak tették el láb alól. S ebben a belső ellentétektől megosztott városban, ahol az egyik ember ehhez, a másik ahhoz a párthoz húzott, az arcokon különböző érzelmeket lehetett megfigyelni. Végül megérkezett a híradás, hogy Hannibalt Cercinán látták.

49. A római követek közölték a senatusszal: a római atyáknak biztos értesülésük van arról, hogy nemcsak Philippus király indított annak idején elsősorban Hannibal biztatására háborút a rómaiak ellen, hanem Hannibal jelenleg is leveleket és futárokat küld Antiochushoz és az aetoliaiakhoz, s terveket kovácsol, hogyan tudná Carthagót

fellázítani. Most is nyilván Antiochushoz távozott, s nem is fog előbb nyugodni, csak ha az egész földkerekségen felszítja a háborút. A carthagóiak nem tűrhetik, hogy e vétke büntetlen maradjon, ha meg akarják győzni a rómaiakat, hogy ez nem az ő akaratukból s nem államuk egyetértésével történt. A carthagóiak azt válaszolták, hogy mindent meg fognak tenni, amit a rómaiak szükségesnek tartanak.

Hannibal szerencsésen megérkezett Tyrusba, s itt Carthago alapítói úgy fogadták a nagy hírű és annyi dicsőséggel övezett férfiút, mint aki második hazájába érkezett. Innen, rövid itt-tartózkodás után, áthajózott Antiochiába. Mikor itt meghallotta, hogy a király már elutazott Asiába, a fiával találkozott, aki Daphnéban részt vett az ünnepi játékokon, s az itteni szívélyes fogadtatás után késedelem nélkül továbbhajózott. Ephesusban érte utol a királyt, aki még habozott, és nem tudott dönteni a római háború ügyében, de Hannibal megérkezése nagymértékben hozzájárult, hogy végső elhatározásra jusson.

Az aetoliaiak is ebben az évben óhajtották felmondani a római szövetséget, mivel a senatus követeiket, akik első szerződésük alapján visszakövetelték Pharsalust, Leucast s még néhány más várost, T. Quinctiushoz utasította.

Oceanus Atlanticus
CANTABEREK
VASCONOK
ILERGETÁK
VACCAEUSOK
CELTIBEREK
Emporiae
Cissis
Tarraco
Iberus
LUSITANOK
CARPETANUSOK
EDETAUNUSOK
Tagus
Saguntum
Baleari-szigetek
ORETANUSOK
TURDETANUSOK
Castulo
Iliturgi
Új-Karthago
(Carthago Nova)
CYNETEK
Baetis
Gades
Mare Internum
MAURETANIA

HISPANIA

HARMINCNEGYEDIK KÖNYV

1. Miközben az embereket az éppen befejeződött s a máris kitöréssel fenyegető roppant háborúk gondjai foglalkoztatták, olyan esemény történt, amely alig érdemelne említést, ha a felkorbácsolt szenvedélyek révén nem válik komoly pártküzdelmek okozójává. Ugyanis M. Fundanius és L. Valerius néptribunusok azt javasolták a népgyűlésnek, hogy érvénytelenítsék a lex Oppiát. C. Oppius néptribunus fogadtatta el Q. Fabius és Ti. Sempronius consulsága alatt, a pun háború vihara közepette ezt a törvényt, amely kimondta, hogy egyetlen asszony sem birtokolhat többet fél uncia aranynál, nem viselhet színes ruhákat, és sem Rómában, sem más városban vagy attól ezer lépésnyi távolságon belül nem utazhat kocsin, csak ha hivatalos áldozatra megy.

Marcus és P. Iunius Brutus néptribunusok a lex Oppia védelmére keltek, s kijelentették, hogy nem fognak beleegyezni a törvény eltörlésébe. A nemesek nagy számban léptek fel, hogy támogassák vagy támadják a javaslatot. A Capitoliumot megtöltötte a törvény védőinek és ellenzőinek tömege. A matronákat sem jó tanács, sem az illendőség emlegetése, sem férjük parancsszava nem tudta otthon tartani. Megszállták a Város minden utcáját, a Forum minden bejáratát, s kérték a Forumra érkező férfiakat, hogy most, mikor az állam virágzik, s valamennyi polgár napról napra növekvő jólétben él, egyezzenek bele, hogy az asszonyok is visszakapják hajdani ékességeiket. Naponként nagyobb lett a sokaság, mert a városokból és a törvénykezési helyekről is összegyűltek. S már a consulokhoz, praetorokhoz s a többi főtisztviselőhöz is oda mertek járulni, hogy kérésüket előadják. De legalábbis az egyik consulban, M. Porcius Catóban teljességgel könyörtelen szigorúságú emberre akadtak, aki az eltörlésre javasolt törvény védelmében a következő beszédet mondta:

2. “Ha közülünk mindenki rászánta volna magát, polgárok, hogy feleségével szemben érvényesítse a férj jogát és tekintélyét, nem okoznának nekünk az asszonyok ennyi bajt. Most azonban cselekvési szabadságunkat, amelyet otthon legyűrt az asszonyi féktelenség, immár itt, a Forumon is kigúnyolják és lábbal tiporják, s miután külön-külön nem tudtuk ráncba szedni őket, most mindannyiuktól reszkethetünk! Én bizony mesének, kitalált történetnek tartottam, hogy egy bizonyos szigeten az összeesküvő asszonyok az egész férfinemet írmagostul kiirtották. Nincs az embereknek olyan fajtája, amely ne jelentené a legnagyobb veszélyt, ha megengedik nekik, hogy csoportosuljanak, összefogjanak, és titokban tanácskozzanak. Én bizony alig tudom magamban eldönteni, hogy ez alkalommal maga az

eset vagy az általa szolgáltatott példa-e a rosszabb. Mert az eset minket, consulokat érint a többi főtisztviselővel együtt, a példa azonban inkább benneteket, polgárokat. Hiszen ti fogtok szavazni, a ti feladatotok mérlegelni, hogy az elétek terjesztett javaslat hasznos-e az államnak vagy sem; viszont ezért az asszonyi felzúdulásért - akár magától támadt, akár a ti ösztönzésetekre tört ki, M. Fundanius és L. Valerius - kétségtelenül a főtisztviselők hibáztathatók, s nem tudom, hogy ez rátok hoz-e nagyobb szégyent, tribunusok, vagy a consulokra. Tireátok, ha ti a tribunusi lázongások ösztönzésére már az asszonyokat mozgósítjátok, s mireánk, ha minket, mint egykor a nép kivonulása, most az asszonyok kivonulása késztet a törvények elfogadására.

Valóban, kevéssel ezelőtt pirulva érkeztem meg az asszonyok seregén keresztül a Forumra. S ha nem tartott volna vissza a korántsem valamennyiük, hanem sokkal inkább egyikük-másikuk méltósága és tartózkodása iránt érzett tisztelet - nehogy azt a látszatot keltsem, hogy a consul kipellengérezi őket - így szóltam volna hozzájuk:

»Miféle új szokás ez, kitódulni a közterekre, elállni az utcákat, s megszólítani az idegen férfiakat? Nem tudott közületek ki-ki otthon e kéréssel saját férjéhez fordulni? Vagy talán bajotok jobban hat az utcán idegen férfiakra, mint otthon saját férjetekre?

Bár - ha a szemérem az asszonyokat az őket megillető jogok határai között tudná tartani -, még otthon sem a ti feladatotok lett volna azzal törődni, hogy itt milyen törvényt fogadnak vagy utasítanak el.«

Őseink úgy rendelkeztek, hogy a nők semmiféle, még magánügyet sem intézhetnek el gyámjuk jóváhagyása nélkül, s szüleiknek, fivéreiknek vagy férjüknek kell engedelmeskedniük. Mi azonban - ha az istenek engedik - eltűrjük, hogy már az államügyekbe is beavatkozzanak, s a forumon is a nép- és választó gyűlés tagjai közé vegyüljenek. Mert mi egyebet csinálnak most az utcákon és keresztutakon, mint hogy támogatják a néptribunusok indítványát, s a törvény eltörlésére buzdítanak? Engedjétek csak szabadjára erőszakos természetüket, megfékezhetetlen lényüket, s csak azután reméljétek, hogy majd saját maguk szabnak határt féktelenségüknek: ha ti nem cselekszitek, azok között a dolgok között, amelyeket az asszonyok az erkölccsel s a törvénnyel kapcsolatban nehezen tűrnek, még ez a legcsekélyebb! Mert ők maguknak minden téren szabadságot, sőt, mondjuk ki őszintén, szabadosságot követelnek.

3. Mert mire nem fognak még vetemedni ezután, ha most céljukat elérték? Nézzétek csak végig az asszonyokra vonatkozó valamennyi törvényt, amelyekkel őseitek megzabolázták féktelenségüket, s férjük hatalma alá rendelték őket. S hasztalanul vannak ennyi kötelékkel

megbéklyózva, mégis alig tudjátok féken tartani őket. Nos, de ha eltűritek, hogy egyik köteléküket a másik után tépjék szét, újabb engedményeket csikarjanak ki, s végül egyenlővé váljanak, azt gondoljátok, hogy akkor képesek lesztek elviselni őket? Abban a percben, mihelyt veletek egyenlővé váltak, már fölétek is kerekedtek!

»De Herculesre! - mondhatnák -, ők nem azt kérik, hogy ne hozzanak ellenük valami új törvényt; nem a törvényes határozat, csupán a jogtalanság megszüntetését óhajtják.«

Dehogyis! Csupán azt, hogy a törvényt, amelyet helyeseltetek és megszavaztatok, amelyet annyi év gyakorlata igazolt, azt most vonjátok vissza, egyszóval: hogy egy törvény eltörlésével a többi tekintélyét is megrendítsétek. Nincs törvény, amely mindenkinek egyformán kedvező lenne; a kérdés csupán az, hogy a többség szempontjából és általában hasznos-e. S ha kinek-kinek jogában van félrelökni és megsemmisíteni az őt személyében korlátozó jogszabályokat, mire jó ezentúl a törvényeket az egész közösséggel elfogadtatni, ha ezeket nyomban eltöröltetheti az, aki ellen hozták őket? Azért mégis, szeretném hallani, mi késztette az asszonyokat arra, hogy magukon kívül kirohanjanak az utcára, s alig állják meg, hogy ne rontsanak be a forumra és a népgyűlésre is? Talán az, hogy elérjék Hannibal fogságába esett szüleik, férjük, gyermekeik, fivéreik kiváltását? Távol van, s maradjon mindig távol az államtól ilyen csapás: de mégis, mikor lesújtott ránk, ti akkor süketek voltatok az asszonyok jámbor esdekléseivel szemben. S akkoriban őket nem is a rokoni szeretet, nem az övéikért érzett aggodalom, hanem a vallásos érzés gyűjtötte össze azért, hogy fogadják a phrygiai Pessinusból ideérkező Idai Anyát.

De miféle, valamennyire is elfogadható ok rejlik az asszonyok e mostani lázadása mögött? »Hogy arany- és bíbordíszben tündökölhessünk - válaszolják -, hogy ünnep- és hétköznapon kocsin járhassuk be a Várost, mintegy diadalmenetet tartva a legyőzött és eltörölt törvény s a tőletek elhódított és elragadott szavazatok fölött; s hogy semmi korlátot ne szabjanak költekezésünknek és fényűzésünknek.«

4. Hallottátok, hogy gyakran panaszkodtam az asszonyok, gyakran a férfiak - nem csupán a magánosok, de a főtisztviselők - fényűző életmódja miatt, s azért, hogy a polgárságot két egymással ellentétes bűn sorvasztja, a fösvénység és a pazarlás; s minden nagy birodalom vesztét ezek a csapások okozták. Épp ezért, minél biztosabbá és örvendetesebbé válik napról napra az állam helyzete, minél jobban gyarapodik birodalmunk - hiszen már átkeltünk Görögországba és Asiába, amelyek bőségesen kínálják az élvezetekre csábító alkalmakat,

sőt rátettük kezünket királyaik kincsére is -, annál jobban rettegek, hogy nem mi hódítottuk meg ezeket, hanem inkább ezek minket. Higgyétek el, csapást jelentenek a Városra a Syracusaeból idehurcolt szobrok! Már nagyon is sokakról hallottam, akik magasztalják és bámulják a corinthusi és athéni műalkotásokat, s közben gúnyolódnak a római isteneknek az épületek homlokzatán álló agyagszobrain. Én azt óhajtom, hogy inkább ezek az istenek óvjanak minket, s remélem, ezt teszik a jövőben is, ha meghagyjuk őket a helyükön.

Atyáink emlékezete szerint Pyrrhus követe, Cyneas útján ajándékaival nemcsak a férfiakat akarta megkörnyékezni, hanem az asszonyokat is. És noha nem hozták még meg a lex Oppiát a női fényűzés korlátozására, mégsem fogadott el egyetlen asszony sem semmit. Mit gondoltok, mi volt ennek az oka? Ugyanaz, amiért őseink egyáltalán nem kényszerültek ilyen törvényt hozni; nem volt semmiféle fényűzés, amit korlátozni kellett volna.

Amiképpen az ember szükségszerűen előbb ismerte meg a betegségeket, mint gyógyszereiket, éppúgy előbb születtek meg a szenvedélyek, mint a nekik gátat szabó törvények. Ugyan mi hozta létre az ötszáz iugerumról szóló lex Liciniát, ha nem a birtokgyarapítás féktelen vágya? S miért hozták meg az ajándékokról és adományokról intézkedő lex Cinciát, ha nem azért, mert a köznép adó- és járadékfizetőjévé kezdett válni a senatusnak? Így legkevésbé sem csodálhatjuk, hogy annak idején sem az Oppius-féle, sem bármi más törvényt nem tartottak szükségesnek az asszonyi fényűzés korlátozására, amikor az asszonyok nem fogadták el a nekik odaküldött és ajándékul felkínált aranyat és bíbort. Ha Cineas most járna körül ezekkel az ajándékokkal a Városban, az utcán ácsorgó asszonyokban találná meg azokat, akik adományát elfogadják. Én a magam részéről nem tudom belátni, hogy egynémely kedvtelésnek mi lehet a célja vagy az értelme. Mert ámbár talán bizonyos mértékig természetes vonásnak tartjuk is, ha szégyenkezel vagy méltatlankodsz, ha neked nem engedik meg, ami másnak szabad, mondd, ha mindenkinek egyforma a ruhája, miért fél mindegyikőtök, hogy ő maga feltűnővé válik? Valóban, a legrosszabb dolog, ha fukarságunk vagy szegénységünk miatt kell szégyenkeznünk, de a törvény mindkét lehetőségtől megment benneteket, mivel megtiltja annak a birtoklását, amivel nem rendelkeztek.

»Éppen ez az egyenlőség elviselhetetlen - mondja valamelyik gazdag asszony -, miért nem hívhatom fel magamra a figyelmet arany és bíbor ékességeimmel? Miért rejthetik el más nők szegénységüket a törvény leple mögé, azt a látszatot keltve, hogy ha a törvény megengedné, meg tudnák szerezni azt, aminek a megszerzésére valójában képtelenek?«

Azt óhajtjátok, polgárok, hogy ilyen vetélkedés támadjon

asszonyaitok között, hogy a gazdagok éppen arra vágyjanak, amit senki más nem tud megszerezni, a szegények pedig, nehogy éppen ezért lenézzék őket, erejükön felül költekezzenek? Csak aztán az ne legyen, hogy amíg ezek azért kezdenek szégyenkezni, amiért nem kellene, majd nem szégyenkeznek azért, amiért kellene. S akinek a magáéból telik, az költekezik, akinek nem telik, az kér a férjétől. Ó, szerencsétlen férj, akár kérnek tőle, akár nem, mert amit nem ad meg ő, azt majd a szeme láttára odaadja más! Kérésükkel már most tömegesen idegen férfiakhoz fordulnak, s ami súlyosabb, a törvénnyel kapcsolatban szavazatokra vadásznak, s némelyeknél meghallgatásra is találnak. S te a saját magad, vagyonod és gyermekeid kárára vagy engedékeny! Mihelyt a törvény nem korlátozza többé feleséged költekezését, te sose leszel képes korlátozni. Ne higgyétek, polgárok, hogy megint ugyanaz lesz a helyzet, mint ennek a törvénynek a meghozatala előtt volt. Biztosabb dolog egy gonosztevőt feljelentés nélkül futni hagyni, mint fölmenteni. Épp így a fényűzés is, ha nem bolygatják, elviselhetőbb maradt volna, mint amilyenné azután válik, hasonlóképpen a vadállathoz, amelyet először ketreccel felbőszítettünk, azután pedig szabadon engedtünk.

Nekem az a véleményem, hogy a lex Oppiát semmiképpen nem szabad eltörölnünk, s azt kívánom, hogy döntésteket - bármilyen legyen is - valamennyi isten jó végre vigye!”

5. Miután beszédéhez a néptribunusok is, akik bejelentették, hogy élni fognak vétójogukkal, hasonló értelemben hozzáfűztek néhány szót, L. Valerius az általa beterjesztett javaslat védelmében a következőket mondta:

“Ha csupán magánemberek léptek volna fel az általam beterjesztett javaslat mellett vagy ellen, én magam is, abban a hitben, hogy mindkét fél eléggé kifejtette véleményét, csendben várnám meg szavazástok eredményét. De most, hogy javaslatom ellen ilyen befolyásos ember, mint M. Porcius, nemcsak tekintélyét vetette latba, amely szavak nélkül is elég nyomatékos, hanem ellene még hosszú s alaposan kidolgozott beszédet is mondott, szükségesnek tartom, hogy röviden válaszoljak.

Ő persze több szót pazarolt az asszonyok dorgálására, mint a mi indítványunk megcáfolására, mégpedig úgy, hogy nem fejtette ki világosan, vajon az asszonyok saját elhatározásukból vagy a mi biztatásunkra követték-e el az általa megrótt cselekedeteket. Mi nem saját magunkat akarjuk megvédeni, hanem az ügyet, hiszen minket a consul csupán szóban gyanúsítgatott, de nem emelt ellenünk tényleges vádat.

Összeesküvésnek, lázadásnak, s olykor női kivonulásnak nevezte azt

a tényt, hogy az asszonyok benneteket a nyílt utcán arra kértek: most, a békében, az állam virágzó és áldott helyzetében, töröljétek el a törvényt, amelyet a háború válságos időszakában hoztak ellenük. Ismerem én az ilyen s az ehhez hasonló erős kifejezéseket, amelyek arra valók, hogy a tényeket felnagyítsák, s mindnyájan tudjuk, hogy M. Cato, noha egyébként szelíd természetű ember, szónoklás közben nemcsak szenvedélyes, hanem olykor goromba is. Mert végül is, az asszonyok miféle szokatlan cselekedetet követtek el azzal, hogy valamely őket érintő ügyben kivonultak az utcára? Talán bizony eddig a pillanatig soha nem jelentek meg a nyilvánosság előtt? A te Őstörténetedből fogok idézni - ellened. Figyelj csak, milyen sokszor cselekedtek már így a nők, s méghozzá mindig a köz érdekében.

Mindjárt az ősi időkben, Romulus uralkodása idején, amikor a Capitoliumot elfoglalták a sabinok, s a Forum közepén szabályos ütközet dúlt, nem a két csatasor közé berohanó asszonyok vetettek-e véget a küzdelemnek? De később is, a királyok elűzése után, mikor a volscus legiók M. Coriolanus vezetésével az ötödik mérföldkőnél ütöttek, tábort, nem az asszonyok késztették visszafordulásra a sereget, amely romhalmazzá tette volna Városunkat? Majd ezután, mikor a gallusok már elfoglalták Rómát, mivel váltotta meg szabadságát? Nemde az arannyal, amelyet az asszonyok hordtak össze, teljes egyetértésben, az államnak? S a legutóbbi háborúban is - hogy ne csupán régi példákat idézzek -, mikor pénzre volt szükség, nem az özvegyek segítették ki vagyonukkal a kincstárt? Sőt, mikor válságos helyzetünkben idegen isteneket is segítségül hívtunk, nem az asszonyok vonultak-e ki teljes létszámban a tengerpartra az Idai Anya fogadására?

»Ezek egészen más esetek« - mondod te. Én nem is azt akarom állítani, hogy ezek az esetek egyformák, megelégszem annak a bizonyításával, hogy itt semmi újnak mondható nem történt. S ha senki sem ütközött meg azon, hogy olyan dolgokban, amelyek mindenkit - férfiakat és nőket - egyaránt érintettek, az asszonyok így cselekedtek, miért csodálkozunk, hogy amikor sajátságosan az ő ügyükről van szó, így viselkednek? S elvégre is, mit csináltak? Valóban, szavamra, nagyon gőgös a fülünk, ha, mikor a gazdák se vonakodnak meghallgatni rabszolgáik kérését, mi méltatlankodunk, ha tisztes asszonyok kéréssel fordulnak hozzánk!

6. S most rátérek vitánk lényegére. E tekintetben a consul kétféleképpen érvelt. Egyrészt kikelt általában bármelyik törvénynek, másrészt különösen ennek, az asszonyi fényűzés korlátozására hozott törvénynek a visszavonása ellen. Szónoklatának az a része, amelyben általában védelmezte a törvényeket, consulhoz méltó volt, s a beszéd másik, a fényűzést ostorozó fele megfelelt az ő rendkívül szigorú

erkölcsi felfogásának. S így attól kell félnünk, hogy ha nem mutatok rá mindkét álláspontjának gyengéire, ti némiképp tévedésben maradtok. Mert amennyire én is vallom, hogy azok közül a törvények közül, melyeket nem egy rövid időszakra, hanem, változatlan hasznosságuk miatt, örök időkre hoztak, egyet sem szabad eltörölni, hacsak a tapasztalat nem tette ezeket feleslegessé vagy az állam helyzete hasznavehetetlenné, épp annyira belátom, hogy bizonyos törvények, amelyek meghatározott helyzetben váltak szükségessé, hogy úgy mondjam, halandók, s éppen a körülményeknek megfelelően változóak.

A békében hozottakat rendszerint a háború, a háborúban hozottakat a béke érvényteleníti, éppúgy, mint a hajókat más szabályok szerint kell irányítani kedvező, s másként kedvezőtlen időjárás esetén. S ha természetük szerint ekkora különbség van közöttük, vajon melyik csoportba tartozik ez a törvény, amelynek a visszavonásáról tárgyalunk? Nos, talán valamilyen ősi, királyi törvény ez, amely együtt született magával a Várossal? Vagy pedig olyan, a második csoportba tartozó törvény, amelyet a jogszabályok megalkotására kijelölt decemvirek vésettek fel a tizenkét táblára, s amelyet, mivel őseink hite szerint enélkül a nők nem őrizhetik meg tisztességüket, nekünk is tisztelnünk kell, mert félő, hogy vele együtt az asszonyi szemérmességet és tisztaságot is eltöröljük? De ki ne tudná, hogy új törvényről van szó, amelyet húsz évvel ezelőtt Q. Fabius és Ti. Sempronius consulsága idején hoztak? S ha asszonyaink annyi éven át enélkül is a legerkölcsösebb módon éltek, miért fenyegetne az a veszély, hogy ha a törvényt eltöröljük, elmerülnek a pazarlásban?

Hiszen ha ez a törvény régi lenne, vagy azért hozták volna, hogy korlátok közé szorítsák az asszonyi féktelenséget, úgy félnünk kellene, hogy eltörlésével tápot adunk szenvedélyüknek; de a célt, amiért a törvényt hozták, maga az akkori helyzet indokolja. Hannibal itt volt Italiában, győzött Cannaenál, hatalmában volt már Tarentum, Arpi és Capua, s úgy látszott, hogy seregével Róma ellen készül. Szövetségeseink elpártoltak, nem volt katonánk a sereg kiegészítésére, nem voltak szövetséges hajósaink a hajóhad megerősítésére, üres volt a kincstár, s olyan feltétellel vásároltunk rabszolgákat katonai szolgálatra, hogy vételárukat gazdáik majd a háború befejezése után kapják meg. S ugyanilyen fizetési határidővel vállalták az állami bérlők, hogy gondoskodnak az élelem s egyéb háborús felszerelés szállításáról. Mi adtunk rabszolgákat az evezők mellé, s mi gondoskodtunk - ki-ki vagyona arányában - zsoldjukról is. A senatorok példáját követve minden aranyunkat és ezüstünket átadtuk az államkincstárnak; az özvegyek és árvák pénzüket az államnál helyezték letétbe. Megszabtuk, hogy egy embernek otthon mennyi

aranya és ezüstje s kidolgozott arany- és ezüsttárgya lehet.

Vajon asszonyainkat annyira elfoglalta a fényűzés és cicomázkodás gondja, hogy azt a lex Oppiával kellett korlátozni, akkor, amikor a senatus, mivel mindegyik asszony gyászolt, s ezért Ceres ünnepét nem lehetett megtartani, a gyász idejét harminc napra korlátozta? Ki ne látná be, hogy ez a törvény azért született meg, mert az állam szükséget és ínséget látott, s mert a magánosok pénzét közcélra kellett fordítani, hogy addig maradjon érvényben, amíg fennáll az ok, amiért hozták. Mert hiszen, ha minden időkre érvényesnek kell tartanunk mindent, amit akkor a senatus elhatározott, és a nép jóváhagyott, miért adjuk akkor vissza a polgárok kölcsönvett pénzét? Miért adjuk bérbe az állami munkákat készpénzfizetésért? Miért nem vásárolunk rabszolgákat katonai szolgálatra? S miért nem magánemberek állítanak evezősöket, mint akkoriban?

7. Minden más rend, mindegyik polgár megérezte, hogy az állam helyzete jobbra fordult, csupán a mi hitveseink ne élvezhessék a béke és általános nyugalom gyümölcseit? Mi, férfiak, bíborban járunk, bíborszegélyt hord a főtisztviselő és főpap; gyermekeink is bíborszegélyes togát öltenek; a coloniák és municipiumok vezetőinek (s itt Rómában a legalacsonyabb rangúaknak, a kerületek elöljáróinak is) meg kell adnunk a bíborsávos toga viselésének jogát, úgy, hogy nem csak életükben viselhetik e megtisztelő megkülönböztetést, de haláluk után is ezzel együtt hamvasztják el őket. Csupán asszonyainkat óhajtjuk a bíbor viselésétől eltiltani? S míg te, a férfi, bíbort hordhatsz a nyeregtakaródon, nem engeded meg, hogy házad asszonya bíborköpenyt viseljen, s így pompásabb takarót hord a lovad, mint amilyen öltözetet az asszonyod. Bár a bíbor esetében, amelyet elkoptatnak és elhordanak, úgy látom, talán még van valamilyen, ha nem is elfogadható okod a makacsságra, de vajon mért féltek annyira az aranytól, amelynél csak a megmunkálás bérét veszíted el? Az arany a magánosok és az állam esetében inkább csak tartalék, mint ezt ti is tapasztaltátok.

A consul azt állította, akkor nincs vetélkedés az egyes asszonyok között, ha egyiknek sincs semmije. De, Herculesre, mekkora fájdalom és méltatlankodás fogja el mindnyájukat, ha látják, hogy a latin szövetséges asszonya hordhatja a számukra tilos ékességeket, mikor azok bíborban és aranyban ragyogva kocsiznak végig a Városon, s ők gyalog mennek utánuk, mintha a birodalom székhelye amazok városaiban, s nem Rómában lenne! Ilyesmi még egy férfi lelkét is megsebezné, mit gondoltok, milyen hatással van az asszonyokra, akik kicsiségekre is érzékenyek? Számukra elérhetetlen a hivatal, főpapság, diadalmenet, kitüntetés, tiszteletajándék, fegyverzsákmány. Csinos megjelenés, cicoma, öltözet - ezek a nők ékességei, ezek örvendeztetik

meg őket, erre büszkék, ezeket nevezték őseink a “nők ékességének”. Mi mást vetnek le, ha gyászolnak, ha nem a bíbort és aranyat? S mit öltenek fel újra, ha letelt a gyász? S mivel emelik az öröm- és hálaadó ünnepek fényét? Nemde azzal, hogy rendkívül díszes ruhát öltenek? De persze, ha a lex Oppiát eltörlitek, nem lesz eszköz a kezetekben, ha olyasmitől akarjátok eltiltani őket, amit most a törvény tilt meg számukra, s kevesebb hatalmatok lesz leányaitok, feleségetek, sőt némelyik esetben nővéretek felett! Az asszonyok alárendelt helyzete soha nem szűnik meg, míg övéik élnek, igaz, hogy ők maguk is borzadnak az özvegységgel vagy árvasággal járó szabadságtól. S azt óhajtják, hogy ruházkodásukat inkább a ti akaratotok s ne a törvény szabályozza. S nektek az a kötelességetek, hogy védjétek, oltalmazzátok, ne pedig rabszolgaként tartsátok őket, s inkább legyen illő rátok az atya, a férj, mint a tulajdonos elnevezés.

Gyűlöletes kifejezéseket használt imént a consul, mikor asszonyi zendülést és kivonulást emlegetett. S valóban, fenyeget a veszély, hogy mint hajdan a felbőszült nép, ők is megszállják a Szent Hegyet vagy az Aventinust! De mivel ők a gyengébbek, el kell fogadniuk, bármit is határoztok. De minél erősebbek vagytok náluk, annál mértékletesebben éljetek hatalmatokkal!”

8. Ezeknek, a törvényt támadó, illetve védő beszédeknek az elhangzása után, másnap még sokkal nagyobb asszonytömeg zúdult ki az utcára. Egyetlen csapattá verődve megszállták a két Brutus házának bejáratát, akik tiltakozni akartak tiszttársaik javaslata ellen, s a tömeg csak akkor távozott, mikor a tribunusok kijelentették, hogy nem fognak tiltakozni. Ezután már nem volt kétséges, hogy minden tribunus a törvény eltörlésére szavaz, s a törvényt huszonegy évvel meghozatala után érvénytelennek nyilvánították.

M. Porcius consul mindjárt azután, hogy a lex Oppiát eltörölték, huszonöt hadihajóval, amelyek között öt szövetséges hajó is volt, elutazott a Lunai-öbölbe, ide gyűjtötte össze seregét is, ide rendelt a part mentén végigküldött paranccsal mindenfajta hajót, s mikor Lunából elindult, elrendelte, hogy kövessék őt a Pyrenaeusi-öbölbe; innen indul el majd teljes hajóhadával az ellenség ellen. A hajók, elhaladva a Liguriai-hegység és a Gallus-öböl mellett, a kijelölt napon csatlakoztak hozzá. Ezután Rhodához vitorláztak, s kiűzték a várból a hispan helyőrséget. Majd Rhodától elindulva kedvező széllel Emporiaehoz érkeztek. Itt valamennyi csapatot partra szállították, a szövetséges hajóslegénység kivételével.

9. Emporiaet már ekkor két, egymástól fallal elválasztott város alkotta. Az egyikben görögök laktak, akik éppúgy, mint a massiliaiak, Phocaeaból származtak, a másikban hispanok. A tenger mellett fekvő

görög várost azonban csekély kiterjedésű, nem egészen négyszáz láb hosszú fal övezte, míg a tengertől távolabb eső hispan város falainak a kerülete háromezer lépés volt. A harmadik népcsoportot, a római colonusokat az isteni Caesar telepítette ide, Pompeius fiainak a legyőzése után. Mára már egységes közösséggé olvadtak össze, miután először a hispanok, majd utóbb a görögök is megkapták a polgárjogot.

Annak, aki ekkor látta a görögök helyzetét, akiket egyik oldalról a tenger, a másikról a hispanok, ez a vad és harcias nép fogott közre, csodálkoznia kellett, hogy mi módon tudták megvédeni magukat. Gyengeségükben védelmük a fegyelem volt, amely akkor a legszilárdabb, ha az erősebbektől közrefogottban a félelem tartja fenn. A falnak a síkság felé eső részét nagyon megerősítették; errefelé csak egyetlen kapu nyílt, s itt mindig valamelyik elöljáró tartott állandó őrséget. Éjszaka a polgárok egyharmad része őrt állott a falakon. Nemcsak azért, mert ez volt a szokás, vagy így rendelte a törvény, hanem olyan gonddal őrködtek, s jártak körbe, mintha az ellenség a kapuk előtt állana. Egyetlen hispant se engedtek be a városba, s ők se egykönnyen távoztak városukból. A tengerre néző kapuk mindenki számára nyitva voltak. A hispan városba nyíló kapun sose mentek ki másként, csak nagy tömegben, mintegy a lakosság egyharmad része, amely előző éjszaka őrséget állt a falakon. Kivonulásuknak pedig az volt az oka, hogy a hajózáshoz nem értő hispanok szívesen kereskedtek velük, s az volt az óhajuk, hogy megvegyék a külföldről hajón ideérkezett árut, másrészt meg eladják saját földjük terményeit, s ennek a kölcsönös kereskedelemnek az igénye nyitotta meg a hispanok városát a görögök előtt. Ezek azért is biztonságban érezhették magukat, mert meghúzódhattak a rómaiak barátságának az árnyékában, amelyet - noha ezeknél kisebb haderővel rendelkeztek - éppoly hűséggel ápoltak, mint a massiliaiak.

Ezért most is előzékenyen és szívélyesen fogadták a consult és seregét. Cato néhány napig időzött náluk, amíg felderítette, hol található és milyen erős az ellenséges haderő, s hogy a várakozás se teljen tétlenül, egész idő alatt gyakorlatoztatta seregét.

Éppen az az évszak volt, amelyben a hispanok szérűi tele voltak gabonával, így beszerzőinek megtiltott minden gabonavásárlást, s visszaküldte őket Rómába, mondván: “A háború saját maga tartja el magát.” Majd elindult Emporiaeból, felégette és végigpusztította a földeket, mindenhol általános rémületet keltett, és menekülésre késztette az ellenséget.

10. Ugyanebben az időben a celtiberek Iliturgi városánál igen nagy sereggel megtámadták M. Helviust, aki az Ap. Claudius praetortól átvett hatezer főnyi erősítéssel kivonulóban volt túlsó Hispaniából.

Valerius azt írja, hogy a celtibereknek húszezer fegyveresük volt; ebből a rómaiak tizenkétezret levágtak, visszafoglalták Iliturgit, s ott valamennyi felnőttet megölték.

Helvius ezután megérkezett Cato táborába, kíséretét, mivel ezt a vidéket még nem veszélyeztette az ellenség, visszaküldte túlsó Hispaniába, majd átkelt Rómába, s győzelme elismeréseként ünnepélyes menetben vonult be a Városba. Tizennégyezer-hétszázharminckét font ezüst rudat, tizenhétezer-huszonhárom ezüst denárt s százhúszezer-négyszázharmincnyolc darab oscai ezüst pénzt adott át a kincstárnak. A senatus azon a címen tagadta meg tőle a diadalmenetet, hogy más fővezér jósjeleivel s másnak a provinciájában nyert ütközetet. Egyébként csak két év múlva tért haza, mert miután a provinciát átadta utódjának, Q. Minuciusnak, ottmaradásra kényszerítette sokáig tartó és súlyos betegsége. Így történt, hogy Helviusnak a Városba való ünnepélyes bevonulása csak két hónappal előzte meg utódba, Q. Minucius diadalmenetét. Ez utóbbi is harmincnégyezer-nyolcszáz font ezüstöt, hetvenháromezer ezüst denárt s kétszázhetvennyolcezer oscai ezüst pénzt szolgáltatott be a kincstárnak.

11. Közben a consul Hispaniában Emporiaetól nem messze ütötte fel táborát. Itt kereste fel őt az ilergesek fejedelmének, Bilistagesnek három követe - közöttük egyik a király fia -, s elpanaszolták, hogy erődeiket ostrom alá vették, s nincs semmi reményük az ellenállásra, ha a rómaiak nem küldenek védőcsapatokat. Háromezer katona elég lenne, ekkora haderő megjelenése után az ellenség nem tudna kitartani.

A consul azt felelte, átérzi, milyen veszély és félelem szorongatja őket, de nincs akkora hadereje, hogy miközben közelében ekkora ellenséges sereg tartózkodik, s mindennap várhatja, hogy meg kell ütköznie, csapatait megosztva veszély nélkül csökkenthesse erejét.

A követek e szavak hallatára könnyek között a consul lába elé borultak, könyörögve, hogy nehéz helyzetükben ne hagyja őket magukra. Hova forduljanak, ha a rómaiak visszautasítják őket? Nincs egyetlen szövetségesük, nincs a világon semmi más reményük. Nem fenyegetné őket ez a veszély, ha készek lettek volna megszegni hűségüket, s összeesküdni a többiekkel. De nem volt az a fenyegetés, az a rémület, ami képes lett volna megingatni őket, hiszen azt remélték, hogy elegendő oltalmat és segítséget kapnak a rómaiaktól. De ha nem kapják meg, ha a consul mindezt megtagadja tőlük, tanúnak hívnak istent és embert, hogy akaratuk ellenére és kényszerből - hogy ne legyenek kénytelenek osztozni a saguntumiak sorsában - fognak elpártolni a rómaiaktól, s döntenek úgy, hogy

inkább a többi hispaniaival együtt, ne pedig egyedül pusztuljanak el.

12. A consul, aki aznap válasz nélkül bocsátotta el őket, a rákövetkező éjjel két gond között hányódott. Nem óhajtotta cserbenhagyni szövetségeseit, de seregét sem akarta meggyengíteni, mert ekkor vagy ki kellene térnie az ütközet elől, vagy vállalnia a vele járó kockázatot. Úgy döntött, hogy nem gyengíti meg seregét - nehogy közben az ellenségtől megszégyenítő vereséget szenvedjen - szövetségesei előtt pedig igazi segítségnyújtás helyett a segítség reményét csillantja meg. Hiszen már annyiszor megesett, főképpen háborúkban, hogy a látszat éppolyan hathatósnak bizonyult, mint a valóság, s azokat, akik valamilyen segítségben reménykedtek - mintha a segítséget valóban megkapták volna -, éppen ez a remény, bizalom és merészség mentette meg. Ezért másnap a követeknek azt válaszolta, hogy noha nem szívesen gyengíti meg, másoknak támogatást nyújtva, hadseregét, mégis jobban figyelembe veszi az őket jelenleg szorongató veszélyt, mint a saját helyzetét.

Parancsot adott valamennyi cohors egyharmadának, hogy idejében készítsenek maguknak ételt, amit a hajókra magukkal visznek, s hogy a hajók harmadnapra legyenek készen az indulásra. A követség két tagját felszólította, hogy jelentsék ezt Bilistagesnek és az ilergeseknek, a fejedelem fiát pedig szívélyes vendéglátásával és ajándékokkal lekötelezve maradásra bírta. A követek csak akkor utaztak el, mikor meggyőződtek, hogy a katonák hajóra szálltak. S miután ezt már kész tényként jelentették, nemcsak saját seregükben, de az ellenség között is elterjedt a római segédcsapatok indulásáról szóló hír.

13. A consul, miután e színlelt rendelkezéssel elérte célját, visszarendelte katonáit a hajókról. S mivel már közeledett a katonai vállalkozásoknak kedvező évszak, téli táborát Emporiaetól háromezer lépésnyire állította fel. Innen indult el embereivel, csekély őrséget hagyva hátra, az ellenséges területen alkalomszerűen hol erre, hol arra zsákmányszerző vállalkozásokra. Majdnem mindig éjszaka indultak útnak, hogy minél messzebbre juthassanak el a tábortól, s minél váratlanabbul csaphassanak le az ellenségre. E vállalkozások jó gyakorlatot jelentettek az új katonáknak, s annyi fogoly jutott a kezükbe, hogy az ellenség már elő se merészkedett erődítményeinek sáncai mögül.

A consul, miután eléggé próbára tette saját emberei és az ellenség harci kedvét, összehívatta a tribunusokat, elöljárókat, továbbá valamennyi lovagot és centuriót, s így beszélt hozzájuk:

“Eljött az annyira óhajtott pillanat, amelyben módotok lesz bebizonyítani hősiességeteket. Eddig inkább harácsolók s nem katonák

módjára viseltetek háborút, most igazi ütközetben fogtok összecsapni mint ellenség az ellenséges sereggel. Ezután lehetőségtek nyílik, hogy a földek feldúlása helyett gazdag városokat fosszatok ki. A mi atyáink, noha a carthagói fővezérek és seregek itt voltak Hispaniában, nekik pedig itt egyáltalán semmiféle haderejük nem volt, mégis ragaszkodtak hozzá, hogy belevegyék a szerződésbe: birodalmuk határa a Hiberus folyó. S most, mikor két praetor, az egyik consul s három római sereg tartózkodik Hispaniában, s e földre tíz éve egyetlen carthagói se tette a lábát, elvesztettük uralmunkat a Hiberuson innen fekvő terület felett. Ezt fegyverünkkel és bátorságunkkal vissza kell szereznünk, s rá kell kényszerítenünk ezt, a háborút inkább könnyelműen megújító, de a kitartó küzdelemre képtelen népet, hogy ismét felvegye a lerázott igát."

A nagyjából ilyen formában elhangzott buzdító szavak után közölte, hogy a következő éjjel az ellenséges tábor ellen vezeti őket. Majd elküldte katonáit, hogy pihenjék ki magukat.

14. Éjféltájban, a jósjelek megkérdezése után felkerekedett, hogy az ellenség figyelmét kijátszva elfoglaljon egy kiszemelt pontot. Megkerülte az ellenséges tábort, s csatasorát felállítva három cohorsot küldött közvetlenül az ellenséges tábor sánca elé. A barbárok, elcsodálkozva, hogy a római vezér a hátuk mögött jelent meg, maguk is fegyvereikért rohantak. Közben a consul így szólt katonáihoz:

"Harcosok, itt nem reménykedhettek semmi másban, csak saját bátorságotokban, s én mindent elkövettem, hogy ez így legyen. Közöttünk és táborunk között ott áll az ellenség, mögöttünk az ellenség földje fekszik. A legdicsőségesebb s egyben legbiztosabb lehetőség, ha egyedül hősiességetekben reménykedtek!"

Ezután visszarendelte a cohorsokat, hogy színlelt menekülésükkel előcsalja a barbárokat. Várakozásában nem is csalódott. Az ellenség, abban a hitben, hogy a rómaiak félelmükben hátráltak meg, kirontott a táborkapu mögül, s teljesen elözönlötte fegyveres erejével a tábora és a római csatasor között fekvő területet. Mialatt tolongva igyekezett arcvonalát kialakítani, a consul, aki mindent előkészített és elrendezett, rácsapott rendezetlen soraira. Először a lovasokat küldte a két szárnyról támadásra, de ezeket a jobbszárnyon azonnal visszaszorították, úgy hogy rendetlen hátrálásukkal a gyalogosok között is rémületet okoztak. A consul, ezt látva, parancsot adott, hogy két válogatott cohors karolja át az ellenség jobbszárnyát, s bukkanjon fel a háta mögött, még mielőtt a gyalogos csatasorok összecsaptak.

Miután az ellenség ilyen fenyegetett helyzetbe került, ismét helyreállt az ütközetben a római lovasság megfutása miatt megingott egyensúly. Mindamellett a római jobbszárnyon annyira megzavarodott

a gyalogság és lovasság, hogy egyeseket a consul saját kezűleg ragadott meg és fordított vissza az ellenség felé. Így, amíg hajítófegyverekkel harcoltak, az ütközet egyenlő esélyekkel folyt, viszont a jobbszárnyon, ahol először kezdődött a zavar és menekülés, a rómaiak csak üggyel-bajjal tudtak helytállni. Viszont a balszárnyon és legelöl a barbárok kerültek szorongatott helyzetbe, s félénken tekingettek az őket hátulról fenyegető cohorsokra. Mikor a hajítódárdák és gyújtónyilak kilövése után kardot rántottak, szinte újrakezdődött az ütközet. Ezután, nem a távolból vaktában küldött lövedékek ütöttek váratlan sebeket, hanem az ember ember ellen vívott harcban csupán bátorságukban és kitartásukban reménykedhettek.

15. A consul azzal öntött erőt már-már kimerülő seregébe, hogy a második csatasorból harcba indította a tartalékban várakozó cohorsokat. Így új arcvonal keletkezett. A pihent harcosok friss erejű fegyvereikkel támadtak a kimerült ellenségre, szilaj rohamukkal ékként hatoltak be csapatai közé, azután szétszórták és futásra kényszerítették őket, s ezek vadul menekülve a földeken át táboruk felé igyekeztek.

Cato, látva, hogy a menekülés általánossá vált, visszavágtatott a tartalékban várakozó második legióhoz, s parancsot adott, hogy a hadijelvények induljanak meg előttük, s gyors menetben nyomuljanak előre az ellenséges tábor megostromlására. Ha valamelyik katona túlságos buzgalmában megelőzte alakzatát, azt, a sorok között odalovagolva, gerelyével ő maga szorította vissza, s megparancsolta a tribunusoknak és centurióknak, hogy fenyítsék meg.

A tábor ostroma már megkezdődött, s a rómaiakat a védők kövekkel, rudakkal, a legkülönbözőbb lövedékekkel tartották távol a sánctól. A pihent legio megérkezésekor az ostromlók új erőre kaptak, az ellenség pedig még elszántabban védte a sáncot. A consul áttekintette a terepet, hogy ott törhessen be, ahol a legcsekélyebb az ellenállás. Észrevette, hogy a bal oldali kapunál kevesebb a védő: ide irányította a második legio első és második cohorsát. Támadásukat a kapunál álló őrség nem tudta feltartóztatni, a többiek pedig látva, hogy az ellenség áthatolt a sáncon, s táborukat elfoglalták, eldobálták hadijelvényeiket és fegyvereiket. A kapuknál mészárolták le őket, mert a szűk helyen összezsúfolódva saját tömegükkel akadályozták mozgásukat. A második legio emberei hátulról kaszabolták az ellenséget, a többiek a tábort rabolták ki.

Valerius Antias azt írja, hogy ezen a napon több mint negyvenezer ellenséges katonát öltünk meg. Maga Cato, aki nyilvánvalóan nem kicsinyíti a saját dicsőségét, annyit mond, hogy sok embert vágtak le,

de nem teszi hozzá, hogy szám szerint mennyit.

16. Általános vélemény, hogy Cato e napon három elismerésre méltó tettet hajtott végre. Először is, hogy seregével az ellenség háta mögött körbe vonulva ott bocsátkozott ütközetbe, távol hajóitól és táborától, az ellenségtől körülvéve, ahol katonái hősiességükön kívül semmi másban nem reménykedhettek. Másodszor: cohorsaival hátulról támadt rá az ellenségre. Harmadszor: a második legiót, miközben a többiek mind szétszóródtak az ellenség gyors üldözése közben, a hadijelvények alatt megtartva a zárt rendet, rohamlépésben a táborkapu ellen vezényelte. S a győzelem után sem mulasztott el semmit. Miután jelt adott a visszavonulásra, és zsákmánnyal megrakodott embereit visszavezette táborukba, éjszaka csak néhány órányi pihenőt engedélyezett, azután ismét élükre állt, hogy végigzsákmányolják a környéket. S így zsákmányolás közben szabadabban mozoghattak, mert az ellenség menekülés közben szétszóródott. S ez a vállalkozása nem játszott kisebb szerepet abban, hogy az Emporiaeban lakó hispanok és szomszédaik meghódoljanak, mint az egy nappal előbb lezajlott ütközet. Nagy számban megadták magukat olyan, más városba tartozó polgárok is, akik ide, Emporiaeba menekültek. A consul mindegyikkel szívélyesen bánt, s borral és étellel felfrissítve hazaküldte őket.

Ezután mindjárt tábort bontott, s amerre serege elvonult, mindenütt a városok megadását bejelentő követek siettek elébe. Mire megérkezett Tarracóba, már Hispaniának a Hiberuson innen fekvő része teljesen meghódolt, s a bennszülöttek ajándékként hozták vissza a consulnak azokat a rómaiakat, szövetségeseket és latinokat, akik Hispaniában különféle alkalmakkor fogságba estek.

Ezután az a hír terjedt el, hogy a consul seregével be fog vonulni Turdetaniába, sőt a távol lakó hegyi törzsek azt a valótlan értesülést kapták, hogy már útnak is indult. Erre az alaptalan és ismeretlen forrásból származó hírre a bergistanus törzshöz tartozó hét kisebb erőd elpártolt a rómaiaktól. Ezeket a consul seregével odavonulva minden nagyobb küzdelem nélkül újra megadásra kényszerítette. De ugyanezek az erődök, nem sokkal azután, hogy a consul visszatért Tarracóba, mielőtt innen bárhova is elindult volna, újra elpártoltak. A consul ismét meghódoltatta őket, de a legyőzöttekhez nem volt olyan megbocsátó, mint első alkalommal. Egytől egyig eladták őket rabszolgának, hogy ne zavarhassák meg oly gyakran a békét.

17. Ezalatt P. Manlius praetor, miután átvette elődjének, Q. Minuciusnak régi hadseregét, s egyesítette Ap. Claudius Nero Hispania túlsó feléből ideérkezett s hasonlóképpen régi katonákból álló seregével, elindult Turdetaniába. A közhit szerint Hispania

valamennyi törzse közül a turdetanusok voltak a legkevésbé harciasak, de tömegükben bízva szembeszálltak a közeledő rómaiakkal. A lovassági támadás tüstént szétzilálta hadrendjüket, s a gyalogosok összecsapását szinte nem is lehetett már csatának nevezni. Az öreg katonák, akik jól ismerték már az ellenséget s ezt a harcmódot, nem hagyták, hogy a harc kimenetele kétséges legyen. De ezzel a csatával mégsem ért véget a hadjárat. A turdulusok tízezer celtiber katonát fogadtak zsoldjukba, s idegen fegyverek segítségével készültek a háborúra.

Közben a consul, akit meghökkentett a bergistanusok lázadása, attól félve, hogy alkalomadtán más törzsek is követhetik példájukat, valamennyi, a Hiberuson innen lakó hispantól elvétette a fegyvereket. Ez az intézkedés olyan fájdalmasan érintette őket, hogy sokan saját kezükkel vetettek véget életüknek, mert olyan szilaj ez a nép, hogy az életet fegyver nélkül nem tartja életnek. A consul, mikor erről tudomást szerzett, magához hívatta valamennyi város senatorait, s ezeket a szavakat intézte hozzájuk:

“Nektek sokkal inkább érdeketekben áll, mint nekünk, hogy ne lázongjatok ellenünk, hiszen ez még minden esetben több szerencsétlenséget jelentett a hispanoknak, mint amennyi fáradságot a római hadseregnek. Úgy gondolom, ezt csak egyetlen módszerrel lehet elkerülni: ha gondoskodunk arról, hogy ne legyen lehetőségetek a lázadásra. Én szeretném e cél elérése érdekében a legkíméletesebb utat választani. Segítsetek e dologban tanácsotokkal. Semmit se követnék olyan szívesen, mint azt, amit ti magatok javasoltok.”

Mikor csendben maradtak, kijelentette, hogy néhány nap gondolkodási időt kapnak. Mikor visszahívta őket, s második találkozásukkor is hallgattak, egyugyanazon a napon leromboltatta valamennyi város védőfalát. Hadba vonult azok ellen, akik nem teljesítették parancsát, s mindenütt, ahová megérkezett, egytől egyig meghódoltatta a környéken lakó törzseket. Csupán Segestica, e tekintélyes és gazdag város elfoglalásánál alkalmazott ostromtetőket és -fedeleket.

18. Catónak több nehézséget okozott az ellenség leigázása, mint azoknak a rómaiaknak, akik először keltek át Hispaniába, mert a hispanok a carthagóiak iránt érzett gyűlöletükben emezekhez pártoltak, neki azonban akkor kellett, hogy úgy mondjam, rabszolgasorsba kényszerítenie őket, mikor már megízlelték a szabadságot. Ideérkezésekor általános volt a zűrzavar: egyesek fegyverben álltak, másokat ostromzárral akartak elpártolásra kényszeríteni, s nyilvánvaló volt, hogy ezek, idejében érkezett segítség híján, nem tudnak sokáig ellenállni.

A consul azonban olyan akaraterővel és rátermettséggel rendelkezett, hogy mindent, a legkisebb feladattól a legnagyobbig, személyesen ellenőrzött és kezdeményezett, s nemcsak kigondolta és elrendelte, de többnyire ő maga is hajtotta végre a szükséges megoldást. Senkit sem fegyelmezett keményebben és szigorúbban, mint saját magát; igénytelenségben, virrasztásban, erőfeszítésben a legegyszerűbb katonákkal kelt versenyre, és seregében - rangján és hatáskörén kívül - senkinél sem élvezett több előjogot.

19. A Turdetaniában viselt háborúban P. Manlius praetornak egyre több nehézséget okozott, hogy az ellenség - mint már említettem - celtiber zsoldosokat fogadott. Ezért a praetor levélben kért segítséget a consultól, aki odavezette legióit. Megérkezésük után a rómaiak, rajtaütve őrállásaikon, azonnal kisebb csatározásokat kezdtek a turdetanusokkal - ugyanis a turdetanusok és celtiberek külön táborokban tartózkodtak -, s még a legvakmerőbben vállalt összecsapásokból is mindig győztesen tértek vissza.

A consul a celtiberekhez katonai tribunusokat küldött, hogy tárgyaljanak velük, s terjesszenek eléjük három javaslatot, amelyek közül választhatnak. Az első úgy szólt, hogy ha át akarnak állni a rómaiakhoz, kétszeresét kapják, annak a zsoldnak, amiben a turdetanusokkal megállapodtak. A második: ha hazavonulnak, ünnepélyes ígéretet kapnak, hogy nem fognak megbűnhődni, amiért csatlakoztak a római nép ellenségeihez. A harmadik: ha folytatni óhajtják a háborút, határozzák meg a vele vívandó döntő csata helyét és idejét.

A celtiberek egy nap gondolkozási időt kértek. Tanácskozásuk, mivel a turdetanusok is közéjük vegyültek, igen viharosan zajlott le, s így nem tudtak végleges döntésre jutni. A rómaiak, noha bizonytalan volt, hogy viszonyuk a celtiberekkel háborús vagy békés lesz-e, éppúgy hordták az utánpótlást az ellenség földjeiről és erődjeiből, mintha béke volna, s gyakran tízes csoportokban erődjeikbe is beléptek, mintha egyéni fegyverszünetet kötve megállapodtak volna a kölcsönös árucseréében.

A consul, mivel az ellenséget nem tudta ütközetre kicsalogatni, először néhány könnyen mozgó cohorsszal benyomult a még érintetlen terület egyik vidékére, majd arra a hírre, hogy a celtiberek minden poggyászukat és felszerelésüket Saguntiában hagyták, oda vonult, hogy megostromolja a várost. De miután semmiképpen sem tudta őket kimozdítani, kifizette a zsoldot nemcsak a saját, de a praetor katonáinak is, és egész seregét a praetor táborában hagyva, hét cohorsszal visszatért a Hiberushoz.

20. Ezzel a csekély haderővel több várost hatalmába kerített, s hozzápártoltak a sedetanusok, ausetanusok és suessetanusok. A lacetanusok, ez a távoli erdőkben lakó nép, fegyverben maradt, részben vele született vadságból, részben abban a reményben, hogy miközben a consult és seregét a turdetanusokkal folytatott hadakozás köti le, váratlan zsákmányszerző betöréseket intézhetnek szövetségesei területére.

Ezért a consul városuk megostromlására vezette nemcsak cohorsait, de rájuk jogosan haragvó szövetségesei katonáit is. A város szélessége - hosszan elnyúló alakja miatt - nem állt arányban kiterjedésével. A consul seregével mintegy négyszáz lépésnyi távolságban állapodott meg. Itt őrségként néhány kiválasztott cohorsot hagyott hátra, azzal a paranccsal, hogy ne mozduljanak el helyükről előbb, csak ha ő maga jön oda hozzájuk, serege többi részét pedig körben a város túlsó oldalához vezette.

Valamennyi segédcsapata közül legnagyobb számú a suessetanus ifjak különítménye volt, ezeknek adott parancsot, hogy nyomuljanak a falakhoz, és kezdjék meg az ostromot. A lacetanusok, mikor ezeknek fegyvereit és hadijelvényeit felismerték, visszaemlékezve, hogy hány ízben dúlták végig büntetlenül a suessetanusok földjeit, s mennyiszer verték szét és futamították meg szabályos ütközetben őket, hirtelenül kitárták a kapukat, s teljes számban rájuk rohantak. A suessetanusok harci kiáltásukat is alig tudták elviselni, nemhogy támadásukat. Mikor a consul látta, hogy itt a helyzet valóban várakozása szerint alakul, lovát megsarkantyúzva az ellenséges falak alatt cohorsaihoz vágtatott, s ezeket - miután a védők mindnyájan kiözönlöttek a suessetanusok üldözésére - gyors menetben a város csendes és őrizetlenül hagyott részéhez vezette, s még a lacetanusok visszaérkezése előtt elfoglalta az egészet. Nemsokára ezek is, mivel fegyverükön kívül nem volt egyebük, megadták magukat.

21. Győzelme után tüstént a Bergius nevű erődhöz vonult, amely a rablók legfőbb menedékhelye volt, ahonnan fosztogatni indultak ennek a provinciának békés vidékeire. A várból a bergistanusok egyik főembere átszökött a consulhoz, s kezdte mentegetni magát és polgártársait, mondván, hogy a kormányzás nem az ő kezükben van, a befogadott rablók tartják hatalmukban az erősséget.

A consul felszólította, hogy térjen vissza, magyarázza meg valamilyen elfogadható okkal távollétét, s ha majd látja, hogy ő a falak alá nyomult, s a rablók figyelmét teljesen a falak megvédésének gondja köti le, akkor az ő pártján levő polgárok segítségével haladéktalanul kerítse birtokába a várat. A főember az utasítás értelmében járt el: a barbárokat egyszerre két oldalról szorongatta a

rémület, mert egyik oldalon a rómaiak rohanták meg a falakat, míg bent a lakosok foglalták el a fellegvárat.

A consul a város bevétele után a fellegvár elfoglalóinak és hozzátartozóiknak meghagyta szabadságát és vagyonát, a többi bergistanust a praetorral árverésen eladatta, a rablókat kivégeztette. Miután a provinciákban helyreállította a nyugalmat, nagy adókat hajtott be a vas- és ezüstbányák után, s intézkedései következtében a provincia napról napra gazdagabb lett. - Ezeknek a Hispaniában elért sikereknek az örömére az atyák háromnapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

22. Ugyanezen a nyáron a másik consul, L. Valerius Flaccus Galliában a Litana-erdőség mellett szabályos csatában szerencsés küzdelmet vívott a boius sereggel. A hagyomány szerint nyolcezer gallust öltek meg; a többiek abbahagyták a küzdelmet, s szétszéledtek falvaikba és földjeikre. A consul a nyár hátralevő részét seregével a Padus mellett Placentiában és Cremonában töltötte el, s újjáépíttette, amit e városokban a háború folyamán leromboltak.

Ez volt a helyzet Italiában és Hispaniában. Közben Görögországban T. Quinctius téli táborba vonulva oly módon töltötte el a telet, hogy az aetoliaiak kivételével - akik a győzelemből nem húztak annyi hasznot, mint remélték, s nem volt ínyükre a hosszú tétlenség - egész Görögország, élvezve a béke és szabadság közös áldásait, örvendett helyzetének, s éppúgy csodálta a római vezérnek a győzelem után tanúsított mérsékletét, igazságérzetét és önuralmát, mint vitézségét a háborúban. Közben megkapta a senatus határozatát, hogy megindítják a háborút a lacedaemoni Nabis ellen. Ennek elolvasása után egy kijelölt napra gyűlésbe hívta Corinthusba valamennyi szövetséges állam követeit. S miután a vezetők mindenhonnan teljes számban összegyűltek, úgyhogy még az aetoliaiak sem hiányoztak, a következő beszédet intézte hozzájuk:

“Igaz, hogy közös indulattal és közös terv alapján hadakoztak a görögök és rómaiak Philippus ellen, de mindkét szövetségesnek megvolt a maga külön oka is a háborúra. Hiszen ő megsértette a rómaiakhoz fűződő barátságát azzal, hogy egyrészt támogatta ellenségünket, Carthagót, másrészt itt megtámadta a mi szövetségeseinket. Ezenkívül veletek is úgy viselkedett, hogy nekünk - ha a velünk szemben elkövetett jogtalanságokat el is felejtjük - a rajtatok esett méltánytalanság is éppen elég ok lett volna a háborúra.

Mai tanácskozásunk eredménye azonban teljesen tőletek függ. Mert én felteszem nektek a kérdést: óhajtjátok-e, hogy Argos, amelyet - mint magatok is tudjátok - Nabis kerített hatalmába, megmaradjon az ő birtokában, vagy azt tartjátok méltányosnak, hogy ennek a nagy

hírű és igen régi, Görögország közepén fekvő városnak vissza kell nyernie szabadságát, s Peloponnesos és Görögország többi városaival egyenlő helyzetét. Ennek a megbeszélésnek a tárgya, mint látjátok, csupán benneteket érint, s egyáltalán nem tartozik a rómaiakra, legfeljebb annyiban, hogy Görögország felszabadításával szerzett dicsőségük nem lehet teljes és csorbítatlan, amíg egyetlen város is szolgaságban van. De ha benneteket nem érdekel a város sorsa, s nem nyugtalanít ez a példa s a veszély - hogy ez a baj ragályként tovább harapódzik -, ezt mi csak helyesnek és jónak találhatjuk. Ebben a dologban kérem véleményeteket, s ahhoz fogom tartani magam, amit a többség határoz."

23. A római hadvezér beszéde után sorban meghallgatták a többiek véleményét. Az athéni küldött a lehető leghálásabb kifejezésekkel méltatta a rómaiak Görögország érdekében tett szolgálatait, s kijelentette: "Mikor Philippus ellen támogatásukat kértük, segítségünkre siettek, most pedig Nabis ellen felszólítás nélkül ajánlják fel a segítséget!" Méltatlankodott, hogy némelyek e roppant érdemekről mégis lekicsinylően nyilatkoznak, rosszindulatú célzásokat tesznek a jövőre, ahelyett, hogy elismernék, mennyi hálára kötelezték őket a múltban. Világos volt, hogy ez a kirohanás az aetoliaiaknak szólt.

Így azután Alexander, az aetoliaiak egyik vezető embere először az athéniakat támadta meg, akik hajdan a szabadság bajnokai és élharcosi voltak, most pedig, hogy hűségükkel érdemeket szerezzenek, a közös ügy árulóivá váltak. Azután amiatt panaszkodott, hogy az achaiok, Philippus hajdani katonái, végül pedig, mikor megfordult a szerencse, cserbenhagyói nemcsak Corinthust kapták vissza, de azon mesterkednek, hogy Argos is az övék legyen. Ezzel szemben az aetoliaiakat, akik először szálltak szembe Philippusszal, s a rómaiaknak mindig szövetségesei voltak - noha a szerződésben kikötötték, hogy Philippus legyőzése után ők kapják meg e városokat és területüket -, Echinus és Pharsalus ügyében kijátszották. Kétszínűséggel vádolta a rómaiakat, akik, miután a szabadságnak csak a puszta nevét csillantották meg, helyőrséget tartanak Demetriasban és Chalcisban, ők, akik ha Philippus nem akarta e városokból kivonni csapatait, mindig tiltakoztak ellene.

"Görögország soha nem lesz szabad - jelentette ki -, amíg Demetriast, Chalcist és Corinthust megszállva tartják!" Végül pedig azért kétszínűek a rómaiak, mert Argost és Nabist ürügynek használják, hogy Görögországban maradhassanak, s ott tarthassák hadseregüket. Szállítsák át legióikat Italiába, s az aetoliaiak megígérik, hogy Nabis vagy megállapodás alapján, önszántából vonja ki helyőrségét Argosból, vagy pedig fegyverrel kényszerítik rá, hogy

alkalmazkodjék egész Görögország akaratához.

24. Ezek a hencegő szavak először Aristaenust, az achaiok elöljáróját ingerelték válaszra. “Óvjon meg attól - kiáltotta - a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter és Iuno királynő, Argos védelmezője, hogy ezt a várost a lacedaemoni tyrannus és az aetoliai rablók küzdelme jutalmául tűzzük ki, azzal a kockázattal, hogy ti még több szenvedést okozva szerezzétek vissza, mint ahogy a tyrannus elfoglalta. T. Quinctius! A közöttünk fekvő tenger sem véd meg bennünket ezektől az útonállóktól; mi lesz a mi sorsunk, ha Peloponnesos szívében szereznek maguknak fellegvárat? Ők csupán csak nyelvük szerint görögök, ahogy csak külső alakjukra emberek, de erkölcseikben és szokásaikban kegyetlenebbek bármelyik barbárnál, igen, úgy élnek, mint a ragadozó vadállatok! Ezért arra kérünk benneteket, rómaiak, hogy ne csupán Argost vegyétek vissza Nabistól, de Görögországban is teremtsetek olyan rendet, hogy itt távozásotok után is eléggé biztosítva legyünk az aetoliaiak útonállásával szemben!”

Miután minden oldalról egyhangúan az aetoliaiak ellen háborogtak, a római vezér kijelentette: Válaszolt volna szavaikra, ha nem látná, mennyire ellenséges valamennyi részvevő hangulata azokkal szemben; így az ő feladata az indulatok lecsillapítása, nem pedig felkorbácsolása. Közölte, hogy megelégszik a rómaiakról és az aetoliaiakról elhangzott véleményekkel, s csak arra a kérdésre szorítkozik: mi a véleményük, háborút indítsanak-e Nabis ellen, ha nem hajlandó Argost az achaioknak visszaadni?

Mikor kivétel nélkül a háború mellett nyilatkoztak, javasolta, hogy minden város saját ereje arányában küldjön segédcsapatokat. Az aetoliaiakhoz pedig még követet is küldött, nem mintha azt remélte volna, hogy kérését teljesítik, inkább azért - se célját el is érte -, hogy leplezetlenül feltárják érzületüket.

25. A katonai tribunusoknak parancsot adott, vezessék el a sereget Elatiából. Ugyanezekben a napokban azt válaszolta Antiochus szövetséget javasoló követeinek, hogy ő semmiről sem dönthet a tíz megbízott távollétében, kérésükkel forduljanak a senatushoz.

Az Elatiából megérkezett csapatokat személyesen vezette Argos alá. Cleonaenál csatlakozott hozzá Aristaenus praetor tízezer achai gyalogossal és ezer lovassal, és seregüket egyesítve onnan nem messze ütöttek tábort. Másnap leereszkedtek az argosi síkságra, s Argostól mintegy négyezer lépésnyire néztek ki maguknak táborhelyet. A laconiai sereg parancsnoka Pythagoras volt, a tyrannus veje s egyszersmind feleségének fivére. Ez a rómaiak megérkezésekor mindkét fellegvárat - ugyanis Argosban kettő található - s a többi

alkalmasnak vagy veszélyesnek látszó helyet jelentős védősereggel erősítette meg. De az előkészületek közben semmiképpen nem tudta eltitkolni a rómaiak megérkezése miatt érzett félelmét. S nem volt elég a külső fenyegetés, bent a városban is lázadás tört ki.

Élt Argosban egy Damocles nevű ifjú, akiben több volt az elszántság, mint a megfontoltság. Ez először néhány alkalmas emberével, akik kötelezték magukat a hallgatásra, arról tárgyalt, hogy elűzik a helyőrséget. De miközben fokozni kívánta az összeesküvők erejét, nem volt elég óvatos megbízhatóságuk megítélésében. S mikor a társaival folytatott megbeszélés közben a parancsnok poroszlója útján magához hívatta, ő látva, hogy tervüket elárulták, arra buzdította jelenlevő társait, hogy inkább ragadjanak fegyvert, semmint hogy a kínpadon végezzék be életüket. S így néhány társa kíséretében a forumra rohant, azt kiáltozva, hogy aki a város javát akarja, csatlakozik hozzá, a szabadság kezdeményezőjéhez és vezéréhez. De buzdítása szinte egyetlen emberre se hatott, mert senki se reménykedett a közvetlen sikerben, s abban, hogy megfelelő erős segítséget kapnak. Miközben így kiáltozott, a lacedaemoniak körülfogták, és társaival együtt megölték. Azután még másokat is elfogtak, a legtöbbet kivégezték, néhányat bebörtönöztek. A rákövetkező éjjel sokan ereszkedjek le kötélen a falakról, s átszöktek a rómaiakhoz.

26. Quinctius - mikor a szökevények biztosították, hogy a felkelés nem marad eredménytelen, ha a római sereg a kapuk előtt tartózkodik, s az argosiak sem maradnak tétlenek, ha táborával közelebb nyomul - kiküldte könnyűfegyverzetű gyalogosait és lovasait. Ezek Cylarabis, a várostól nem egészen háromszáz lépésnyire álló gymnasium mellett megütköztek a kapun kitörő lacedaemoniakkal, s nagyobb küzdelem nélkül visszaszorították őket a városba. S a római vezér épp azon a helyen ütötte fel táborát, ahol az ütközet lezajlott.

Itt egy napig várakozott, nem tör-e ki újabb felkelés. Mikor látta, hogy a polgárokat megbénítja a félelem, összehívta a haditanácsot, hogy Argos ostromáról tárgyaljanak. A görög vezérek, Aristaenus kivételével, egyhangúan úgy vélekedtek, hogy mivel Argos volt a háború egyetlen oka, a küzdelmet itt kell elkezdeni. Quinctius ezzel egyáltalán nem értett egyet, s nem titkolt helyesléssel hallgatta az általános véleménnyel szembehelyezkedő Aristaenus érvelését. Szavait ő maga még kiegészítette azzal, hogy ha az argosiak érdekében s a tyrannus ellen vállalták a háborút, mi lehetne kevésbé következetes eljárás, mint hogy az ellenséget békén hagyják, s Argost kezdik ostromolni? Ő a maga részéről a háborút elindító Lacedaemont és a tyrannust fogja megtámadni.

Ezzel vége lett a haditanácsnak, s gabonáért küldte

könnyűfegyverzetű cohorsait. Ám ami a környéken érett volt, azt már levágták és behordták, ami még zöld volt, azt letiporták és tönkretették, hogy az ellenség ne vehesse hasznát. Ezután felkerekedett, s a Parthenius-hegységen át és Tegea mellett elvonulva a harmadik napon Caryae mellett ütötte fel táborát. Nem hatolt be az ellenséges területre, előbb megvárta szövetségesei segédcsapatait. Philippustól ezer macedon katona, Thessaliából ötszáz lovas érkezett. Most már nem a kellő számban megjelent segédcsapatokra kellett várakoznia, hanem az élelemszállításra kötelezett környékbeli városok küldeményeire. Igen jelentős haderő gyűlt össze a tengeren is. Már odaérkezett negyven hajóval Leucastól L. Quinctius, már itt tartózkodott a rhodusiak tizennyolc hadihajója, s a Cyclasok mellett már ott várakozott Eumenes király tíz hadihajóval, harminc bárkával s egyéb kisebbfajta dereglyével.

Sok, a tyrannusok kegyetlensége elől elmenekült lacedaemoni száműzött is összegyülekezett a római táborban, abban a reményben, hogy visszaszerzik hazájukat. Közülük egyeseket már jó egynéhány emberöltővel ezelőtt űztek el, amióta Lacedaemonban tyrannusok uralkodtak, egyiket ez, a másikat a másik tyrannus. A száműzöttek vezetője Agesipolis volt, akit családi jogon megilletett Lacedaemon trónja, s akit még gyermekkorában, Cleomenes halála után száműzött Lycurgus, az első lacedaemoni tyrannus.

27. Á tyrannus, noha körös-körül szárazon és vízen ilyen roppant háború fenyegette, s ha józanul felbecsülte a maga és az ellenség haderejét, szinte minden reményét fel kellett adnia, mégsem hagyta abba a háborús előkészületeket. Krétáról a már ott tartózkodó ezerhez újabb ezer válogatott ifjút toboroztatott, háromezer zsoldoskatonát, s a saját alattvalói közül - a hegyi erődökben szolgáló földműveseket is beleértve - tízezret tartott fegyverben; a várost árokkal és sánccal erősítette meg. Hogy megelőzzön bármiféle belső zavargást, megfélemlítéssel és szigorú büntetésekkel tartotta rémületben a polgárokat, hiszen arra nem számíthatott, hogy ezek tyrannusuk megmaradását óhajtsák. Mivel néhány polgár felébresztette gyanúját, valamennyi csapatát kivezette a Dromosnak nevezett mezőre, parancsot adott, hogy a lacedaemoniak fegyver nélkül jöjjenek össze népgyűlésre, s az összegyűlt tömeget körülfogatta fegyveres testőrségével.

Először néhány szóval megmagyarázta, miért kell a jelenlegi helyzetben elnézniük, ha ő mindenkitől fél, és mindenkire gyanakszik; az ő javukat szolgálja, ha azokat, akik a mostani körülmények között gyanússá váltak, inkább megakadályozzák abban, hogy valamilyen vállalkozással megpróbálkozzanak, semminthogy vállalkozásuk után sújtson le rájuk a büntetés. Ezért ő néhány embert őrizetbe vétet, amíg

az őket fenyegető vihar elvonul, s ha visszaverik az ellenséget, amelytől, ha megelőzik a belső árulást, sokkal kevésbé kell félniük, tüstént szabadon bocsátja őket.

Ezután felolvastatta mintegy nyolcszáz előkelő ifjú nevét, s amint nevük említésekor jelentkeztek, börtönbe vettette őket. A rákövetkező éjszaka mindnyájukat kivégeztette. Ezután korbácsütésekkel valamennyi utcán végigkergették, majd kivégezték azt a néhány helotát - ezek földművesek, akik ősi idők óta a hegyi erődítményben laknak -, akiket azzal gyanúsított, hogy át akartak szökni az ellenséghez. Rémuralmával annyira megbénította a tömeget, hogy az képtelen volt bármiféle ellenállási kísérletre. Csapatait az erődítményeken belül tartotta, mert egyrészt tudta, hogy serege, ha csatát óhajtana vívni, nem ér fel az ellenséggel, másrészt félt elhagyni a várost, mikor ilyen feszült és bizonytalan volt az általános hangulat.

28. Quinctius, miután minden szükséges előkészületet megtett, felkerekedett állandó táborából, s másnap elért Sellasiába, az Oenus folyó mellé, ahol a hagyomány szerint egykor Antigonus macedon király vívott ütközetet Cleomenes lacedaemoni tyrannusszal. Mikor megtudta, milyen nehezen járható és szűk a lefelé vezető út, rövid kerülő úton embereket küldött előre a hegyeken át, hogy hozzák rendbe az ösvényt, majd megfelelő széles és sima úton elérkezett az Eurotas folyóhoz, mely szinte közvetlenül Spárta falai alatt folyik.

Itt, mikor a rómaiak hozzákezdtek a táborhely kijelöléséhez, maga Quinctius pedig előrement a lovassággal és könnyűfegyverzetű csapatokkal, nagy rémületet és zűrzavart okozva, rájuk támadtak a tyrannus segédcsapatai. A rómaiak nem számítottak ilyesmire, hiszen egész napi menetelésük folyamán senki sem szállt szembe velük, s úgy vonultak, mintha békés területen lennének. A zűrzavar jó sokáig tartott, mivel - egyáltalán nem bízva önmagukban - a gyalogosok a lovasokat, a lovasok a gyalogosokat hívták segítségül. Végül hadijelvényeikkel odaérkeztek a legiók, s mikor az elősorok cohorsai beavatkoztak a harcba, az előbb még akkora rémületet okozó ellenséget, szétzilálva sorait, visszakergették a városba. A rómaiak csak annyira hátráltak a faltól, hogy a dárdák el ne érjék őket, s egy ideig rendezett csatasorban várakoztak. Majd, hogy az ellenség részéről senki se szállt szembe velük, visszatértek táborukba.

Másnap Quinctius harcra kész csapatait a város melletti folyó mentén közvetlenül a Menelaius-hegy lábához vezette. Elöl haladtak a legiók cohorsai, s a könnyűfegyverzetűek és a lovasok zárták be a menetet. Nabis a falak mögött tartotta hadijelvények alatt felsorakozott és támadásra kész zsoldoscsapatait - legfőbb reménységét -, hogy majd hátulról támad rá az ellenségre. Mikor a római utóvéd is

elhaladt, épp akkora zajjal, mint az előző napon, egyszerre több helyen kitörtek a várból. A római menet végén Ap. Claudius haladt. Ő már előkészítette embereit erre a várható eseményre, hogy ne érje őket meglepetés. A hadijelvényeket tüstént szembefordította az ellenséggel, s teljes arcvonalat alkotott vele szemben. Így, mintha rendezett csatasorok csaptak volna össze, jó ideig szabályos ütközet folyt, végül Nabis katonái menekülni kezdtek. Ez számukra sokkal kevesebb veszéllyel és zűrzavarral járt volna, ha nem éppen a környéket jól ismerő achaiok veszik őket üldözőbe. Ezek nemcsak nagy öldöklést rendeztek közöttük, de a minden irányban menekülők többségét fegyvereitől is megfosztották.

Quinctius Amyclae mellett ütötte fel táborát. Innen teljesen végigpusztította a város sűrűn lakott s nagyon szép környékét, s mivel már egyetlen ellenség se merészkedett ki a kapun, táborát az Eurotas folyó mellé helyezte át. Innen azután végigdúlta a Taygetus alatt elterülő völgyet s a tengerpart mellett elhúzódó földeket.

29. Körülbelül ugyanebben az időben kerítette hatalmába L. Quinctius részben önkéntes megadás, részben megfélemlítés vagy erőszak révén a tengerparti városokat. Mikor megtudta, hogy a lacedaemoniak a tengeri vállalkozásokhoz szükséges valamennyi felszerelésüket Gytheumban tárolják, a római tábor pedig nincs messze a tengertől, elhatározta, hogy teljes haderejével ostrom alá veszi a várost, amely polgárainak s az ott lakóknak nagy száma miatt igen erős volt, s el volt látva mindenféle hadifelszereléssel. Quinctiusnak, aki nem könnyű feladatra vállalkozott, éppen a legjobbkor jött segítségére Eumenes király és a rhodusi hajóhad.

Összevonták a három hajóhad szövetséges hajóslegénységét, s ez a roppant sereg néhány nap alatt elkészítette a szárazföld és a tenger felől egyaránt jól megerősített város ostromához szükséges valamennyi eszközt. Az előnyomuló ostromtetők alatt csakhamar aláaknázták, s faltörő kosokkal döngetni kezdték a falakat. Az ismétlődő ütések alatt összeomlott az egyik torony, s zuhanásában ledöntötte a hozzá kapcsolódó falat is. A rómaiak, hogy e kevésbé védhető helyről elvonják az ellenség figyelmét, egyszerre próbálták kierőszakolni a bejutást az öböl felől - ahol a simább terepen könnyebb volt az előnyomulás - és az omlás következtében előttük megnyílt úton. Kis híján be is törnek az ostromlott pontokon, ha támadásuk lendületét nem mérsékeli az a közben felmerült, majd csakhamar meghiúsult remény, hogy a város megadja magát.

A város élén, egyforma hatáskörrel, két parancsnok állott: Dexagoridas és Gorgopas. Dexagoridas értesítette a római legatust, hogy át akarja adni a várost. De mikor már az átadás idejében és

módjában is megállapodtak, Gorgopas megölette az árulót, s egymaga még elszántabban védte a várost. Az ostrom folytatása még nehezebbé vált volna, ha nem érkezik meg T. Quinctius négyezer válogatott harcossal. Mikor felsorakozott arcvonala a vártól nem messze álló egyik domb oldalán láthatóvá vált, a másik oldalon pedig ostromműveiből L. Quinctius indult szárazon és vízen támadásra, a reménytelen helyzet végül Gorgopast is ugyanarra az elhatározásra kényszerítette, amiért vezértársát halállal büntette.

Azzal a feltétellel, hogy a várost védő katonákkal szabadon elvonulhat, átadta a várost Quinctiusnak. Még mielőtt Gytheumot átadták volna, Pythagoras, az Argosban hátrahagyott elöljáró a város parancsnokságát a pellenéi Timocratesre ruházta, s ezer zsoldoskatonával s kétezer argosival elvonult Nabishoz Lacedaemonba.

30. Nabist kezdetben megrémítette a római hajóhad megérkezése és a tengerparti városok átadása, de azután megnyugtatta és némi reménnyel töltötte el, hogy Gytheumot emberei megtartották birtokukban. Ám most, meghallva, hogy ezt a várost is átadták a rómaiaknak, s mivel a szárazföldön az ellenségtől teljesen körülzárva nem volt semmi reménye, s a tengertől is teljesen elvágták, úgy vélte, hogy meg kell adnia magát végzetének. Először hírnököt küldött az ellenséges táborba, derítse ki, hajlandók-e követeit fogadni. Mikor ebbe beleegyeztek, Pythagoras megjelent a római hadvezérnél, de megbízatása csupán annak a kieszközlésére szorítkozott, hogy a tyrannus tárgyalhasson a hadvezérrel.

Quinctius összehívta a haditanácsot, s mikor mindenki úgy nyilatkozott, engedélyezni kell a tárgyalást, megállapodtak az összejövetel napjában és helyében. Miután csekély fegyveres kísérettel megérkeztek a köztük elterülő síkságon álló dombokhoz, cohorsaikat jól látható őrhelyen hátrahagyva mindketten - Nabis válogatott testőrei, Quinctius fivére, Eumenes király, a rhodusi Sosilas, Aristaenus, achaiai elöljáró, s néhány katonai tribunus kíséretében - leereszkedtek a síkságra.

31. Itt a tyrannus, akinek szabad választást engedtek, hogy tetszése szerint ő szólalhat meg vagy hallgathat először, így kezdett beszélni:

“Ha - T. Quinctius és ti, többi jelenlevők - én egyedül is rá tudnék jönni az okára, hogy ti miért üzentétek meg nekem s miért folytatjátok ellenem a háborút, szó nélkül várnám sorsom alakulását. Így azonban nem tudom magamban elfojtani a kíváncsiságot, hogy megtudjam, mielőtt elveszném, milyen ok miatt kell elvesznem. Hiszen, Herculesre, ha ti olyan emberek lennétek, amilyenek hír szerint a carthagóiak,

akiknek semmit sem számít a szövetséges eskü szentsége, akkor nem csodálnám, ha abból se csinálnátok nagy ügyet, hogy velem szemben miként jártatok el. De, ha rátok nézek, látom, hogy rómaiak vagytok, akik az istenekkel kapcsolatban a szerződéseket, az emberekkel kapcsolatban pedig a szövetségi hűséget tartjátok a legszentebb dolognak. S ha saját magamra tekintek, remélem, ugyanaz az ember vagyok, akit államom nevében, a többi lacedaemonihoz hasonlóan hozzátok ősi szerződés, személy szerint pedig barátság és szövetség köt, amelyet nemrég a Philippus ellen vívott háborúban újítottunk meg.

»Igen - mondjátok -, de én ezt megsértettem és felbontottam azzal, hogy hatalmamban tartom Argos városát.« Hogyan védekezzem ezzel a váddal szemben? A tényekre hivatkozzam-e vagy az időre? A tények kétszeresen is igazolnak engem. Először is, a lakók maguk hívtak be, s adták át városukat, így azt átvettem s nem elvettem, s másodszor: akkor vettem át, amikor az Philippus oldalán állt, s nem a ti szövetségesetek volt. Az időpont pedig annyiban ment fel engem a vád alól, hogy mikor szövetséget kötöttünk egymással, Argos már a birtokomban volt, s ti azt kötöttétek ki, hogy küldjek számotokra segédcsapatokat a háborúba, nem pedig azt, hogy Argosból vonjam ki helyőrségemet. Így, Herculesre, az Argosról szóló vitában én maradok felül a méltányosság tekintetében is. Hiszen nem a ti városotokat vettem birtokomba, hanem az ellenségét, nem erővel kényszerítettem őket erre, hanem ők maguk adták át, méghozzá a ti jóváhagyásotokkal, hiszen szövetségünk feltételei szerint ti Argost nekem engedtétek át.

Nem is ez, hanem a tyrannus cím és cselekedeteim teszik hátrányossá helyzetemet, az, hogy a rabszolgákat szabadnak nyilvánítom, hogy a szűkölködő népet letelepítem a földekre. Ami címemet illeti, arra csak azt válaszolhatom, hogy én - legyek bármilyen is - ugyanaz vagyok, aki akkor voltam, amikor T. Quinctius, te magad kötöttél velem szövetséget. Akkor, emlékszem, királynak címeztetek, most, látom, tyrannusnak neveztek. Ezért, ha én adtam volna más nevet uralkodásomnak, nekem kellene következetlenségemet megmagyaráznom, de mivel a nevet ti változtattátok meg, ti tartoztok ezzel a magyarázattal.

Ami pedig azokat a cselekedeteimet illeti, hogy a lakosság számát felszabadított rabszolgákkal gyarapítottam, s földet osztottam a nincsteleneknek, itt is jogosan hivatkozhatom az időre. Én ezeket a döntéseket - legyenek bármilyenek is - már meghoztam, mikor velem szövetséget kötöttetek, s elfogadtátok segédcsapataimat a Philippus ellen vívott háborúban. De, feltéve, hogy most cselekedtem volna így, akkor sem kérdezném meg: »Mennyiben sértettelek meg ezzel

benneteket vagy barátságtokat?« -, hanem kijelenteném, hogy az ősök szokásai és rendelkezései alapján jártam el így. Ne mérjétek saját törvényeitekhez és intézményeitekhez azt, ami Lacedaemonban történik. Nem szükséges az egyes dolgokat külön-külön összehasonlítgatni.

Ti vagyoni helyzete alapján választjátok ki a lovagot és gyalogost, és az a célotok, hogy néhányan gazdagságuk révén kiemelkedjenek, s a nép ezeknek legyen alárendelve. A mi törvényhozónk nem óhajtotta, hogy az állam kormányzása egy kis csoport kezében legyen - ezt ti senatusnak nevezitek -, sem hogy egyik vagy másik rend az államban kiváltságos helyzetet élvezzen, hanem meg volt győződve, hogy a vagyon és méltóság kiegyenlítésével lehet elérni, hogy sokan fogjanak fegyvert hazájukért.

Elismerem, hogy a hazámban hagyományos tömör kifejezésmódhoz képest túl hosszan beszéltem; néhány szóban is összefoglalhattam volna mondanivalómat: Semmit se követtem el szerződésünk megkötése óta, amiért azt okotok lenne megbánni.”

32. Szavaira a római fővezér így válaszolt:

“Sohasem volt veled baráti és szövetségi szerződésünk. Mi ilyet Pelopsszal, Lacedaemon jogos és törvényes királyával kötöttünk. S az ebben a szerződésben biztosított jogokból azok a tyrannusok is hasznot húztak - mint ahogy te is ezt tetted a most folyó macedon háborúban -, akik később erőszakkal gyakorolták Lacedaemonban a hatalmat, hiszen minket hol a pun, hol a gallus, hol pedig egyéb háborúk sorozata kötött le. Mert mi lenne méltatlanabb hozzánk, mint hogy mi, akik Görögország szabadságáért viseltük a háborút Philippus ellen, egy tyrannusszal kössünk baráti szerződést? Méghozzá egy olyan tyrannusszal, aki valamennyi között a legkegyetlenebb, s aki a legerőszakosabb módon bánt alattvalóival. Hiszen nekünk - még ha te csellel nem is foglalod el és tartod hatalmadban Argost -, akik egész Görögország felszabadítói vagyunk, vissza kellett volna adnunk Lacedaemon szabadságát és törvényeit is, amelyeket az imént úgy emlegettél, mint egy második Lycurgus.

Hogy Philippus kivonja helyőrségét Iasusból és Bargyliaeból, arról majd mi gondoskodunk. De hagyjuk-e, hogy Argos és Lacedaemon, ez a két nagy hírű város, Görögország egykori ékességei, lábad alatt heverjenek, s szolgaságuk elhomályosítsa Görögország felszabadításával szerzett dicsőségünket? »De hiszen - mondhatnád - az argosiak Philippus pártján álltak!« Elengedjük neked, hogy olyasmiért háborodj fel, ami miránk tartozik. Nagyon jól tudjuk, hogy ez két, legfeljebb három ember, s nem az egész polgárság bűne volt, de éppúgy tudjuk, Herculesre, azt is, hogy mikor téged helyőrségeddel

együtt bevittek és befogadtak a fellegvárba, ez egyáltalán nem állami határozat alapján történt. Igen, tudjuk, hogy a thessaliaiak, Phocis és Locri lakói teljes egyetértésben Philippus pártján állottak, s mégis, egész Görögországgal együtt őket is felszabadítottuk. Mit gondolsz, akkor mit fogunk tenni az argosiak esetében, akik semmi efféle állami határozatért nem hibáztathatók?

Azt mondtad, mi bűnül rójuk fel neked, hogy a rabszolgákat szabadnak nyilvánítottad, és földet osztottál a nincsteleneknek. Nem mondom, ezek sem jelentéktelen szempontok, de mit számít mindez azokhoz a szörnyűségekhez képest, amelyeket te és embereid, gazságot gazságra halmozva, naponta elkövettek? Engedélyezz csak szabad népgyűlést Argosban vagy Lacedaemonban, ha meg akarod hallani féktelen rémuralmad bűneinek őszinte felsorolását. Hogy ne említsem valamennyi korábbi gaztettedet: miféle vérfürdőt rendezett Argosban a te vejed, Pythagoras, majdnem a szemeim láttára? S milyen mészárlást rendeztél te magad, mikor én már majdnem Lacedaemon területére értem? Rajta, vezettesd elő megbilincselve azokat, akiket a népgyűlésen elfogattál, s akikről valamennyi polgár füle hallatára kijelentetted, hogy fogságban fogod őket tartani; hadd lássák szerencsétlen szüleik, hogy alaptalanul gyászolták őket, és még életben vannak.

»De - mondhatod - még ha mindez így történt is, mennyiben tartozik ez rátok, rómaiakra?« Ezt mondanád Görögország felszabadítóinak? Ezt mondanád azoknak, akik, hogy felszabadíthassák, átkeltek a tengeren, s szárazon és vízen folytatták a háborút? »Ámde - mondod - lényegében nem sértettelek meg titeket s a veletek kötött barátságot és szövetséget!« Hány bizonyítékot hozzak arra, hogy valóban megsértetted? De nem akarom mindegyiket felsorolni, csak a lényeget foglalom össze. Milyen cselekedetekkel lehet megsérteni a barátságot? Világos, hogy főképpen a következő két módon: ha szövetségeseimet ellenségnek tekinted, s ha szövetséget kötsz ellenségeimmel. Te mindkettőt elkövetted, hiszen egyrészt szövetségesünk létedre erőszakkal és fegyverrel elfoglaltad a velünk szövetséges várost, Messenét, amellyel ugyanabban a szerződésben kötöttünk barátságot, mint Lacedaemonnal, másrészt ellenségünkkel, Philippusszal nem csupán szövetséget, hanem - ó, egek! - hadvezérére, Philocles közvetítésével még rokoni kapcsolatot is létesítettél. S mintha háborút folytatnál ellenünk, kalózhajóiddal bizonytalanná tetted számunkra a Malea körül fekvő tengerrészt, s úgyszólván több római polgárt ejtettél fogságba vagy öltél meg, mint Philippus, s hadseregünknek utánpótlást szállító hajóink számára még Macedonia partvidéke sem volt olyan félelmetes, mint Malea hegyfoka.

Ezért hagyd abba a szövetségi hűség és jogok emlegetését, mellőzd a

népbarát szónoklatokat, s beszélj úgy, mint aki tyrannus és ellenség!”

33. Ezután Aristaenus intézett Nabishoz hol figyelmeztető, hol szinte már kérlelő szavakat, hogy amíg ideje és alkalma van rá, gondoljon saját magára és lehetőségeire. Azután név szerint felsorolta a szomszédos városokban azokat a tyrannusokat, akik lemondtak hatalmukról, visszaadták népüknek a szabadságot, s öreg korukban polgártársaik közt nem csupán biztonságot, de megbecsülést is élveztek. - Ezek a beszédek hangzottak el a két fél részéről, mikor a már-már rájuk szálló éjszaka véget vetett a tárgyalásnak.

Nabis másnap közölte: eleget tesz a rómaiak óhajának, eltávozik, és helyőrségét is kivonja Argosból, s visszaadja a hadifoglyokat és szökevényeket. Kérte, hogy ha még valami követelésük van, azt adják át írásban, hogy barátaival is megbeszélhesse a dolgot. Így a tyrannus elég időt nyert a megbeszélésre, s Quinctius is a haditanácsra, amelyre a szövetséges parancsnokokat is meghívta. Itt legtöbben azon a véleményen voltak, hogy folytassák a háborút, s döntsék meg a tyrannus uralmát, mert semmi más módon nem tudják biztosítani Görögország szabadságát. Sokkal jobb lett volna meg sem kezdeni ellene a háborút, mint most, hogy megkezdték, abbahagyni. Magának Nabisnak a helyzetét is megerősítik azzal, hogy uralmát elismerik, s ha arra hivatkozhat, hogy a római nép szentesítette zsarnokságát, példája más városokban is buzdításul szolgálhat sokaknak, akik polgártársaik szabadságára törnek.

Maga a fővezér inkább a békekötés felé hajlott. Látta ugyanis, hogy ha az ellenséget beszorítják a falak mögé, nem marad más hátra, mint az ostromzár, ez viszont hosszadalmasnak ígérkezik. Hiszen nem Gytheumot fogják ostromolni - s ez se ostromzárral, hanem megadással került hatalmukba -, hanem a legénységgel és védőeszközökkel rendkívül jól ellátott Lacedaemont. Egyetlen reményük volt, hogy ha seregük közelebb nyomul, a lakosság között széthúzást és felkelést tudnak támasztani. De hiába látták a védők szinte a kapukig előnyomulni a hadijelvényeket, senki se mozgolódott.

A consul még hozzáfűzte, hogy Villius, az Antiochustól visszatért követ jelentése szerint a királlyal kötött béke bizonytalanná vált, s a király a korábbinál sokkal jelentősebb szárazföldi és hajóssereggel átkelt Európába. S ha ő seregét leköti Lacedaemon körülzárásával, miféle más csapatokkal viselhet háborút az oly erős és nagy hatalmú király ellen?

Ezeket az okokat sorolta fel a nyilvánosság előtt. Magában azonban amiatt aggódott, hogy az új consul a sorshúzás alapján Görögországot kapja meg provinciának, s ő kénytelen lesz utódjának átengedni az általa kezdett háború győztes befejezését.

34. Mikor ellenérvei szövetségeseire egyáltalán nem hatottak, azzal, hogy látszólag elfogadta ellenvéleményüket, elérte, hogy tervét mindnyájan egyhangú helyesléssel fogadják.

“Az istenek segítségével - mondta -, mivel úgy óhajtjátok, ostromoljuk meg Lacedaemont. Csak azt ne feledjétek - mivel, mint magatok is tudjátok, a városok ostroma hosszadalmas vállalkozás, amely sokszor előbb meríti ki az ostromlókat, mint az ostromlottakat -, hogy már most fel kell készülnünk arra, hogy Lacedaemon falai alatt kell eltöltenünk a telet. Ha hosszas ott-tartózkodásunk csak fáradsággal és veszéllyel járna, akkor arra biztatnálak benneteket, hogy ezek elviselésére készüljetek fel. Azonban tetemes költségbe is kerülnek az ostromművek, az ostrom- és hajítógépek, amelyek egy ilyen hatalmas város ostromához kellenek, s a tél folyamán számotokra és számunkra szükséges élelem előteremtése.

Ezért - hogy ne kerüljetek váratlanul szorult helyzetbe, s szégyenszemre ne hagyjátok abba a megkezdett vállalkozást - azt javaslom: írjon ki-ki saját városának, megtudakolva, hogy melyikben mekkora az elszántság és erő. Segédcsapatom több van, mint kellene, de minél többen vagyunk, annál több dologra van szükségünk. Az ellenség területén semmi más nem található a puszta földön kívül. S hozzá még itt van a tél is, amely megnehezíti a távolból való szállítást.”

Ezek a szavak mindnyájukat egyszeriben arra késztették, hogy ki-ki számba vegye saját hazája nehézségeit: a nemtörődömséget, az otthon maradtak irigységét és ellenszenvét a hadba vonultak iránt, azt, hogy a szabadság mennyire megnehezíti az egyhangú határozatot, hogy mennyire szegény az államuk, s hogy a magánosok fösvénységükben nem hajlandók hozzájárulást fizetni.

Ezért hangulatuk egy csapásra annyira megváltozott, hogy fölhatalmazták a fővezért, cselekedjék úgy, ahogy a római nép állama és szövetségesei érdekében szükségesnek tartja.

35. Quinctius ezután, csupán legatusait és katonai tribunusait vonva be a megbeszélésbe, a következő feltételeket állapította meg, amelyeknek alapján létrejöhet a tyrannusszal a béke: Hat hónapra szóló fegyverszünetet kell kötni egyfelől Nabis, másfelől a rómaiak, Euemenes király és a rhodusiak között; T. Quinctius és Nabis azonnal küldjenek követeket Rómába, hogy a senatus békekötésüket jóváhagyásával erősítse meg; a fegyverszünet kezdetét attól a naptól kell számítani, amelyen a békefeltételeket Nabisnak írásban átadták, s ettől az időponttól számított tíz napon belül Argosból s a többi, argosi területen fekvő városból ki kell vonnia valamennyi helyőrségét, s a

városokat kiürítve és szabadon kell átadnia a rómaiaknak; egyetlen rabszolgát sem - legyen az a királyé, az államé vagy magánszemélyé - szabad onnan elvinnie, s a korábban elhurcoltakat is vissza kell adnia gazdájuknak; Nabisnak vissza kell adnia a tengerparti városokból elvitt hajókat, neki nem lehet egyetlen hajója sem, csupán két bárkája, s ezeket sem hajthatja több tizenhat evezőnél; vissza kell adnia valamennyi Rómával szövetséges államnak a szökevényeket és foglyokat, továbbá a messeneieknek minden előkeríthető tulajdonát, amit gazdáik felismernek; Nabis engedje meg a Lacedaemonból száműzöttek feleségeinek, hogy ha akarják, gyermekeikkel együtt követhessék férjüket, de egyiküket sem lehet kényszeríteni, hogy férjével a számkivetést megossza; Nabis zsoldoskatonáinak, akár hazájukba, akár a rómaiakhoz távoznak, megfelelő módon valamennyi tulajdonukat vissza kell adni; Kréta szigetén Nabis birtokában nem lehet város, amit eddig birtokolt, azt át kell adnia a rómaiaknak; senkivel sem köthet szövetséget, sem Krétán, sem máshol, és nem folytathat háborút; minden városból, amelyet ő maga ad át, s azokból is, amelyek magukat és vagyonukat a római nép védelme és fennhatósága alá helyezték, vonja ki valamennyi helyőrségét, s e városokat azután sem ő, sem emberei nem zaklathatják; nem építhet sem várost, sem erődöt, sem a saját, sem valaki más területén; biztosítékként a feltételek teljesítésére adjon öt túszt - köztük saját fiát is -, akiket a római vezér jelöl ki, továbbá fizessen azonnal száz ezüst talentumot, és nyolc éven át évi ötven talentumot.

36. Ezeket a feltételeket írásban rögzítették és elküldték Lacedaemonba, közben a tábort közelebb vitték a városhoz. A tyrannus egyik ponttal sem volt megelégedve, kivéve, hogy - várakozása ellenére - egyáltalán nem történt említés a száműzöttek visszafogadásáról. Legjobban azonban valamennyi közül az a feltétel bántotta, hogy elveszik hajóit és a tengerparti városokat. A tenger ugyanis nagy hasznot jelentett számára, mert kalózhajóival bizonytalanná tette a Malea körül fekvő egész tengerpartot. Ezenkívül az ezekben a városokban besorozott fiatalság jelentette a legjobb katonai utánpótlást hadserege számára.

Noha bizalmasaival titokban tárgyalta meg a feltételeket, mégis ezek híre széltében elterjedt, hiszen jellemző az uralkodók környezetére, hogy mint általában a hűséget megkívánó dolgokban, a rájuk bízott titkok megőrzésében is megbízhatatlanok. Az emberek nem általában valamennyi feltételt bírálták, hanem inkább ki-ki egyénileg azt, ami rá vonatkozott. Az, aki valamelyik száműzött asszonyát vette feleségül, vagy ilyennek a vagyonából birtokolt egy részt, úgy méltatlankodott, mintha az övét vennék el, nem pedig neki kellene visszaadnia a másét. A rabszolgák előtt, akiket a tyrannus felszabadított, nemcsak az

rémlett fel, hogy elvesztik szabadságukat, hanem az is, hogy a korábbinál sokkal borzalmasabb szolgasors vár rájuk, ha visszakerülnek felbőszült gazdáik hatalmába. A zsoldoskatonák nemcsak azt vették kedvetlenül tudomásul, hogy a békében zsoldjuk kisebb lesz, hanem azt is, hogy nincs semmi lehetőségük, hogy hazájukba visszatérhessenek, ahol a tyrannusokat sem gyűlölték jobban, mint csatlósaikat.

37. Ezek miatt kezdetben csak maguk között, összecsoportosulva zúgolódtak, majd egyszerre szétfutottak, hogy fegyvert fogjanak. A tyrannus látva a zajongásból, hogy a tömeg már önmagától is eléggé izgatott hangulatban van, népgyűlést hivatott össze. Miután itt ismertette a rómaiak követeléseit - némelyiket hazug módon még súlyosabbnak és felháborítóbbnak tüntetve fel a valóságnál -, s minden egyes pontnál hol az egész tömeg, hol egy-egy csoport kiáltozásban tört ki, feltette a kérdést: mit óhajtanak, ő minderre milyen választ adjon, vagy mit cselekedjék? Majdnem mindannyian szinte egy emberként kiáltották, hogy egy szó választ se adjon, hanem folytassa a háborút. S ki-ki a maga módján, ahogy a tömegben lenni szokott, biztatta, hogy tartson ki, legyen jó reménnyel, s emlékeztették, hogy a szerencse a bátrakat segíti.

A biztatásuktól fellelkesedett tyrannus bejelentette, hogy Antiochus és az aetoliaiak is segíteni fogják őket, s neki magának is elegendő csapata van, hogy az ostromnak ellenálljon. Valamennyiük szívéből eltűnt a békekötés gondolata, s elsiettek őrhelyeikre, nem bírván tovább elviselni a tétlenséget. S miután néhányan támadó szándékkal kitörtek, s elhajították dárdájukat, a rómaiak se töprengtek tovább, hogy vajon folytassák-e a háborút.

Ezután kezdetben négy napon át könnyű csatározások folytak, anélkül, hogy bármelyik fél döntő sikert ért volna el. Az ötödik napon szinte szabályos ütközet alakult ki - s a megfutamított lacedaemoniak olyan rémülten menekültek vissza a városba, hogy néhány, a megszaladókat üldöző római katona a falakon ekkoriban található réseken át behatolt a városba.

38. Quinctius, miután az ellenségnek ezzel a kitörésektől kellőképpen elvette a kedvét, belátva, hogy nincs más lehetősége, csak a város megostromlása, futárok útján Gytheumtól szövetségesei egész hajóhadát iderendelte. Maga közben katonai tribunusaival körbelovagolta a falakat, hogy a város helyzetét szemügyre vegye. Spártának korábban nem voltak védőfalai, csak újabban vették körül a tyrannusok fallal a nyíltabb, sík helyeket, míg a magasabb, nehezen megközelíthető pontokat erődítmény helyett fegyveres őrségekkel oltalmazták.

Quinctius, miután mindent gondosan végignézett, elhatározta, hogy körben kezdi meg az ostromot, s valamennyi csapatát a város köré sorakoztatta fel. Mintegy ötvenezer embere volt: a rómaiak és szövetségeseik, gyalogosok és lovasok, szárazföldi csapatok és tengerészek. Egyesek létrákat, mások fáklyákat vittek, ismét mások olyan eszközöket, amelyek nemcsak az ostromra, de az ellenség megrémítésére is alkalmasak. Parancsot kaptak, hogy csatakiáltást hallatva mindnyájan egyszerre nyomuljanak előre, hogy a mindenütt egyformán megrettent lacedaemoniak ne tudják, hova szaladjanak, s hova vigyenek segítséget először.

A vezér serege fő erejét három részre osztotta, kiadta a parancsot, hogy az első a Phoebeumnál, a második a Dictynneumnál, a harmadik az úgynevezett Heptagoniaenál - ezek mind nyílt, fallal védett pontok voltak - induljon támadásra.

Miután a várost ekkora rémület övezte, a tyrannus először a hirtelenül felharsanó kiáltozások vagy a lélekszakadva érkező hírnökök hatására személyesen sietett vagy másokat küldött a leginkább szorongatott helyekre. Később azonban a mindenkit hatalmába kerítő rémület annyira elkábította, hogy nem volt képes hasznos tanácsokat sem adni, sem meghallgatni, s nemcsak ítélőképességét, hanem szinte józan eszét is elvesztette.

39. A lacedaemoniak kezdetben a szűk bejáratoknál feltartóztatták a római támadásokat, s egyidőben különböző pontokon három arcvonaluk harcolt. Később minél hevesebben folyt, annál egyenlőtlenebbé vált a küzdelem. A lacedaemoniak hajítódárdákkal küzdöttek, s ezek ellen a rómaiaknak nagy pajzsuk könnyű védelmet nyújtott, másrészt a lövedékek egy része egyáltalán nem, más része pedig alig ért el a célig. Ugyanis a szűk terepen, a nagy tolongásban nemcsak a hely hiányzott, hogy a védők gerelyüket a legnagyobb lendületet adó nekifutással tudják elhajítani, de még arra se volt módjuk, hogy a lábukat akadálytalanul és szilárdan megvetve kíséreljék meg a dobást. Így azután a szemtől szembe kihajított lövedékek sose találták el az ellenség testét, legfeljebb nagy ritkán a pajzsukban akadtak meg. Néhány rómait a magasabb pontokat körben megszállva tartó katonák sebeztek meg, majd előnyomulásuk közben a háztetőkről nemcsak gerelyekkel, de váratlan sebesüléseket okozó téglákkal is hajigálták őket. Ekkor pajzsukat fejük fölé tartották, s olyan szorosan összezárták, hogy nemcsak a vaktában elhajított, de a közvetlen közelről rájuk irányított lövedékeknek sem hagytak rést a behatolásra, s teknősbékát alkotva így nyomultak tovább.

A római és ellenséges katonákkal zsúfolt szűk bejárat kis ideig késleltette előnyomulásukat, de miután az ellenséget visszaszorítva

lassan a város egyik tágabb utcájára értek, támadásuk lendületét nem lehetett többé megállítani. Nabis, mikor a lacedaemoniak az ellenségnek hátat fordítva fejvesztetten menekültek a magasabb helyekre, rémülettel eltelve, mintha a várost már el is foglalták volna, csak arra gondolt, hogy ő maga merre találhat utat a menekülésre.

S most is egyedül a minden más tekintetben is hadvezérhez méltó bátorságot és felelősségtudatot tanúsító Pythagoras akadályozta meg a város elfoglalását. Ugyanis parancsot adott, hogy gyújtsák fel a fal mellett álló épületeket. S mikor ezek pillanatok alatt lángban álltak - hiszen akik máskor oltani szokták, most azok is szították a tüzet -, a tetők rádűltek a rómaiakra, a katonákra nemcsak tégladarabok hulltak, hanem lángoló gerendák is, s a lángok terjedésével a füst még nagyobb rémületet okozott, mint amekkora veszélyt.

Így azután nemcsak azok, a városon még kívül tartózkodó rómaiak fordultak vissza a faltól, akik ekkor készültek teljes erővel a behatolásra, de azok is visszavonultak, akik már bent voltak a városban, nehogy a hátuk mögött támadt tűzvész elzárja őket bajtársaiktól. Quinctius is, mikor látta, mi a helyzet, visszavonulót fúvatott. Így a szinte már elfoglalt városból visszarendelt rómaiak visszatértek táborukba.

40. Quinctius, akit több reménnyel töltött el az ellenség félelme, mint maga az elért siker, a három következő napon azzal tartotta rémületben a védőket, hogy hol támadásokkal zaklatta őket, hol pedig ostromműveivel körülzárt néhány pontot, hogy elvágja előlük a menekülés útját.

Ezek a fenyegető előkészületek arra késztették a tyrannust, hogy ismét követségbe küldje Pythagorast, akit Quinctius először látni sem akart, s kiutasította táborából, s csak mikor ez térdéhez borulva alázatosan könyörögni kezdett, volt hajlandó meghallgatni.

Pythagoras azzal kezdte, hogy a döntést mindenben a rómaiakra bízzák, majd mikor az efféle üres és hatástalan szavakkal semmit sem ért el, végül megállapodtak, hogy a néhány nappal ezelőtt írásban rögzített feltételek alapján fegyverszünetet kötnek, s a rómaiak átvették a pénzt és a túszokat.

Miközben a tyrannus ostrom alatt állt, az argosiak, akiket felbátorítottak az egymás után érkező futárok hírei, hogy Lacedaemont épp csak hogy el nem foglalták, s az a körülmény, hogy Pythagoras a helyőrség java részével elvonult, mivel már nem féltek a fellegvárban tartózkodó néhány katonától, egy bizonyos Archippus vezetésével elkergették a helyőrséget, s a pellenéi Timocratest, aki mint városparancsnok kíméletesen bánt velük, ígéretüket megtartva

szabadon engedték.

E vidám hangulat közepette érkezett meg hozzájuk Quinctius, aki miután megadta a békét a tyrannusnak, elbocsátotta Lacedaemonból Eumenest és a rhodusiakat, s testvérét, L. Quinctiust visszaküldte a hajóhadhoz.

41. A polgárok boldog hangulatban, a római hadsereg és vezére bevonulása alkalmával rendezték meg legnevezetesebb ünnepüket, a nagy hírű Nemeai Játékokat, amelyet a háború viszontagságai miatt nem tartottak meg a hagyományos időben, s a Játékok védnökéül magát a fővezért kérték fel. Számos okuk volt rá, hogy örömük megsokszorozódjék: visszakapták Lacedaemonból honfitársaikat, akiket nemrégen Pythagoras, korábban pedig Nabis hurcolt el; visszatértek, akik akkor menekültek el, amikor Pythagoras fölfedezte összeesküvésüket, s már megkezdte a kivégzéseket, s oly hosszú idő után megláthatták a szabadságot, s szabadságuk helyreállítóit, a tyrannus ellen a háborút az ő kedvükért vállaló rómaiakat. Ezenfelül éppen a Nemeai Játékok napján közölte hangosan a kikiáltó annak megerősítését, hogy az argosiak szabadok. De amennyire boldogok voltak az achaiok, hogy Argos ismét visszanyerte helyét a híres Achaiai Szövetségben, épp annyira megkeserítette örömüket, hogy Lacedaemont meghagyták a szolgaságban, s a tyrannus ott maradt a közelükben. Az aetoliaiak föl is hánytorgatták ezt minden gyűlésen, hogy Philippus ellen csak akkor szüntették meg a hadakozást, miután kivonult a legutolsó görög városból is, de Lacedaemont a tyrannus hatalmában hagyták, s a város törvényes királyának, aki a római táborban tartózkodott, és többi tekintélyes polgárának számkivetésben kell élnie. A római nép Nabis zsarnokságának készséges oltalmazójává vált! - Quinctius csapatait Argosból visszavezette Elatiába, ahonnan a Spárta elleni háborúra elindult.

Egyes történetírók szerint a tyrannus nem a városból kiindulva vívta a háborút, hanem a római táborral szemben állította fel táborát, s miközben itt sokáig késlekedett az aetoliai segédcsapatok megérkezésére várva, a rómaiak megtámadták takarmányszállító katonáit, s rákényszerítették a döntő ütközetre. Ebben vereséget szenvedett, elvesztette táborát, s ekkor kért békét, miután tizennégyezer embere elesett, s több mint négyezer került fogságba.

42. Majdnem egyszerre érkezett meg Rómába T. Quinctius beszámolója a Lacedaemon elleni hadjáratról s M. Porcius consul levele Hispaniából. A senatus elrendelte, hogy mindkettőjük nevében háromnapos hálaadó ünnepet kell tartani.

L. Valerius consul, akinek provinciájában, miután a Litana erdőség

mellett szétverte a boius sereget, nyugalom uralkodott, a választó gyűlés megtartására visszatért Rómába, s az ő vezetésével választották meg consulnak P. Cornelius Scipio Africanust - másodízben - és Ti. Sempronius Longust, akiknek atyái a második pun háború első esztendejében voltak consulok. Ezután tartották meg a praetorválasztó gyűlést, ahol a következőket választották meg: P. Cornelius Scipio, a két Cn. Cornelius, Merenda és Blasio, Cn. Domitius Ahenobarbus, Sex. Digitius és T. Iuventius Thalna. A consul a választó gyűlések megtartása után visszatért provinciájába.

Ebben az évben a ferentumiak egy új előjogot szerettek volna szerezni: azt óhajtották, hogy azok a latinok, akiknek nevét bejegyezték valamelyik római colonia tagjai közé, nyerjék el a római polgárjogot. S mivel közülük azok, akiket, nevüket felírva, besoroltak Puteoli, Salernum és Buxentum colonusai közé, e címen úgy viselkedtek, mintha római polgárok lennének, a senatus kimondta, hogy ezek nem tekinthetők római polgároknak.

43. Az év kezdetén, amelyben a másodszor megválasztott P. Cornelius Scipio és Ti. Sempronius Longus voltak a consulok, érkeztek meg Rómába Nabis tyrannus követei, s a senatus a Városon kívül, Apollo szentélyében hallgatta meg őket. Teljesítette kérésüket, hogy erősítse meg és hagyja jóvá a T. Quinctiusszal megbeszélt békefeltételeket.

Mikor a provinciákról kezdtek tárgyalni, a senatorok többsége azon a véleményen volt, hogy mivel Hispaniában és Macedoniában a háború befejeződött, mindkét consul működési területét Italiában kell kijelölni. Scipio viszont úgy vélekedett, hogy Italiában elég lesz az egyik consul, a másik számára Macedoniát kell kijelölni. Súlyos háború fenyeget Antiochus részéről, aki saját elhatározásából máris átkelt Európába. Mit gondolnak, mit fog cselekedni akkor, ha egyrészt az aetoliaiak, kétségtelen ellenségeink szólítják fel őt a háborúban való részvételre, másrészt pedig Hannibal, a római vereségek révén nagy hírű hadvezér kezdi ösztönözni?

A consulok provinciáiról folyó vita közben a praetorok kisorsolták feladataikat. Cn. Domitiusnak jutott a városiak, T. Iuventiusnak az idegenek jogi ügyeinek intézése, P. Corneliusnak Hispania túlsó, Sex. Digitiusnak pedig innenső része, a két Cn. Cornelius közül Blasio kapta meg Siciliát, Merenda Sardiniát.

Úgy döntöttek, hogy Macedoniába nem szükséges újabb sereget küldeni, s elrendelték, hogy az ott tartózkodó sereget Quinctius hozza haza Italiába és bocsássa el; hasonlóképpen elrendelték a M. Porcius Cato vezetésével Hispaniában tartózkodó sereg elbocsátását is. A két consulnak Italiát jelölték ki provinciául, s utasították őket, hogy

sorozzanak két városi legiót, úgyhogy a senatus által kijelölt seregek elbocsátása után Rómának összesen nyolc legiója maradjon.

44. A ver sacrum fogadalmát az előző évben, M. Porcius és L. Valerius consulok alatt teljesítették. Mikor P. Licinius pontifex bejelentette először a főpapi testületnek, majd a testület megbízásából az atyáknak, hogy a fogadalom teljesítésénél hiba történt, úgy döntöttek, hogy az ünnepet újra meg kell tartani, egyszersmind meg kell rendezni az ugyanakkor felajánlott nagyszabású játékokat is, mégpedig a szokásos költséggel, s kimondták, hogy a ver sacrum arra a jószágra érvényes, amely P. Cornelius és T. Sempronius consulok idejében március kalendaeja és április utolsó napja között született.

Ezután megtartották a censorválasztó gyűlést, ahol Sex. Aelius Paetus és C. Cornelius Cethegus lettek a censorok. Ezek - akárcsak az előző censorok - P. Scipio consult tették meg a senatus első emberének, s a névjegyzékből csupán három senatort hagytak ki, akik közül egyik sem viselt még curulisi tisztséget. S azzal, a curulis aediliseknek adott utasításukkal is nagy hálára kötelezték a senatori rendet, hogy a Római Játékokon a senatorok ülőhelyét el kell különíteni a népétől, ugyanis eddig a tömeg közé elvegyülve ültek. A lovagok közül is csak igen keveset fosztottak meg lovától, s egyik renddel szemben sem jártak el szigorúan. S helyreállíttatták és kibővíttették a Szabadság Csarnokát és a villa publicát.

Lezajlott a ver sacrum és a Római Játékok, amelyeknek megtartására Ser. Sulpicius Galba tett fogadalmat consul korában. Miközben az emberek figyelmét ezek a látványosságok kötötték le, Q. Pleminius, akit az istenek és emberek ellen Locriban elkövetett számtalan vétke miatt vetettek börtönbe, felbiztatott néhány embert, hogy éjszaka kezdjenek egyszerre több helyen gyújtogatni a Városban, hogy míg a polgárokat megzavarja az éjszakai riadalom, ő ki tudjon törni börtönéből. Az ügy néhány bűntársa feljelentése nyomán kitudódott, bejelentették a senatusnak, s Pleminiust levitték a pincebörtönbe, ahol kivégezték.

45. Ebben az évben Puteoliban, Volturnumban és Liternumban colonusként római polgárokat telepítettek le, mindegyik helyre háromszázat. Római polgárokból coloniákat alapítottak Salernumban és Buxentumban is. A telepítést a következő triumvirek intézték: Ti. Sempronius Longus, az ekkori consul, M. Servilius és Q. Minucius Thermus. Ezek azokat a földeket osztották szét, amelyek hajdan a campaniaiak birtokában voltak. Hasonlóképpen Sipontumban, az egykor Arpihoz tartozó területen is római polgárokból álló coloniát alapított egy másik hármas bizottság: D. Iunius Brutus, M. Baebius Tamphilus és M. Helvius. Ugyancsak római polgárokból álló coloniát

alapítottak Tempsában és Crotonban is. Tempsa földjét a bruttiusoktól foglaltuk el, akik viszont annak idején a görögöket űzték el innen. Croton görög birtok volt. Crotonba Cn. Octavius, L. Aemilius Paulus és C. Laetorius, Tempsába pedig L. Cornelius Merula, Q. [...][3] és C. Salonius triumvireket küldték ki.

Ebben az évben több csodajelet is láttak Rómában, vagy jelentettek vidékről. A Forumon, a Comitiumon és a Capitoliumon vércseppeket láttak; több alkalommal földeső esett; a Vulcanus-szobor feje lángba borult. Jelentették, hogy a Nar folyóban tej folyt, s hogy Ariminumban több, szabad szülőktől származó gyermek szem és orr nélkül, Picenum környékén pedig egy csecsemő láb és kéz nélkül jött a világra. E csodajelek kiengeszteléséről a főpapok utasításai alapján gondoskodtak, ezenkívül kilencnapos áldozati ünnepet rendeltek el, mivel Hadriából azt jelentették, hogy a környéken kőeső esett.

46. L. Valerius Flaccus Galliában Mediolanum mellett heves ütközetet vívott a gallus insuberekkel s a boiusokkal, akik Dorulatus vezetésével azért keltek át a Paduson, hogy fellázítsák az insubereket. Tízezer ellenséges katonát vágtunk le. - Ugyanezekben a napokban tartotta meg diadalmenetét hispaniai győzelmeiért tiszttársa, M. Porcius Cato, akinek diadalmenetében huszonötezer font ezüst rudat, százhuszonháromezer ezüst denárt, ötszáznegyvenezer oscai ezüst pénzt s ezernégyszáz font aranyat vittek. Katonái között a zsákmányból fejenként kétszázhetven ast osztott szét, a lovagok ennek háromszorosát kapták.

Ti. Sempronius consul, miután megérkezett provinciájába, legióival először a boiusok területére hatolt be. Boiorix, a törzs ekkori királya két fivére segítségével egész népét a háború megújítására tüzelte, s táborát egy nyílt helyen állította fel, hogy ezzel is megmutassa: azonnal kész a harcra, ha az ellenség országa területére lép. A consul látva az ellenség számát és elszántságát, futárt küldött tiszttársához, hogy ha jónak látja, siessen oda hozzá, ő megérkezéséig halogató taktikával kitér az ütközet elől. Ugyanaz az ok, ami a consult időhúzásra késztette, a gallusokat - nem is szólva arról, hogy az ellenség bizonytalansága, csak növelte harci kedvüket - már csak azért is sietségre tüzelte, hogy döntésre vihessék a dolgot, mielőtt a consulok egyesítenék seregeiket.

Két napig mégis megelégedtek azzal, hogy felsorakoztak, készen a harcra, ha valaki kivonulna ellenük, a harmadikon újra a sánc elé vonultak, s minden oldalról egyszerre rohanták meg a római tábort. A consul tüstént fegyverbe kiáltotta katonáit, de miután fegyvert fogtak, egy ideig még visszatartotta őket, részben hogy még jobban növelje az ellenség esztelen elbizakodottságát, részben pedig, hogy beossza őket,

melyik kapun melyik csapat fog kitörni. A két legio azt a parancsot kapta, hogy a két oldalkapun át nyomuljon előre, de már közvetlenül a kijáratnál is olyan sűrű tömegben tolongtak a gallusok, hogy elzárták az utat. Sokáig folyt a szűk helyen a harc; nem csupán karddal a kezükben küzdöttek, hanem pajzsukkal, sőt szinte testükkel feszültek neki az ellenségnek, a rómaiak, hogy hadijelvényeikkel kijussanak, a gallusok, hogy behatolhassanak a táborba, vagy megakadályozzák a rómaiak kitörését. De a csatasorok addig sem erre, sem arra nem tudtak elmozdulni, amíg végül Q. Victorius, a második legio első manipulusának centuriója és C. Atinius, a negyedik legio katonai tribunusa, a kétségbeesett viadalokban gyakran alkalmazott módszerhez folyamodva, a hordozója kezéből kiragadott hadijelvényt az ellenség közé dobta. S a hadijelvényért megindult elkeseredett viadalban először a második legio katonáinak sikerült kitörniük a kapun keresztül.

47. Ezek már a sánc előtt harcoltak, a negyedik legio katonái pedig még mindig a kapuban küzdöttek, mikor a tábor másik oldalán új csatazaj harsant fel. A gallusok betörtek a quaestori kapun, megölték a nekik makacsul ellenálló, Tympanus melléknevű L. Postumius quaestort, M. Atinius és P. Sempronius szövetséges vezéreket s velük együtt mintegy kétszáz katonát. A tábornak ez a része addig maradt a birtokukban, míg a consultól a quaestori kapu védelmére odaküldött, válogatott katonákból álló cohors nemcsak a sánc mögé behatolt ellenséget ölte meg vagy kergette ki a táborból, de a benyomulók előtt is elzárta az utat. Körülbelül ezzel egyidőben két válogatott cohorsszal együtt a negyedik legio is kirontott a kapun. Így a tábor körül egyszerre három helyen három küzdelem zajlott. S a mindenhonnan felhangzó kiáltozás hatására a harcolók már nem is saját küzdelmükre figyeltek, hanem arra, hogy vajon milyen hadiszerencsével viaskodhatnak bajtársaik. Délig egyenlő erővel s szinte egyenlő reményekkel küzdöttek. De mikor a fáradtság és hőség az elpuhult testű, verítékben úszó s a szomjúságot a legkevésbé sem tűrő gallusokat a küzdelem feladására kényszerítette, a rómaiak, rátámadva arra a néhányra, aki még ellenállt, szétverték, és táborukig üldözték őket.

A consul ekkor visszavonulót fúvatott, amire a sereg többsége visszafordult, de egy csoport, amelyet hatalmába kerített a harcvágy s a remény, hogy elfoglalhatják az ellenséges tábort, a sáncig tört előre. A gallusok, látva, milyen kevesen vannak, fölényük tudatában táborukból mindnyájan rájuk rohantak, s erre a szétszóródott rómaiakat most a félelem és rémület rábírta arra, amire a consul parancsa sem volt képes, és visszatértek táborukba. Így váltakozott mindkét oldalon a megfutamodás a győzelemmel. Mégis, a gallusok

közül tizenegyezren, a rómaiak közül ötezren estek el. A gallusok visszavonultak országuk belsejébe, a consul Placentiához vezette legióit.

48. Egyes történetírók azt írják, hogy Scipio seregét a másik consuléval egyesítve, pusztítva átvonult a boiusok és ligurok területén, ameddig az erdők és mocsarak lehetővé tették előnyomulását. Mások szerint anélkül, hogy bármi említésre méltó haditettet hajtott volna végre, a választások megtartására visszatért Rómába.

Ugyanebben az évben a seregével téli szállásra Elatiába visszahúzódott T. Quinctius az egész telet vitás ügyek elintézésével töltötte, megváltoztatva olyan döntéseket, amelyeket vagy maga Philippus, vagy helytartói hoztak önkényesen egyes városok ellen, miközben, gyarapítani óhajtva a saját pártjukhoz tartozó emberek befolyását, elnyomták a többiek jogait és szabadságát.

Kora tavasszal Corinthusba utazott, ahová gyűlést hívott össze. Itt beszédet intézett a valamennyi városból összegyűlt küldöttekhez, akik úgy tolongtak körülötte, mint valami népgyűlésen. Először arról beszélt, hogyan született meg a rómaiak és a görög nép barátsága, majd emlékeztette őket az előtte Macedoniában itt járt hadvezérek és a saját maga haditetteire. Beszédét végig rendkívüli tetszéssel fogadták, kivéve, mikor Nabist említette. Úgy vélték, egyáltalán nem méltó Görögország felszabadítóihoz, hogy meghagyják hatalmában ezt a nemcsak saját hazáját gyötrő, de valamennyi szomszéd nép számára is félelmetes tyrannust, hogy a leghíresebb város életerején élősködjék.

49. Quinctius, aki jól tudta, hogy ez az általános hangulat, beismerte, hogy ha ez lehetséges volna Lacedaemon elpusztítása nélkül, nem lett volna hajlandó meghallgatni a tyrannus békeajánlatát. Így azonban, mivel hatalmát csak olyan áron dönthették volna meg, hogy az oly híres várost is lerombolják, tanácsosabbnak látszott, ha a tyrannust inkább meghagyják a helyén, de olyan ingatag helyzetben s annyira meggyengítve, hogy úgyszólván senkinek se tudjon ártani, semminthogy megengedjék, hogy a város tönkremenjen az állapotához képest túl kemény gyógykezelésben, s éppen a szabadság visszanyerése közben pusztuljon el.

A múlt eseményeket felidéző szavaihoz hozzáfűzte: az a szándéka, hogy visszatér Italiába, s magával viszi egész seregét is. Tíz napon belül hallani fogják a hírt, hogy Demetriasból és Chalcisból kivonta a helyőrséget. Acrocorinthust pedig azonnal, szemük láttára fogja kiüríteni és adja át az achaioknak, hogy mindenki meggyőződhessen róla, vajon a rómaiaknak a szokása-e a hazudozás, vagy az aetoliaiaknak, akik széltében hirdették, milyen meggondolatlanság

volt a római népre bízni szabadságuk ügyét, s hogy velük Görögország csupán új urakat kapott a macedonok helyett. De az aetoliaiak sosem mérlegelték sem szavaikat, sem cselekedeteiket. A többi várost azonban figyelmezteti, hogy barátaikat ne szavaik, hanem tetteik alapján ítéljék meg, hogy biztosak legyenek benne, kikben bízhatnak, s kiktől kell óvakodniuk. Mértékkel éljenek a szabadsággal, amely határok közé szorítva egyénnek és közösségnek egyaránt üdvös, de ha túlzásba viszik, nemcsak másokat nyom el, hanem saját birtokosa számára is erőszak és féktelenség forrásává válik. Kívánatos, hogy a városokban a vezetők és a rendek az egymás közti megértésre törekedjenek, s hogy valamennyi város tartsa szem előtt mindannyiuk közös érdekeit. Ha egyetértenek, egyetlen király vagy tyrannus sem lehet olyan erős, hogy elbírjon velük. De az egyenetlenség vagy széthúzás minden téren kiszolgáltatja őket a lesben állóknak, ha a belső viszályoskodásban alulmaradt párt inkább hajlandó idegen érdekeket szolgálni, csak hogy ne legyen kénytelen elfogadni polgártársai akaratát.

A görögöknek most már maguknak legyen gondja rá, hogy megvédjék és megőrizzék idegen fegyverekkel kivívott s mások becsületessége révén visszakapott szabadságukat, hadd lássa a római nép, hogy méltó embereknek adott szabadságot, s hogy ajándéka jó kezekbe került.

50. Hallgatói, mintha atyjuk szavait hallanák, mindnyájan könnyeztek, olyannyira, hogy magát a szónokot is megzavarták. Beszédét hosszas tetszésnyilvánítás fogadta, s kölcsönösen figyelmeztették egymást, hogy e szavakat, mint valami jósigéket, véssék mélyen szívükbe és lelkükbe.

Quinctius, miután elcsendesedtek, arra kérte őket, hogy ha esetleg akadnak náluk rabszolgasorban levő római polgárok, ezeket kutassák fel, s két hónapon belül küldjék el hozzá Thessaliába. Mert nekik maguknak sem válik becsületükre, hogy a felszabadított földön felszabadítóik rabszolgák legyenek. Mind azt kiáltozták, hogy sok egyéb mellett neki még azért is hálát mondanak, amiért figyelmeztette őket erre a szent és halaszthatatlan kötelességükre.

Igen nagy volt ugyanis azoknak, a pun háborúban foglyul esett rómaiaknak a száma, akiket Hannibal, mivel övéik nem váltották ki őket, eladott rabszolgának. Hogy ezek milyen sokan voltak, bizonyítja Polybiusnak az az adata, hogy megváltásuk az achaioknak - akik értük a tulajdonosoknak fejenként ötszáz denár kártérítést adtak - száz talentumjába került. Ennek alapján számuk Achaiában ezerkétszázra tehető. Most számítsuk ki ennek arányában, hogy hozzávetőleg mennyien lehettek egész Görögországban!

Még fel sem oszlatták a gyűlést, s már láthatták, hogy Acrocorinthusból az őrség leereszkedik a kapuhoz, majd tüstént kivonul és eltávozik. A fővezér, miközben mindnyájan ezt kiáltozva: “Megmentőnk! Szabadítónk!” - utánatódultak, csatlakozott a hadmenethez, elbúcsúzva tőlük visszaküldte őket, s ugyanazon az úton, amelyen ideérkezett, visszatért Thessaliába. Innen valamennyi csapatát útnak indította Ap. Claudius legatus vezetésével, azzal az utasítással, hogy Thessalián és Epiruson át vonuljanak Oricumba, s ott várják meg őt, mert az volt a terve, hogy innen szállítja át seregét Italiába. Irt fivérének, L. Quinctius legatusnak, a hajóhad parancsnokának is, hogy a teherhajókat egész Görögország partvidékéről ide vonja össze.

51. Ő maga Chalcisba ment, s miután nemcsak Chalcisból, de Oreusból és Eretriából is kivonta a helyőrségeket, gyűlésbe hívta Euboea városait, s azzal búcsúzott tőlük, hogy emlékeztette mindnyájukat: milyen helyzetben találta, s most milyen helyzetben hagyja itt államukat. Ezután Demetriasba utazott, kivonta a helyőrséget, s éppúgy, mint Corinthusban és Chalcisban, valamennyi polgár kikísérte, mikor folytatta útját Thessaliába.

Itt nemcsak az a feladat várt rá, hogy felszabadítsa a városokat, hanem az is, hogy az ezekben uralkodó teljes felfordulás és zűrzavar helyett valamennyire is tűrhető helyzetet teremtsen. De ennek a nyugtalanságnak az oka nem csupán a kor csapásaiban és a király erőszakos és önkényes viselkedésében rejlett, hanem a nép izgága természetében is, amely a legrégibb időktől kezdve egészen a mi korunkig egyetlen választást, összejövetelt vagy tanácskozást sem volt képes megtartani lázongás és zajongás nélkül.

Quinctius elsősorban vagyoni helyzetük alapján választotta ki a senatorokat és bírákat, s a közösségben azoknak biztosított nagyobb befolyást, akiknek az általános biztonság és nyugalom leginkább érdekében állt.

52. Miután így vagyonbecslés alapján megszervezte Thessaliát, Epiruson át Oricumba ment, ahonnan az átkelést tervezte. Oricumból valamennyi csapatát Brindisiumba szállította át. Innen szinte diadalmenetben vonultak végig egész Italián a Városig, s épp akkora menet vitte előttük a zsákmányt, mint amekkora saját seregük volt.

Miután megérkezett Rómába, a senatus a Városon kívül összeült, hogy meghallgassa Quinctius saját cselekedeteiről tartott beszámolóját, s örömmel szavazta meg számára a megérdemelt diadalmenetet. A diadalmenet három napon át tartott. Az első napon a fegyvereket, dárdákat, s a főképpen Philippustól, részben pedig a

városoktól szerzett bronz- és márványszobrokat, a másodikon pedig a feldolgozatlan és a kivert aranyat és ezüstöt hordozták körül. A kidolgozatlan ezüst súlya tizennyolcezer, a kidolgozott ezüst tárgyaké kétszázhetven font volt; közöttük a legkülönbözőbb edények akadtak, a legtöbb domborművekkel ékített, s némelyik rendkívül művészi értékű. Volt sok bronzból készült műtárgy is, s ezenkívül még tíz ezüst pajzs. A kivert ezüst negyvenezer tetrachmának nevezett atticai pénzérme volt, egy-egy pénznek mintegy négy denárt ért az ezüsttartalma. Az arany súlya háromezer-hétszáztizennégy fontot nyomott, s ehhez járult még egy színarany pajzs s tizennégyezer-ötszáztizennégy Philippus-arany. A harmadik napon száztizennégy arany koszorút hordoztak körbe, a városok ajándékait, s ezek után haladtak az áldozati állatok. Quinctius kocsija előtt számos előkelő foglyot és túszt vezettek, közöttük Philippus király fiát, Demetriust, s Nabis tyrannus fiát, a lacedaemoni Armenest. Utánuk hajtott be a Városba maga Quinctius. Kocsiját nagy tömegben követték a katonák, hiszen a provinciából egész seregét hazaszállította.

A gyalogosok között fejenként kétszázötven ast osztott szét, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. Feltűnő látványt nyújtottak a menetben a fogságból kiszabadított polgárok, akik kopaszra nyírt fejjel haladtak utána.

53. Ennek az évnek a végén Q. Aelius Tubero néptribunus a senatus megbízásából javaslatot terjesztett a nép elé - amit az meg is szavazott -, hogy alapítsanak két latin coloniát, az egyiket Bruttiumban, a másikat Thurii területén. A telepítés végrehajtására, három évig tartó felhatalmazással, hármas bizottságokat választottak, Bruttiumba Q. Naeviust, M. Minucius Rufust és M. Furius Crassipest; Thurii környékére pedig A. Manliust, Q. Aeliust és L. Apustiust. Ezt a két választó gyűlést Cn. Domitius városi praetor tartotta meg a Capitoliumon.

Ebben az évben több templomot szenteltek fel. Az egyiket Iuno Matutának a zöldségpiacon; ezt négy évvel ezelőtt ajánlotta fel C. Cornelius mint consul a galliai háborúban, s akkor kezdte építeni, s ő is szentelte fel mint censor; egy másikat Faunusnak, ennek építését két évvel ezelőtt a büntetéspénzekből C. Scribonius és Cn. Domitius ajánlották fel, s ez utóbbi szentelte fel mint városi praetor. Továbbá egy templomot szentelt fel Fortuna Primigeniának a Quirinalis-dombon Q. Marcius Ralla, a külön erre a feladatra megválasztott duumvir. E szentély felépítésére tíz évvel ezelőtt, a pun háborúban P. Sempronius Sophus consul tett fogadalmat, s mint censor ő adta ki bérbe az építését is. Iuppiter is kapott egy szentélyt a szigeten, amelyet C. Servilius duumvir szentelt fel, s amelyet hat évvel ezelőtt a gallus háborúban ajánlott fel L. Furius Purpurio praetor; később ő is

adta ki bérbe az építését mint consul. - Ezek voltak az év eseményei.

54. P. Scipio hazaérkezett provinciájából, Galliából az új consulok megválasztására. Megtartották a consulválasztó gyűlést, ahol L. Cornelius Merulát és Q. Minucius Thermust választották meg consulnak. Másnap a következőket választották meg praetornak: L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinus és C. Flaminius. A. Atilius Serranus és L. Scribonius Libo aedilis curulisek először rendeztek a Megalesia alkalmával színpadi játékokat. S ezek az aedilisek rendezték meg először úgy a Római Játékokat, hogy a senatus a nézőtéren a néptől elkülönítve ült. Ez, mint minden újítás, sok szóbeszédre adott alkalmat. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a legtekintélyesebb rend végre elnyerte az őt már régen megillető jogot, mások viszont úgy, hogy amennyivel megnövelték az atyák tekintélyét, annyit vettek el a köznép méltóságából, s hogy minden ilyesféle, a rendeket egymástól eltávolító megkülönböztetés veszélyezteti az illő egyetértést és szabadságot. Ötszázötvennyolc évig összevegyülve ültek a nézőtéren. Milyen váratlan esemény következtében nem óhajtják az atyák, hogy a nézőtéren a köznép elkeveredjék velük, s miért tartja a gazdag méltóságán alulinak a szegény szomszédságát? Ez valami újfajta kihívó önkényeskedés, amelyet eddig egyetlen nép senatusa sem talált kívánatosnak, s nem is honosított meg. Ezért - mint mondják - később maga Africanus is megbánta, hogy consulként ő javasolta ezt az intézkedést. Olyan nagy ellenállásba ütközik minden eltérés a régi hagyománytól. Az emberek, míg csak a kézzelfogható tények meg nem győzik őket, szívesebben maradnak a régi szokásoknál.

55. Az év elején, amelyben L. Cornelius és Q. Minucius voltak a consulok, oly gyakran érkezett híradás földrengésekről, hogy az emberek nemcsak ebbe fásultak bele, hanem a miattuk bejelentett engesztelő ünnepekbe is. Nem lehetett a senatust összehívni s a közügyekkel foglalkozni, mivel a consulokat lekötötték az áldozati és engesztelési szertartások. Végül a decemvireket utasították, hogy tekintsenek be a szent könyvekbe, s nyilatkozatuk alapján háromnapos könyörgést tartottak. Felkoszorúzott fejjel fohászkodtak minden isten párnája előtt, s elrendelték, hogy az egy családhoz tartozók valamennyien együtt vegyenek részt a könyörgésen. Továbbá a consulok a senatus javaslatára elrendelték, hogy azon a napon, amelyet valamely hírül adott földrengés miatt ünnepnappá nyilvánítottak, senki sem adhat hírt újabb földrengésről.

Ezután először a consulok, majd a praetorok sorsolták ki provinciáikat. Corneliusnak jutott Gallia, Minuciusnak a ligurok földje. A praetorok közül a sorshúzás alapján C. Scribonius kapta meg a

városiak, M. Valerius az idegenek jogügyeinek intézését, L. Cornelius Siciliát, L. Porcius Sardiniát, C. Flaminius Hispania innenső, M. Fulvius pedig a túlsó felét.

56. A consulokhoz, akik ebben az évben egyáltalán nem számítottak háborúra, megérkezett M. Cincius pisaei praefectus levele, amelyben közölte, hogy húszezer felfegyverzett ligur, miután az egész nép valamennyi helységben hűségeskJüt tett, először Luna területét pusztította végig, majd átvonultak Pisae környékére, s az egész tengerpartot végigportyázták. Ezért Minucius consul, aki Liguriát kapta provinciának, az atyák jóváhagyásával felment a szónoki emelvényre, s közhírré tette, hogy az előző évben besorozott két városi legio tíz nap múlva jelenjék meg Arretiumban; helyükre majd két új városi legiót fog besorozni. Továbbá közölte a katonaállításra kötelezett szövetségesekkel és latinokkal, illetve elöljáróikkal és követeikkel, hogy jelenjenek meg nála a Capitoliumon.

Itt az egyes városok hadköteles ifjainak arányában tizenötezer gyalogost és ötszáz lovast kívánt tőlük, s felszólította őket, hogy a Capitoliumról azonnal a kapukhoz menjenek, s hogy siettessék a dolgot, utazzanak haza a sorozás megtartására. Fulviusnak és Flaminiusnak egyenként háromezer római gyalogost s kiegészítésül száz lovast szavaztak meg, ötezer szövetséges és latin gyalogossal s kétszáz lovassal együtt, a praetorok pedig utasítást kaptak, hogy mihelyt megérkeznek provinciájukba, bocsássák el a régen szolgáló katonákat. S miközben a városi legiókból igen sok katona fordult a néptribunusokhoz, hogy vizsgálják meg, kinek van rá oka, hogy felmentést kérjen a szolgálat alól hadkötelezettségének teljesítése vagy betegsége miatt, próbálkozásukat semmissé tette Ti. Sempronius levele, amelyben megírta, hogy tízezer ligur harcos érkezett Placentia környékére, a területet egészen a colonia faláig és a Padus partjáig végigpusztították, s hogy a boiusok törzse is elszakadásra készül.

A senatus ezért kinyilvánította, hogy lázadásról van szó, s nem engedi meg, hogy a néptribunusok figyelembe vegyék: a katonák milyen okból nem tudnak a rendelet szerint összegyülekezni. A határozat azt is elrendelte, hogy azok a P. Cornelius és Ti. Sempronius seregében szolgált szövetséges és latin katonák, akiket ezek a consulok elbocsátottak, gyülekezzenek össze Etruriában a L. Cornelius consul által kijelölt napon és helyen, továbbá hogy L. Cornelius consul útban provinciája felé minden útjába eső városban besorozhatja, felfegyverezheti és magával viheti azokat, akiket erre alkalmasnak tart, s joga van eldönteni, hogy kit mikor bocsát el.

57. Miután a consulok megtartották a sorozást, és elindultak provinciájukba, T. Quinctius javasolta, hogy a senatus hallgassa meg

beszámolóját azokról az intézkedésekről, amelyeket a tíz meghatalmazottal egyetértésben hozott, s ezeket, ha helyesli, jóváhagyásával erősítse meg. S ezt az atyák még könnyebben megtehetik, ha az egész Görögországból, Asia nagy részéből s a királyoktól érkezett követségeket is meghallgatják. A követségeket C. Scribonius városi praetor vezette be a senatusba, s valamennyien jóindulatú választ kaptak. Csupán az Antiochus követeivel való, hosszabbnak ígérkező tárgyalást bízták rá a tíz megbízottra, akik közül többen Asiában, vagy a király mellett, Lysimachiában tartózkodtak. T. Quinctiust felhatalmazták, hogy az ő társaságukban hallgassa meg a király követeit, s olyan választ adjon nekik, amely megfelel a római nép méltóságának és érdekeinek.

A király követségét Menippus és Hegesianax vezették. Az egyikük, Menippus, kijelentette, nem érti, követségükkel kapcsolatban milyen bonyodalom adódhat, hiszen ők egyszerűen azért jöttek, hogy a rómaiak barátságát kérjék, s velük szövetséget kössenek. A szövetségkötésnek azonban, amellyel államok vagy királyok szokták kölcsönös barátságukat megerősíteni, háromféle módja van. Az első, amikor a háborúban legyőzöttnek előírják a feltételeket: ekkor ugyanis mindennel a fegyverei révén fölényben levő fél rendelkezik, s ő szabja meg kénye-kedve szerint, mit tarthat meg a legyőzött, s mitől kívánják büntetésül megfosztani. A második eset, mikor a háborúban egyforma erejű felek egyenlő feltételekkel kötnek békét és baráti szerződést; ekkor követeléseiket kölcsönösen előadva megállapodnak a kárpótlásban, s ha a háború következtében valamilyen anyagi kárt szenvedtek, ezt vagy a korábban fennálló jog, vagy a mindkét félnek előnyös feltételek alapján rendezik. A harmadik fajta szerződés az, amikor olyanok jönnek össze, hogy kölcsönös kapcsolatukat szövetségi szerződéssel erősítsék meg, akik sose voltak ellenséges viszonyban. Ekkor nincs szó arról, hogy feltételeket szabjanak vagy elfogadjanak, mert ilyesmi csak győztes és legyőzött között lehetséges. Antiochus is a legutóbb említettek közé tartozik, s ezért csodálkozik, milyen alapon szabják meg neki a rómaiak, hogy Asia mely városait nyilvánítsa szabadnak és függetlennek, s melyeket kötelezzen adófizetésre, s tiltják meg, melyikbe nem léphet be a király helyőrsége és a király. Mert ilyen módon békét köthetnek Philippusszal, volt ellenségükkel, de nem köthetnek szövetségi szerződést barátjukkal, Antiochusszal.

58. Szavaira Quinctius így válaszolt:

“Mivel ti olyan szívesen tesztek megkülönböztetéseket, és soroljátok fel a baráti szövetségkötés különféle fajtáit, én is előterjesztek két feltételt. Közöljétek királyotokkal: ezeknek a teljesítése nélkül szó sem lehet arról, hogy baráti szerződést kössön a római néppel. Az egyik: ha azt akarja, hogy egyáltalán ne törődjünk az asiai városok sorsával,

vonuljon ő is vissza teljesen Európából. A másik: ha ő nem óhajt megmaradni Asia határai között, és átkel Európába, a rómaiaknak is joguk lesz arra, hogy megvédjék Asia városaihoz fűződő baráti kapcsolatukat, és még újabbakkal is barátságot kössenek.”

“Valóban, még hallani is szörnyűség - válaszolta Hegesianax -, hogy Antiochust arra akarjátok kényszeríteni, távozzék Thracia és Chersonesus városaiból, amelyeket őse, Seleucus, miután Lysimachust hadba vonulva megverte és a csatasorban megölte, a legdicsőbb módon elnyerve hagyott rá örökségül, s amelyeket Antiochus részben hasonló, dicső fegyveres küzdelemben szerzett vissza a thrákoktól, részben a puszta területet - így Lysimachiát is -, visszahíván lakóit, újra benépesítette, s mindazt, ami összeomlott vagy leégett, hatalmas költséggel újjáépíttette. Lehet-e így egyáltalán hasonlóságot találni a két dolog között, hogy egyrészt Antiochus adja fel már elnyert s aztán visszaszerzett tulajdonát, másrészt pedig a rómaiak maradjanak távol Asiától, amely soha nem is volt az övék? Igaz, hogy Antiochus a rómaiak barátságát kéri, de úgy, hogy óhajtásának teljesítése dicsőségére, ne pedig szégyenére váljék!”

“Ha már - felelte Quinctius - azt mérlegeljük, hogy mi tisztességes, oly módon, ahogy ezt az egyedülálló vagy legalábbis elsőrangú dolgot a földkerekség első népének s egy ilyen nagy királynak mérlegelnie illik, mondd, melyiket látod tisztességesebb eljárásnak: azt, ha szabadságot adunk valamennyi görög városnak, legyenek bárhol is, vagy azt, ha szolgasorba és adófizetésre kényszerítjük őket? Mert ha Antiochus úgy véli, hogy becsületére válik, ha azokat a városokat, amelyeket őse szerzett meg a hadijog alapján, de amelyeket nagyatyja és atyja sosem tekintettek tulajdonuknak, ismét visszakényszerítse a szolgaságba, akkor a római nép sem feledkezik meg ígéretéről, amire a hűség és állhatatosság kötelezi, hogy magára vállalta Görögország szabadságának megoltalmazását. S ahogy megszabadította Görögországot Philippustól, feltett szándéka, hogy éppúgy megszabadítja Antiochustól is Asia görög eredetű városait. Mert a görögök nem azért küldtek colonusokat Aetoliába és Ioniába, hogy ezek a királyok rabszolgáivá váljanak, hanem azért, hogy felvirágoztassák törzsüket, s hogy a legősibb nép az egész földkerekségen elterjedjen.”

59. Miközben Hegesianax zavarba jött, és nem vonhatta kétségbe, hogy tiszteletre méltóbb jogcím a szabadságra, mint a szolgaságra hivatkozni, P. Sulpicius, a tíz meghatalmazott közül a legidősebb, kijelentette:

“Miért nem vetünk véget a köntörfalazásnak? Vagy fogadjátok el az egyik feltételt a kettő közül, amelyet Quinctius az imént oly

ékesszólóan fejtett ki, vagy pedig ne fárasszátok magatokat azzal, hogy barátságról beszéltek!”

“Mi azonban - felelte Menippus - nem vagyunk hajlandók, s felhatalmazást sem kaptunk semmi olyan feltétel elfogadására, ami Antiochus birodalmát megkisebbítené.”

Másnap Quinctius valamennyi görög és asiai küldöttet bevezette a senatusba, hogy értesüljenek róla, milyen érzülettel nézi a római nép s milyennel Antiochus a görög városok ügyét. Ismertette velük először a király, majd a maga feltételeit, s kérte, közöljék városukkal, hogy a római nép ugyanolyan bátorsággal és hűséggel fogja megvédeni szabadságukat Antiochusszal szemben, ha az nem távozik el Európából, mint ahogy megvédte Philippusszal szemben is.

Ekkor Menippus nagyon nyomatékosan kérte Quinctiust és az atyákat, ne hozzanak elhamarkodottan olyan döntést, amellyel az egész földkerekség nyugalmát felkavarják. Maguk is várjanak egy ideig, a királynak is adjanak haladékot a megfontolásra. Ő majd, ha tudomására hozzák a feltételeket, mérlegelni fogja a dolgot, s vagy el tud érni még valamit, vagy engedményt tesz a béke érdekében.

Így a tárgyalást befejezték anélkül, hogy döntést hoztak volna. S elhatározták, hogy ugyanazokat küldik követségbe a királyhoz, akik Lysimachiában nála jártak: P. Sulpiciust, P. Villiust és P. Aeliust.

60. Alighogy ezek elutaztak, Carthagóból követek érkeztek, s bejelentésükkel, hogy Antiochus Hannibal segítségével kétségtelenül háborúra készül, felkeltették az aggodalmat, hogy egyidőben újra kitör a pun háború is. Hannibal - mint korábban már elmondtam - hazájából menekült száműzöttként érkezett meg Antiochushoz. Igen nagy volt tekintélye a király előtt, nem egyébért, hanem azért, mert a király, aki régen forgatta magában a rómaiak ellen indítandó háború tervét, e fontos ügyben senki mással nem tudott ilyen eredményesen tárgyalni.

Hannibal véleménye változatlanul ugyanaz maradt: a háborút Italiában kell megvívni. Italiában a külföldi ellenség élelemre és katonára talál. Mert ha ott nem tudnak felfordulást kelteni, s lehetőséget adnak a római népnek, hogy Italia haderejével és csapataival Italián kívül folytassa a háborút, nincs az a király, nincs az a nép, amely méltó ellenfele lenne a rómaiaknak. Hannibal a maga számára száz hadihajót, tízezer gyalogost és ezer lovast kért. A hajóhaddal először Africába szándékozott átkelni. Erősen bízott abban, hogy a carthagóiakat rá tudja venni a háború újrakezdésére, ha pedig haboznának, ő indítja meg Italia valamelyik részén a háborút a rómaiak ellen. A királynak valamennyi többi csapatával át kell

vonulnia Európába, s ott kell várakoznia hadseregével Görögország valamelyik pontján, mint aki még nem kel át Italiába, de - s ez elég ahhoz, hogy fenntartsa a háború látszatát és hírét - bármikor kész az átkelésre.

61. Hannibal, miután meggyőzte a királyt elgondolása helyességéről, honfitársai között is megfelelő hangulatot akart kelteni, de nem mert nekik írni, nehogy levele, ha esetleg elfogják, felfedje szándékait. Talált azonban Ephesusban egy tyrusi embert, egy bizonyos Aristót, akinek rátermettségéről már korábbi szolgálatai alkalmával meggyőződött. Ezt küldte el utasításokkal ellátva Carthagóba, miután elhalmozta őt ajándékokkal s a király által is megerősített ígéretekkel. Közölte vele azoknak a nevét, akikkel találkoznia kell, s ellátta titkos ismertetőjelekkel is, amelyekkel kétségtelenül igazolhatja, hogy az ő megbízását teljesíti.

Miután Aristo megjelent Carthagóban, érkezésének okával Hannibal ellenségei éppoly hamar tisztába jöttek, mint barátai. Először az összejöveteleken és lakomákon folytatott beszélgetéseken került szóba a dolog, később azonban egyesek a senatusban is kijelentették, hogy semmit sem értek el Hannibal száműzetésével, ha távolból is módja van felforgató tevékenységet folytatni, s az emberek szenvedélyeit felkorbácsolva megzavarhatja az állam nyugalmát. Egy bizonyos Aristo, egy tyrusi idegen érkezett hozzájuk, akit Hannibal és Antiochus király látott el utasításokkal. Ez napról napra tárgyalásokat folytat egyesekkel, s titkon forralják a lázadás tervét, amely hamarosan kitör, s mindnyájukat tönkreteszi.

Egyhangú felkiáltással úgy döntöttek, meg kell idézni Aristót, ki kell faggatni, miért jött, s ha nem hajlandó felvilágosítást adni, követek kíséretében Rómába kell küldeni. Már elég súlyosan meglakoltak egyetlen ember vakmerőségéért. Ha egyes emberek vétkeznek, bűnhődjenek ezért ők maguk! Az államot azonban nemcsak a bűntől, de annak még a gyanújától is meg kell őrizni.

Aristo, miután odavitték, ártatlanságát bizonygatta, s legnyomatékosabb érve az volt, hogy senkinek sem hozott egy sornyi levelet sem. Egyébként nem tudta kielégítően megmagyarázni idejövetelének okát, s különösen nagy zavarba jött, mikor rábizonyították, hogy csupán a Barcas-párt tagjaival folytatott megbeszéléseket. Ezután vita támadt. Egyesek azt követelték, hogy mint kémet azonnal el kell fogni és börtönbe vetni. Mások viszont úgy érveltek, nincs rá okuk, hogy ekkora felfordulást okozzanak. Rossz példát adnak azzal, ha idegeneket minden ok nélkül elfognak. Ugyanilyen bánásmódban lesz majd részük a carthagóiaknak is Tyrusban vagy a többi kereskedővárosban, ahová oly nagy számban

szoktak ellátogatni. Így ezen a napon nem hoztak határozatot.

Aristo - a punok között maga is igazi pun ravaszságot tanúsítva - naplementekor a város leglátogatottabb pontján, a naponként tartott senatusi gyűlés helye előtt, egy táblára írt levelet függesztett ki, majd a harmadik őrségváltás idején hajóra szállt és elmenekült.

A táblát másnap fedezték fel, vették le és olvasták el, mikor a sufesek törvénykezésre gyűltek össze. Ebben Aristo azt írta, nem az volt a feladata, hogy bármiféle magánszeméllyel, hanem az, hogy nyilvánosan az öregekkel - így hívták a senatust - vegye fel a kapcsolatot. Mivel így mindenki gyanússá lett, egyes emberek ügyében sokkal enyhébbé vált a nyomozás. Mindamellett úgy döntöttek, hogy Rómába küldött követek útján az ügyet a consulok és a senatus tudomására hozzák, s egyben panaszt tesznek Masinissa jogtalan cselekedetei miatt is.

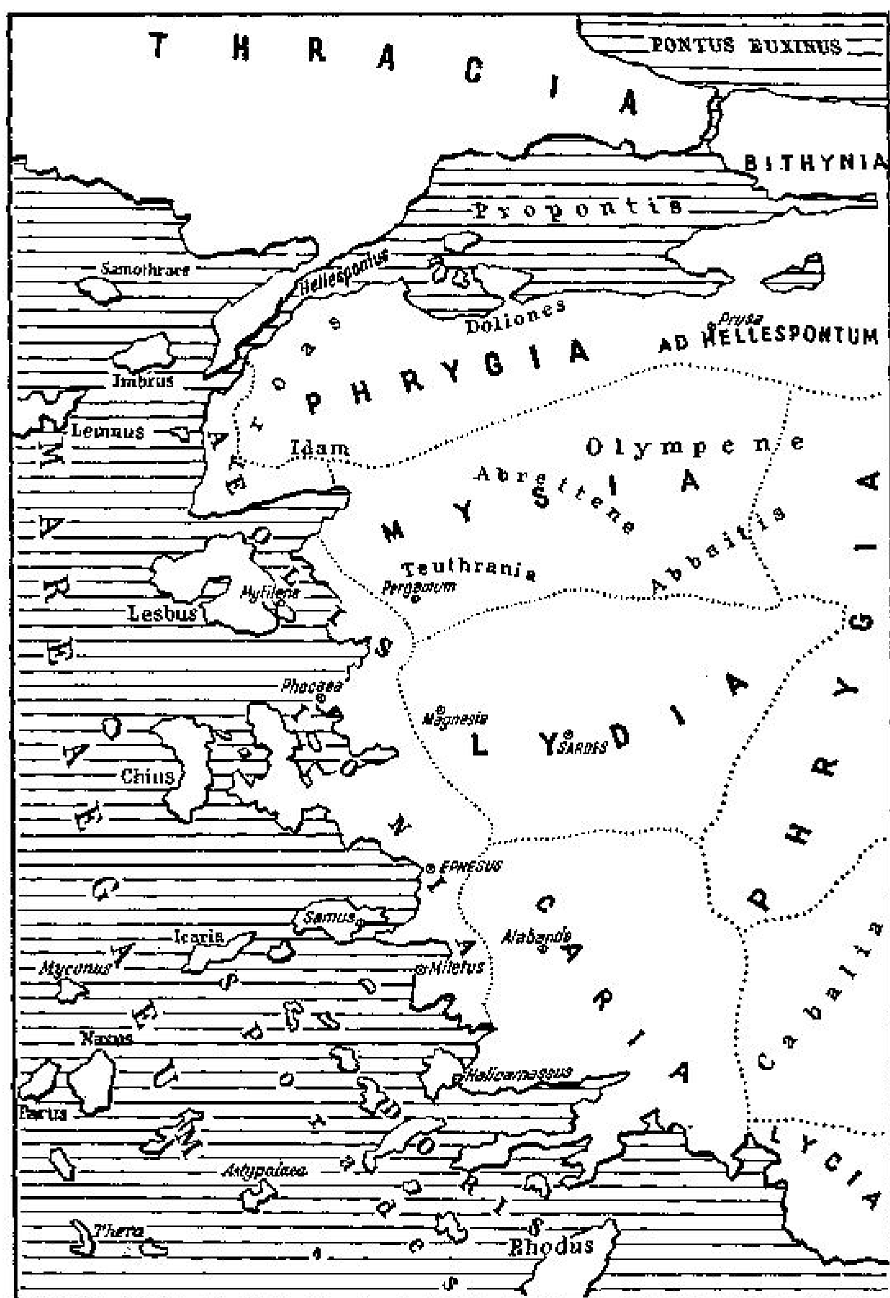
62. Ugyanis Masinissa, mikor észrevette, hogy a rómaiaknak a carthagóiakba vetett bizalma megingott, s hogy ezek maguk között is viszálykodnak, és a vezető emberek Aristóval folytatott megbeszéléseik miatt gyanússá váltak, a senatus pedig Aristo bejelentése következtében a nép előtt, úgy vélte, itt az alkalom az erőszakosságra. Végigpusztította a carthagóiak tengerparti területeit, s arra kényszerített néhány, eddig a carthagóiaknak adózó várost, hogy neki fizessenek. Ezt a területet, a kisebb Syrtis termékeny talajú partszegélyét, Emporiaenak nevezték. Ennek egyik városa volt Leptis, amely naponként egy talentum adót fizetett a carthagóiaknak. Masinissa ekkoriban támadásokat intézett az egész terület ellen, s ennek egy részével kapcsolatban vitatni kezdte, hogy az ő birodalmához, vagy a carthagóiakhoz tartozik-e. Mikor pedig meghallotta, hogy a carthagóiak Rómába készülnek, egyrészt, hogy tisztázzák magukat a vádak alól, másrészt, hogy ellene panaszt emeljenek, ő maga is követeket küldött Rómába, hogy gyanúsításaikkal a vádakat megerősítsék, egyszersmind tisztázzák, hogy joga van az adó behajtására.

A senatusban először a carthagóiakat hallgatták meg. A tyrusi idegenről elhangzott beszámolójuk aggodalommal töltötte el az atyákat, hogy egyszerre kell majd Antiochus és a punok ellen háborút viselniük. Főképpen azért gyanakodtak, hogy a punokat felelősség terheli, mert ezek, noha úgy döntöttek, hogy az idegent elfogják és kiszolgáltatják Rómának, sem őt magát, sem hajóját nem tartották szemmel. Ezután a király követeivel kezdődött meg a vita a földterület ügyében. A carthagóiak arra hivatkoztak, hogy határaik jogosak, hiszen ez a föld azon a területen belül fekszik, amelyet Scipio győzelme után meghagyott carthagói fennhatóság alatt, s idézték a

király beismerését, aki a birodalmából elmenekült, s egy numida csapattal Cyrenae körül kószáló Aphtir üldözése közben kegyként kérte, hogy engedjék átvonulni éppen ezen a vidéken, mint kétségtelenül Carthago fennhatósága alá tartozó területen.

A numidák viszont azzal vádolták őket, hogy valótlan a Scipio határkijelöléséről szóló állításuk. Ha valaki megvizsgálná jogigényüknek eredeti alapjait, vajon Africában melyik terület maradhatna meg Carthago birtokában? Mint jövevények, városalapításra csupán akkora területet kaptak, amelyet egy ökör szétvagdalt bőrével be lehetett keríteni. Mindazt a területet, ami székhelyük, Bursa határain kívül került a birtokukba, erőszakkal és jogtalansággal szerezték meg. S a most szóban forgó földről is nemcsak azt nem tudják bizonyítani, hogy kezdettől fogva mindig, de még azt sem, hogy hosszú időn át hozzájuk tartozott. Erre a földre, ahogy az alkalom hozta, hol ők, hol a numida királyok támasztottak igényt, s mindig az tartotta hatalmában, akinek nagyobb volt a fegyveres ereje. A senatus állítsa vissza a helyzetet, amely még azelőtt állt fenn, hogy a carthagói nép a rómaiak ellensége, a király pedig szövetségese és barátja lett, s ne akadályozza meg, hogy a terület azé legyen, aki meg is tudja tartani.

A senatus úgy döntött, mindkét fél követségével közlik, megbízottakat küldenek Africába, hogy ott helyben döntsék el a carthagói nép és a király között folyó vitát. P. Scipio Africanust, G. Cornelius Cethegust és M. Minucius Rufust küldték el, ezek azonban a felek meghallgatása és a hely megszemlélése után, anélkül, hogy bármelyikük javára döntöttek volna, függőben hagyták az ügyet. Az, hogy saját belátásuk, vagy a kapott utasítás alapján cselekedtek-e így, nem olyan bizonyos, mint az, hogy pillanatnyilag az a megoldás látszott megfelelőnek, ha nem döntenek, és hagyják őket viszálykodni. Hiszen ha nem ez a helyzet, vitájuknak Scipio, aki jól ismerte a körülményeket, megvolt a tekintélye, s így mindkét fél bizalmát élvezte, egyetlen szavával véget vethetett volna.

ASIA (KISÁZSIA)

HARMINCÖTÖDIK KÖNYV

1. Annak az évnek az elején, amelyben mindez történt, Sex Digitius praetor túlsó Hispaniában igen sok, bár említésre alig méltó ütközetet vívott a M. Cato távozása után nagy számban fellázadt törzsekkel, s többnyire olyan kedvezőtlen eredménnyel, hogy utódjának alig feleannyi csapatot adott át, mint amennyit ő maga átvett. S nem kétséges, hogy egész Hispania felbátorodik a lázadásra, ha a másik praetor, P. Cornelius Scipio - Cnaeius fia - nem vív több győztes ütközetet az Iberuson túl, s ettől megrémülve nem kevesebb, mint ötven város pártol át hozzá. Scipio mindezt még praetorként hajtotta végre; mint propraetor még útközben rácsapott a lusitanokra, akik a provincia túlsó felének a végigdúlása után nagy zsákmánnyal tartottak hazafelé. A nap harmadik órájától a nyolcadikig folyt a küzdelem, kétes kimenetellel. Scipio katonái számát tekintve hátrányban, de minden egyéb tekintetben fölényben volt az ellenséggel szemben; hiszen szilárdan tömörített csatasorával támadt rá amazoknak elnyúló és a sok jószág miatt nehézkesen haladó hadmenetére; pihent csapatokkal csapott le a hosszú meneteléstől elfáradtakra. Az ellenség ugyanis a harmadik őrségváltás idején indult el, s éjszakai menetelése idejéhez még három nappali óra is járult; s anélkül, hogy bármit is pihentek volna, vállalták a megerőltető út után a fáradságos ütközetet. Így a csata elején ugyan még testben, lélekben elég elevenek voltak, először megzavarták a rómaiakat, aztán lassan kiegyenlítetté vált a küzdelem.

A propraetor a válságos helyzetben játékokat ajánlott fel Iuppiternek arra az esetre, ha sikerül szétvernie és levágnia az ellenséget. Végül a rómaiak lendületesebb rohamára a lusitanus sereg meghátrált, majd hátat fordított. A győztesek a menekülő ellenség üldözése közben mintegy tizenkétezret vágtak le közülük, ötszáznegyvenet ejtettek fogságba - majdnem kivétel nélkül lovasokat -, s százharminc hadijelvényt zsákmányoltak. A római sereg hetvenhárom katonát vesztett. A csata Ilipa városától nem messze zajlott le, P. Cornelius ide vezette vissza zsákmánnyal megrakott, győztes seregét. Az egész zsákmányt lerakták a város előtt, s a tulajdonosok engedélyt kaptak, hogy holmijukat kikereshessék. Ami megmaradt, átadták a praetornak, hogy árverezze el, s a befolyt pénzt szétosztották a katonák között.

2. Mialatt Hispaniában ezek az események lejátszódtak, C. Flaminius praetor még nem indult el Rómából. Így a vereségeket és győzelmeket ő és barátai beszélgetés közben még jobban felnagyították, s megpróbálkozott a javaslattal, hogy mivel a provinciában ilyen hatalmas háború tüze lángolt fel, és ő Sex. Digitius hadseregének csak

maradékát fogja megkapni, s azt is a rettegés és a menekülés vágya tölti el, szavazzák meg neki az egyik városi legiót, ezt a senatus által engedélyezett sorozással majd ki fogja egészíteni, a teljes létszámból kiválaszt hatezer-kétszáz gyalogost és háromszáz lovast, s ezzel a legióval - hiszen Sex. Digitius hadseregétől már nem sokat lehet remélni - folytatja a háborút.

Az idősebb senatorok kijelentették, hogy a senatus nem hozhat határozatot olyan híresztelések alapján, amelyeket magánemberek találtak ki minden alap nélkül azért, hogy a főtisztviselőnek kedvében járjanak. Csupán azt fogadhatják el hitelesnek, amit provinciájukból a praetorok írásban vagy a legatusok élőszóban jelentenek. Ha Hispaniában rendkívüli helyzet támadna, utasítanák a praetort, hogy Italián kívül rendkívüli sorozással szedjen katonákat. A senatusnak az volt az álláspontja, hogy Hispaniában a hadsereget rendkívüli sorozással kell megszervezni.

Valerius Antias azt írja, hogy C. Flaminius a sorozás megtartására elhajózott Siciliába, aztán útban Siciliából Hispania felé a vihar Africába sodorta, ahol feleskette a P. Africanus seregéből ott maradt, szanaszét kószáló katonákat, majd az ebben a két provinciában összeszedett sereget Hispaniában egy harmadik sorozással egészítette ki.

3. Hasonlóképpen Italiában is egyre jelentősebbé vált a ligurok elleni háború. Pisaet, ahová a háború hírére és a zsákmány reményében naponta újabb csapatok özönlöttek, már negyvenezer ember tartotta körülzárva. Minucius consul a katonák összegyülekezésére kitűzött napon Arretiumba érkezett. Innen seregét szabályos csatarendben Pisaehez vezette, s mivel az ellenség táborát a várostól ezer lépésnél nem messzebbre, a folyó túlsó partjára helyezte át, a consul bevonult a városba, amelyet kétségtelenül az ő megérkezése mentett meg. Másnap maga is a folyó túlsó partján, az ellenségtől mintegy ötszáz lépésnyire ütötte fel táborát, s onnan kiindulva kisebb összecsapásokban védte meg a szövetségesek földjeit a pusztítástól. Csatába azonban még nem mert bocsátkozni, mert serege újonnan toborzott, különböző helyekről idekerült katonái még nem szoktak eléggé össze ahhoz, hogy kölcsönösen megbízhassanak egymásban. Viszont a ligurok tömegükben bízva csatasorban vonultak ki, készen a döntő ütközetre, s ugyanakkor katonáik hatalmas tömegéből sok zsákmányoló csapatot küldtek szanaszét a határszélekre, s mialatt zsákmányként igen sok jószágot tereltek össze, már készen állt az őrség, hogy a csordákat elhajtsa erődjeikbe és falvaikba.

4. Miközben a liguriai háború Pisae környékére korlátozódott, a

másik consul, L. Cornelius Merula a ligur terület peremén a boiusok földjére vonult, ahol a háború egészen másképpen alakult, mint a ligurok ellen. Itt a consul sorakoztatta fel seregét csatára, s az ellenség tért ki az ütközet elől. A rómaiak, mivel senki se szállt szembe velük, szétszéledtek zsákmányolni. S a boiusok inkább eltűrték, hogy elrabolják javaikat, semhogy ezek megvédésére harcba bocsátkozzanak. A consul, miután tűzzel-vassal mindent eléggé végigpusztítottak, elhagyta az ellenséges területet, és seregével, olyan óvatlanul, mintha megbékélt vidéken járna, Mutina felé vonult.

A boiusok, mihelyt észrevették, hogy az ellenség területükről eltávozott, teljes csendben utánaeredtek, alkalmas helyet kerestek a cselvetésre, s a római tábor mellett megszállták egy erdős szakadékot, amelyen a római seregnek át kellett vonulnia. De mivel nem voltak eléggé óvatosak, a consul, aki máskor teljes éjjeli sötétségben szokta felszedni táborát, nehogy a sötétség az egyébként is szabálytalan ütközetben csak növelje a zűrzavart, megvárta a napkeltét, s noha már nappali fényben indult el, felderítésre még egy lovascsapatot is előreküldött. Miután jelentést kapott, hogy mekkora és hol tartózkodik az ellenséges sereg, parancsot adott, hogy az egész menet rakja le poggyászát középre, eköré a triariusok vonjanak sáncot, majd serege többi részével harcra készen az ellenség ellen nyomult. Ugyanígy tettek a gallusok is, miután belátták, hogy cselvetésüket felfedezték, s szabályos csatába kell bocsátkozniuk, ahol csak igazi hősiességgel lehet győzni.

5. Két óra tájban kezdődött az ütközet. A szövetséges lovasok balszárnya s a válogatott csapatok küzdöttek az első vonalban, két consulviselt legatus: M. Marcellus és az előző évi consul, Ti. Sempronius vezetésével; az új consul hol elöl tartózkodott a hadijelvényeknél, hol pedig a tartalékban álló legiókat tartotta vissza, nehogy ezek harcvágyukban előbb induljanak támadásra, mint jelt kapnak rá. Megparancsolta, hogy e legiók lovassága Quinctius és P. Minicius katonai tribunusok vezetésével a csatasorból kiválva a nyílt terepre vonuljon, hogy ha majd elhangzik a jeladás, akadálytalanul indulhasson támadásra. Míg ezzel volt elfoglalva, futár érkezett Ti. Sempronius Longustól, hogy a válogatott különítmény nem képes feltartóztatni a gallusok támadását; már sokat levágtak közülük, s a még életben levők harci kedve is lényegesen megcsappant a kimerültség és a félelem miatt. Ha jónak látja, küldje segítségükre az egyik legiót, mielőtt még szégyenletes vereséget szenvednének.

A consul a második legiót küldte oda, amely befogadta sorai közé a válogatott csapatot. Mikor pihent embereivel, megbontatlan soraival a legio is beavatkozott a harcba, újult erővel lángolt fel a küzdelem. A római balszárnyat visszavonták a csatából, s a jobbszárny nyomult

előre az első csatasorba. A nap égető sugaraival perzselte a hőséget egyáltalán nem bíró gallusok testét. Mindamellett sűrű sorokba tömörülve, hol egymásra, hol pajzsukra támaszkodva, helytálltak a római támadásokkal szemben. A consul, ezt látva, parancsot adott C. Livius Salinatornak, a szövetséges lovascsapatok parancsnokának, hogy sebes vágtában rohamra indulva ingassa meg soraikat, a legiók lovasságát pedig utasította, hogy tartalékban várakozzék.

A fergeteges lovasroham először megingatta és összezavarta, majd szétzilálta a gallusok csatasorait, de ők még ekkor sem kezdtek menekülni. Ezt megakadályozták vezéreik, akik mögöttük állva dárdájukkal ütlegelték a meghátrálók hátát, hogy visszakényszerítsék őket a csatasorba, erre azonban a közéjük vágtató római lovasság nem adott nekik lehetőséget. A consul még egy kis erőfeszítésre biztatta katonáit, mondván, hogy kezükben van a győzelem. Most szorongassák az ellenséget, amíg látják zavarát és rémületét, mert ha megengedik, hogy rendezze sorait, bizonytalan reményekkel újrakezdhetik az ütközetet. Megparancsolta a jelvényhordozóknak, hogy a hadijelvényekkel nyomuljanak előre. Mindnyájan egyesítve erejüket újra megfutamították az ellenséget, s csak mikor az hátat fordított, s menekülés közben szétszóródott, küldték üldözésére a legiók lovasságát.

Ezen a napon tizennégyezer boiust vágtak le, ezerkilencvenkettőt fogtak el élve, köztük hétszázhuszonegy lovast és három vezért, s kétszáztizenkét hadijelvényt s hatvanhárom szekeret zsákmányoltak. De a rómaiak se véráldozat nélkül vívták ki győzelmüket. Több mint ötezer római és szövetséges katona esett el, köztük huszonhárom centurio, négy szövetséges parancsnok, továbbá M. Genucius, Quintus és M. Marcius, a második legio katonai tribunusai.

6. Majdnem egyidőben érkezett meg a két consul levele: L. Cornelius a boiusok ellen Mutinánál vívott csatáról számolt be, Q. Minucius pedig Pisaeból azt írta, hogy a sorsolás alapján neki kellene ugyan megtartania a választó gyűlést, Liguriában azonban minden tekintetben annyira bizonytalan a helyzet, hogy ha eltávozna onnan, veszteséget okozna a szövetségeseknek és kárt az államnak. Ha az atyák jónak látják, értesítsék tiszttársát, hogy ő térjen vissza, miután már végzett a maga háborújával, a választások megtartására Rómába. Ha tiltakoznék ez ellen, mivel ez a sorshúzás alapján nem az ő feladata, ő azt teszi, amit a senatus határoz, de az atyáknak újra meg újra mérlegelniük kellene, nem lenne-e jobb az állam érdekében inkább az interregnumot választani, semminthogy ő ilyen helyzetben otthagyja provinciáját.

A senatus megbízta C. Scriboniust: küldjön két, a senatori rendhez

tartozó megbízottat L. Cornelius consulhoz, ezek vigyék el neki tiszttársának a senatushoz intézett levelét, s közöljék vele, hogy ha ő nem utazik az új főtisztviselők megválasztására Rómába, a senatus, hogy ne legyen kénytelen Q. Minuciust a még zajló háborúból hazahívni, inkább hajlandó áttérni az interregnumra. A kiküldött megbízottak jelentették, hogy L. Cornelius hajlandó a főtisztviselők megválasztására Rómába jönni.

A senatusban vitát váltott ki L. Corneliusnak a boiusokkal vívott csata után írott levele, mivel legatusa, M. Claudius több senatornak magánlevélben azt írta, hogy a katonai siker a római nép szerencséjének és katonái hősiességének köszönhető, viszont a consul hibáztatható azért, hogy katonáink jó részét elvesztettük, s az ellenséges sereg, noha alkalmunk lett volna megsemmisíteni, el tudott menekülni. S azért esett el annyi katonánk, mert a tartalék csapatok későn indultak el a szorongatott helyzetben levők támogatására. S az ellenség azért csúszott ki a kezünkből, mert a legiók lovassága későn kapott parancsot, s nem volt szabad üldöznie a menekülőket.

7. A senatus úgy döntött, hogy ebben az ügyben nem hoz elhamarkodott határozatot, s megtárgyalását akkorra halasztották, amikor az atyák legnagyobb számban gyűlnek össze. Ugyanis egy másik gond nyomasztotta őket, az, hogy a pénzharácsolás ellen hozott sokféle törvényt ravasz úton úgy játszották ki, hogy az adóslevélre valamelyik szövetséges polgár nevét írták, akire ezek a törvények nem vonatkoztak. Így az adósok roskadoztak a korlátlan uzsorakamat terhe alatt. Az atyák, akik valamilyen módon véget akartak vetni ennek a gyakorlatnak, határidőt tűztek ki - a legutóbb megtartott Feralia ünnepet - s minden szövetségesnek be kellett jelentenie, ha ez után a nap után római polgárnak pénzt kölcsönzött, minden e nap után adott kölcsön ügyében a hitelezőnek el kellett fogadnia azt a fajta törvénykezést, amelyet adósa választ. S miután a bejelentésekből kitűnt, hogy mekkorára rúgott az ilyen módon nyújtott kölcsönök összege, M. Sempronius néptribunus az atyák megbízásából javaslatot terjesztett a népgyűlés elé, amelyet az el is fogadott, hogy a szövetségesekkel és latinokkal kötött hitelügyletek esetében a római polgárokra érvényes törvényeket kell alkalmazni. - Ez történt Italiában otthon és a hadszíntéren.

Hispaniában korántsem folyt olyan jelentős háború, mint amekkorára a híre felnagyította. C. Flaminius innenső Hispaniában elfoglalta az oretanusok földjén Inlucia városát, majd téli táborba vezette katonáit, s a tél folyamán inkább portyázó rablóbandákkal, s nem az ellenséggel folytatott néhány alkalommal említésre is alig méltó csatározásokat, noha váltakozó sikerrel s nem is emberveszteség nélkül. Jelentősebb tetteket hajtott végre M. Fulvius Toletum városa

mellett. Szabályos ütközetet vívott a vaccaeusok, vettoniusok és celtiberek ellen, e törzsek seregét szétverte és megfutamította, s élve elfogta királyukat, Hilernust.

8. Mialatt ez történt Hispaniában, már közeledett a választó gyűlés napja. Ezért L. Cornelius consul, seregénél M. Claudius legatust hagyva hátra, Rómába érkezett. Mikor a senatusban beszámolt tevékenységéről és a provincia helyzetéről, kifogásolta az összeírt atyák előtt, hogy noha ő egyetlen győztes csatával sikeresen fejezett be egy ilyen jelentős háborút, mégsem tartottak hálaadó ünnepet a halhatatlan isteneknek. Ezután azt követelte, hogy egyszerre szavazzák meg a hálaadó ünnepet és a diadalmenetet, mielőtt azonban a javaslat előterjesztésére sor került volna, Q. Metellus, volt consul és dictator, kijelentette: egyidőben érkeztek meg L. Cornelius consulnak a senatushoz, s M. Marcellusnak a senatorok nagy részéhez intézett, egymásnak ellentmondó levelei, s azért halasztották el a tanácskozást, hogy ezeknek a leveleknek ügyét íróik jelenlétében vitassák meg. Ezért ő - mondta - a maga részéről azt várta, hogy a consul, aki nyilván tudta, hogy legatusa róla valamilyen kedvezőtlen dolgot írt, miután Rómába kellett jönnie, őt is magával hozza, s különben is sokkal illőbb lett volna, ha seregét a vezéri hatáskörrel felruházott Ti. Semproniusnak és nem legatusának adja át. Most pedig szemmel láthatóan szántszándékkal tartotta távol azt az embert, aki, ha mindazt, amit írt, személyesen is elmondja, őt gyanúba keveri, vagy feltéve, hogy nem állít igazat, maga keveredik gyanúba, míg csak ki nem derül a tiszta igazság. Ő ezért azt javasolja, hogy jelenleg a consul egyik követelését se teljesítsék.

S mikor a consul változatlan erővel sürgette az indítványt, hogy rendeljék el a hálaadó ünnepet, s engedjék meg, hogy ő diadalmenetben vonuljon be a Városba, Marcus és C. Titinius néptribunusok bejelentették, hogy ha erről senatusi határozat születik, ők tiltakozni fognak ellene.

9. Az előző évben választották censorokká Sex. Aelius Paetust és C. Cornelius Cethegust. Az engesztelő áldozatot Cornelius mutatta be. Száznegyvenháromezer-hétszáznégy polgárt írtak össze. - Ebben az évben nagy árvizek voltak; a Tiberis elöntötte a Város mélyebben fekvő részeit, s a Porta Flumentana közelében össze is omlott néhány épület. Továbbá mennykőcsapás érte a Porta Coelimontanát, s mellette a falba is több helyen beleütött a villám. Ariciában, Lanuviumban és az Aventinuson kőeső esett, s Capuából azt jelentették, hogy roppant darázsraj repült a forumra, s Mars szentélyében telepedett meg; s hogy a darazsakat gondosan összeszedték és elégették. E csodajelek miatt utasították a decemvireket, hogy tekintsenek be a szent könyvekbe.

Ezek kilencnapos áldozati ünnepet rendeztek, könyörgést rendeltek el, s áldozattal megtisztították a Várost. Ugyanezekben a napokban szentelt fel M. Porcius Cato - két évvel azután, hogy építésére fogadalmat tett - Victoria temploma mellett Victoria Virgónak egy kis szentélyt.

Ugyanebben az évben latin coloniát szerveztek Castra Frentinumban a következő triumvirek: A. Manlius Volso, L. Apustius Fullo és Q. Aelius Tubero, aki a telepítésre javaslatot tett. Háromezer gyalogos és háromszáz lovas vonult oda; csekély szám ilyen nagy földterülethez képest. Minden gyalogosnak harminc, minden lovasnak hatvan iugerum földet tudtak volna juttatni. De Apustius javaslatára a föld egyharmad részét tartalékolták, hogy arra, ha szükségesnek tartják, új colonusokat írjanak össze. Így a gyalogosok fejenként húsz, a lovasok pedig negyven iugerumot kaptak.

10. Az év már vége felé járt, s a consulválasztó gyűlés előtt eddig még soha nem látott hevességgel lángolt fel a választási küzdelem. Sok, nagy befolyással rendelkező patricius és plebeius jelölt pályázott. A Hispania provinciából fényes haditettek után nemrég hazatért P. Cornelius Scipio - Cnaeius fia -, L. Quinctius, a görögországi hajóhad volt parancsnoka és Cn. Manlius Volso voltak a patricius jelöltek; a plebeiusok pedig: C. Laelius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator és M'. Acilius.

Mindamellett minden tekintet elsősorban Quinctiusra és Corneliusra irányult, mivel mindketten patriciusok lévén, egy helyre pályáztak, s mivel mindkettőt nemrég szerzett hadi dicsősége ajánlotta. De különösen hevessé tették a jelöltek küzdelmét elsősorban fivéreik, az akkori idők két leghíresebb hadvezére. Scipio hírneve volt a nagyobb, de éppen azért nagyobb irigység is övezte. Quinctius hírneve volt az újabb keletű, hiszen ebben az évben tartott diadalmenetet. Ehhez még hozzájárult, hogy az egyiknek élete már csaknem tíz éve állandóan a nyilvánosság előtt zajlott, s éppen ez a körülmény szokta csökkenteni a nagy emberek tekintélyét, pusztán azért, mert megszokják őket. Scipio Hannibal legyőzése után ismét elnyerte a consulságot, s volt censor is. Quinctius esetében viszont minden, ami népszerűségét növelte, friss és új keletű volt; diadalmenete után semmit sem kért, s nem is kapott semmit a néptől. - "Ő - hangoztatta - vér szerinti fivére, nem pedig unokatestvére érdekében lép fel; annak az érdekében, aki legatusa s a háború vezetésében segítőtársa volt; ő a szárazföldön, fivére pedig a tengeren töltötte be a parancsnoki tisztet." Ezzel elérte, hogy testvérét előnyben részesítették egy olyan jelölttel szemben, akit bátyja, Africanus támogatott, akit a Cornelius-nemzetség, a választó gyűlést vezető Cornelius consul ajánlott, akit egykor a senatus megtisztelő határozata az állam legderekabb emberének nyilvánított, s

arra méltatott, hogy ő fogadja a Pessinusból a Városba érkező Idai Anyát.

L. Quinctius és Cn. Domitius Ahenobarbus lettek a consulok; ennyire nem volt befolyása még a plebeius consul megválasztására sem Africanusnak, aki C. Laeliust támogatta. Másnap a következőket választották meg praetornak: L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Baebius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Az aedilisi tisztséget ebben az évben kiválóan töltötte be M. Aemilius Lepidus és L. Aemilius Paulus. Sok legelőbérlőt ítéltek el, a büntetéspénzekből aranyozott pajzsokat helyeztek el a Iuppiter-szentély homlokzatán, s két oszlopfolyosót építettek, az egyiket a Porta Trigeminán kívül úgy, hogy hozzá egy Tiberis-parti kikötő is csatlakozott, a másikat a Porta Fontinalistól Mars oltáráig, s ezen át el lehetett jutni a Mars-mezőre.

11. Liguriában sokáig semmi említésre méltó esemény sem történt. Az év végén azonban két alkalommal is nagyon veszélyesre fordult a helyzet. Ugyanis az ellenség ostrom alá vette a consul táborát, amelyet alig tudtak megvédeni, majd nem sokkal később, amikor a római hadmenet átvonult egy szűk hegyszoroson, a ligur sereg megszállotta a kijáratot. A consul, mivel erre nem tudott kijutni, parancsot adott seregének, hogy forduljanak vissza, de a szoros kijáratát is megszállta a hátuk mögött az ellenséges sereg egy része; s a rómaiaknak nemcsak lelkében, de szinte a szeme előtt is felrémlett a caudiumi vereség emléke.

Segédcsapatai között azonban ott volt mintegy nyolcszáz numida harcos is. Parancsnokuk biztosította a consult, hogy lovasaival arrafelé tör ki, amerre ő óhajtja, csak közölje vele, melyik oldalon van több falu. Ugyanis az a szándéka, hogy ezeket megtámadja, a tetőket tüstént lángba borítja, hogy így a rémület arra késztesse a ligurokat, hogy otthagyják a szorost, amelyet őriznek, s hozzátartozóik segítségére siessenek. A consul a parancsnokot megdicsérte, és jutalmak ígéretével halmozta el.

A numidák lóra szálltak, s anélkül, hogy bárkit is megtámadtak volna, fel s alá nyargaltak az ellenséges őrállások előtt. Első látásra nem volt náluk megvetendőbb látvány: a lovak és emberek aprók és ösztövérek, a lovasok elhanyagoltak és - a náluk levő gerelyt nem számítva - fegyvertelenek, a lovakon nem volt kantár, futásuk is esetlen, mert merev nyakkal, előrenyújtott fejjel vágtattak. A numidák, hogy a ligurok megvetését fokozzák, le-lecsúsztak a lóról, s nevetséges látványt nyújtottak. Így azok, akik kezdetben a támadás lehetőségére felkészülve őrhelyükön készenlétben várakoztak, most legnagyobbrészt fegyvertelenül s leülve figyelték őket. A numidák hol

közelükbe lovagoltak, hol visszanyargaltak, de lassanként közelebb kerültek a szoroshoz, mintha megvadult lovaik akaratuk ellenére ragadnák el őket. Végül megsarkantyúzva lovaikat, áttörtek az ellenséges őrségen, s amint kiértek a nyílt síkságra, minden útjukba eső házat felgyújtottak, majd a legközelebbi falut is lángba borították, s tűzzel-vassal mindent végigpusztítottak.

Az ellenség először a füstöt vette észre, azután meghallotta a falvakból a bajba jutottak jajgatását, végül pedig a menekülő öregek és gyermekek a táborban keltettek zűrzavart. Így azután ki-ki haditerv és parancs nélkül, saját otthonáért aggódva, elrohant, hogy megvédelmezze tulajdonát. Táboruk egy pillanat alatt kiürült, s a consul a csapdából kiszabadulva elért kitűzött úti céljához.

12. De sem a boiusok, sem a hispanok, akikkel ebben az évben hadakoztunk, nem voltak olyan elkeseredett ellenségei a rómaiaknak, mint az aetoliai nép. Mikor mi seregünket Görögországból kivontuk, először azt remélték, Antiochus birtokába veszi a gazdátlanul maradt Európát, s éppúgy Philippus és Nabis sem fog nyugodni. De mikor látták, hogy sehol semmi kezdeményezés nem történik, abban a meggyőződésben, hogy nekik kell valami mozgolódást és zavart kelteniük, nehogy terveik a halogatás következtében füstbe menjenek, gyűlést hívtak össze Naupactusba. Itt elöljárójuk, Thoas, elpanaszolta, milyen jogtalanságokat követtek el a rómaiak, s milyen nehéz helyzetben van Aetolia, mivel valamennyi görög törzs és város közül ez húzott legkevesebb hasznot a győzelemből, amely elsősorban neki köszönhető. Azt javasolta, küldjenek körbe a királyokhoz követeket, s ezek ne csak érzelmeiket puhatolják ki, de biztassák is fel őket - kit-kit a megfelelő érvekkel - a Róma elleni háborúra. Nabishoz Democritust, Philippushoz Nicandert, Antiochushoz Dicaearchust, az elöljáró testvérét küldték el.

Democritus a lacedaemoni tyrannus előtt kifejtette, hogy miután elvették tőle a tengerparti városokat, egyeduralma megingott; innen kapta katonáit, innen hajóit és az evezőslegénységet. Most szinte városa falai mögé bezárva kell néznie, hogyan uralkodnak az achaiok Peloponnesoson. Birtoka visszaszerzésére sosem lesz lehetősége, ha nem használja ki a jelenlegi alkalmat. Most semmiféle római sereg nem tartózkodik Görögország földjén, s a rómaiak nem fogják érdemesnek tartani, hogy Gytheumért vagy más laconiai tengerparti városért ismét átküldjék legióikat Görögországba. Ilyen szavakkal igyekezett cselekvésre bírni a tyrannust, hogy ha majd Antiochus átkel Görögországba, ő abban a tudatban, hogy a rómaiakhoz fűződő barátság a szövetségeseiken esett jogtalanságok miatt megingott, csatlakozzék hozzá.

Nicander hasonló módon próbálta feltüzelni Philippust, s rábeszéléséhez még több érvet is talált, hiszen a király sokkal magasabbról zuhant le, mint a tyrannus, és sokkal többet is vesztett. Ehhez még Nicander felhozta a macedon királyok régi dicsőségét, s e népnek az egész földkerekségre kiterjedő győztes hadjáratait. Különben is, mondta, az általa javasolt terv a vállalkozás kezdetére és végére egyaránt biztos sikert ígér. Hiszen nem azt tanácsolja, hogy Philippus előbb induljon el, amikor Antiochus még nem kelt át Görögországba. Neki, aki Antiochus nélkül is olyan sokáig tudta folytatni a háborút a rómaiak és az aetoliaiak ellen, vajon miféle erőkkel tudnának ellenállni a rómaiak, ha hozzá csatlakozik Antiochus, és szövetségesei lesznek az aetoliaiak, akik akkoriban a rómaiaknál is veszélyesebb ellenfélnek bizonyultak? Hozzátette, hogy Hannibal fogja vezetni a sereget, a rómaiak született ellensége, aki több vezérüket és katonájukat ölte meg, mint amennyi megmaradt. Ezeket közölte Nicander Philippusszal.

Viszont másképp beszélt Dicaearchus Antiochus előtt. Először is kijelentette, hogy Philippust a rómaiak rabolták ki, de az aetoliaiak győzték le. Hiszen nem más, hanem ők maguk tették lehetővé a rómaiaknak, hogy behatoljanak Görögországba, s ők adták nekik a győzelemhez szükséges haderőt is. Így hát mennyi gyalogos- és lovascsapatot fognak ők adni Antiochusnak a háborúra, milyen területeket szárazföldi, s milyen kikötőket tengeri haderejének! Végül egy önkényes hazugságot is megengedett magának Philippusszal és Nabisszal kapcsolatban, azt állítva, hogy mindketten készen állnak a háború megújítására, s meg fogják ragadni az első kedvező alkalmat, hogy visszaszerezzék, amit a háborúban elvesztettek. - Így szervezték az aetoliaiak a háborút egyszerre az egész földkerekségen a rómaiak ellen.

13. Mindamellett a két király vagy nem volt hajlandó, vagy csak későn volt hajlandó elszánni magát a cselekvésre. Csupán Nabis küldött embereket körbe valamennyi tengerparti városba, hogy ott zavargást keltsenek, s egyes vezetőket ajándékokkal állított maga mellé, másokat, akik szilárdan kitartottak a római barátság mellett, megöletett. T. Quinctius valamennyi laconiai tengerparti város ellenőrzését az achaiokra bízta. Így ezek tüstént követeket küldtek a tyrannushoz, hogy emlékeztessék a rómaiakkal kötött szerződésre, s figyelmeztessék, ne zavarja meg az általa annyira óhajtott békét. Egyszersmind csapatokat küldtek Gytheumba, amelyet a tyrannus már ostrom alá vett, s követeket Rómába, hogy ott minderről beszámoljanak.

Antiochus király, aki ezen a télen a phoeniciai Raphiában feleségül adta lányát Ptolemaeus egyiptomi királyhoz, miután visszatért

Antiochiába, Cilicián s a Taurus-hegységen átkelve már a tél végén megérkezett Ephesusba. Innen kora tavasszal, miután fiát, Antiochust elküldte Syriába, birodalma legtávolabbi részének védelmére, hogy távollétében háta mögött minden mozgolódást megelőzzön, valamennyi szárazföldi csapatával elindult, hogy megtámadja a Sida körül lakó pisidákat. Ekkoriban érkeztek meg Elaeába a római követek, P. Sulpicius és P. Villius, akiket, mint már említettem, Antiochushoz küldtek, de utasításuk szerint először Eumenest kellett felkeresniük, majd innen felmentek Pergamumba, Eumenes király székhelyére.

Eumenes szeretett volna háborút indítani Antiochus ellen, abban a hitben, hogy ha megmarad a béke, ez a nála sokkal hatalmasabb király félelmetes szomszédja lesz, viszont ha háborúra kerül a sor, Antiochus éppoly kevéssé lesz egyenlő ellenfele a rómaiaknak, mint Philippus, s vagy teljesen megdöntik hatalmát, vagy, ha legyőzése után békét kötnek vele, sok minden, amit elvesznek Antiochustól, az ő birtokába kerül, s így ezután minden római segítség nélkül is könnyen meg tudja magát védeni vele szemben. S ha valami balszerencsés fordulat történnék is, számára még mindig jobb lesz, ha a rómaiak szövetségeseként várja meg, bármit hoz is a végzet, mint hogy egyedül tűrje el Antiochus uralmát, vagy ha erre nem hajlandó, erőszakkal és fegyverrel kényszerítsék rá. A fenti okok miatt minden tekintélyével és rábeszélő készségével igyekezett a rómaiakat rábírni a háborúra.

14. Sulpicius beteg lett, s Pergamumban maradt. Villius arra a hírre, hogy a királyt leköti a Pisidia elleni háború, Ephesusba utazott, s néhány napi ott-tartózkodása folyamán igyekezett minél többször találkozni az éppen ott időző Hanniballal, hogy kipuhatolhassa szándékait, és ha lehetséges, eloszlassa aggodalmát, hogy őt a rómaiak részéről bármilyen veszély is fenyegetheti. E beszélgetésekben ugyan semmit sem ért el, de az lett természetes következményük - s mintha szántszándékkal erre is törekedett volna -, hogy emiatt Hannibal befolyása a király előtt csökkent, s hogy minden tekintetben gyanúsabbá vált.

Claudius, aki Acilius Görög történetét követi, azt írja, hogy a követségnek P. Africanus is tagja volt, aki Ephesusban beszélt Hanniballal. Sőt egyik beszélgetésüket is idézi, amikor Hannibal Scipiónak arra a kérdésére, hogy szerinte ki volt a múlt legnagyobb hadvezére, azt válaszolta, hogy Nagy Sándor macedon király, mert csekély csapatával számtalan hadsereget vert szét, s olyan messzi vidékeken járt, amelyeknek a megpillantásában ember nem is reménykedhetett. Scipio kérdésére, hogy kit tesz a második helyre, azt válaszolta, hogy Pyrrhust. Ő volt a táborépítés első nagy mestere, ezenkívül senki se tudta olyan ügyesen kiválasztani a táborhelyet, s

elhelyezni az őrségeket. S annyira értette az emberek megnyerésének művészetét is, hogy Italia törzsei inkább választották az ő - egy külföldi király -, mint az Italiában már oly régen vezető szerepet játszó római nép uralmát. Majd arra a kérdésre, hogy kit tesz a harmadik helyre, habozás nélkül saját magát nevezte meg. Ekkor Scipio nevetésre fakadva még hozzáfűzte: “Vajon mit mondanál akkor, ha legyőztél volna?” “Akkor - válaszolta Hannibal - kétségtelenül azt mondanám, hogy felülmúltam Nagy Sándort, Pyrrhust s valamennyi többi hadvezért!” S ez az igazi pun ravaszsággal megfogalmazott váratlan hízelgés nyilván kellemesen érintette Scipiót, mivel mint összehasonlíthatatlant, elkülönítette őt a többi hadvezértől.

15. Villius Ephesusból továbbutazott Apamaeába. A római követek megérkezésének hírére ide jött Antiochus is. Találkozásuk alkalmából Apamaeában majdnem ugyanolyan szóváltás folyt le közöttük mint Rómában a király követei és Quinctius között. A hírre, hogy meghalt a király fia, Antiochus, akiről kevéssel ezelőtt említettem, hogy Syriába küldték, félbeszakadtak a tárgyalások. Nagy gyász töltötte be a királyi palotát, mindenki sajnálta az ifjú elvesztését, aki már olyan bizonyítékát adta kiválóságának, hogy mindenki meg volt győződve: ha tovább él, adottságai alapján nagy és igazságos uralkodó válik belőle. S mert mindenki rokonszenvét és szeretetét élvezte, halála felkeltette a gyanút, hogy apja, mivel félt, hogy öregkorában háttérbe szoríthatja egy ilyen utód, megmérgeztette néhány herélt segítségével, akik efféle aljas szolgálatokkal szokták megnyerni uruk kegyeit. E titkos bűntett okául még azt is emlegették, hogy apja, miután fiának, Seleucusnak odaadta Lysimachiát, Antiochusnak nem tudott hasonló székhelyet adni, hogy a megtiszteltetés látszatával őt is eltávolítsa környezetéből. Mindamellett a királyi udvarban jó néhány napig látszat szerint mély gyász uralkodott, a római követ, nehogy az alkalmatlan időben érkezett fölösleges vendég szerepét játssza, elutazott Pergamumba. A király abbahagyta a megkezdett háborút, s visszatért Ephesusba. Itt, miközben udvarába a gyász miatt senki se léphetett be, titkos tanácskozást folytatott legmeghittebb udvaroncával, egy bizonyos Minnióval. Minnio, aki egyáltalán nem ismerte a külföldi helyzetet, a király erejét syriai és asiai sikerei alapján ítélte meg, s meg volt győződve róla, hogy nemcsak az igazság áll a király oldalán, mivel a rómaiak feltételei teljességgel elfogadhatatlanok, hanem a háborúban is föléjük fog kerekedni. S mivel a király kitért a követekkel való találkozás elől, vagy mert tapasztalta, hogy az ilyen vitákból kevés haszna van, vagy mert nyomasztotta az új gyász, Minnio ajánlkozott, hogy majd elmondja a saját ügyük mellett szóló érveket, s rábeszélte, hogy hívassa oda a követeket Pergamumba.

16. Sulpicius már felépült betegségéből, így mindketten megjelentek Ephesusban. Minnio kimentette a királyt, s ennek távollétében kezdték meg a tárgyalást. Ezt Minnio a következő, előre elkészített beszéddel nyitotta meg:

“Látom, rómaiak, hogy tetszetős ürügyként emlegetitek a görög városok felszabadítását, de tetteitek nem egyeznek szavaitokkal, s más törvényt írtok elő Antiochusnak, mint ami szerint ti magatok cselekesztek. Mert mennyivel inkább számítanak görögnek Zmyrna és Lampsacus lakói, mint Neapolis, Regium és Tarentum polgárai, akiktől adót szedtek, s akiktől szerződéstek alapján hajókat követeltek? Miért küldtök évenként Syracusaeba és Sicilia egyéb görög városaiba teljhatalmú praetort vesszőnyalábokkal és bárdokkal? Erre nyilván nem tudtok mást mondani, mint azt, hogy miután ti ezeket fegyveres harcban legyőztétek, számukra ezeket a törvényeket tettétek érvényessé. Nos hát, fogadjátok el Antiochus részéről ugyanezt a magyarázatot az Ioniában és Aeoliában fekvő városok, Zmyrna és Lampsacus esetében. Ezekkel a városokkal szemben, amelyeket elődei háborúban meghódítottak, és adó- és járadékfizetőkké tettek, most ő érvényesíti ősi jogait. Ezért szeretném, ha ezekre adnátok választ a királynak, ha az egyenlőség alapján tárgyalunk, s nem azért, hogy ürügyet keressünk a háborúra.”

Szavaira Sulpicius így válaszolt:

“Illő módon járt el Antiochus, aki, mivel ügye védelmében semmi egyéb érve nem volt, jobbnak tartotta, ha ezt helyette bárki más mondja el, csak ne ő legyen kénytelen előterjeszteni. Mert ugyan miben is hasonlít azoknak a városoknak az esete, amelyeket te felsoroltál? Mi Regium, Neapolis és Tarentum lakóitól, amióta fennhatóságunk alá kerültek, egyszer s mindenkorra érvényes, megszakítás nélkül gyakorolt, sohasem szünetelő jog alapján követeljük meg, amire a szerződés kötelezi őket. De te vajon mered-e állítani, hogy amiként ezek a népek sem a maguk, sem bárki más kezdeményezésére nem változtatták meg szerződésünket, éppúgy Asia városai is, amióta egyszer Antiochus őseinek a birtokába kerültek, megszakítás nélkül a ti birodalmatok fennhatósága alá tartoznak, s egy részük nem Philippus, más részük nem Antiochus birtokában volt, s ismét mások nem élvezték-e sok éven át a szabadságot, anélkül, hogy ezt bárki is vitássá tette volna? Mert ha az a körülmény, hogy ezek valamikor a sanyarú idők kényszere miatt szolgaságba kerültek, jogot ad arra, hogy lakóikat annyi emberöltő elmúltával ismét visszakényszerítse a szolgasorba, nem azt jelenti-e ez, hogy szinte hiábavaló cselekedet volt tőlünk Görögország felszabadítása Philippus uralma alól, hiszen utódainak joga van rá, hogy újra kiterjesszék hatalmukat Corinthusra, Chalcisra, Demetriasra és Thessalia egész

lakosságára?

De miért én képviselem a városok ügyét, holott méltányosabb, hogy álláspontjukat mi és maga a király is saját szavaikból ismerjük meg?”

17. Ezután előhívatta a városok küldötteit, akiket Eumenes már korábban előkészített és ellátott utasításokkal, mert azt remélte, hogy amennyivel csökkent Antiochus hatalma, annyival fog nőni saját birodalma. De a nagy számban bebocsátott küldöttek közül ki-ki a maga külön panaszait vagy követeléseit kezdte emlegetni, méltányos és méltánytalan dolgokat összekeverve, s így a tárgyalás viszálykodássá fajult. Ezért a követek, anélkül, hogy bármit nyertek vagy engedtek volna, teljes bizonytalanságban tértek vissza Rómába.

A király, miután elbocsátotta őket, tanácskozást tartott a Róma elleni háború ügyében. Itt a részvevők egymást igyekeztek felülmúlni elbizakodottságban, mert mindegyikük azt remélte, hogy minél keményebben nyilatkozik a rómaiakról, annál jobban beférkőzhet a király kegyeibe. Egyikük kifogásolta, milyen fennhéjázóak a rómaiak követelései, úgy óhajtanak feltételeket szabni Antiochusnak, Asia leghatalmasabb királyának, mintha a legyőzött Nabisszal lenne dolguk. Mindamellett Nabis uralmát legalább meghagyták szülővárosában - s ez a város Lacedaemon! -, de azt már méltatlanságnak tartják, ha Zmyrna és Lampsacus Antiochus parancsainak engedelmeskedik. Mások úgy vélekedtek, hogy ilyen nagy királynak ezek a városok jelentéktelen, említésre is alig érdemes okot szolgáltatnak a háborúra, de az elnyomó uralom mindig kicsiségekkel kezdődik, hacsak nem hisszük el, hogy a perzsáknak, mikor a lacedaemoniaktól földet és vizet kértek, csupán egy darab göröngyre s egy korty vízre volt szükségük. Hasonló kísérlettel próbálkoznak a rómaiak is e két város esetében. S a többi város is, mihelyt látják, hogy e kettő lerázta az igát, a szabadságot hozó néphez fog csatlakozni. S ha a szabadság nem is bizonyulna jobbnak a szolgaságnál, mégis mindenki, legyen bármilyen helyzetben, sokkal vonzóbbnak találja a változás reményét a jelennél.

18. A tanácskozáson részt vett az acarnaniai Alexander is. Ő korábban még Philippus bizalmasa volt, de nemrégen otthagyta őt, Antiochus fényesebb udvarába jött, s mivel tisztában volt Görögország helyzetével, s nem volt tapasztalat híján a rómaiakkal kapcsolatban sem, oly nagy mértékben megnyerte a király bizalmát, hogy a titkos megbeszéléseken is részt vehetett. S itt, mintha nem is arról tanácskoznának, hogy megindítsák-e a háborút vagy sem, hanem arról, hogy hol és milyen módon folytassák, határozottan kijelentette, hogy ő lelke mélyén nem kételkedik a győzelemben, ha a király átkel Európába, s elfoglalja Görögország valamelyik részét, kiindulópontnak

a hadjárat számára. Mindenekelőtt fegyverben fogja találni a Görögország szívében lakó aetoliaiakat, készen arra, hogy mint élharcosok vállalják a háború legnehezebb feladatait. Görögországnak, hogy úgy mondjuk, két szárnyán pedig a Peloponnesoson Nabis fel fog ajánlani mindent, hogy visszanyerje az argosiak városát, s visszakapja a tengerparti városokat, amelyeket a rómaiak elvettek, s őt Lacedaemon falai közé zárták. Másrészről Macedoniában az első, háborút jelző trombitaszóra Philippus is fegyvert ragad. Ő ismeri Philippus büszkeségét, ismeri lelki erejét, tudja, hogy miként a ketrecbe zárt vagy megbéklyózott vadállatoknak, neki is már félelmetes indulatok feszülnek a lelkében. Arra is jól emlékszik, hányszor kérte a háborúban Philippus valamennyi istentől, hogy adják mellé Antiochust szövetségesnek; ha most ez az óhaja teljesül, pillanatnyi késlekedés nélkül újrakezdi a háborút. Csak nem szabad habozni és késlekedni, mert azon fordul meg a győzelem, hogy előre biztosítsák a megfelelő hadszínteret és a fegyvertársakat. S Hannibalt is haladéktalanul el kell küldeni Africába, hogy megosszák a rómaiak erejét.

19. Hannibal nem vett részt a tanácskozáson, mert a Villiusszal folytatott beszélgetések miatt gyanússá vált a király előtt, s ezután semmiféle megtiszteltetésben nem volt része. Kezdetben csendben viselte el ezt a megszégyenítést. Azután jobbnak vélve, ha kideríti a hirtelen kegyvesztettség okát, s tisztázza magát, megfelelő pillanatban nyíltan megkérdezte a királytól, miért neheztel rá, s miután megtudta, így szólt hozzá:

“Antiochus, mikor még zsenge gyermek voltam, atyám, Hamilcar áldozat közben odavezetett az oltárhoz, s ünnepélyesen megesketett, hogy soha nem leszek barátja a római népnek. Ennek az eskünek a jegyében katonáskodtam harminchat évig, ez száműzött engem béke idején hazámból, ez vezérelt, mint hazámból számkivetettet, a te udvarodba, s ez vezet majd, ha te nem váltod valóra reményemet, oda, ahol még erőt és fegyvert találhatok, hogy szerte a földkerekségen felkutassam, aki csak ellensége a római népnek. Ezért ha valamelyik udvari embered előtted úgy akar még kedveltebbé válni, hogy engem gyanúsításokkal illet, találjon ki rám valami más vádat, ha az én révemen akar magasabbra jutni. Gyűlölöm a rómaiakat, s ők is gyűlölnek engem. S hogy az igazat mondom, arra tanú atyám, Hamilcar, s tanúk rá az istenek is! Így tehát ha a rómaiak elleni háború tervével foglalkozol, számítsd Hannibalt legbizalmasabb barátaid közé. Ha viszont valamilyen okból a békére hajlasz, akkor ennek a megbeszélésére válassz magadnak más tanácsadót!”

Hannibal szavai nemcsak mély hatást tettek a királyra, de meg is engesztelték iránta. S tanácskozásukat azzal fejezték be, hogy meg kell

indítani a háborút.

20. Rómában úgy emlegették ugyan beszélgetés közben Antiochust, mint jövendő ellenségünket, de a valóságban még nem, csupán gondolatban készültek erre a háborúra. A két consulnak Italiát jelölték ki provinciául, azzal, hogy sorshúzás vagy megállapodás útján döntsék el egymás közt, a választó gyűlést ebben az évben melyik tartja meg. S az, aki mentesül ettől a feladattól, készüljön rá, hogy Italián kívül oda vonul a legiókkal, ahol szükség lesz rá. Ezt a consult felhatalmazták, hogy két új legiót s a latin szövetségesekből húszezer gyalogost és nyolcszáz lovast sorozzon. A másik consul megkapta azt a két legiót, amelynek L. Cornelius, az előző évi consul volt a parancsnoka, s ugyanakkor e seregből tizenötezer gyalogos és ötszáz lovas latin és szövetséges katonát. Q. Minucius vezéri hatáskörét meghosszabbították Liguriában a rábízott hadseregnél, s megbízták, hogy kiegészítésül sorozzon be négyezer római gyalogost és százötven lovast, s a szövetségeseket utasították, hogy bocsássanak rendelkezésére ötezer gyalogost és kétszázötven lovast.

Cn. Domitiusnak sorshúzás útján Italián kívül jutott egy olyan provincia, amelyet majd a senatus jelöl ki számára, L. Quinctiusnak jutott Gallia és a választó gyűlés megtartása. Ezután a praetorok sorsolták ki provinciáikat; M. Fulcius Centumalus kapta a városiak, L. Scribonius Libo az idegenek jogügyeinek intézését, L. Valerius Tappo Siciliát, Q. Salonius Sarra Sardiniát, M. Baebius Tamphilus Hispania innenső, A. Atilius Serranus pedig a túlsó részét. De a két utóbbi provinciáját a senatus javaslata, majd a népgyűlés döntése megváltoztatta. A. Atilius kapta meg a hajóhadat és Macedoniát, Baebius a bruttiusokat. Flaminius és Fulvius parancsnoki megbízását mindkét Hispaniában meghosszabbították. Atilius Bruttiumban átvette azt a két legiót, amely az előző évben a Városban állomásozott, s a szövetségeseket utasították, hogy állítsanak ki számára tizenötezer gyalogost és ötszáz lovast.

Baebius Tamphilus parancsot kapott, hogy készíttessen harminc ötevezősoros hajót, a javítóműhelyekből engedje vízre a még használható régi hajókat, sorozzon szövetséges hajóslegénységet, s a consulokat utasították, adjanak át neki kétezer szövetséges és latin s ezer római gyalogost. Azt mondták, hogy ennek a két praetornak s a két - szárazföldi és tengeri - hadseregnek az a feladata, hogy megtámadja Nabist, aki már nyíltan ostrom alá vette a római nép szövetségeseit. De még várták az Antiochushoz küldött követeket, s a senatus utasította a consult, hogy megérkezésük előtt ne távozzék el a Városból.

21. Fulvius és Scribonius praetorokat, akiknek Rómában az

igazságszolgáltatás volt a feladata, megbízták, hogy azon a hajóhadon felül, amelynek Baebius volt a kijelölt parancsnoka, építtessenek még száz ötevezősoros hajót.

Mielőtt a consul és a praetorok elutaztak provinciáikba, könyörgést tartottak a csodajelek miatt. Ugyanis azt jelentették, hogy Picenumban egy kecske egyszerre hat gidát ellett, Arretiumban félkezű fiú született, Amiternumban földeső esett, Formiaeben villámcsapás érte a városkaput és falat, s ami a legnagyobb rémületet keltette: Cn. Domitius egyik ökre megszólalt e szavakkal: “Róma, gondoskodj a biztonságodról!” A többi csodajel kiengesztelésére könyörgést tartottak, az ökröt a jóspapokra bízták, hogy vigyázzanak rá és etessék.

A Tiberis még nagyobb erővel zúdult rá a Városra, mint az előző évben; elsodort két hidat, s összedöntött számos, főként a Porta Flumentana környékén álló épületet. A Capitoliumról egy hatalmas sziklatömb vagy a záporoktól, vagy egy kisebb, máshol sehol sem észlelt földrengés következtében lezuhant a vicus Iugariusra, és sok embert agyonnyomott. A víz alá került földeken az ár mindenfelé elsodorta a jószágot, és megrongálta a tanyákat.

Mielőtt L. Quinctius consul megérkezett provinciájába, Q. Minucius Pisae területén szabályos ütközetet vívott a ligurokkal; itt kilencezer ellenséges katonát öltek meg, a többit szétszórva és megfutamítva visszakergették táborukba. Késő éjszakáig tartott a heves küzdelem a tábor ostromlói és védői között; éjszaka a ligurok titokban elvonultak, s hajnalban a rómaiak behatoltak az üres táborba. Kevés zsákmányt találtak, mivel a ligurok időnként haza szokták küldeni, amit a falvakban összeraboltak. Minucius ezután egy percnyi nyugalmat sem hagyott az ellenségnek, Pisae területéről betört Liguriába, s tűzzel-vassal végigpusztította erődeiket és falvaikat. S itt a római katonaság bőségesen megrakodhatott az etruriai zsákmánnyal, amelyet ide küldtek a fosztogatók.

22. Ugyanebben az időben érkeztek vissza Rómába a királyhoz küldött követek. Mivel semmi olyanról nem számoltak be, ami elegendő okot adott volna a háborúra - kivéve, amit a lacedaemoni tyrannusról mondtak, akiről az achaiai követek is jelentették, hogy a szerződést megszegve ostrom alá vette a laconiai tengerpartot -, Atilius praetort küldték el hajóhadával Görögországba a szövetségesek megvédelmezésére. S úgy döntöttek, hogy mivel Antiochus részéről nem fenyeget veszély, mindkét consul utazzék el provinciájába. Domitius a legközelebbi úton, Ariminumból, Quinctius pedig Ligurián át nyomult be a boiusok területére, s a két consul különböző irányban haladó serege széltében-hosszában végigdúlta az ellenséges területet.

Először kisebb lovascsapatok pártoltak át hozzájuk vezetőikkel együtt, azután teljes senatusok, végül pedig akinek vagyona vagy tisztsége volt, mintegy ezerötszáz ember.

Ebben az évben Hispania mindkét részében is kedvezően alakult a helyzet. Egyrészt C. Flaminius ostromtetők segítségével elfoglalta a jól megerősített, gazdag várost, Licabrumot, s foglyul ejtette a nagy hírű fejedelmet, Conribilót, másrészt M. Fulvius proconsul két szerencsés ütközetet vívott két ellenséges sereggel, elfoglalt két hispaniai várost, Vesceliát és Helót, sok erőddel együtt, míg mások önként ajánlották fel megadásukat. Ezután betört az oretanusok földjére, ott elfoglalt két várost, Nolibát és Cusibist, s továbbvonult a Tagus folyóhoz. Itt volt Toletum, egy kicsi, de jól megerősített helyen fekvő város. Ostroma közben a vettonusok nagy sereggel siettek a toletumiak segítségére. Fulvius a vettonusokat szabályos ütközetben legyőzte, s miután megfutamította őket, ostromművek segítségével bevette Toletumot.

23. Egyébként ebben az időben az atyákat nem annyira a már zajló háborúk gondja, hanem az Antiochus ellen még meg sem kezdődött háború előérzete nyugtalanította. Mert noha követeik útján mindenről állandóan tájékozódtak, mégis ismeretlen forrásokból, vaktában támadt híresztelések sok valótlanságot is kevertek az igazsághoz. Többek között az a hír terjedt el, hogy Antiochus, ha megérkezik Aetoliába, azonnal hajóhadat fog küldeni Siciliába. Ezért a senatus - noha Atilius praetort hajóhadával átküldték Görögországba - mégis, mivel a szövetségesek felbátorítására nemcsak csapatokra volt szükség, hanem tekintélyes férfiakra is, követekként Görögországba küldte T. Quinctiust, továbbá Cn. Serviliust és P. Villiust, s úgy határozott, hogy M. Baebius vonuljon legióival Bruttiumból Tarentum és Brundisium környékére, majd - szükség esetén - keljen át Macedoniába, s hogy M. Fulvius praetor küldjön húsz hajót Siciliába partvidékének védelmére. A hajóhad parancsnoka - ez L. Oppius Salinator volt, az előző évi plebeius aedilis - kapjon vezéri felhatalmazást, s hogy ugyanez a praetor írja meg tiszttársának, L. Valeriusnak: az a veszély fenyeget, hogy Antiochus király hajóhada Aetoliából átkel Siciliába; ezért a senatus úgy határozott, hogy meglevő seregét rendkívüli sorozás útján egészítse ki tizenkétezer gyalogossal és négyszáz lovassal, hogy velük meg tudja védeni provinciája Görögország felé eső partvidékét. Ezt a sorozást a praetor nem csupán Siciliában tartotta meg, de a környező szigeteken is, és valamennyi, Görögország felé néző tengerparti várost őrséggel erősítette meg.

A híreszteléseknek új tápot adott Eumenes egyik testvérének, Attalusnak a megérkezése, aki azt jelentette, hogy Antiochus király seregével átkelt a Hellespontuson, s az aetoliaiak úgy készülnek, hogy

megérkezésekor már fegyverben álljanak. A senatus egyaránt köszönetet mondott a távollevő Eumenesnek s a jelenlevő Attalusnak, akinek külön szállást, színházi ülőhelyet s ellátást szavazott meg, s ajándékokat is adott: két lovat, két lovagi felszerelést, száz font súlyú ezüst, s húsz font súlyú arany edényt.

24. Mikor az egymás után érkező híradások arról tudósítottak, hogy a háború kitörése küszöbön áll, ebben a helyzetben fontosnak tartották, hogy a lehető leghamarabb megválasszák a consulokat. Ezért a senatus úgy határozott, hogy M. Fulvius praetor azonnal írjon a consulnak, közölje vele a senatus döntését, hogy provinciáját és seregét legatusaira bízva térjen vissza Rómába, már útközben küldje előre a rendeletet, amelyben kitűzi a consulválasztó gyűlés napját. A consul eleget tett az üzenetnek, előreküldte a rendeletet, s megérkezett Rómába.

Ebben az évben is igen heves volt a választási küzdelem, mivel három patricius vetekedett az egyik helyért: P. Cornelius Scipio - Cnaeius fia -, akit az előző évben mellőztek, s vele együtt L. Cornelius Scipio és Cn. Manlius Volso. A consulságot P. Scipio nyerte el, hogy kitűnjék, nem arról van szó, hogy ilyen tekintélyes férfiútól megtagadták, csupán arról, hogy későbben ruházták rá a tisztséget. Tiszttársul a plebeius M’. Acilius Glabriót adták mellé. Másnap a következőket választották meg praetornak: L. Aemilius Paulus, M. Aemilius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, továbbá C. Lucius és L. Oppius, akik mindketten a Salinator melléknevet viselték; ez volt az az Oppius, aki a húsz hajóból álló hajóhadat Siciliába vezette.

Közben, míg az új főtisztviselők kisorsolták provinciáikat, M. Baebius parancsot kapott, hogy keljen át Brundisiumból egész seregével Epirusba, s várakozzék csapataival Apollonia körül, M. Fulvius városi praetort pedig utasították, hogy építtessen ötven új ötevezősoros hajót.

25. Hasonlóképpen a római nép is felkészült Antiochus mindenféle vállalkozására. Nabis már nem várt tovább a háborúval, hanem teljes haderejével ostrom alá vette Gytheumot, s az achaiok iránt érzett haragjában, mivel ezek segítséget küldtek az ostromlottaknak, végigpusztította földjeiket. Az achaiok nem merték megkezdeni a háborút, mielőtt követségük nem tért vissza Rómából, mert tudni akarták, mi a senatus szándéka. Követeik visszaérkezése után gyűlést hívtak össze Sicyonban, s követeket küldtek T. Quinctiushoz, hogy tanácsot kérjenek tőle. A gyűlésen mindnyájuk véleménye arra hajlott, hogy nyomban meg kell kezdeni a háborút, de T. Quinctius levele, amelyben azt tanácsolta, hogy várják meg a római praetort és

hajóhadat, várakozásra késztette őket. S míg a vezetők közül néhányan kitartottak eredeti elhatározásuk mellett, mások viszont úgy vélték: annak a tanácsát kell követniük, akit ők maguk kérdeztek meg, a többség arra várt, mi lesz a véleménye Philopoemennek, aki ekkor elöljárójuk volt, s mindenkit felülmúlt bölcsességben és tekintélyben.

Ő bevezető szavaiban megdicsérte az aetoliaiaknak azt a jó szokását, hogy amikor háború ügyében tanácskoznak, elöljárójuk nem nyilvánít véleményt, majd felszólította őket, minél hamarabb közöljék, mi az akaratuk, s ő mint elöljárójuk, ezt a határozatot lelkiismeretesen és gondosan végre fogja hajtani, s azon lesz, amennyire erre emberi bölcsesség képes, hogy ne legyen okuk megbánni, akár a béke, akár a háború mellett döntenek. Ez a szónoklat sokkal jobban megerősítette a háborús pártiak állásfoglalását, mint ha nyíltan adott volna tanácsot, és kimutatja, hogy a vezéri szerepre vágyik. Így tehát nagy egyetértésben a háború mellett döntöttek, s teljesen az elöljáróra bízták, hogy ezt mikor és milyen módszerekkel folytassák.

Philopoemen azonfelül, hogy Quinctius is ezt óhajtotta, maga is azon a véleményen volt, hogy meg kell várniuk a római hajóhadat, amelynek segítségével Gytheumot a tenger felől is megvédelmezhetik, de attól félve, hogy a helyzet nem tűr halasztást, s nemcsak Gytheumot, de a város segítségére küldött csapatokat is elveszíthetik, vízre bocsáttatta az achaiok hajóit.

26. A tyrannus, hogy megakadályozza az ostromlottak számára esetleg a tenger felől érkező erősítés megérkezését, maga is kis hajóhadat szedett össze, amely három fedélzettel ellátott hajóból, dereglyékből és naszádokból állt, mert régi hajóhadát a szerződés szerint kiszolgáltatta a rómaiaknak. Hogy új hajóinak mozgékonyságát kipróbálja, egyszersmind hogy minden kellőképpen készen legyen a küzdelemre, naponként leküldte evezőseit és katonáit a nyílt tengerre, ahol színlelt tengeri ütközetekben gyakoroltatta őket, abban a meggyőződésben, hogy akkor remélheti az ostrom sikerét, ha elzárja a tengeren érkező segítség útját.

Az achaiai praetor amennyire mestere volt a szárazföldi hadakozásnak, úgyhogy e téren tapasztalatban és találékonyságban bármely nagy hírű hadvezérrel felvette a versenyt, éppoly kevéssé értett a tengeri hadviseléshez, lévén arcadiai, a szárazföldön élő ember, akinek semmi külföldi tapasztalata sem volt, kivéve, hogy egyszer Kréta szigetén katonáskodott, mint a segédcsapatok parancsnoka. Volt egy négyevezősoros régi hajója, amelyet nyolcvan évvel ezelőtt zsákmányoltak, mikor Craterus felesége, Nicaea, Naupactusból ezen utazott Corinthusba. E hajó hírétől fellelkesülve - mivel ez egykor a királyi hajóhad jól ismert járműve volt -, ezt a

korhadt s a kortól már-már széteső hajót Aegiumnál vízre bocsáttatta. Ez haladt a hajóhad élén, mint vezérhajó, mivel ezen tartózkodott a patraei Tiso, a hajóhad parancsnoka, mikor szembe vitorlázott velük Gytheumtól a laconiai hajóhad. S alig ütközött össze az új és szilárd hajótesttel a régi hajó, amelynek egyébként is minden eresztékén becsurgott a víz, összetört, s aki csak rajta volt, mind fogságba esett. A vezérhajó elvesztése után a többi a lehető leggyorsabb evezőcsapásokkal elmenekült. Maga Philopoemen egy könnyű felderítőbárkán menekült el, s csak akkor állt meg, mikor Patraeba érkezett. De a vereség egyáltalán nem törte meg ezt a harcra született, s már annyi balsikert megért bátor férfit. Sőt ellenkezőleg, miután a tengeri háborúban, amelyhez nem értett, balsiker érte, annál több reményt fűzött az olyanfajta küzdelemhez, amelyben biztos gyakorlata volt, s kijelentette, hamarosan gondoskodni fog róla, hogy a tyrannusnak ez az öröme ne tartson sokáig.

27. Nabis, mivel a győzelem megnövelte önbizalmát, s mivel biztos volt abban is, hogy a tenger felől már semmitől sem kell félnie, megfelelően felállított őrségekkel a szárazföldi utakat is el akarta zárni. Csapatainak harmadrészét visszahívta Gytheum alól, s Pleiae mellett ütött tábort. Ez a hely Leucas és Acriae felett emelkedik, ahonnan az ellenséges sereg érkezését várni lehetett. Mivel ez állandó tábor volt, kevés embernek jutott sátor, a többség nádból font kunyhóit lombfedéllel fedte be, hogy legalább árnyékban legyen. Philopoemen elhatározta, hogy mielőtt még látótávolságra ér az ellenséghez, olyan meglepetésszerű hadicselt alkalmaz, amelyre a másik fél nincs felkészülve.

Argos egyik elrejtett öblében néhány bárkát vont össze, ezeket megrakta könnyűfegyverzetű csapatokkal, főleg kerekpajzsosokkal, akik hajítódárdával és egyéb könnyűfegyverekkel voltak felszerelve. Azután a part mentén hajózva az ellenséges tábor mellett levő hegyfoknál partra szállt, éjszaka egy általa jól ismert ösvényen Pleiaehoz vonult, s mivel az őrök, a közelben semmi veszélyt sem gyanítva, aludtak, minden oldalról tűzcsóvákkal árasztotta el a kunyhókat. Sokan elpusztultak a lángok között, mielőtt még az ellenség megérkezését észrevették volna, de akik észrevették, azok sem tudtak semmiféle segítséget hozni; a fegyver és a tűz mindennel végzett, csak nagyon kevesen tudtak elmenekülni a kettős veszedelemből Gytheumhoz, a nagyobbik táborba. S míg a rémület megbénította az ellenséget, Philopoemen tüstént elindult, hogy végigpusztítsa Tripolist, Laconia Megalopolishoz legközelebb eső területét. Itt sok jószágot és embert szedett össze, majd visszavonult, mielőtt még a tyrannus Gytheumból a földek védelmére csapatokat tudott volna küldeni.

Ezután seregét Tegeában vonta össze, s itt az achaiok és szövetségeseik részvételével megtartott gyűlésen, ahol az epirusi és acarnaniai elöljárók is jelen voltak, úgy határozott, hogy - mivel emberei a tengeren elszenvedett szégyenletes vereség után eléggé visszanyerték harci kedvüket, az ellenséget pedig hatalmában tartja a rémület - Lacedaemon ellen indul, mert véleménye szerint ez az egyetlen mód, hogy az ellenséget Gytheum ostromának abbahagyására bírják.

Az ellenséges területen először Caryaenál ütött tábort, s éppen ezen a napon esett el Gytheum. Philopoemen, erről mit sem tudva, táborát a Lacedaemontól tízezer lépésnyire fekvő hegyre, Barnosthenesre helyezte át. Nabis viszont Gytheum visszafoglalása után elindult könnyen mozgó seregével, gyors menetben elvonult Lacedaemon mellett, s elfoglalta a "Pyrrhus táborá"-nak nevezett helyet, mert nem kételkedett benne, hogy az achaiok is ezt a pontot akarják birtokukba keríteni. Innen indult el, hogy szembeszálljon az ellenséggel. Ez azonban a keskeny út miatt majdnem ötezer lépésnyi hosszú menetoszlopot alkotott. A menet végén a lovasok s főként a segédcsapatok haladtak, mivel Philopoemen gyanította, hogy a tyrannus legmegbízhatóbbnak tartott csapataival, a zsoldosokkal hátulról támad rá seregére. Egyszerre azonban két váratlan körülmény töltötte el aggodalommal. Egyrészt ugyanis a hely, amelyet el akart foglalni, már az ellenség birtokában volt, másrészt látta, hogy az ellenség az elővédet támadta meg ott, ahol a sziklákkal borított úton véleménye szerint a könnyűfegyverzetű csapatok segítsége nélkül minden további előnyomulás lehetetlennek látszott.

28. Philopoemen azonban éppen a menetek irányításában és a helyek elfoglalásában rendelkezett különleges ügyességgel és tapasztalattal, s elsősorban ezt a készségét igyekezett nemcsak a háborúban, de a békében is kifejleszteni.

Ha utazás közben bárhol is nehezen járható szakadékba került, minden oldalról szemügyre vette és megvizsgálta a hely sajátosságait, s ha egyedül utazott, egyedül töprengett rajta, ha kísérői voltak, ezeknek tette fel a kérdést, hogy ha ezen a helyen feltűnne az ellenség, milyen intézkedésre volna szükség, ha elölről, s milyenre, ha egyik vagy másik oldalról, vagy ha hátulról támadna. Megütközhetnek-e vele harcra készen, szabályos csatasorban, s megütközhetnének-e úgy, hogy nem zárkózik fel a hadmenet, csupán a menetelésre ügyel? Azután gondolatban vagy kérdések útján arra keresett választ, hogy ő maga hol foglalna állást, s ekkor hány harcosra, s ami a legfontosabb, milyen fegyverekre lenne szüksége; hol hagyná a hadifelszerelést, poggyászt és a fegyvertelen tömeget, miféle s mekkora csapatot rendelne ki védelmükre, s mi lenne jobb, ha folytatná megkezdett

útját, vagy ha visszamenne oda, ahonnan jött. Továbbá: hol és milyen táborhelyet jelöljön ki, mekkora területet kerítsen be védőművekkel, honnan lehetne könnyen vizet szállítani, hol lehetne bőségesen takarmányt és fát találni, s másnap, mikor felszedik a tábort, melyik út lenne a legbiztosabb, s hogyan rendezné el a menetet?

Kora ifjúságától kezdve ilyen gondok és megfontolások kötötték le gondolatait, olyannyira, hogy ilyen esetben semmiféle megoldás nem volt új a számára. Most is előbb megállította a menetet, majd a krétai segédcsapatokat, s az egyenként két lóval rendelkező úgynevezett tarentumi lovasokat a menet élére, a lovasságot a végére rendelte, s elfoglalt egy hegyi patak felett emelkedő sziklát, ahol a vízellátást biztosíthatták. Itt a poggyászt s az egybeterelt lovászokat fegyveres őrséggel vétette körül, s a terep adottságaihoz alkalmazkodva megerősített tábort emelt, ahol a sziklás és egyenetlen terep miatt nehezen tudták a sátorokat felállítani.

Tőlük ötszáz lépésnyire volt az ellenség, s mindkét sereg a könnyűfegyverzetűek fedezete mellett ugyanabból a patakból szállította a vizet. De mielőtt még - mint az ilyen közeli táborok esetében lenni szokott - ütközetre került volna a sor, leszállt az éjszaka. Nyilvánvaló volt, hogy másnap a patak mellett a vízhordók védelmében fognak harcba bocsátkozni. Ezért éjszaka egy völgyben, ahol már az ellenség nem láthatta, annyi kerek pajzsos katonát rejtett el, amennyi csak ott el tudott bújni.

29. Hajnalban a krétai könnyűfegyverzetűek és a tarentumi lovasok a patak partján megkezdték a harcot. A krétaiaknak honfitársuk, Telemnastus, a lovasoknak a megalopolisi Lycortas volt a parancsnoka. Az ellenségnél hasonlóképpen krétai segédcsapatok s ugyancsak tarentumi lovasok fedezték a vízhordókat. A viadal egy ideig eldöntetlenül folyt, mivel mindkét oldalon hasonló csapatok és fegyverek küzdöttek. Mégis, amint tovább folyt a küzdelem, a tyrannus segédcsapatai fölénybe kerültek, nemcsak mert többen voltak, hanem mert Philopoemen is utasította vezetőit, hogy nem túl makacs ellenállás után kezdjenek hátrálni, s csalják oda az ellenséget, ahol a többiek lesben állnak. Az őket futásuk közben szétszórtan követő ellenséges katonák közül a völgykatlanban a legtöbbet megsebesítették vagy levágták, mielőtt ezek az elrejtőzött ellenséget észrevették volna.

A pajzsosok, amennyire a völgy szélessége megengedte, olyan alakzatban helyezkedtek el, hogy soraik közé könnyen be tudták fogadni menekülő bajtársaikat. Ezután sebesülés nélkül, friss erőben, szabályos rendben elindultak, s rátámadtak a rendkívül szétzilált, a küzdelemtől és sebektől kimerült ellenségre. A győzelem nem is volt

kétséges. A tyrannus csapatai tüstént hátat fordítottak, és sokkal nagyobb gyorsaságot tanúsítva menekülés, mint előbb, üldözés közben, üldözőik elől táborukba menekültek. Menekülésük közben sokat levágtak és elfogtak közülük. S táborukban is kitör a fejetlenség, ha Philopoemen, akit sokkal inkább a meggondolatlan előnyomulás közben veszélyeket rejtő, sziklás terep, s nem az ellenség töltött el aggodalommal, nem fúvat visszavonulót.

Majd, mivel a csata eredménye s az ellenséges vezér jelleme alapján sejtette, hogy azt most mekkora rettegés ejtette hatalmába, a segédcsapatok egyik katonáját elküldte, hogy szökevényként menjen át hozzá, s biztos értesülésként közölje vele: az achaiok úgy döntöttek, hogy másnap előnyomulnak szinte a város falai alatt elfolyó Eurotasig, s elzárják az utat, hogy a tyrannus, ha akar, se tudjon visszavonulni a városba, s a városból se szállíthasson utánpótlást táborába, továbbá megpróbálják, hogy egyeseket nem bírhatnak-e rá a tyrannustól való elpártolásra.

Nabis előtt a szökevény szavai nem találtak túlságos hitelre, de mindenesetre elfogadható ürügyet szolgáltattak, hogy mivel szorongatta a félelem, elhagyja táborát. Másnap megparancsolta Pythagorasnak, hogy a lovasokkal és segédcsapatokkal foglaljon állást a sánc előtt, maga pedig, mintha meg akarna ütközni, serege főerejével elindult, majd parancsot adott, hogy gyorsan vonuljanak be a városba.

30. Philopoemen, mikor látta, hogy hadmenetük a szűk és meredek úton hanyatt-homlok sietve elvonul, egész lovasságát s a krétai segédcsapatokat a tábor előtt álló ellenséges őrség ellen küldte. Mikor ezek látták, hogy közeledik az ellenség, bajtársaik pedig cserbenhagyták őket, először megpróbáltak visszavonulni táborukba. Majd mikor harcra készen a teljes achai csatasor előrenyomult, félelmükben, hogy táborukkal együtt ők is az ellenség kezébe kerülnek, elhatározták, hogy elindulnak övéiknek már eléggé nagy távolságban előttük haladó menetoszlopa után.

A pajzsos achaiok tüstént megrohanták és kirabolták a tábort, a többiek pedig gyors menetben az ellenség üldözésére indultak. Az út olyan természetű volt, hogy azon egy ellenségtől fenyegetett menet nem haladhatott végig zavartalanul. Így, mikor az utóvédnél megkezdődött a küzdelem, s a megrémült emberek velőtrázó kiáltozása elhallatszott a menet éléig, fegyverét elhányva, mindenki az utat övező erdőkbe menekült, s az utat egy pillanat alatt elborította a fegyverek tömege, főleg a hajítódárdáké, amelyek, mivel többnyire heggyel az ellenség felé estek le, mint valami sánckarók, akadályozták az előnyomulásban.

Philopoemen megparancsolta a segédcsapatoknak, hogy erejükhöz képest szorongassák és üldözzék az ellenséget - hiszen különösen a lovasság nem egykönnyen talál utat a menekülésre -, maga pedig nehézfegyverzetű csapatait egy nyíltabb úton az Eurotas folyóhoz vezette. Itt napnyugtakor letáborozott, s megvárta az ellenség üldözésére hátrahagyott könnyűfegyverzetű csapatait. Ezek az első őrségváltás idején azzal a hírrel érkeztek meg, hogy a tyrannus néhány emberével elért a városba, a sereg többi része pedig a szakadék teljes hosszában fegyvertelenül ide-oda bolyong. Erre megparancsolta, hogy pihenjék ki magukat, serege többi részéből pedig, amely korábban érkezvén a táborba, már evett és felfrissítette magát, s valamit pihent is, egy válogatott, csupán karddal felfegyverzett különítményt vitt magával, s embereit a város két kapujából a Pharae, illetve Barnosthenes felé vezető út mentén állította fel, mert úgy vélte, hogy a menekülő ellenség erre próbál visszajutni a városba.

Ebben a várakozásában nem is csalódott. Ugyanis a lacedaemoniak, amíg valamennyire világos volt, félreeső ösvényeken a szakadék belsejébe húzódtak. Mikor azonban beesteledett, s megpillantották az ellenséges tábor tűzfényeit, rejtett utakon igyekeztek ennek környékét kikerülni, de mikor túljutottak rajta, úgy vélve, hogy már biztonságban vannak, leereszkedtek a nyílt utakra. Itt mindenhol a lesben álló ellenség fogadta őket, s oly sokat megölt vagy elfogott közülük, hogy az egész seregnek alig negyedrésze tudott elmenekülni.

Philopoemen, miután a tyrannust beszorította városába, a következő, mintegy húsz napot a laconiai földek feldúlásával töltötte el. S miután meggyengítette, sőt majdnemhogy megtörte a tyrannus erejét, hazatérése után az achaiok őt hadi dicsősége alapján egyenlőnek tartották a római vezérrel, sőt, ami a laconiaiak elleni háborút illeti, még fölé is helyezték.

31. Mialatt az achaiok és a tyrannus közt folyt a háború, a római követek körbejárták a szövetségesek városait, mert aggódtak, hogy az aetoliaiak jó néhány polgárt Antiochus pártjára csábítanak. A legkevesebb fáradságot az achaiok meglátogatására fordították, mivel az ő hűségükben, mióta ezek Nabisszal ellenséges viszonyba kerültek, egyéb tekintetben is eléggé megbíztak.

Először Athénba, majd Chalcisba, onnan pedig Thessaliába mentek, s innen, miután a thessaliaiak népes tanácskozásán beszédet tartottak, Demetrias felé vették útjukat, ahová a magnesiaiak népgyűlését összehívták. Itt körültekintőbben kellett beszélniük, mert a vezető emberek egy része a rómaiaktól elidegenedve teljesen Antiochus és az aetoliaiak pártjára állt. Ugyanis mikor megtudták, hogy a rómaiak hazaküldik Philippus túszként náluk levő fiát, s lemondanak a rárótt

hadisarcról, egyéb ellenőrizhetetlen hírekkel együtt az is fülükbe jutott, hogy Demetriast is vissza akarják neki adni. Ennek megakadályozására Eurylochus, a magnesiaiak elöljárója, néhány párthívével együtt elhatározta, hogy a helyzetet gyökeresen megváltoztatják, mire az aetoliaiak és Antiochus megérkeznek. Velük szemben tehát úgy kellett érvelni, hogy miközben eloszlatják alaptalan aggodalmukat, ne tegyék ellenségükké - minden reményét meghiúsítva - Philippust sem, akinek jóindulata minden tekintetben fontosabb volt, mint a magnesiaiaké. A szónok így csupán annak a megemlítésére szorítkozott, hogy ha a rómaiak egész Görögországot lekötelezték a szabadság ajándékával, akkor ez erre a városra különösen érvényes, hiszen itt a macedonok nemcsak helyőrséget tartottak, de királyi palotát is építettek, hogy a polgárok mindig maguk előtt lássák elnyomójukat. S egyébként is, hiába volt az egész felszabadítás, ha az aetoliaiak Antiochust ültetik be Philippus királyi palotájába, s a régi és megszokott uralkodó helyett újat és ismeretlent kell szolgálniuk.

Itt magnetarchesnak hívták a legfőbb elöljárót, s ezt a tisztséget ekkoriban Eurylochus viselte. Ő méltósága tudatában kijelentette: sem ő, sem a magnesiaiak nem tehetik hallatlanná azt a széltében elterjedt hírt, hogy Demetriast vissza akarják adni Philippusnak, s ennek megakadályozására össze kell szedniük minden elszántságukat és bátorságukat. S miközben a beszéd heve elragadta, meggondolatlanul kijelentette: “Hiszen Demetrias most is csak látszólag szabad, valójában minden úgy történik, ahogy a rómaiak akarják!”

Ezekre a szavakra a tömeg különböző okokból zajongani kezdett, mert az egyik rész helyeselte, a másik méltatlankodott, hogy így mer beszélni, Quinctius pedig annyira felháborodott, hogy kezeit az égre tárva az isteneket szólította, legyenek tanúi a magnesiaiak hálátlanságának és hűtlenségének. Szavai mindenkit rémülettel töltöttek el, s Zeno, az egyik elöljáró, akit példás életmódjáért s a rómaiak iránt tanúsított mindvégig szilárd hűségéért mindenki rendkívül tisztelt, könnyek között kérte Quinctiust és a római küldötteket: egyetlen ember esztelenségéért ne hibáztassák az egész közösséget; kinek-kinek őrültsége a saját fejére száll; a magnesiaiak nemcsak szabadságukat, de mindazt, ami az embernek szent és drága lehet, T. Quinctiusnak és a római népnek köszönhetik. Senki se kérhet olyasmit a halhatatlan istenektől, amit a magnesiaiak ne kaptak volna meg a rómaiaktól, s inkább fordulnának megszállott dühvel saját maguk ellen, semhogy megsértsék a rómaiakhoz fűződő barátságukat!

32. Beszédéhez csatlakozott könyörgésével a tömeg is. Eurylochus a gyűlésről félreeső utakon a kapuhoz, innen pedig egyenesen Aetoliába menekült. Mert az aetoliaiak már most, s napról napra nyíltabban kimutatták elpártolási szándékukat, s éppen ekkoriban érkezett haza

Thoas, államuk Antiochushoz küldött vezető embere, s magával hozta Menippust, a király követét.

Ők ketten, mielőtt a népgyűlésen beszámoltak volna, mindenki füle hallatára mindenhol gyakran emlegették a király szárazföldi és tengeri haderejét, mondván, hogy mérhetetlen gyalogos és lovas sereggel közeledik, elefántokat szerzett Indiából, mindenekelőtt pedig - s úgy gondolták, ezzel tesznek legnagyobb hatást a tömegre - Antiochus annyi aranyat hoz magával, hogy magukat a rómaiakat is meg tudná vásárolni.

Előre lehetett látni, hogy egy ilyen szónoklat milyen hatást kelt a népgyűlésen. Mert a római követek mindenről, megérkezésükről és tevékenységükről egyaránt tudomást szereztek, s noha a dolog szinte reménytelennek látszott, Quinctius úgy vélte, nem lesz érdektelen, ha ezen a gyűlésen megjelenik szövetségeseinek néhány követe is, hogy figyelmeztessék az aetoliaiakat a római szövetségre, s szabad emberként bátran szót emeljenek a király követével szemben. Quinctius erre a feladatra államuk tekintélye s az aetoliaiakhoz fűződő régi szövetségük miatt az athéniakat találta a legalkalmasabbaknak, s megkérte őket, küldjék el követeiket a panaetoliai gyűlésre.

Az elsőként felszólaló Thoas azt javasolta, hogy ne hallgassák meg követségüket. Utána Menippus kapott szót, aki kijelentette, az lett volna a legjobb Görögország és Asia minden lakójának, ha Antiochus akkor avatkozik be, mikor Philippus helyzete még szilárd volt, mert így mindenki megtarthatta volna azt, ami az övé, s nem függ minden a rómaiak hozzájárulásától és döntésétől. “De még most is - folytatta -, ha állhatatosan véghezviszitek, amit akartok, Antiochus az istenek segítségével s szövetségben az aetoliaiakkal képes lesz rá, hogy bármennyire megingott is a görögök hatalma, visszaszerezze annak korábbi fényét. Ennek az alapja azonban csak olyan szabadság lehet, amelyet saját erejükből vívnak ki, s amely nem mások kénye-kedvétől függ.”

Az athéniak, akik közvetlenül a király követe után kaptak engedélyt, hogy előadják, amit akarnak, a királyról egy szót sem szóltak, csupán emlékeztették az aetoliaiakat, gondoljanak a római szövetségre és T. Quinctiusnak egész Görögország érdekében tett szolgálataira; ne tegyék tönkre indokolatlanul ezt a szövetséget túlságosan elhamarkodott döntésekkel, mert a forró fejjel, elbizakodottan hozott döntések hatása az első pillanatban lelkesítő, de végrehajtásuk nehéz, eredményük pedig gyászos szokott lenni. A római követek, s köztük T. Quinctius, itt tartózkodnak a közelben. S amíg nem szánták el magukat semmire, inkább szóban tárgyalják meg velük a vitás pontokat, semhogy Asiát és Európát pusztító háborúra fegyverezzék fel.

33. A változást óhajtó tömeg teljesen Antiochus pártján volt, s úgy vélték, hogy a rómaiakat még a gyűlés elé sem szabad engedni. De a vezetők, főképpen az öregebbek, tekintélyükkel elérték, hogy a gyűlés meghallgassa őket. Quinctius, mikor az athéniak a határozatról értesítették, úgy vélte, hogy el kell mennie Aetoliába. Mert vagy elér valamit, vagy az egész világ tanú lesz rá, hogy a háborúért az aetoliaiakat terheli a felelősség, s ha a rómaiak majd fegyvert ragadnak, ezt jogosan, s szinte kényszerből teszik.

Megérkezése után a gyűlésen először arról beszélt, hogyan kezdődött az aetoliaiak és rómaiak szövetsége, s hogy az aetoliaiak hányszor szegték meg szövetségi esküjüket, majd megemlékezett a városok jogairól, amelyekről a vita folyt. Mert ha az aetoliaiak valamennyire is bíztak volna ügyük igazságában, nem lett volna-e jobb, ha követeket küldenek Rómába, hogy tetszésük szerint vagy megvitassák a senatusszal a dolgot, vagy kéréssel járuljanak elé, ahelyett, hogy mint valami viadalrendezők a római népet és Antiochust olyan összecsapásra biztassák, amely megrázkódtatja az egész világot, és pusztulásba sodorja Görögországot? S a háború pusztítását senki se fogja hamarabb megérezni, mint éppen azok, akik okozták.

A római vezérnek ez a jóslatként elhangzott kijelentése azonban süket fülekre talált.

Ezután Thoas és párthívei, akiknek beszédeit egyhangú lelkesedéssel fogadták, keresztülvitték a határozatot - anélkül, hogy a gyűlést feloszlatták vagy a rómaiak távozását megvárták volna -, amelyben felszólítják Antiochust, hogy szabadítsa fel Görögországot, s legyen döntőbíró az aetoliaiak és a rómaiak között. Ezt az olyannyira kihívó határozatot elöljárójuk, Damocritus a maga részéről még külön egy sértéssel is tetézte. Ugyanis mikor Quinctius magyarázatot kért tőle éppen ezzel a határozattal kapcsolatban, kijelentette, a legkisebb tiszteletet sem tanúsítva a magas rangú férfiúval szemben, hogy pillanatnyilag más, sokkal sürgősebb feladat várja, a határozat ügyében majd legközelebb Italiában ad felvilágosítást, ha tábora a Tiberis partján áll. Ekkora eszeveszettség szállta meg ekkoriban az aetoliai népet és vezetőit.

34. Quinctius és a követek visszatértek Corinthusba. Az aetoliaiak, nehogy úgy tűnjék, mintha ők már a legkisebb önálló kezdeményezés nélkül mindent Antiochustól remélnének, s csendben üldögélve várnák a király megérkezését, bár a rómaiak eltávozása után az egész népet nem hívták gyűlésbe, de az apocletes testületében - így nevezték a kiválogatott férfiakból álló titkos tanácsot - megtárgyalták, hogyan lehetne Görögországban a helyzetet megváltoztatni. Abban mindnyájan egyetértettek, hogy a városokban a vezetők s az

előkelőbbek mind helyeslik a római szövetséget, s örülnek a jelenlegi helyzetnek, viszont a nagy tömeg, s mindaz, aki helyzetével elégedetlen, teljes változást kíván. Az aetoliaiak egy nap alatt lényegét és célját tekintve nem csupán merész, de határozottan aljas tervet fogadtak el, azt, hogy hatalmukba kerítik Demetriast, Chalcist és Lacedaemont. Mindegyik városba egy-egy vezető emberüket küldték el, Chalcisba Thoast, Lacedaemonba Alexamenust, Demetriasba Dioclest.

Ez utóbbinak a száműzött Eurylochus volt segítségére - akinek elmeneküléséről és száműzése okáról már korábban esett szó -, mivel ez volt az egyetlen reménye, hogy hazájába visszatérhet. Rokonai, barátai, párthívei, gyermekei, felesége - miután erre Eurylochus levélben felszólította őket - gyászruhában, kezükben az oltalmat esdeklők szalagjaival jelentek meg a nagy tömegből álló népgyűlés előtt, majd külön-külön az egyes emberekhez, majd pedig mindenkihez könyörögve: ne engedjék, hogy száműzetésben haljon meg az, akit ártatlanul, ítélet nélkül küldtek oda. A gyanútlanabbakat elfogta a részvét, a rosszabbakat és a lázadásra vágyókat pedig a remény, hogy az aetoliaiak bevonulása lehetségessé teszi, a lázadást, így a maga részéről ki-ki Eurylochus visszahívására szavazott.

Ilyen előkészületek után Diocles az egész lovassággal - mert ekkor éppen ő volt a lovasság parancsnoka -, azzal az ürüggyel, hogy a száműzöttet, aki vendégbarátja volt, visszakíséri hazájába, éjszaka és nappal igen nagy utat tett meg, s mikor már hatezer lépésnyire volt a várostól, három kiválasztott osztaggal előrenyomult, a többi lovasnak meghagyta, hogy kövessék. A kapu közelébe érve megparancsolta, hogy mindnyájan szálljanak le a nyeregből, s úgy vezessék lovukat kantáron, rendezetlen sorokban, mint utazás után szokás, hogy inkább az elöljáró kíséretének, ne pedig seregének véljék őket. Az egyik csapatot otthagyta a kapunál, nehogy kizárják az utána jövő lovasságot, s Eurylochust, akit a szembejövők nagy számban üdvözöltek, kézen fogva a város közepén és forumán át házáig vezette.

A várost csakhamar megtöltötték a lovasok, megszállották a fontosabb pontokat, majd szétküldték őket a házakba, hogy végezzenek az ellenpárt vezetőivel. Így került Demetrias az aetoliaiak hatalmába.

35. Lacedaemon városa esetében nem kényszerültek arra, hogy erőszakot alkalmazzanak, csupán a tyrannust kellett csellel félretenniük az útból. Őt már a rómaiak megfosztották a tengerparti városok birtoklásától, most pedig az aetoliaiak még be is szorították Lacedaemon falai mögé, s valószínű volt, hogy az, aki először vállalkozik meggyilkolására a lacedaemoniak teljes hálájára számíthat.

Ahhoz, hogy valakit elküldjenek hozzá, még a jogcím sem hiányzott; ő maga kérte nyomatékosan az aetoliaiakat, hogy küldjenek segítséget, hiszen az ő biztatásukra kezdte újra a háborút.

Alexamenes ezer gyalogost s harminc válogatott, fiatal lovast kapott. Ezeknek Democritus praetor a korábban említett titkos államtanácson tudtára adta: nehogy azt véljék, hogy őket az achaiok elleni háborúra vagy valami egyéb olyan vállalkozásra küldik, amivel mindegyikük előre tisztában lehet. Készüljenek fel rá, hogy ha a körülmények Alexamenest mégoly váratlan elhatározásra késztetik is, parancsát, legyen az bármilyen meglepő, gyors és vakmerő, készségesen végrehajtsák, s úgy vegyék tudomásul, mint akik tisztában vannak azzal, hogy hazulról éppen ennek a feladatnak a megoldására küldték oda őket.

Alexamenes, miután embereit így felkészítette, megérkezett a tyrannushoz, akit odaérkezve tüstént reménnyel töltött el; elmondta, hogy Antiochus már átkelt Európába, csakhamar itt terem Görögországban is, s a szárazföldet és tengert fegyverrel és katonasággal fogja elárasztani. S a rómaiak maguk is tudatára ébrednek, hogy nem Philippusszal állnak szemben. El nem tudja sorolni, hogy mennyi gyalogosa, lovasa és hajója van, elefántjainak csatasora már puszta megjelenésével el fogja dönteni az ütközetet. Az aetoliaiak, ha a helyzet úgy kívánja, készek egész seregükkel Lacedaemonba vonulni, s szívesen bemutatnák a királynak hatalmas haderejüket, ha meglátogatja őket. Nabisnak sem szabad a maga részéről megengednie, hogy a házakban tartózkodó csapatait a pihenés elpuhítsa, ki kellene vonulnia csapataival, fegyveresen gyakorlatoztatnia őket, hogy egyszerre fokozza harci kedvüket, s megeddze testüket. A megszokással könnyebb lesz számukra a megterhelés, sőt ez a vezér nyájassága és jósága révén szinte kellemessé válhat.

Ekkortól fogva Nabis gyakrabban vezette ki a csapatait a város előtt fekvő síkságra, az Eurotas folyóhoz. A tyrannus testőrsége többnyire a csatasor közepén helyezkedett el, s ő legfeljebb három lovas kíséretében - közülük az egyik többnyire Alexamenes volt -, a hadijelvények előtt lovagolt, s a két szélén levő szárnyakat figyelte. A jobbszárnyon álltak az aetoliaiak a tyrannust eddig is szolgáló segédcsapatokkal s az Alexamenesszel ideérkezett ezer emberrel együtt.

Alexamenes felvette azt a szokást, hogy egyszer a tyrannus társaságában végigjárt néhány hadsort, hogy felhívja figyelmét egyes szükséges intézkedésekre, máskor pedig odalovagolt a balszárnyra, saját embereihez, s azután, mintha csak a szükséges utasításokat adta volna ki, visszatért a tyrannushoz. A merénylet végrehajtására kitűzött

napon azonban, miután néhány percig a tyrannus mellett lovagolt, odament övéihez, s így szólt a vele ideküldött lovasokhoz:

“Ifjak, most hajtsátok végre, összeszedve bátorságotokat, azt a feladatot, amire parancsot kaptatok, hogy az én vezetésemmel bátran teljesítsétek. Mindenki tartsa készen jobbját és bátorságát, s amit láttok, hogy cselekszem, haladéktalanul csináljátok utánam. Aki megtorpan, s az én elgondolásom helyett a sajátját követi, az tudja meg, hogy sose tér vissza hazájába és otthonába!” Mindnyájukat rémület fogta el, s visszaemlékeztek rá, hogy elutazásuk alkalmával milyen parancsot kaptak.

A tyrannus a balszárny felől közeledett, Alexamenes utasította lovasait, hogy tegyék le dárdájukat, és figyeljék őt. Ő maga is legyűrte a roppant vállalkozás előtt támadt szorongását, s mikor a tyrannus odaérkezett, nekivágtatott, átszúrta lovát, s letaszította őt a földre. A lent fekvőt a lovasok kezdték döfködni, s miután több eredménytelen szúrás a vértjét találta el, végül a dárdák behatoltak testébe, s Nabis, mielőtt a hadsor közepéről segítségére siethettek volna, kiszenvedett.

36. Alexamenes valamennyi aetoliaival rohamlépésben elindult, hogy elfoglalják a palotát. A testőröket, mivel szemük láttára történt a gyilkosság, először megbénította a rémület. De mikor látták, hogy az aetoliai csapat elvonul, odaszaladtak a tyrannus otthagyott holttestéhez, s ők, akik kötelesek lettek volna életét megvédeni és halálát megbosszulni, bámészkodó tömeggé váltak. Nem is mozdul senki, ha Alexamenes a fegyvereket letétetve, nem hívja azonnal gyűlésbe a tömeget, ahol a helyzetnek megfelelő beszédet mondott; majd ott tartott fegyverben nagyszámú aetoliait, de senki ellen nem követett el jogtalanságot.

Azonban, mint ilyen álnokul végrehajtott tervnél várható is volt, minden intézkedés azoknak a vesztét siettette, akik a tettet végrehajtották. A vezér a királyi palotába bezárkózva éjt-napot azzal töltött, hogy felkutassa a tyrannus kincseit. Az aetoliaiak, mintha elfoglalták volna a várost, ahol pedig a felszabadító szerepét szerették volna játszani, zsákmányolni kezdtek. A lacedaemoniakat méltatlan viselkedésük s az irántuk érzett megvetés arra bátorította, hogy összegyülekezzenek.

Egyesek azt hangoztatták, hogy ki kell űzni az aetoliaiakat, s vissza kell szerezni szabadságukat, amelyet azzal az ürüggyel vettek el tőlük, hogy visszaállítják. Mások úgy vélekedtek, hogy vállalkozásuk végrehajtásához egy vezér kellene; a látszat kedvéért válasszanak ki valakit, aki fejedelmi származású. Volt egy királyi vérből származó, még igen fiatal fiú, Laconicus, aki a tyrannus gyermekeivel együtt nevelkedett. Ezt lóra ültették, majd fegyvert ragadva lekaszabolták a

városban szanaszét kószáló aetoliaiakat. Ezután megrohanták a palotát, s levágták a néhány emberével ellenálló Alexamenest, s rakásra ölték azokat is, aki a Chalcioecos - Minerva bronz táblákkal borított szentélye - mellett gyülekeztek össze. Csak néhányan menekültek el, fegyvereiket elhányva, részben Tegeába, részben Megalopolisba, ahol elfogták, s az elöljárók eladták őket rabszolgának.

37. Philopoemen a tyrannus meggyilkolásának hírére Lacedaemonba utazott, ahol teljes volt a rémület következtében támadt zűrzavar. Összehívta a vezetőket, s olyan hangon szólva hozzájuk, ahogy Alexamenesnek kellett volna beszélnie, rábírta őket az achaiai szövetséghez való csatlakozásra. Ezt annál könnyebben elérte, mert történetesen éppen ekkor érkezett meg Gytheumba A. Atilius huszonnégy ötevezősoros hajóval.

Ugyanezekben a napokban Thoasnak Chalcis mellett nem volt akkora szerencséje, mint Eurylochusnak Demetrias elfoglalásával, noha az egyik vezető ember, Euthymidas segítségével, akit T. Quinctius és a követek megérkezése után a Róma-pártiak befolyására száműztek, és Herodorus, egy chiosi, de gazdagsága miatt Chalcisban is befolyással rendelkező kereskedő támogatásával az Euthymidas pártján levőket már előkészítette az árulásra.

Euthymidas Athénból, otthonául választott lakóhelyről először Thebaeba, majd ezután Salganeába ment. Innen nem messze a Malisi-öbölben tartózkodott Thoas kétezer gyalogossal, kétszáz lovassal s mintegy harminc könnyű teherhajóval. Parancsot adott, hogy Herodorus ezeken mintegy hatszáz gyalogost szállítson át Atalante szigetére, s innen, ha majd ő látja, hogy a szárazföldi csapatok Aulishoz és Euripushoz közelednek, keljen át Chalcisba. Maga Thoas a sereg többi részével, főként éjszaka menetelve, amilyen gyorsan csak tudott, Chalcishoz vonult.

38. Micythio és Xenoclides, akik akkoriban Euthymides száműzése után Chalcisban a legfőbb hatalmat birtokolták, akár mert maguktól gyanút fogtak, akár mert értesültek a vállalkozásról, első rémületükben nem reménykedtek a szökésen kívül semmi másban. De később, amikor ijedségük lecsillapodott, s belátták, hogy ezzel nemcsak hazájukat árulnák el és hagynák cserben, de a rómaiakkal való szövetséget is, a következő tervben állapodtak meg. Eretriában éppen ebben az időben tartották Diana Amarynthis évenkénti áldozati ünnepét, s ezen nemcsak az ottani nép gyűlt össze, de nagy számban Carystus lakói is. Ide küldött követeik útján arra kérték Eretria és Carystus lakóit, hogy ne csak rajtuk könyörüljenek meg - hiszen egy szigeten laknak -, hanem legyenek tekintettel a római szövetségre is. Ne tűrjék, hogy Chalcis az aetoliaiak kezére jusson, hiszen Chalcis

után Euboeát is hatalmukba kerítik; a macedon uralom is gyötrelmes volt, de még sokkal elviselhetetlenebb lesz az övék!

Mindkét nép elsősorban a rómaiakra való tekintettel szánta el magát a cselekvésre. Hiszen nemrég tapasztalták, hogy ezek milyen vitézek a háborúban, s mennyire igazságosak és jóindulatúak a békében. Így mindkét város felfegyverezte és elküldte harcosai legjavát. Chalcis lakói ezekre bízták falaik védelmét, maguk pedig teljes seregükkel átkeltek az Euripuson, s Salganea mellett ütöttek tábort. Innen először hírnököt, majd követeket küldtek az aetoliaiakhoz, s megkérdezték: milyen szavakkal vagy tettekkel sértették meg őket, hogy noha szövetségeseik és barátaik, mégis ellenük támadnak?

Thoas, az aetoliaiak vezére, azt válaszolta: nem támadó szándékkal jön, hanem azért, hogy megszabadítsa őket a rómaiaktól. Bár csillogóbb, de sokkal súlyosabb iga nehezül rájuk most, mint mikor a macedon helyőrség tartotta megszállva fellegvárukat. A chalcisiak azt válaszolták, hogy éppúgy nem óhajtanak senkinek se szolgálni, mint bárkinek is a védelmére szorulni. Ezzel a követek eltávoztak a tárgyalásról, s visszatértek övéikhez. Thoas és az aetoliaiak, mivel minden reményük az volt, hogy meglepetésszerűen foglalhatják el a várost, s szabályos háborúra, a tenger és szárazföld felől megerősített város ostromára azonban nem voltak elég erősek, visszatértek hazájukba.

Euthymidas, mikor hallotta, hogy honfitársai Salganea mellett táboroznak, az aetoliaiak pedig eltávoztak, Thebaeból maga is visszatért Athénba, Herodorus pedig, miután több napon át hiába várta feszült figyelemmel az Atalantából érkező jeladást, kiküldött egy felderítő hajót, hogy megtudja a késedelem okát. S miután értesült, hogy szövetségesei abbahagyták a vállalkozást, visszatért Throniumba, ahonnan jött.

39. E hírek hallatára Quinctius is elindult hajóival Corinthusból, s a chalcisi Euripusnál találkozott Eumenes királlyal. Megállapodtak, hogy Eumenes Chalcisban ötszáz főnyi őrséget hagy hátra, maga pedig Athénba megy. Quinctius folytatta útját eredeti célja, Demetrias felé, abban a reményben, hogy Chalcis felszabadulása bizonyos mértékben a magnesiaiakat is ösztönözni fogja, hogy igyekezzenek helyreállítani a római szövetséget. S hogy az ő pártján levőknek valami segítséget nyújtson, írt a thessaliai elöljárónak, Eunomosnak, hogy fegyverezze fel az ifjúságot, s előreküldte Demetriasba Villiust, hogy fürkéssze ki a hangulatot, mert nem akart semmit se kezdeményezni, csak úgy, ha az emberek egy része hajlandó visszatérni a régi szövetséghez.

Villius egy ötevezősoros hajón megérkezett az öböl bejáratához, s mikor a magnesiaiak teljes számban odacsődültek, megkérdezte, mit

óhajtanak inkább, hogyan érkezzék hozzájuk, mint barátaihoz vagy mint ellenségeihez. A magnesiai elöljáró, Eurylochus azt válaszolta, hogy barátokhoz érkezett, de maradjon az öblön kívül, hagyja, hogy a magnesiaiak szabadságban és egyetértésben éljenek, s tárgyalás ürügyén ne keltsen nyugtalanságot a nép közt.

Ezután a beszélgetés szóváltássá fajult; a római szemére hányta a magnesiaiaknak hálátlanságukat, s megjósolta az őket ezután sújtó csapásokat, viszont a tömeg félbeszakította szavait, hol a senatus, hol pedig Quinctius ellen felhozott vádjaival. Így Villius dolgavégezetlenül tért vissza Quinctiushoz. Quinctius pedig megüzente a thessaliai elöljárónak, hogy vezesse haza csapatait, s hajóival visszatért Corinthusba.

40. A római helyzettel összefonódó görög események, hogy úgy mondjam, mellékútra vittek, nem mintha különösebben érdemes lenne foglalkozni velük, hanem mert ezek vezettek az Antiochus elleni háborúhoz.

Miután a consulokat kijelölték - mert itt tértem el a tárgytól -, L. Quinctius és Cn. Domitius consulok elutaztak provinciájukba, Quinctius a ligurok, Domitius a boiusok ellen. A boiusok nyugton maradtak, sőt senatoraik gyermekeikkel s a lovasság parancsnokaival együtt - összesen mintegy ezerötszázan - meg is adták magukat a consulnak. A másik consul végigpusztította a ligurok földjét, több erődjüket elfoglalta, ahol nemcsak a legkülönfélébb zsákmány és foglyok jutottak a kezére, de jó egynéhány az ellenség fogságába jutott polgárt és szövetségest is kiszabadított.

A senatus javaslata és a népgyűlés határozata alapján ugyanebben az évben coloniát alapítottak Vibóban, ahová háromezer-hétszáz gyalogos és háromszáz lovas érkezett. Letelepedésüket Q. Naevius, M. Minucius és M. Furius Crassiges triumvir intézte. A gyalogosok fejenként tizenöt iugerum földet kaptak, a lovasok ennek kétszeresét. A terület utoljára a bruttiusok birtokában volt, ők a görögöktől vették el.

Rómában egyszerre két esemény keltett rendkívüli rémületet. Az egyik tartósabb volt, de nem olyan jelentős: harminc napon át rengett a föld, s e napokban az aggodalom és félelem miatt minden hivatalos tevékenység szünetelt, majd a földrengések miatt háromnapos könyörgést tartottak. A másik esemény viszont nemcsak alaptalan ijedelmet, de komoly károkat is okozott. Tűzvész tört ki a Forum Boariumon, egész éjjel s még nappal is tombolt, s elhamvasztotta a Tiberisre néző épületeket: valamennyi bolthelyiség a bennük levő értékes árukkal együtt a lángok martaléka lett.

41. Az év már vége felé közeledett, s napról napra komolyabbá váltak az Antiochus elleni háborúról szóló hírek s velük az atyák aggodalma is. Ezért, hogy minden újonnan kinevezett főtisztviselő minél hatékonyabban teljesíthesse feladatát, az ő provinciáikról kezdtek tárgyalni. Úgy döntöttek, hogy a consuloknak Italia lesz a provinciája, továbbá - hiszen mindenki tudta, hogy az Antiochus király elleni háború küszöbön áll - az, amit a senatus majd kijelöl. S annak a számára, aki ez utóbbit elnyeri, a római polgárokból négyezer gyalogost és háromszáz lovast, a latin szövetségesekből hatezer gyalogost és négyszáz lovast szavaztak meg. L. Quinctius consult utasították a sorozás végrehajtására, hogy az új consult semmi se akadályozza, s tüstént elindulhasson a senatus által kijelölt helyre.

Ugyanekkor döntöttek a praetorok provinciáiról is. Úgy határoztak, hogy az első sorshúzással két tisztséget ítélnek oda, egyrészt a városiak, másrészt a városiak és idegenek közti jogi ügyek intézését, a másodikkal a bruttiusok földjét, a harmadikkal a hajóhadat, hogy az oda hajózzon, ahová a senatus rendeli, a negyedikkel Siciliát, az ötödikkel Sardiniát, a hatodikkal túlsó Hispaniát. Ezenkívül utasították T. Quinctius consult, hogy sorozzon a római polgárokból két legiót, a szövetségesek és latinok közül pedig húszezer gyalogost és négyszáz lovast. Ennek a seregnek majd az a praetor lesz a parancsnoka, aki Bruttiumot kapja provinciául.

Ebben az évben két templomot szenteltek fel a Capitoliumon Iuppiternek. Ezeket L. Furius Purpurio ajánlotta fel; az egyiket a galliai háborúban, mint praetor, a másikat mint consul. A felszentelési szertartást Q. Marcius Ralla duumvir végezte. - Ebben az évben több ízben hoztak súlyos ítéletet uzsoráskodás miatt olyan magánemberek ellen, akiket M. Tuccius és P. Iunius Brutus aedilis curulisek vádoltak be. Az elítéltek által befizetett büntetéspénzekből a Capitoliumon egy aranyozott négyfogatút, Iuppiter fülkéjében pedig, a szentély orma felett, tizenkét aranyozott pajzsot helyeztek el, továbbá a Porta Trigeminán kívül álló oszlopcsarnokot is meghosszabbították a fakereskedők negyedéig.

42. Mialatt a rómaiak minden figyelmüket az új háború előkészületeire fordították, a másik részről Antiochus se maradt tétlen. Három város késleltette: Zmyrna, Alexandria és Troas; ezeket mind e napig nem volt képes sem ostrommal elfoglalni, sem egyezkedés útján szövetségesévé tenni, de nem is hagyta volna őket szívesen maga mögött, míg átkel Európába. Visszatartotta az is, hogy nem tudott dönteni Hannibal ügyében sem. Először is késtek azok a fedélzet nélküli hajók, amelyeket át akart küldeni vele Africába. Ám ezenkívül azt is vitatni kezdték, hogy Hannibalt egyáltalán elküldjék-e, főképpen az aetoliai Thoas. Ez, miután egész Görögország nyugalmát felkavarta,

azt a hírt hozta, hogy Demetrias is az ő birtokukba került, s ugyanazokkal a királyról terjesztett hazugságokkal, amelyekkel annyi görög ember lelkét lázba hozta - megsokszorozva szónoklataiban csapatainak létszámát -, most magának a királynak reményeit is felszította, mondván, hogy mindenki hőn óhajtja megérkezését, s mindnyájan oda fognak rohanni a partra, ahonnan a király hajóhadát megpillanthatják.

S ő merészkedett arra is, hogy a királyt Hannibal ügyében hozott s szinte már végleges elhatározása megmásítására bírja. Ugyanis kijelentette, hogy nem küldhetik el a király hajóhadából a hajók egy részét, s még ha el is küldenék, nincs Hannibalnál alkalmatlanabb ember e hajóhad parancsnoki tisztére, hiszen ő száműzött és pun, aki szerencséje és jelleme sugallatára képes naponta ezer új tervvel is előállni, s maga a hadi dicsőség is, amely őt most mint valami nászhozomány, ajánlja, túlzottan nagy ahhoz képest, hogy ő csak a király egyik főtisztje. A királyra kell minden tekintetnek irányulnia, a királyt kell egyetlen elöljárójuknak, egyetlen hadvezérüknek tekinteniük. S ha netán Hannibal elveszít egy hajóhadat vagy egy hadsereget, ez a veszteség nem lesz nagyobb, mint ha bármelyik más vezér lelkén száradna. De ha akármilyen sikert ér el, az Hannibal és nem Antiochus dicsősége lesz! Ha pedig a sors olyan kegyes lesz hozzá, hogy a háborúban végleges vereséget mér Rómára, lehet-e egyáltalán remélni, hogy Hannibal megmarad a király alattvalójának, s alárendeli magát egyetlen embernek, ő, aki jószerint hazájának sem tudott engedelmeskedni? Ifjúkorától fogva, miközben minden reménye és gondolata a világuralomra irányult, nem úgy viselkedett, hogy feltehetnék róla: öregkorában hajlandó bárki uralmát elviselni. A királynak egyáltalán nincs szüksége Hannibal hadvezéri szolgálataira; a háborúban felhasználhatja mint kísérőt és tanácsadót. Nem terhes és nem előnytelen dolog, ha módjával hasznát veszi egy ilyen kiválóságnak, de ha képességei teljes kifejtésére akarja késztetni, ez épp olyan nyomasztó teher a jótevőnek, mint a lekötelezettnek.

43. Nincs ember, aki annyira hajlana az irigységre, mint az, akinek tehetsége nem méltó származásához és rangjához, mert az ilyen gyűlöli másban az értéket és kiválóságot. Így tüstént feladták a háború kezdetén született, egyetlen sikert ígérő tervüket, hogy Hannibalt elküldik Africába.

A királyt, akit rendkívül fellelkesített, hogy Demetrias a rómaiaktól az aetoliaiakhoz pártolt, elhatározta, hogy nem halasztja tovább átkelését Görögországba. Mielőtt hajóival elindult volna, a tengerpartról elment Iliumba, hogy áldozatot mutasson be Minervának. Innen visszatérve elindult negyven, fedélzettel ellátott, s hatvan, nyitott hajóval, kétszáz, különféle élelmiszerrel s egyéb

hadifelszereléssel megrakott teherhajó kíséretében. Először Imbros szigetén kötött ki, innen továbbhajózott Sciathusba. Itt bevárta a nyílt tengeren szétszóródott hajóit, s először Pteleumnál érte el a szárazföldet.

Itt Eurylochos, a magnesiaiak vezetője és előkelő magnesiaiak járultak eléje, s a király örvendezve, hogy mennyien vannak, másnap hajóival befutott a város kikötőjébe, csapatait pedig onnan nem messze tette partra. Tízezer gyalogosa, ötszáz lovasa és hat elefántja volt. Akkora sereg, amely az ellenállást nem tanúsító Görögország megszállására is alig volt elég, nemhogy a rómaiak elleni háború megvívására.

Az aetoliaiak arra a hírre, hogy a király Demetriasba érkezett, gyűlést hívtak össze, s határozatot hoztak, hogy meghívják őt magukhoz. A király, mivel a meghívásról előre értesült, elutazott Demetriasból, s megérkezett a Malisi-öbölbe, Phalarába. Innen, miután megkapta a határozatot, továbbment Lamiába, ahol a sokaság rendkívüli lelkesedéssel, tapssal, kiáltozással, s a túláradó öröm egyéb, a tömegre jellemző megnyilvánulásaival fogadta.

44. Miután megérkeztek a gyűlésre, ahová a királyt Phaeneas elöljáró és a főemberek csak üggyel-bajjal tudták bevezetni, csendet parancsoltak, s ő szólalt fel először.

Beszédét mentegetőzéssel kezdte, hogy sokkal kisebb sereggel érkezett, mint mindnyájan remélték és várták. Ebben láthatják az őirántuk érzett jóakaratának legnagyobb bizonyítékát, hogy noha még semmi tekintetben nem volt kellőképpen felszerelve, követeik hívására a hajózásra nem valami alkalmas időben haladéktalanul útnak indult, abban a hitben, hogy az aetoliaiak, mihelyt előttük megjelenik, meg lesznek győződve, hogy biztonságuk záloga egyedül az ő személyében rejlik. S különben bőségesen valóra fogja váltani azoknak a reményeit is, akik várakozásukban pillanatnyilag csalódottnak látszanak. Mert mihelyt kora tavasszal lehetővé válik a hajózás a tengeren, egész Görögországot fegyverekkel, harcosokkal, lovakkal, az egész tengerpartot hajókkal fogja megtölteni, és sem költség, sem fáradság, sem veszély nem fogja visszariasztani, míg csak a görögöket, megszabadítva a római igától, valóban szabaddá, s köztük az aetoliaiakat vezető néppé nem teszi. Seregével együtt Asiából meg fog érkezni a legkülönfélébb utánpótlás is. Jelenleg azonban az aetoliaiak feladata, hogy embereit gabonával és - elfogadható áron - egyéb dolgokkal ellássák.

45. Nagyjából így hangzott a király általános tetszéssel fogadott beszéde. Ezután eltávozott a gyűlésről, s távozása után vita támadt a

két aetoliai elöljáró, Phaeneas és Thoas között. Phaeneas úgy vélte, hogy a királyt nem hadvezérként kell igénybe venni, hanem békeközvetítő és döntőbíróként a római néppel támadt vitás kérdésekben; hiszen megérkezése és méltósága sokkal inkább mérsékletre fogja késztetni a rómaiakat, mint a fegyverek. Az emberek, hogy ne legyenek kénytelenek háborút kezdeni, hajlandók sok olyan engedményt megtenni, amire háborúval és fegyverekkel nem lehetett volna rákényszeríteni őket.

Thoas viszont azt állította, hogy Phaeneas számára nem a béke a fontos, csupán megpróbálja késleltetni a hadi előkészületeket, hogy a király buzgalma a halogatás következtében alábbhagyjon, a rómaiak pedig időt nyerjenek a felkészülésre. Hiszen annyi, Rómába küldött követség, annyi, magával Quinctiusszal folytatott tárgyalás eléggé meggyőzhette őket, hogy Rómát a legcsekélyebb méltányosságra se tudják rábírni, s ha nem hiúsult volna meg minden reményük, nem fordultak volna segítségért Antiochushoz. S mivel ő ezt hamarabb felkínálta, mint bárki is várta volna, nem szabad ellankadniuk, sőt inkább sürgetniük kell a királyt, hogy miután megtette a legfontosabb lépéseket, s személyesen megjelent, mint Görögország megmentője, hozza ide szárazföldi és tengeri haderejét is. Fegyverrel a király el tud érni valamit, de fegyver nélkül semmit sem tud kicsikarni a rómaiaktól, nemhogy az aetoliaiak, de még a saját maga érdekében sem.

Ez a vélemény győzött; úgy határoztak, hogy a királyt megteszik fővezérnek, s harminc vezető embert választottak ki, akikkel, ha szükségét látja, tanácskozhat.

46. Ezzel a gyűlés szétoszlott, s a tömegből ki-ki hazatért városába. A király másnap az állandó tanáccsal megtárgyalta, hogyan kezdjék meg a háborút. Legjobbnak látták, ha először Chalcist támadják meg, amelynek elfoglalásával az aetoliaiak nemrég hiába próbálkoztak. Itt nem is annyira a nagy erőfeszítés vagy a felkészülés, inkább a gyorsaság a fontos. Így a király a Demetriasból vele ideérkezett ezer gyalogossal átvonult Phocison, míg az aetoliai vezérek felajánlott, kis létszámú seregükkel Chaeroniába siettek, és tíz, fedélzettel ellátott hajón követték őt.

A király Salganea előtt ütött tábort, majd az aetoliai vezérekkel maga is áthajózott az Euripuson, s mikor az öböl közelében partra szállt, a kapuk előtt elébe járultak Chalcis elöljárói és előkelői is. Mindkét részről néhányan megbeszélésre jöttek össze. Az aetoliaiak nyomatékosan sürgették, hogy a chalcisiak a római szövetség sérelme nélkül kössenek szövetséget és barátságot a királlyal is, mert az nem azért kelt át Európába, hogy háborút kezdjen, hanem hogy

felszabadítsa Görögországot, mégpedig valóban, nem pedig csak szavakkal és látszólag, mint a rómaiak tették. Hiszen a görög városok számára semmi sem lenne hasznosabb, mint ragaszkodni mindkét barátsághoz, mert így majd az egyik féltől elszenvedett jogtalansággal szemben a másiknál mindig oltalomra és megértésre találnak. Ha ugyanis nem engedik be a királyt, meglátják, tüstént milyen megpróbáltatásokban lesz részük, hiszen a római segítség távol van, Antiochus pedig, akinek saját erejükből nem tudnak ellenállni, majd ellenségként áll kapujuk előtt.

Erre Micythio, az egyik chalcisi vezető válaszolt. Nem képes megérteni - mondta -, kiknek a felszabadítására érkezett Antiochus, saját királyságát otthagyva, Európába. Hiszen tudomása szerint Görögországban egyetlen olyan város sincs, amelyben római helyőrség volna, amely adót fizetne a rómaiaknak, vagy pedig valamilyen igazságtalan szerződéssel akarata ellenére rákényszerített törvényeket kellene elviselnie. Így hát a chalcisiak nem szorulnak sem arra, hogy bárki is visszaszerezze szabadságukat, hiszen szabadok, sem pedig fegyveres oltalomra, mert a római nép jótéteménye révén egyaránt élvezik a békét és a szabadságot. Nem utasítják vissza sem a királynak, sem maguknak az aetoliaiaknak barátságát. De ezek barátságukat elsősorban azzal bizonyíthatják be, hogy kiürítik és elhagyják a szigetet. Mert ők nemcsak azt határozták el szilárdan, hogy senkit sem engednek be falaik mögé, hanem azt is, hogy senkivel sem kötnek szövetséget a rómaiak beleegyezése nélkül.

47. Mikor mindezt jelentették a hajóknál várakozó királynak, ő úgy döntött, hogy pillanatnyilag - hiszen akkora sereggel jött, amellyel semmiféle erőszakos lépésre sem vállalkozhatott - visszatér Demetriasba. Itt, mivel első kísérlete balul ütött ki, tanácskozott az aetoliaiakkal a további teendőkről. Úgy határoztak, hogy kísérletet tesznek a boeotiaiak, achaiok és Amynander, az athamasok királya megnyerésére. Úgy vélték, hogy a boeotiaiak Brachyllas halála s az ezt követő események óta már elhidegedtek a rómaiaktól, s hogy az achaiok elöljárója, Philopoemen ellenszenvessé és gyűlöletessé vált Quinctius előtt, mivel ő is részt követelt magának a lacedaemoni háború dicsőségéből.

Amynander felesége, Apama, lánya volt egy bizonyos megalopolisi Alexandernek, aki, azzal kérkedve, hogy ő Nagy Sándor leszármazottja, két fiának a Philippus és Alexander, lányának pedig az Apama nevet adta. Az asszonyt, aki fejedelmi házasságot kötött, idősebb fivére, Philippus követte Athamaniába. Philippust, aki történetesen hiú természetű ember volt, az aetoliaiak és Antiochus azzal a reménnyel áltatták, hogy mint igazi fejedelmi sarjadék, Macedonia királya lesz, ha létrehozza a szövetséget egyrészt

Amynander és az athamasok, másrészt Antiochus között. S ezt az üres ígéretet nemcsak Philippus, de Amynander is tetszéssel fogadta.

48. Achaiában Antiochus és az aetoliaiak követei a T. Quinctius jelenlétében Aegiumban tartott gyűlésen jelenhettek meg. Először Antiochus követét hallgatták meg, utána az aetoliaiakét. Ez olyan fennhéjázó hangon, amely általában jellemző azokra, akik a királyok gazdagságán élősködnek, eget-földet betöltő, semmitmondó szóáradatba kezdett, mondván, hogy lovasok mérhetetlen sokasága van átkelőben a Hellespontuson Európába - részben mellvértet viselők, az úgynevezett cataphractusok, részben olyanok, akik lóhátról nyilaznak, s ellenük senki se tud megfelelő fedezéket találni, mert a tovaszáguldó lóról visszafordulva még biztosabban célba találnak. S e lovas haderő mellett, amely már maga is képes lenne akár egész Európa egyesült seregeit megsemmisíteni, még a sokféle gyalogos csapatot is felsorolta, s olyan sose hallott, félelmetes hangzású népneveket is megemlített, mint a dahák, médek, elymaeusok és a cadusiusok. Ezenkívül, mondta, a tengeri haderőnek, amelyet Görögország valamennyi kikötője sem tudna befogadni, a jobbszárnyát a sidoniusok és tyrusiak, a balt az aradiusok és a pamphyliai sidetes nép alkotják; s ezeket a tengeren még soha egyetlen másik nép sem tudta legyőzni sem csellel, sem erővel.

A pénzt és egyéb hadifelszerelést szinte említeni is felesleges: ők maguk is tudják, hogy Asia országai mindig bővelkedtek aranyban. Ezért a rómaiak nem egy Philippusszal vagy Hanniballal találják magukat szemben, akik közül az egyik egyetlen állam első embere volt, a másik pedig, be van zárva Macedonia határai közé, hanem Asia s Európa egy részének hatalmas uralkodójával. Ám ez, noha Kelet legszélső vidékeiről jött ide, hogy felszabadítsa Görögországot, semmi olyasmit nem óhajt az achaioktól, ami megsértené a rómaiakhoz, korábbi szövetségeseikhez és barátaikhoz fűződő szövetségi hűségüket. Hiszen nem azt kívánja, hogy ragadjanak fegyvert az ő oldalán a rómaiak ellen, csupán azt kéri, hogy ne csatlakozzanak egyik félhez sem. Kívánják mindkét félnek a békét, mint ez illik is ahhoz, aki mindkettővel baráti viszonyban van, de ne avatkozzanak be a háborúba.

Majdnem ugyanezt a kívánságot tolmácsolta Archidamus, az aetoliaiak követe: válasszák a legkönnyebb és legbiztosabb utat, maradjanak a háború tétlen szemlélői, várják meg, hogyan alakul mások sorsa, anélkül, hogy maguk a legcsekélyebb kockázatot is vállalnák. Ezután nem tudta nyelvét megfékezni; ócsárolni kezdte a rómaiakat, majd külön Quinctiust, miközben hálátlannak nevezte őket, s szemükre hányta, hogy nemcsak a Philippus felett aratott győzelmet köszönhetik az aetoliaiak vitézségének, de megmaradásukat

is, hiszen ezek mentették meg Quinctius és serege életét. Mert egyáltalán, mikor is teljesítette Quinctius kötelességét, ahogy az egy hadvezérhez illik? Ő azt látta a csatában, hogy Quinctius madárjóslatot kér, áldozatot mutat be, fogadalmat tesz, mint valami áldozópap, míg ő maga a római vezér védelmében kiszolgáltatta testét az ellenség dárdáinak.

49. Quinctius erre azt válaszolta, hogy Archidamus sokkal inkább tekintettel volt arra, hogy kik előtt, mint arra, hogy kikhez beszél. Hiszen az achaiok nagyon is tisztában vannak azzal, hogy az aetoliaiak minden bátorsága szavakban s nem tettekben rejlik, s inkább a gyűléseken és tanácskozásokon, nem pedig a csatasorban nyilvánul meg. Ezért a követ nem nagyon törődött az achaiok véleményével, mert tudta, hogy ezek jól ismerik őket. Dicsekedése a király követeinek s az ő személyük révén a távollevő királynak szólt. S ha valaki eddig nem tudta volna, mi Antiochus király és az aetoliaiak szövetségének alapja, most megláthatta követeik szavaiból: kölcsönösen hazudozva dicsekedni nem létező hadseregekkel, hiú reményektől táplálva felfuvalkodottá válni, s azzá tenni a másikat is. “Míg ezek azt hangoztatják - folytatta -, hogy ők győzték le Philippust, az ő vitézségük mentette meg a rómaiakat, és hogy, amint az előbb hallottátok, ti és a többi város őhozzájuk fog csatlakozni, a király a maga részéről gyalogosai és lovasai tömegével dicsekszik, s hogy a tengert beborítja hajóhadával.

Ez azonban éppen olyan, mint egyik chalcisi vendégbarátom - derék ember és ügyes házigazda - lakomája. Mikor ő a nyári napforduló napján fényes módon vendégül látott, s csodálkoztunk, honnan került ebben az időben ilyen bőséges és változatos vadászzsákmány, házigazdánk, aki nem olyan dicsekvő természetű, mint ez az ember itt, mosolyogva felvilágosított, hogy gyökerekkel érték el ezt a változatosságot, s adták meg a vadas ízt a közönséges disznóhúsnak.

Ezt teljes joggal elmondhatjuk a király csapatairól is, amelyekkel az imént olyan nagyra voltak. Mert ez a sokféle fegyveres és a sok, eleddig sose hallott nevű nép: a dahák, médek, cadusiusok, elymaeusok - mindnyájan syriaiak, akik olyan szolgatermészetűek, hogy sokkal jobbak rabszolgának, mint katonának. S bárcsak szemetek elé tudnám idézni, achaiok, hogyan futkosott ide-oda a nagy király, egyszer Demetriasból Lamiába, az aetoliaiak gyűlésére, máskor pedig Chalcisba, s a király táborában olyasmit láttatok volna, ami alig hasonlít két apró kis legióhoz, s láthattátok volna a királyt, amint szinte koldusként könyörög az aetoliaiakhoz élelemért, hogy legyen mit szétosztania csapatai között, miként keres, hogy kifizethesse a vételárat, uzsorakamatra kölcsönt, hogyan ácsorog Chalcis kapui előtt, majd mikor ide nem engedték be, hogyan tér vissza Aetoliába, miután

nem csinált semmit, azon kívül, hogy megtekintette Aulist és Euripust.

Balgán tették, hogy hittek egymásnak: a király az aetoliaiaknak, az aetoliaiak a király hencegésének. Ti annál kevésbé hagyjátok, hogy becsapjanak, hanem inkább higgyetek a rómaiak megbízható és kipróbált oltalmában. Mert őszerintük ugyan számotokra a legjobb megoldás, ha nem avatkoztok be a háborúba, pedig ellenkezőleg: semmi se felelne meg kevésbé a ti érdeketeknek, hiszen köszönet és megbecsülés nélkül váltok a győztes zsákmányává!”

50. Általános vélemény szerint Quinctius találóan válaszolt mindkét követnek, s könnyű volt elérnie, hogy beszéde a vele rokonszenvezők körében tetszésre találjon. Minden vita és fontolgatás nélkül egyhangúan kijelentették: az achai népnek meggyőződése, hogy ugyanazok a barátai és ellenségei, mint a római népnek, s elhatározták, hogy megüzenik a háborút Antiochusnak és az aetoliaiaknak. Quinctius javaslatára tüstént elküldték segédcsapataikat is: ötszáz-ötszáz katonát Chalcisba és Piraeusba. Ugyanis Athénban a helyzet már felkeléssel fenyegetett, mert egyesek a megvásárolható tömeget, felcsillantva előtte a várható ajándékok reményét, Antiochus oldalára állították, míg a rómaiak pártján levők odahívták Quinctiust, s egy bizonyos Leon nevű ember feljelentésére elítélték és számkivetésbe küldték Appollodorust, az elpártolás kezdeményezőjét.

Elutasító válasszal tért vissza a követség a királyhoz az achaioktól is. A boeotiaiak nem adtak határozott feleletet, mondván, hogy ha Antiochus elmegy Boeotiába, akkor fogják mérlegelni, hogy melyik utat válasszák.

Antiochus, mikor meghallotta, hogy az achaiok és Eumenes király őrséget küldtek Chalcis védelmére, úgy vélte, sietnie kell, hogy az ő csapatai megelőzzék, sőt ha lehetséges, még útközben feltartóztassák az ellenséget, s odaküldte mintegy háromezer emberrel Menippust, a teljes hajóhaddal Polyxenidast, maga pedig néhány nap múlva indult el hatezer saját katonájával s azzal a nem valami nagyszámú sereggel, amelyet Lamiában hamarjában össze tudott szedni. Az ötszáz achainak és Eumenes király kis létszámú seregének sikerült a chalcisi Xenoclides vezetésével a még el nem foglalt utakon az Euripuson keresztül bejutnia Chalcisba. Mikor a római sereg - szintén mintegy ötszáz ember - megérkezett, Menippus már tábort vert Salganea előtt, Hermaeumnál, ahol Boeotiából át lehet jutni Euboea szigetére. Mikor Micythio, a Chalcisból Quinctiushoz segítségért elküldött követek egyike látta, hogy a szorost megszállta az ellenség, visszafordult az Aulisba vezető útról Delium felé, hogy innen kelhessen át Euboeába.

51. Deliumban a tengerparton egy Apollo-szentély emelkedett

mintegy ötezer lépésnyire Tanagrától; innen nem egészen négyezer lépésnyi távolság az út Euboea legközelebbi partjáig. Ezt a szentélyt és berket a vallásos tisztelet és a törvény ugyanúgy védte, mint azokat a szentélyeket, amelyeket a görögök asylumnak neveznek. Ezért a római katonák, mivel nem érkezett hír hadüzenetről vagy olyan ellenségeskedésről, hogy kardot rántottak vagy valahol vért ontottak volna, részben a legnagyobb nyugalommal a szentélyt és berket nézegették, részben fegyvertelenül sétálgattak a parton, s igen sokan elszéledtek a földeken, hogy fát és takarmányt hozzanak. Ekkor Menippus váratlanul lecsapott a szanaszét kószálókra, lekaszabolta őket, ötvenet pedig élve fogott el. Csak kevesen menekültek meg, köztük Micythio, akit egy kis teherhajó vett a fedélzetére. Ez az esemény és katonáik elvesztése érzékeny csapást jelentett ugyan Quinctiusnak és a rómaiaknak, ugyanakkor azonban még jobban megerősítette őket abban a meggyőződésükben, hogy jogosan indították meg a háborút Antiochus ellen.

Antiochus seregével Aulishoz vonult, s részben saját emberei, részben az aetoliaiak közül ismét szószólókat küldött Chalcisba, hogy súlyosabb fenyegetések kíséretében ismételjék meg a múltkori feltételeket, s hiába tiltakozott Micythio és Xenoclides, könnyűszerrel elérte, hogy kinyissák előtte a kapukat. Akik a rómaiak pártján voltak, a király megérkezésekor elhagyták a várost. Az achaiok és Eumenes katonái megszállották Salganeát, a kisszámú római katonaság pedig az Euripusnál erődöt emelt, hogy innen ellenőrizhesse a környéket.

Menippus Salganea, a király maga pedig az Euripusnál épült erődítmény ellen indult támadásra. Először az achaiok és Eumenes katonái adták fel őrhelyüket, miután megállapodtak, hogy szabadon elvonulhatnak, a rómaiak még elszántabban védték az Euripust. Mikor azonban a szárazföld és tenger felől egyszerre kezdték támadni őket, s látták, hogy előkészítik az ostrom- és hajítógépeket, ők se tudtak az ostromzárnak ellenállni. Miután a király elfoglalta Euboea fővárosát, a többi város sem vonakodott elfogadni uralmát, s ő meg volt győződve róla, hogy igen sikeresen kezdte meg a háborút, mivel egy ekkora szigetet s annyi, előnyös helyen fekvő várost kerített hatalmába.

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÁS

XXXI. KÖNYV (i. e. 201-200). - A macedon háború előzményei. Az észak-italiai helyzet (1-2). Előkészületek. Az új consulok: P. Sulpicius Galba és C. Aurelius Cotta (3-5). Vita a népgyűlésen a Philippus elleni háborúról. Sulpicius consul beszéde (6-8). Vita a fogadalmi játékok költségeiről. Az észak-italiai gallus törzsek újabb lázadása. Római követeket küldenek Africába. Vermina követei a senatus előtt (9-11). Csodajelek és kiengesztelésük. Az államnak adott kölcsön fejében a kölcsönadók földet kapnak (12-13). Sulpicius consul megérkezik Görögországba. Attalus király szívélyes fogadtatása Athénban. Philippus megkezdi a háborút. Abydus ostroma (14-17). A római követ és Philippus király vitája. A római követek körútja Africában (18-20). Hadműveltetek Észak-Italiában a gallusok ellen, akik Cremonánál vereséget szenvednek (21-22). Görögországban a rómaiak elfoglalják Chalcist, Philippus sikertelenül megostromolja Athént (23-24). Az achaiok hadikészülődése Nabis, lacedaemoni tyrannus ellen. Philippus feldúlja Athén környékét. Római hadisikerek (25-27). Az athéniak panasza, a macedon és a római követ vitája az aetoliaiak gyűlésén (28-32). Sulpicius Lyncus mellett legyőzi Philippus seregét (33-37). További harcok. Az aetoliaiak a rómaiak mellé állnak (38-41). Philippus megveri az aetoliaiakat és az athamasokat (42-43). Az athéniak megtorló intézkedései Philippus ellen. A rómaiak és Attalus király elfoglalják Oreust (44-46). Az észak-italiai helyzet. Vita a senatusban L. Furius praetor diadalmenetéről. C. Cornelius proconsul győzelme Hispaniában. L. Cornelius Lentulus és P. Villius Tappulus lesznek az új consulok (47-50).

XXXII. KÖNYV. (i. e. 199-197). - A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük (1-2). T. Quinctius consul a Stena-szorosban legyőzi és országába való visszavonulásra kényszeríti Philippust (3-6). Sex. Aelius Paetus és T. Quinctius Flaminius lesznek az új consulok. Attalus király követei a senatus előtt. Csodajelek (7-9). Eredménytelen tárgyalások Philippus és T. Quinctius consul között. Philippus az Aous folyó mellett vereséget szenved (10-13). L. Quinctius elfoglalja Eretriát és Carytust (14-17). Az achaiok a rómaiak szövetségesei lesznek (18-22). A rómaiak eredménytelenül ostromolják Corinthust, elfoglalják Elatiát. Philocles, Philippus hadvezére elfoglalja Argost (23-25). Italiában leverik a setiai rabszolgák összeesküvését. C. Cornelius Cethegus és Q. Minucius Rufus lesznek az új consulok. A provinciák elosztása (26-28). Csatározások Italiában a ligurok, boiusok, insuberek és cenomanusok ellen (29-31). T. Quinctius és Philippus megállapodnak a fegyverszünetben. A senatus elutasítja Philippus feltételeit (32-37). Nabis, lacedaemoni tyrannus hatalmába

keríti Argost, majd tárgyalni kezd T. Quinctiusszal (38-40).

XXXIII. KÖNYV (i. e. 197-195). - Philippus újabb hadikészülődései. Cynoscephalaenál végleges vereséget szenved (1-10). Béketárgyalások és megállapodás Philippusszal (11-15). A rómaiak elfoglalják Acarnania fővárosát, Leucast (16-17). A rhodusiak eredménytelen harcai a macedonok ellen területi igényeikért (18-19). Antiochus, syriai király készülődése a rómaiak ellen. Attalus király halála (20-21). Harcok Hispaniában a lázadó törzsek ellen. Vita a senatusban a két consul diadalmenetéről. L. Furius Purpurio és M. Claudius Marcellus lesznek az új consulok (22-24). A senatus jóváhagyja a Philippusszal kötendő béke feltételeit. A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük (25-27). Boeotiában megölik a Philippus-párti Brachyllast. Merényletek a római katonák ellen. Quinctius megtorló intézkedései (28-29). Békekötés Philippusszal. Az aetoliaiak elégedetlensége. Az Isthmusi Játékokon a rómaiak egész Görögországot szabadnak nyilvánítják (30-35). Rabszolgalázadás Etruriában. Észak-Italiában Marcellus consul legyőzi a boiusokat (36-38). Antiochus átkel Európába. Antiochus és a római követek tárgyalásai (39-41). Valerius Flaccus és M. Porcius Cato lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. A *ver sacrum* szertartásai (42-44). Hannibal Carthago elöljárója lesz. Népbarát intézkedései. Ellenségei bevádolják a rómaiaknál, erre ő Antiochus királyhoz menekül (45-49).

XXXIV. KÖNYV (i. e. 195-193). - Vita a népgyűlésen a lex Oppia eltörléséről. M. Porcius Cato és L. Valerius beszéde a nők viselkedéséről és jogairól (1-7). M. Porcius Cato Hispaniában ügyes csellel megfélemlíti a lázadó törzseket (8-12). Cato győzelmei Hispaniában (13-21). A rómaiak megtámadják Nabis, lacedaemoni tyrannust (22-24). Nabis kegyetlenkedése Argosban (25-28). Quinctius és Nabis tárgyalásai (29-35). Nabis tovább harcol, majd elfogadja a feltételeket (36-40). Az új consulok: P. Cornelius Scipio és Ti. Sempronius Longus. A provinciák elosztása (41-43). A Római Játékokon a senatorok ülőhelyét elkülönítik a népétől. Gyújtogatás Rómában. Újabb harcok Észak-Italiában a gallusok ellen (44-47). A görög városok gyűlése Corinthusban. Quinctius beszéde a görögök szabadságáról. Quinctius rendet teremt Thessaliában, majd hazatér, s Rómában diadalmenetet tart (48-52). L. Cornelius Merula és Q. Minucius Thermus lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Vita Antiochus király követeivel a senatusban (53-59). Hannibal tanácsai Antiochusnak; megbízottat küldenek Carthagóba (60-61). Masinissa és a carthagóiak határvitája (62).

XXXV. KÖNYV (i. e. 193-192). - P. Cornelius Scipio propraetor harcai Hispaniában. Vita a senatusban a hispaniai helyzetről.

Győzelem Észak-Italiában a boiusok és ligurok ellen (1-5). Intézkedések az uzsoratörvény kijátszói ellen. Vita a senatusban Cornelius consul hispaniai tevékenységéről és diadalmenetéről (6-8). Nagy küzdelem a consulválasztáson. L. Quinctius és Cn. Domitius Ahenobarbus lesznek az új consulok. Liguriában a numida lovasok mentik meg a consul körülzárt seregét (9-11). Az aetoliaiak Görögországban Róma ellen lázítanak. P. Africanus Scipio és Hannibal beszélgetése: kik voltak a történelem legnagyobb hadvezérei? (12-14.) Antiochus király fiának halála, Antiochus nevében Minnio tárgyal a római követekkel. Kölcsönös előkészületek a háborúra (15-18). A provinciák elosztása. Csodajelek (19-21). A helyzet Liguriában és Hispaniában. Antiochus átkel a Hellespontuson (22-24). Az új consulok: P. Cornelius Scipio és M'. Acilius Glabrio. Nabis tyrannus ostrom alá veszi Gytheumot. Az aetoliaiak Antiochushoz pártolnak. Nabis tengeri csatában legyőzi Philopoemen achaiai elöljárót, szárazföldön viszont Philopoemen győz (25-30). A római követek körútja a görög városokban (31-33). Az aetoliaiak elfoglalják Demetriast és Lacedaemont, nem tudják elfoglalni Chalcist. A magnesiaiak visszautasítják a római szövetséget (34-39). Észak-Italiában a boiusok megadják magukat. Természeti csapások Rómában. Hannibal kegyvesztett lesz Antiochus előtt. Antiochust az aetoliaiak lelkesen fogadják (40-45). Chalcis nem hódol meg Antiochusnak. Antiochus követének és Quinctiusnak vitája az Aegiumban tartott gyűlésen. Az achaiok megüzenik a háborút Antiochusnak. Antiochus kezdeti sikerei: elfoglalja Chalcist és Euboeát (46-51).

NÉVMUTATÓ

Abydus - város Phrygiában a Hellespontus mellett.

Academia - liget és gymnasium Athén mellett.

Acanthus - város a Chalcidice-félszigeten.

Acarnania - tartomány Közép-Görögországban.

Achaia - a görögországi Peloponnesos északi partvidéke.

achaiai szövetség - a Peloponnesos-félszigeten fekvő görög városok többségének i. e. 281-ben megkötött szövetsége.

Acraephia - város Boeotiában, a Copais-tó közelében.

Acrocorinthus - Corinthus fellegvára.

Acylla - tengerparti erődítmény Carthago mellett.

aedilis - főtisztviselő; felügyelt a közbiztonságra a gabona-ellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire. Eredetileg plebeius tisztség volt (aedilis plebis), később választottak két aedilist a patriciusok közül is (aedilis curulis).

Aegina - sziget Atticától délnyugatra.

Aeginium - város a görögországi Thessaliában.

aenianusok - néptörzs Észak-Görögországban, a Malisi-öbölnél.

Aenus - város Thraciában.

Aetolia - tartomány Közép-Görögországban.

aetoliai szövetség - Közép-Görögország városainak szövetsége az i. e. IV. sz. végétől 146-ig.

agraeusok - Aetoliában élő görög néptörzs.

Alabanda - város a kisázsiai Cariában.

Alba - város és hegy mintegy 20 km-re délkeletre Rómától.

Alexandria Troas - kisázsiai kikötőváros.

Aliphera - város Arcadiában.

Ambraciai-öböl - öböl Acarnania északi partvidékén.

Ambrysus - város a görögországi Phocisban.

amphilochusok - néptörzs Aetoliában.

Amyclae - város Spárta közelében.

Andrus - a Cyclas-szigetek egyike.

Anemorium - hegyfok Ciliciában.

Angeae - város Thessaliában.

Anthedon - város Boeotiában.

Antigonea - város Epirusban.

Antigonus - III. Antigonus Doson (ur. i. e. 229-221) macedon király; az achaiai szövetséget segítve legyőzte a spártaiakat.

Antiochus - III. Antiochus (ur. i. e. 223-187), Syria királya.

Antipatrea - város Illyriában.

Aous - folyó Epirusban.

Apelaurum - hegyszoros Arcadiában.

Aphrodisias - erődítmény Ciliciában.

apodotusok - néptörzs Aetoliában.

Apollonia - város Illyria déli részén.

Apsus - folyó Illyriában.

Apulia - tartomány Dél-Italiában.

Ardea - tengerparti város Latiumban.

Argos - város Peloponnesoson.

Ariminum - észak-italiai kikötőváros az Adria mellett, Umbriában; a mai Rimini.

Arpi - város Apulia északi részén.

Arretium - város Etruriában; a mai Arrezzo.

as - régi római súlymérték (272 g), s az érc értékének megfelelő értékű rézpénz; a legkisebb római pénzegység.

Asia - Kisázsia.

Athamania - az athamas törzs lakóhelye Epirusban.

Atrax - város Thessaliában.

Attalus - I. Attalus (ur. i. e. 241-197), a kisázsiai Pergamum királya.

Attica - félsziget Görögország keleti részén.

augur - jóspap (eredetileg: madárjós), az igen tekintélyes, plebeiusokból és patriciusokból álló, kezdetben 9, majd később 15 tagú jóspapi testület tagja.

ausetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén a mai Cataloniában.

Aventinus - Róma hét halmának egyike, a Város központjától délre.

Baeturia - tartomány Hispania déli részén.

Barcas-párt - a carthagói senatusban többségben levő, háborús párt, amely Hamilcar Barcast, majd fiát, Hannibalt támogatta.

Bargyliae - város a kisázsiai Cariában.

Barnosthenes - hegység Lacedaemonban.

Bellona - harci istennő, Mars felesége vagy nővére. Szentélye a Mars-mezőn, tehát a Városon kívül állt; a senatus itt szokott összeülni hazatérő hadvezérek vagy külföldi követségek fogadására.

bergistanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Bergius - erőd a bergistanusok földjén.

Bevus - folyó Illyriában.

Bithynia - tartomány Kisázsiában.

Boeotia - tartomány Közép-Görögországban.

boiusok - az egyik legnagyobb kelta törzs a Padus (Pó) folyó mellett.

Boreas - a viharos északi szél.

Brixia - város Észak-Italiában.

Brundisium - kikötőváros Dél-Italiában; a mai Brindisi.

bruttiusok - az Italia legdélibb részén fekvő Bruttium lakói.

Bursa - Carthago fellegvára.

Buxentum - tengerparti város Dél-Italiában.

Byzacium - vidék Carthagótól délre.

Campania - tengerparti vidék Rómától délre.

Canastraeum - hegyfok a Chalcidice-félszigeten.

Cannae - város Apuliában; itt győzte le Hannibal i. e. 216-ban a római sereget.

Capua - város Campaniában.

Caria - tartomány Kisázsia délkeleti részén.

Carmo - város Hispania délnyugati részén.

Caryae - város Arcadiában.

Carystus - város Euboeában.

Cassandrea - város a görögországi Chalcidice-félszigeten.

Castrum Salerni - helység Salernum mellett Campaniában.

Caunus - város a kisázsiai Cariában.

Celetrum - város Macedoniában.

celtiberek - Hispaniában a Hiberustól délre fekvő Celtiberia lakói.

cenomanusok - Észak-Italiában, Brixa és Verona környékén lakó gallus törzs.

censor - rangban közvetlenül a consul után következő főtisztviselő. Két censor volt, ezek ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét (vagyonbecslés: census), s ennek alapján vagyoni osztályokba (classis) sorolták őket. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a senatorok névjegyzékét, ebből kihagyták az erre méltatlanokat, s megállapították, hogy ki a rangidős senator (princeps senatus). Később ők ügyeltek fel a középületekre, ők intézték az állami javak értékesítését, a szolgáltatások bérbeadását. Ha az egyik censor meghalt, nem lehetett helyette újat választani, sőt társának is le kellett mondania.

centuria - *a)* mintegy 100 főből álló katonai egység; *b)* vagyoni osztály (l. *népgyűlés*).

centurio - egy katonai centuria parancsnoka.

Cerceii (v. Circeii) - tengerparti város Latiumban.

Cercetius - a thessaliai Pindus-hegység egyik nyúlványa.

Cercina - sziget Africa partja előtt; a mai Kerkena.

Ceres - (a görög Demeter) a gabonatermés istennője; tiszteletére az atticai Eleusisban évenként titkos szertartásokat rendeztek.

Cermalus - a római Palatinus-domb északi oldala.

Chaeronia - város Boeotiában.

Chalcis - város a görögországi Euboeában.

Chaonia - vidék a görögországi Epirusban.

Chelidoniae - hegyfok Ciliciában.

Chersonesus - félsziget Thracia déli részén, a Hellespontus mellett.

Chius - sziget Kisázsia nyugati partja mellett.

Cia - a Cyclas-szigetek egyike.

Cierium - város Thessaliában.

Cithaeron - hegység Boeotiában.

Clastidium - város az észak-italiai Gallia cisalpina területén.

Claudius - Q. Claudius Quadrigarius (i. e. I. sz.) történetíró; megírta Róma történetét a gallusok betörésétől saját koráig.

Cleomenes - III. Cleomenes spártai király (ur. i. e. 235-221).

Cleonae - város a görögországi Argolisban, Corinthus közelében.

Cnidus - város Macedoniában.

Coele Syria - vidék Palaestina északi részén a Libanon és Antilibanon hegységek között.

cohors - l. *legio*.

colonia - a meghódított területeken, elsősorban katonai célból szervezett római település. Lakói a colonusok.

Comitium - kis tér a Forum Romanumtól északra; a népgyűlések és törvénykezési eljárások színhelye.

Comum - gallus város Észak-Italiában.

consul - a királyok elűzése után (i. e. kb. 450-től), évenként választott két főtisztviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket az ő nevükkel jelölték.

Copais - tó a görögországi Boeotiában.

Coracesium - város a kisázsiai Ciliciában.

Corcyra - sziget az Ion-tengeren; a mai Korfu.

Corneliusok - több patricius és plebeius családból álló, híres, régi római nemzetség; legkiemelkedőbb tagja a Hannibalt legyőző P. Cornelius Scipio Africanus.

Coronea - város Boeotiában.

Cosa - város Etruria partvidékén.

Craterus - Antigonus Gonatas (ur. i. e. 283-239) macedon király féltestvére.

Cremaste - város Phrygiában.

Cremona - város Felső-Italiában.

Croton - város Bruttiumban.

curulisi szék (sella curulis) - elefántcsonttal kirakott, díszes szék, amely megillette a magasabb állami tisztségek viselőit.

Cyclasok - szigetcsoport az Aegei-tengeren, Görögország és Kisázsia között.

Cymene - helység Thessaliában.

Cynosarges - híres athéni gymnasium, a várostól keletre.

Cynoscephalae - dombos vidék Thessaliában; itt verte meg i. e. 197-ben T. Quinctius III. Philippus macedon király seregét.

Cyrene - tartomány Észak-Africában.

Cyretiae - város Thessaliában.

Cyzicus - város a kisázsiai Phrygiában.

csatasor - a római csatasor hagyományosan három vonalra tagozódott. Elöl álltak a fiatalok (hastati: dárdások), a második sorban a tapasztaltabbak (principes: első sorbeliek, mert régebben ők álltak elöl), a harmadikban a legöregebb katonák (triariusok: harmadik sorbeliek).

Daphne - berek a syriai Antiochia közelében.

Dardania - vidék Illyriában, lakói a dardanusok.

dassareták (v. *dassaretinusok*) - néptörzs Illyriában.

Daulis - város a kisázsiai Phocisban.

decemvirek - a Sybilla-könyvek őrzésével és a vallási ügyek intézésével megbízott, tíztagú (öt patriciusból és öt plebeiusból álló) bizottság (decemviri sacris faciundis).

Delium - város Boeotiában.

Delus - a Cyclas-szigetek egyike.

Demetrias - város Thessaliában.

Diana Amaryntis - ilyen néven tisztelték Dianát (Artemist) az euboeai Amaryntisben, mint holdistennőt.

Dictynnaeum - a Dictynna néven vadászistennőként tisztelt Diana szentélye Spárta mellett.

Diiovis - Iuppiter ősi italiai neve.

Dipylon - kettős városkapu Athénban.

Dium - város Macedoniában.

Dolopia - a dolops törzs területe Thessalia és Epirus határán.

duumvirek - kéttagú bizottság.

Dymae - tengerparti város a görögországi Achaiában.

Dyrrhachium - város Illyriában.

Echinus - város Thessaliában.

Elaea - a kisázsiai Pergamum kikötővárosa.

Elatia - város Phocisban.

Eleusis - város Atticában.

Elis - tartomány Nyugat-Görögországban.

előcsapatok v. *elősorok* - a harcban a csatasorok előtt vitt hadijelvények őrizetére rendelt csapatok.

Emporiae - hispaniai kikötőváros a Pyrenaeusok keleti oldalán; a mai Ampuria.

Eordaea - vidék Macedoniában.

Epirus - tartomány Görögország északnyugati részén.

Eretria - város Euboeában.

Etruria - tartomány Italia északnyugati részén; a mai Toscana.

Euboea - nagy sziget Görögország keleti oldalán.

Eumenes - I. Attalus, pergamumi király fia.

Euripus - tengerszoros Boeotia és Euboea között.

Euromum - város a kisázsiai Cariában.

Eurymedon - folyó a kisázsiai Pamphyliában.

Felsina - város az észak-italiai Gallia cisalpinában.

Feralia - a halottak ünnepe Rómában (febr. 13-21).

Ferentinum - város Latiumban.

Feronia - ősi italiai istennő, a zsenge termés védője.

fetialisok - 20 főből álló papi testület, amelynek feladata volt a más népekkel kapcsolatos ügyek (elégtételkérés, hadüzenet, fegyverszünet, békekötés, szövetség) vallási szertartások kíséretében történő lebonyolítása.

flamen - áldozatot bemutató pap. Testületük 12 tagból állt; feladatuk volt naponkénti áldozat keretében ellátni az egyes istenek szolgálatát, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál hosszabb időre.

font - a latin szövegben: pondus (325 g).

Formiae - volscus város Közép-Italiában.

Fortuna Primigenia - a latiumi Praenestében e néven tisztelt végzetistennő.

Forum Boarium - Róma egyik kisebb foruma a Circus Maximus és a Tiberis között.

főpapi testület - a főpap (pontifex maximus) vezetése alatt álló kezdetben 5, később 15 tagú testület. Ők intézték a vallási ügyeket, ők állították össze a naptárt, és vezették az év fontosabb eseményeit megörökítő évkönyveket. A pontifex maximus nevezte ki a flameneket és Vesta papnőit is.

Fregenae - város Etruriában.

Frusino - város Latiumban.

Gades - hispaniai város a mai Gibraltár mellett; a mai Cádiz.

Gallia - *a)* a mai Franciaország (Gallia transalpina); *b)* Észak-Italiában az Alpokon innen fekvő, gallusok lakta terület (Gallia cisalpina). Livius a szót majdnem mindig az utóbbi jelentésében használja.

Gallus-öböl - Észak-Italia nyugati részén a Liguria és Etruria között levő tengeröböl.

Gaurion - a Cyclasokhoz tartozó Andrus-sziget kikötője.

Genua - kikötőváros a ligur tengerparton.

Geraestus - hegyfok Euboea déli részén.

Gomphi - város Thessaliában.

Gonni - város Thessaliában.

Gortyna - város Kréta szigetén.

gymnasium - a görög városokban testgyakorlásra szolgáló hely, ahol gyakran fordultak meg filozófusok és szónokok is.

Gytheum - kikötőváros Laconiában, Spártától délre.

hadijelvény - a legio mai zászlónak megfelelő jelvénye; rúdra erősített aranyozott vagy ezüstözött sas.

Hadria - római colonia az italiai Picenumban.

Hadrumentum - africai kikötőváros Carthagótól délre.

Halicarnassus - város a kisázsiai Cariában.

Hamilcar Barcas - Hannibal apja, az első pun háborúban a pun sereg fővezére.

haruspex - az áldozati állat belső részeiből jósló, a csodajeleket

értelmező pap.

Hasdrubal - több carthagói vezér neve; legnevezetesebb közöttük Hannibal testvére, aki i. e. 207-ben esett el.

Hellespontus - tengerszoros Európa és Kisázsia között; a mai Dardanellák.

Hephastia - város Thraciában.

Heptagoniae - erődítmény Spárta mellett.

Heraclea - város Thessaliában.

Heraeum - Hera istennő szentélye az acarnaniai Leucas város mellett.

Hermaeum - Hermes szentélye az euboeai Salganea város mellett.

Hermione - város a görögországi Argolisban.

Hiberus (Iberus) - folyó Hispania északkeleti részében; a mai Ebro.

Hyampolis - város a görögországi Phocisban.

Iasus - város a kisázsiai Cariában.

Icus - kis sziget, közvetlenül Euboea mellett.

Idai Anya - Cybele, a kisázsiai Ida hegyén is tisztelt “Nagy Istenanya”, akinek Pessinusban volt a szentélye.

idus - a hónap 13. vagy 15. napja.

ilergesek - hispaniai néptörzs a Hiberustól északra.

Ilipa - város Hispania déli részén, Baeticában.

Iliturgi - város Hispania déli részén.

Ilium - város a kisázsiai Phrygiában.

Illyria - tartomány a mai Dalmácia területén, lakói az illyrek.

ilvates - néptörzs Liguriában.

Imbros - sziget Kisázsia északi partja mellett.

Inlucia - város Hispaniában az oretanusok földjén.

insuberek - nagy kelta törzs Felső-Italiában.

interregnum - olyan időszak, amikor a főhatalom (haláleset, lemondás vagy a hatalmat gyakorló tisztviselő távolléte miatt) nem volt betöltve, s a patricius senatorok közül választott férfi vette át a hatalmat ötnapi időre interrex (időközi király) néven.

Ionia - tengerparti tartomány Kisázsia keleti részén.

Issa - kis sziget a mai Dalmácia partjai mellett.

Isthmus - a Corinthus mellett levő földszoros.

Isthmusi Játékok (Isthmia) - Poseidon isthmusi ligetében kétévenként tavasszal megrendezett ünnepi játékok.

iugerum - területmérték, 2523 m2, kb. 0,25 hektár.

Iuno Sospita - “Megtartó Iuno”; e néven tisztelték Iunót, mint a római állam védelmezőjét.

jósjelek - a fontosabb vállalkozásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben vallási szertartás keretében végrehajtott jósjelkérés (auspicium) előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a vállalkozást el kellett halasztani, illetve a megválasztott tisztviselőnek le kellett mondania, s a választást megismételték.

kalendae - a hónap első napja.

Lacedaemon - Spárta.

lacetanusok - néptörzs Hispania északnyugati részén.

Laconia - tartomány a görögországi Peloponnesuson.

laevusok - gallus törzs Észak-Italiában.

Lamia - város Közép-Görögországban, Thessaliában.

Lampsacus - kisázsiai város a Hellespontus mellett.

Lanuvium - város Latiumban.

Larisa (Cremaste) - város Thessaliában.

latin szövetségesek - a latin (latiumi) városok, amelyeket a rómaiaktól i. e. 496-ban elszenvedett vereségük óta erős katonai szövetség kötött Rómához.

Latin Ünnepek - ősi, latin eredetű, eredetileg Alba Longában, később Rómában évenként megtartott ünnep. A consulok hivatalba lépésük előtt tűzték ki az ünnep időpontját, s megtartása előtt nem távozhattak el Rómából.

Lechaeum - kikötőváros a Corinthusi-tengerszorosban.

legatus - senatori rangú követ, a hadvezér helyettese.

legio - 4-6000 főből álló katonai egység, amely 10 cohorsból, 30 manipulusból és 60 centuriából állt.

Leptis - africai kikötőváros Carthagótól délre.

Leucadia (Leucas) - sziget a Ion-tengerben, Görögország keleti partvidéke mellett.

Liber - Bacchusnak, a bor istenének latin neve.

Libera - Ceres istennő leányának, az alvilág királynőjévé lett Proserpinának latin neve.

lictor - a magasabb rangú tisztviselőket kísérő állami szolga.

Liguria - a számos törzsből álló ligur nép lakóhelye Észak-Italiában.

Lilybaeum - város és hegyfok Sicilia nyugati részén.

Litana - erdős vidék Gallia cisalpinában.

Liternum - város Campaniában.

Liternus - folyó Liternum mellett.

Livius (Andronicus) - (i. e. III. sz.) a római költészet első jelentős alakja; írt tragédiákat, vígjátékokat, s lefordította latin ütemes versekben Homeros *Odysseiá*-ját.

Locri - város Bruttumban.

lovagok (equites) - régebben olyan gazdag polgárok, akik saját lovukkal teljesítettek hadi szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek vagyona egy bizonyos (elég magas) határt elért. A lovagok az államtól kaptak pénzt ló-vásárlásra és -tartásra, de aki rendjéhez méltatlanul viselkedett, attól e kedvezményt a censorok megvonhatták.

Lucania - vidék Dél-Italiában.

Lunai-öböl - tengeröböl Italia nyugati oldalán, Luna etruriai város mellett.

lusitanusok - a Hispania nyugati részén fekvő Lusitania, a mai Portugália lakói.

Lycia - tartomány Kisázsia déli részén.

Lycium (Lyceum) - híres gymnasium Athén mellett.

Lycurgus - (i. e. 800 körül) a hagyomány szerint ő fogalmazta meg először a spártai törvényeket.

Lyncus - vidék Macedoniában.

Lysimachia - város Thraciában.

Lysimachus - (i. e. 361-281) Thracia királya.

Macedonia - királyság a Balkán-félszigeten.

Macra (Come) - város Locrisban, Thessalia határán.

Madytus - város Traciában a Chersonesus-félszigeten.

Magnesia - vidék Thessaliában.

Mago - Hannibal öccse, a második pun háború egyik hadvezére.

malacinusok - a dél-hispaniai Malaca, a mai Malaga város lakói.

Malea (Maleum) - hegyfok Peloponnesos déli csúcsán.

Malisi-öböl - tengeröböl Thessalia délkeleti részén.

mamertinusok - ("Mars fiai"), így nevezték magukat azok a samnis zsoldosok, aki birtokukba vették Messanát, majd i. e. 265-ben a carthagóiak ellen a rómaiakat hívták segítségül, s a két birodalom ekkori összeütközésével kezdődött az első pun háború.

manipulus - l. *legio*.

Maronea - város Thraciában.

Mars-mező - gyűlésekre és testgyakorlásra szolgáló tér Rómában a Tiberis bal partján.

marsusok - néptörzs Rómától keletre.

Masinissa - (i. e. 239-149) az africai Numidia királya, aki a második pun háborúban a carthagóiaktól a rómaiakhoz pártolt.

Massilia - város Galliában, a mai Marseille.

Matuta Anya (Mater Matuta) - egész Italiában tisztelt ősi istennő, a hajnal megszemélyesítője.

Mediolanum - az insuberek fővárosa a Padus folyó mellett; a mai Milánó.

Megalesia - Cybele istennő tiszteletére rendezett játékok (ápr. 4-10).

Megalopolis - város Arcadiában.

Megara - az Athén és Corinthus között levő Megaris tartomány székhelye.

Mendae - város a Chalcidice-félszigeten.

Menelaius - hegy Spárta közelében.

mérő - eredetiben: sextarius (0,54 l).

Messana - város Sicilia északkeleti partján.

Messene - város Peloponnesoson.

Metropolis - város Thessaliában.

Mincius - Észak-Italiában a Padus (Pó) egyik bal parti mellékfolyója.

Moneta - Iuno egyik mellékneve, aki e néven a pénzverés istennője volt.

municipium - olyan város a római birodalomban, amelynek lakói megkapták a polgárjogot és önkormányzatot.

Mutilum - erőd a boiusok földjén.

Mutina - város Észak-Italiában; a mai Modena.

Mycenica - vidék Argos közelében.

Myndus - város a kisázsiai Cariában.

Myrina - város Lemnus szigetén.

Nagy-Görögország (Magna Graecia) - a dél-italiai görög telepítésű városok összefoglaló neve.

Nar - folyó Umbriában.

Narnia - város Umbriában.

Naupactus - kikötőváros a görögországi Locrisban.

Neapolis - a mai Nápoly.

Nemea - város a görögországi Argolisban.

Nemeai Játékok - Nemeában háromévenként Zeus tiszteletére rendezett ünnepi játékok.

népgyűlés - a hagyomány szerint Servius Tullius király a polgárokat vagyonuk alapján öt osztályba (classis), az egyes osztályokat, a katonai szolgálat szempontjából, századokba (centuria) sorolta, s az egész lakosságot lakóhelyük szerint városi és vidéki kerületekbe (tribus) osztotta be. A centuriák gyűlésén (comitia centuriata) választották meg a magasabb rangú, a tribunusok gyűlésén (comitia tributa) az alacsonyabb rangú állami tisztségviselőket. A comitia centuriatán a gazdagabb polgárok befolyását az is biztosította, hogy itt hagyományosan először néhány centuria (a leggazdagabb polgárokból álló lovagi centuriák) véleményét kérdezték meg (előválasztás: comitia praerogativa), a többiek azután, az ő véleményüket előjelnek tekintve, követték döntésüket. A comitia tribután a vagyonos polgárok szintén keresztülvitték akaratukat, mert az összesen 35 tribus többségi alapon szavazott, s a szegényebb polgárok külön négy tribusba voltak beosztva, tehát csak négy szavazatot képviselhettek.

néptribunusok - i. e. 494 óta a nép képviselői a senatusban. Számuk először kettő, később tíz volt. Személyük sérthetetlen volt, tiltakozásukkal bármely törvényt, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

Nicaea - város a görögországi Locrisban.

Nicephorium - szent liget a kisázsiai Pergamum mellett.

Norba - város Latiumban.

numidák - a mai Algéria területén levő Numidia lakói, akik a háborúkban különösen mint lovasok tűntek ki.

Oenus - folyó Laconiában.

Onchestus - folyó Thessaliában.

Opus - város Locrisban.

Orchomenos - város Arcadiában.

oretanusok - nagy néptörzs Hispania délnyugati részében.

Orestis - vidék Macedonia déli részén.

Oreus - város Euboeában.

Oricum - kikötőváros a görögországi Epirusban.

Osca - város Hispania északi részén; a mai Huesca.

Osphagus - folyó Macedoniában.

Ottolabus - vidék Thessaliában.

Padus - a mai Po folyó.

Paeonia - vidék Macedoniában.

Palaepharsalus - város Thessaliában.

Pallene - a Chalcidice-félsziget egyik része.

Pamphylia - vidék Kisázsia déli részén.

Parthenius - hegység Argosban.

Parus - sziget az Aegei-tengeren.

Patara - város a kisázsiai Lyciában.

Patrae - város Achaiában.

Pedasa - város a kisázsiai Cariában.

Pelagonia - vidék Macedonia északi részén.

Pelion - város Macedonia délnyugati részén.

Ńellene - város Achaiában.

Peneus - Thessalia főfolyója; a mai Salambria.

Peraea - vidék a kisázsiai Cariában.

Pergamus (Pergamum) - város Kisázsiában.

Perinthus - város Thraciában.

Perrhaebia - város Thessaliában.

Pessinus - város a kisázsiai Phrygiában.

Phacium - város Thessaliában.

phalanx - tömör, igen sok sorból álló csatarend. A macedon mintájú phalanxot Nagy Sándor és Philippus alkalmazta: mélységben 16 sorból állt, amelytől az első sorban álló katonák 4-5 méteres lándzsái tartották vissza az ellenséget.

Phalara - kikötő Thessaliában.

Phaloria - város Thessaliában.

Phanotea - város Phocisban.

Pherae - város Thessalia és Magnesia határán.

Philippus - V. Philippus (ur. i. e. 221-179), Macedonia királya.

Phlius - város Argosban.

Phocaea - város Ioniában.

Phocis - vidék Közép-Görögországban.

Phoebeum - Apollónak szentelt terület Spárta mellett.

Phoenicia - vidék a Földközi-tenger keleti partvidékén; lakói alapították Carthagót.

Phthiae - város Thebae mellett.

Phtiotis - vidék Közép-Görögországban.

Picenum - vidék Italia keleti részén.

Piraeus - Athén kikötője.

Pisae - város a görögországi Elisben.

pisidák - a kisázsiai Pisidia tartomány lakói.

Pisistratidák - Pisistratus, athéni tyrannus (i. e. 600-527) leszármazottai.

Placentia - város Felső-Italiában; a mai Placenza.

Plataea - város Boeotiában.

Plebeius Játékok (Ludi Plebeii) - lakomával és játékokkal egybekötött ünnep (november 15), valószínűleg a patriciusok és a plebs

kibékülésének emlékére.

Pleiae - vidék Laconiában.

Pluinna - város Macedoniában.

Polybius - (kb. i. e. 201-120) görög történetíró, aki fogolyként került Rómába. Világtörténetében, amelynek egy része fennmaradt, i. e. 144-ig írta le az eseményeket.

Pompeius, Gnaeus Magnus - (i. e. 106-48) hadvezér, Julius Caesar ellenfele a főhatalomért folyó harcban.

pontifex - l. *főpapi testület*.

Porta Capena - Rómának egyik, az Aventinus- és a Caelius-hegy között délnyugatra nyíló kapuja.

Porta Coelimontana - Rómának egyik, a Coelius-hegy mellett délkeletre nyíló kapuja.

Porta Esquilina - Rómának egyik, északkeletre nyíló kapuja.

Porta Flumentana - Rómának a Tiberis, a Mars-mező felé nyíló kapuja a Capitolium alatt.

Porta Fontinalis - Rómának a Quirinalis-hegy alatt a Mars-mezőre nyíló kapuja.

Porta Trigemina - Rómának egyik, délre nyíló kapuja az Aventinus-hegy alatt.

praeco - törvényszolga, kikiáltó.

Praeneste - város Latiumban.

praetor - az igazságszolgáltatást intéző tisztviselő, a távollevő consul helyettese. Egy praetor (praetor urbanus) a városiak, egy másik (praetor peregrinus) a vidékiek jogügyeit intézte. Tágabb értelemben: elöljáró.

Prasiae - város Atticában.

Privernum - város Latiumban.

proconsul - a consul helyettese, vagy olyan consul, akinek megbízatását (hadvezérségét) hivatali éve lejárta után meghosszabbították. Később: a római provinciák helytartóinak címe.

propraetor - volt praetor, aki hivatali ideje letelte után valamelyik provincia kormányzója lett.

Proserpina - Ceres istennő leánya, aki, miután Pluto elrabolta, az alvilág királynője lett.

Provincia - *a)* valamilyen tisztviselőre bízott terület, feladat,

hatáskör; *b)* Italia területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányzott.

Prusias - (ur. i. e. 236-186) a kisázsiai Bithynia királya.

Pteleum - thessaliai kikötőváros Euboeával szemben.

Ptolemaeus (IV. Philopator) - egyiptomi király (ur. i. e. 220-208).

Puteoli - kikötőváros a campaniai tengerparton Nápoly közelében.

Pylae - Thermopylae, hegyszoros Thessalia és Locris között, az Oeta-hegység mellett.

Pyrenaeusi-öböl - az un. Venus-öböl a Pyrenaeusok keleti oldalán.

Pyrrhus - a görögországi Epirusban élő molossus nép királya (ur. i. e. 307-272), aki Italiába áthajózva több veszélyes hadjáratot viselt Róma ellen.

quaestor - eredetileg a bíráskodás, majd később az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztviselő.

Quirinalis - Rómának egyik, a Város északi részén fekvő dombja.

Raphia - város Phoeniciában.

Regium - dél-italiai város, szemben Siciliával.

Rhoda - kikötőváros Hispania északkeleti partvidékén.

Rhodus - sziget Kisázsia délnyugati partja mellett.

Római Játékok (Ludi Romani) - a legrégibb római ünnep, több napig tartó ünnepség- és circusi versenysorozat a Capitoliumi Iuppiter tiszteletére.

sabinok - Közép-Italia Rómától északkeletre lakó őslakói.

Saguntia - város Hispania déli részén.

Saguntum - tengerparti város Hispania keleti részén. Ostromával kezdődött i. e. 218-ban a második pun háború.

Salernum - város Campaniában.

Salganea - város Boeotiában.

Samnium - a samnis törzs lakóhelye Közép-Italiában.

Samos - sziget a kisázsiai Ionia partja mellett.

Sapinia - vidék Umbriában.

Sardes - a kisázsiai Lydia fővárosa.

Sarus - folyó a kisázsiai Ciliciában.

saxetanusok - néptörzs Hispania déli részén.

Scarphea - város Locrisban.

Sciathus - sziget és város Thessalia partja mellett.

Scyllaeum - hegyfok Argos déli részén.

Scyrus - sziget és város Euboeától keletre.

sedetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Segestica - város Hispaniában a Hiberus felső folyásánál.

Seleucia - megerősített tengerparti város Cariában.

Seleucus - IV. Seleucus Philopator (ur. i. e. 187-176), Syria királya.

Selinus - város Ciliciában.

Sellasia - város Lacedaemonban.

Selymbria - város Thraciában.

Setia - város Latiumban.

Sibylla-könyvek - a cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok. Nagy csapások idején a könyvek őrizetére rendelt testület betekintett a jóskönyvekbe, s megállapította a szükséges engesztelő szertartásokat.

Sicyon - város Peloponnesos északi részén.

Sida - város a kisázsiai Pamphyliában.

Signia - város Latiumban.

Sinuessa - város Latiumban.

Sipontum - város Apuliában.

Soli - város Ciliciában.

Sora - város a Liris folyó mellett Latiumban.

Sperchiae - város Thessaliában.

Stobi - város Macedoniában.

Stratonicea - város a kisázsiai Cariában.

Stuberra - város Macedoniában.

Stymphalia - vidék Arcadiában.

Suessa Aurunca - város Campaniában.

suessetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén.

sufes - “bíró”, a legfelsőbb carthagói kormányzótestület tagja.

Summanus - Iuppiter egyik alakja: az éjszakai ég villámokkal sújtó istene.

Sunium - hegyfok Attica déli részén.

Syphax - a carthagóiak pártján álló numida király, aki i. e. 203-ban Scipio fogságába esett.

Syria - tartomány Kisázsiában.

Syrtis - africai kikötőváros Carthagótól délre.

Szent Hegy (mons sacer) - hegy Róma mellett, a hagyomány szerint ide vonult ki az adósságok miatt elkeseredett köznép i. e. 500 körül.

szent könyvek - l. *Sibylla-könyvek*.

talentum - súly- és pénzegység. Változó értékű; súlya kb. 20 és 36 kg között váltakozott.

Tanagra - város Boeotiában.

Tarentum - dél-italiai kikötőváros.

Tarraco - kikötőváros Hispania északkeleti részén; a mai Tarragona.

Taurus - hegység Ciliciában.

Taygetus - hegység Laconia és Messenia közt.

Tegea - város Arcadiában.

teknősbéka (testudo) - szemléletes katonai kifejezés; *a)* nagyméretű, kerekeken gördülő, deszkákból, gerendákból készült védőtető; *b)* harci alakzat, mikor a katonák pajzsaikat a menet jobb és bal oldalán ill. fejük fölött összezárták, s így védőfalat és védőtetőt alkottak.

Tempe - vidék Thessaliában.

Tempsa - város Bruttiumban.

Tendeba - város Cariában.

Tenedus - sziget a kisázsiai Trója. (Ilium) mellett.

Thapsus - tengerparti város Africában, Carthago mellett.

Thasus - sziget az Aegei-tengeren, Thracia mellett.

Thaumacus - város Thessaliában.

Thebae - város a görögországi Phtiotisban.

Thera - város Cariában.

Thermopylae - l. *Pylae*.

Thessalia - tartomány Észak-Görögországban.

Thetideum - város Thessaliában.

Thracia - ország a Balkán félszigeten.

Thronium - város Locrisban.

Thurii - város Bruttiumban.

Tifata - hegy Campaniában.

Torona - város Chalcisban.

triariusok - l. *csatasor*.

tribunus - *a)* katonai tiszti rang; *b)* néptribunus.

tribus - l. *népgyűlés*.

Triphylia - vidék Peloponnesoson.

Tripolis - város Laconiában.

triumvirek - három tagból álló bizottság.

tunica - ingszerű, gyapjúból készült, valamivel térden alul érő ruhadarab.

Turda - város Hispaniában a turdetanusok földjén.

turdetanusok - Hispania déli részén, a Baetis folyó két oldalán lakó nép.

turdulusok - l. *turdetanusok*.

tyrannus - a görög városállamok diktátori hatalmú uralkodója.

Tyrus - Phoenicia fővárosa, Carthago anyavárosa.

Umbria - tartomány Közép-Italia keleti részén.

uncia - súlymérték, az as 1/12 része (27 g).

választó gyűlés - l. *népgyűlés*.

Valerius Antias - történetíró, 75 könyvben írta meg Róma történetét.

városi legiók - a Rómában besorozott legiók.

Veii - város Etruriában.

Velitrae - volscus város Latiumban.

Venusia - város Samniumban.

Vermina - numida király, Syphax király fia és utóda.

ver sacrum - “szent tavasz”, ősi italiai szertartás. Nagy csapások idején a termés zsengéjét, az akkor született állatokat és ifjakat engesztelésül az isteneknek ajánlották fel. Az így felajánlott nemzedéknek 20 év múlva el kellett távoznia, és új hazát keresnie.

vettonusok - néptörzs Hispania nyugati részén.

Vibo - kikötőváros Dél-Italiában, a bruttiusok földjén.

Vicus Iugarius - a Palatinus és a Capitolium között a Forumra vezető út.

Vicus Tuscus - a Forumról délnyugati irányban, a Velabrum és a Palatium között elvezető utca.

villa publica - állami épület a Mars-mezőn, ahol többek közt az idegen követségeket is elszállásolták.

Volturnum - város Campaniában.

Volturnus v. Vulturnus - folyó Campaniában.

Xiniae - város Thessaliában.

Zelasium - hegyfok Phtiotisban.

Zephyrium - város és hegyfok Ciliciában.

Zmyrna - város Ioniában.

[1] A szöveg itt hiányos.

[2] A szöveg itt hiányos.

[3] A szöveg itt hiányos.